395

Ales Adamovici

Cercul de FOC

«Cercul de foc este istoria unui episod din covîrșitoarea tragedie a celui de al doilea război mondial, văzut nu din afară, ci prin oameni, prin existența lor zbuciumată, prin suferințele, frămîntările, înfrîngerile și izbînzile lor, istorie care tocmai datorită acestei viziuni implică în narațiune o pasionantă dezbatere pe marginea problemelor celor mai acute ale contemporaneității...»

GLOBUS

EDITURA UNIVERS

Lei 13,50

2

ALES ADAMOVICI

Cercul de foc

1983

ALES ADAMOVICI

CERCUL DE FOC

colecția globus / editura univers

COPERTA COLECŢIEI : ION STATE
Grafica : Nicolae Sîrbu. Ilustraţia : Done Stan

А. АДАМОВИЧ
ХАТЫНСКАЯ ПОВЕСТЬ
Военное издательство, Москва, 1976

GLOBUS

Ales Adamovici

Cercul de FOC

În românește de
MIRCEA SPIRIDONEANU
și IGOR TALMAȚKI
Cuvînt înainte de
MIHAI NOVICOV

28 IV. 1983

EDITURA UNIVERS

București
1983

CUVÎNT ÎNAINTE

DISTINSĂ CU PREMIUL MINISTERULUI APĂRĂrii al U.R.S.S. şi premiul de stat „I. Kolas“ al R.S.S. Bieloruse, povestirea *Cercul de foc*[1] a scriitorului bielorus A. Adamovici s-a impus repede în fața criticii, croindu-şi un drum larg către cititori. Şi datorită temei, dar şi datorită modului original de a o trata. Sarcina de a o prezenta ne este întrucîtva uşurată şi prin aceea că autorul însuşi a împărtăşit cititorilor, la cererea re-

---

1 În original *Hatînskaia povest'*, ceea ce ar trebui să traducem în româneşte *Povestea Hatînului* sau *Povestea de la Hatîn*. Traducerea însă ar fi necorespunzătoare conținutului, întrucît în cuprinsul cărții nu este vorba decît cu totul tangențial de Hatîn. După cum se va vedea, în anii 1941—1944, ocupanții hitlerişti au distrus în Bielorusia sute de sate, incendiindu-le şi exterminînd întreaga populație. Multe nici n-au fost reconstruite. Printre ele şi Hatîn, sat ce a fost ales pentru a se înălța, pe vatra de altădată, primul monument în amintirea tuturor aşezărilor distruse. Astfel numele satului a devenit simbolic, ca şi adjectivul derivat din el. În spiritul acestei accepții în cartea lui Adamovici este vorba nu de ceea ce s-a întîmplat la Hatîn, ci de o poveste în genul celei de la Hatîn, nuanță intraductibilă în româneşte. De aceea editorii şi-au permis să dea volumului un titlu extras din episodul culminant al subiectului.

vistei „Voprosî literaturî“, istoria zămislirii şi a elaborării cărţii [2]. Într-un fel, tema şi chiar obiectivul urmărit sînt dezvăluite concentrat într-unul din epigrafe : „În Bielorusia au fost nimicite mai mult de 9 200 de sate în peste 600 dintre ele au fost masacraţi sau arşi de vii aproape toţi locuitorii, rare fiind cazurile în care cineva a putut scăpa cu viaţă. (Din documentele celui de al doilea război mondial)“. Spre sfîrşitul cărţii ne mai întîmpină o cifră : „...Două milioane două sute treizeci de mii... În Bielorusia a pierit unul din patru locuitori“. Dar tot aici s-a închegat în anii 1941—1944 cea mai viguroasă mişcare de partizani. A. Adamovici susţine că partizanii din Bielorusia au scos din luptă 500 000 de militari ai forţelor ocupante. Iar generalul Kurt von Tippelskirch în *Istoria celui de-al doilea război mondial*, enumerînd cauzele care au dus în iunie 1944 la prăbuşirea grupului „central“ de armate germane pe frontul de răsărit, menţionează şi faptul că armata a 4-a, după ce s-a retras dincolo de Nipru, „s-a pomenit într-un vast raion de păduri şi mlaştini, întinzîndu-se pînă aproape de Minsk (...), controlat de puternice detaşamente de partizani, de care n-a putut fi niciodată curăţat...“ [3].

Strict evenimenţial *Cercul de foc* este o părticică a crîncenei bătălii, ce nu s-a stins pe aceste meleaguri decît odată cu izgonirea hitleriştilor.

---

[2] Ales Adamovici, *Hatîn' o sebe povestvuiuşciaia (Hatîn povestind despre el însuşi*, „Voprosî literaturî“, Moscova, 1979, nr. 8, p. 196—220.

[3] Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des zweiten Weltkriegs*, Bonn 1954 ; se citează după traducerea rusă, „Izdatel'stvo inostrannoi literaturî“, Moscova, 1956, p. 445.

A spune atît este, însă, cu totul insuficient. *Cercul de foc*, este şi o carte polemică, iar prin ascuţişul polemic ni se relevă şi ca o lucrare de stringentă actualitate.

Înainte însă de a pătrunde din această parte în conţinutul cărţii, se cuvine să spunem măcar cîteva lucruri despre autor. Născut în 1927, A. Adamovici aparţine aşa-numitei generaţii a patra a scriitorilor sovietici (alături de E. Evtuşenko, A. Voznesenski, R. Rojdestvenski, V. Bîkov, I. Bondarev, C. Aitmatov, Ion Druţă, B. Okudjava, V. Şukşin, V. Belov şi mulţi alţii, enumerarea fiind întîmplătoare şi exclusiv orientativă), generaţie ce a pătruns impetuos în toate literaturile sovietice în condiţiile create după cel de al XX-lea Congres al P.C.U.S. Primul roman al lui Adamovici *Voina pod krîşami (Război pe sub acoperişuri)* a văzut lumina tiparului în 1960. Dar de scris, a fost scris mai înainte. De ce a întîrziat, ne-o spune autorul însuşi.

Despre întîlnirea lui cu viaţa, Adamovici a povestit în „dilogia autobiografică", compusă din romanul menţionat şi continuarea lui *Sînovia uhodiat v boi (Fiii pleacă la luptă)*. La vîrsta de 15 ani a plecat în pădure, încadrîndu-se într-un detaşament de partizani. După război s-a întors la carte. La Universitatea din Minsk. „Doamne, îşi va aminti scriitorul, cum ne înnebunea atunci (...) sentimentul, ce nu ne părăsea niciodată, că sîntem vii şi de-acum pentru mult timp. Pe jumătate înfometaţi, celor şase locatari ai camerei le lipseau trei mîini şi un picior, dar oameni atît de neistovit de îndrăgostiţi de viaţă, scandalagii atît de inofensivi şi simpatici, nu mi-a fost dat să mai întîlnesc" [4].

---

[4] „Voprosî literaturî", *art. cit.*, p. 202.

A absolvit facultatea de filologie la Universitatea din Minsk. Tot aici a făcut şi aspirantura. Din 1953 a început să se manifeste ca istoric şi critic literar. Este autorul cîtorva volume dedicate unor clasici ai literaturii bieloruse şi, în special, dezvoltării romanului bielorus. Astăzi A. Adamovici este doctor în filologie, membru corespondent al Academiei de ştiinţe a R.S.S. Bieloruse.

Romanele sale autobiografice a început să le scrie încă în anii studenţiei, stîrnit, cum o va recunoaşte singur, de o anumită nemulţumire ce o resimţea citind romanele apărute la sfîrşitul anilor '40 şi începutul anilor '50, care-i păreau — chiar cele mai bune — adevărate, dar neautentice, izvorîte nu din experienţa nemijlocită, ci din relatările altora, inevitabil „adaptate" pentru nevoile subiectului, pe cînd „la război nu este autentic decît ceea ce ai trăit personal ; nu întîmplător Hemingway spune că, pentru acei care scriu despre război, experienţa personală nu poate fi substituită cu nimic" [5]. Din această experienţă personală ceva parcă trebuia să fie tăinuit. Dar a venit Congresul al XX-lea şi opreliştile au fost date la o parte. Astfel scriitorul a putut să se angajeze plenar pe drumul său — de la dilogia autobiografică la *Hatînskaia povest'*, şi de la ea mai departe.

Dar nu înainte de a-şi fi îmbogăţit biografia literară cu încă o experienţă.

Ales Adamovici, alături de Ianka Brîl şi Vladimir Kolesnik, este autorul unei cărţi cu totul ieşite din comun : *Ia iz ognennoi derevni (Sînt dintr-un sat incendiat)*, conţinînd textele mărturiilor (înregistrate iniţial pe benzi de magnetofon), culese de la 147 de

[5] Ibidem, p. 203.

supravieţuitori ai unor sate complet nimicite, cu întreaga populaţie masacrată — bărbaţi, femei, copii. Etapa premergătoare a fost culegerea materialului pentru scenariul unui film documentar. Atunci Adamovici şi colegii lui şi-au spus că suferinţele de amploarea acelora prin care a trecut poporul bielorus nu pot fi lăsate să se piardă în istorie, odată cu trecerea dincolo a celor care-şi mai aduc aminte de ele. Şi au început călătoriile de-a lungul şi de-a latul ţării, adunarea filă cu filă a „cărţii de foc". „Considerăm că datoria noastră constă, scriu autorii într-un scurt cuvînt înainte, în a conserva, a reţine ca o «plasmă» insuportabila temperatură a durerii omeneşti"[6].

O mică parte din materialul adunat pentru culegerea monumentală a fost inclus şi în *Cercul de foc*. În termeni clasici: între „momentul culminant" (episodul distrugerii satului *Perehodî)* şi „finalul epic" („lupta în cerc", cum o numeşte Adamovici însuşi, în jurul unei pădurici, pe un drum înconjurat la rîndul său, ca de un cerc de flăcări, de turbă arzînd şi de mlaştini). Dealtfel, procedeul de încadrare a documentelor în textul prozei de ficţiune este folosit şi de alţi prozatori sovietici contemporani. Foarte caracteristic din acest punct de vedere este romanul *V avguste 44 (În august 44)* de V. Bogomolov, cuprinzînd în proporţie de 16% din text documente extrase din arhive de război. Se bazează în mare parte pe documente şi *Pobeda (Victoria)* de A. Ceakovski. Întrerup firul epic pentru a insera documente şi V. Belov în *Kanunî (Ajunuri)*, şi D. Granin în *Kartina (Tabloul)*. Tendinţa de a face

---

[6] Ales Adamovici, Ianka Brîl, Vladimir Kolesnik, *Ia iz ognennoi derevni*, Biblioteca „Drujba narodov", Editura „Isvestia", Moscova, 1979, p. 6.

apel la documente poate fi observată și în alte literaturi. Într-un fel, aceeași funcție o îndeplinesc și cele relatate eroului principal de către scriitorul al cărui talent „excela în pitorescul murdar“ în *Cel mai iubit dintre pămînteni* de Marin Preda (vol. I, p. 192—197). Este nevoie însă de o precizare ce ni se pare esențială. În *Cercul de foc* (ca și în ultima carte a lui Adamovici, *Karateli (Călăii)*[7], documentul nu are deloc funcțiunea unui certificat, care să ateste că imaginația creatoare n-a luat-o razna, ci se insinuează organic în firul epic, aparține artistic textului. Într-un fel, joacă același rol și suferă aceeași metamorfoză ca și sculpturile în cadrul unui ansamblu arhitectural. Aceeași sculptură, privită separat, apare cu totul altfel însă plasată pe fațada unui edificiu, parcă *se vede altfel*. Tot așa și documentul introdus într-o proză de ficțiune *se citește altfel*. Ambianța parcă îl încălzește, parcă transformă cuvintele inevitabil seci, întîmplătoare, inexpresive, în semnalele unei trăiri nemijlocite.

În *Cercul de foc* există încă un artificiu compozițional, care contribuie la consolidarea și amplificarea senzației fizice de resuscitare a trecutului. Narațiunea începe, ca în multe proze ale zilelor noastre, cu ceva ce se întîmplă acum, ceva cotidian, aproape rutinar. Un autobuz își așteaptă pasagerii : foști partizani, pentru care s-a organizat o excursie prin locurile bătăliilor de altădată, cu popasuri pe lîngă monumentele ridicate pe vetrele satelor nimicite. Se întîlnesc astfel oameni pe care, cu decenii în urmă, războiul i-a sudat în mici colectivități de maximă coeziune, dar care apoi, cei

---

7 Ales Adamovici, *Karateli, Radost' noja, ili jizneopisanie ghiperboreev (Călăii. Bucuria cuțitului sau Viețile hiperboreenilor)*, Minsk, 1981.

ce au supraviețuit ravagiului devastator al omuciderilor, s-au răspîndit care încotro, unii nici nu s-au mai revăzut de-atunci, iar acum au prilejul și bucuria de a se *revedea*, dar și curiozitatea de *a vedea* cum arată *acum*, peste ani și ani, fiecare...

De această ultimă satisfacție, însă, unul din pasageri este privat : profesorul universitar Florian Petrovici Gaișun. Pentru că este orb. Dar nici orb din naștere și nici orbit în luptă. Războiul i-a alterat doar organul vederii, care a mai funcționat un timp, timp necesar pentru a-și termina studiile, cît și pentru a face numeroase călătorii și a-și întemeia o familie... Dar pînă la urmă a cedat... Cu toate strădaniile medicilor, a rămas nevăzător.

Și se întîmplă ceva ciudat : Florian Petrovici (băiețandrul Fleora de altădată) este întîmpinat cu exclamații de bucurie. El însă... îi aude pe cei de azi, dar îi vede pe cei de ieri... „Ochelarii negri ai orbului parcă scrutează cu atenție pe fiecare vorbitor în parte". Spre sfîrșit autorul revine : „În lumea lor oamenii se schimbă, îmbătrînesc, însă pentru mine rămîn aceiași".

Astfel se realizează confluența timpurilor, atît de necesară autorului pentru „punerea în termeni" a problemei. Iar problema este fundamentală. Cum se explică situația paradoxală că tocmai oamenii, ființele cele mai perfecționate de pe pămînt, înarmate cu un organ atît de puternic în lupta pentru existență cum este creierul (cu emanația lui — rațiunea), tocmai oamenii să se masacreze atît de înverșunat unii pe alții, dînd astfel, metaforic vorbind, un exemplu de-a dreptul respingător altor viețuitoare ? Un personaj „auxiliar" din *Cercul de foc*, aspirantul Boki, discipol al lui Florian Petrovici, disertează la un moment dat :

„...nu pot să nu mă mir cît de mult au calomniat oamenii animalele ! Instincte animalice etc., etc... Bine ar fi să fie măcar animalice (...) căci foarte rar se întîmplă ca fiarele, chiar şi cele mai sîngeroase, să-şi ucidă semenii (...), or, tocmai acest instinct de conservare a speciei este cel mai animalic. Dacă natura-mumă are vreo vină, nu poate fi decît aceea că l-a lăsat pe om să se depărteze prea mult de ea“ [8].

Boki este un sceptic, un „paradoxist“ care-şi fundamentează scepticismul pe o „ipoteză“, sugerată de literatura ştiinţifico-fantastică : „Noi, pămîntenii, nu am fi de-sine-stătători, ci sub observaţia cuiva, a nu ştiu cărei supracivilizaţii făcînd experienţe cu noi, ca să decidă dacă merită sau nu să ne conecteze la civilizaţia lor. Sau să «sisteze» experienţa“.

Şi... Boki e implacabil : experienţa a eşuat !

Într-adevăr, a eşuat ? Să fie adevărat că datorită condiţiei sale superioare, datorită capacităţii sale de a percepe şi a înţelege, de a raţiona, de a imagina, într-un cuvînt de a domina natura, omul a ajuns la un nivel de cutezanţă care l-a adus, dacă ar fi să recurgem la terminologia lui Lucian Blaga, la un prag atît de apropiat de marginea misterului, încît poate nu mai are voie să treacă nici un milimetru ? Să fie adevărat că progresul civilizaţiei duce cu necesitate la autodistrugerea ei ?

---

[8] Riguros, ideea nu este cu totul nouă. O găsim în atenţia sociologilor de la sfîrşitul veacului trecut şi începutul veacului nostru. Combătîndu-l pe Spencer, J. Novicow preciza : „Et immédiatement, si Spencer s'était approché de la realité, au lieu de faire des comparaisons complètement arbitraires, il se serait aperçu que les tigres ne se mangent pas entre eux.“ (J. Novicow : *La critique du darwinisme social,* Félix Alcan, editeur, Paris, 1910, p. 45).

Într-o carte dedicată prozatorului bielorus Kuzma Ciornîi[9], încercînd să definească psihologismul acestuia și implicînd în acest scop gradul de apropiere de Dostoievski, A. Adamovici propune o explicație a diferenței dintre influența lui Tolstoi și cea a lui Dostoievski, pornind de la modul de a le confrunta, ce ne pare revelatoriu și pentru justa apreciere a propriei sale viziuni artistice :

„Dostoievski deformează genial viața și omul, pentru a extrage la suprafață tot ce este ascuns ochiului obișnuit. Tolstoi nu mișcă din loc nici un firicel de praf, el obligă doar totul să se aprindă neprevăzut în lumina implacabilului adevăr al nașterii și iubirii (...) arată, dar singur parcă se retrage. Dostoievski nu se va retrage, pentru că numai în prezența lui noi vedem universul, îl vedem pe om atît de neobișnuit și percutant, încît tot ce este mai ireal, pare real și de majoră însemnătate“ [10].

Ca să-l urmeze pe Dostoievski, un scriitor ar trebui să se înarmeze cu un microscop ultraperfecționat, care să-i permită să discearnă în adîncime circumvoluțiunile infinitesimale ale sufletului omenesc. Lumea devine într-adevăr umană doar dacă e văzută *prin* om.

Pomenindu-se în autobuz înconjurat de foștii lui tovarăși de arme, de suferințe, de înfrîngeri și victorii, Florian Petrovici Gaișun, „scrutînd“ prin ochelarii lui negri vocea fiecăruia, parcă se înarmează cu un asemenea microscop. Auzind rumoarea de voci din jur, dar și văzîndu-și tovarășii de drum așa cum arătau cu aproape treizeci de ani în urmă, pe neașteptate el se simte stăpînit de o forță demiurgică, susceptibilă de a

---

9 A. Adamovici, *Kuzma Ciornîi*, Minsk, 1977.
10 *Op. cit.*, p. 36—37.

„deforma" în mod fantastic realitatea, unind într-un singur șuvoi două fluvii de timp. Cel de atunci și cel de azi. Să suprapună și două drumuri : cel al autobuzului, cu opriri, conform programului în locuri memorabile, și drumul de maturizare a băiețandrului Fleora, căruia i-a fost dat, la vîrsta de șaptesprezece ani, să treacă în cîteva zile prin întîmplări și încercări, prin care majoritatea imensă a pămîntenilor nu trece nici în decursul unei vieți întregi.

Vorbind strict literar, în *Cercul de foc* personajul principal este în același timp erou și rezoner. Ca erou el este pur și simplu atras de vîrtejul evenimentelor și (lucru semnificativ, poate) „istoria" pe care și-o reamintește (subiectul epic al povestirii, dar și cronotopul ei) este un fel de sumă de drumuri : drumul prin pădure și mlaștini (împreună cu Glașa, viitoarea lui soție) pentru a scăpa din spațiul de foc al bătăliei ; drumul în căutarea de hrană pentru cei refugiați pe o „insulă", cu trei tovarăși la început, de unul singur pînă la urmă ; drumul de părăsire a satului distrus, ca prizonier (lăsat în viață doar pentru a mîna turma de vite expropriată) și, în cele din urmă, în final, drumul de rotire infernal dantescă, prin foc și fum, în jurul păduricii, de retragere și urmărire totodată...

Ca rezoner, reconstituind toate aceste drumuri, Florian Petrovici se obiectivează în asemenea măsură încît discută cu el însuși, cu Fleora cel de altădată, cu tovarășii lui... Se străduie să-și potrivească microscopul pentru a extrage la suprafață acum ceea ce atunci, prins de vîrtej, nici n-avea timp, nici n-avea cum să observe. Personajele se perindă ca pe un ecran luminat din interiorul nevederii sale. Apar și dispar fără să zăbovească... Așa era ritmul... Afară de unul, amintirea

căruia îl obsedează. Același pe care acum îl simte în spate, aproape că-i aude răsuflarea : Kosaci... Florian Petrovici se miră : de ce i se pare mereu că există ceva asemănător între Kosaci și Boki ? Kosaci... pe care, ori cît s-ar zbate, nu-l poate înlătura din propria-i biografie... Kosaci... pe vremuri un comandant de partizani aproape legendar...

Dacă Fleora este eroul principal al subiectului, Kosaci este personajul problematic al povestirii. A introduce microscopul în adîncimea sufletului lui este dificil. Ar necesita, aproape, să rezumăm întreaga povestire. Vom încerca, deci, să ne eschivăm evocînd un singur episod. După ce coloana nemțească este surprinsă într-o ambuscadă pusă la cale de partizani, și supraviețuitorii sînt eliberați, Fleora arde de nerăbdare să se apropie de Kosaci, să-i relateze cît de cît prin ce a trecut (și mai cu seamă să-i spună ce-i cu Glașa) și atunci, lovindu-se suferință de suferință, precum cremenea de amnar, se produce acea scînteie miraculoasă care luminează pentru o clipă ceea ce, sub înfățișarea mereu egală cu ea însăși a comandantului, nu se vedea.

Fleora îi povestește de chinurile oamenilor asaltați din toate părțile de flăcări... Cum îi mistuiau de vii.

Kosaci răspunde că el a propus ca nemții să fie atacați în sat. Apoi, după cîteva exclamații de indignare, începe să se destăinuiască. Cînd era prizonier, nemții îi țineau aproape dezbrăcați, sub cerul liber, pe un ger cumplit... „Pe tine te-au ars în foc, iar pe mine, în patruzeci și unu, au încercat să mă omoare prin îngheț..." Și revine spre sfîrșit : „Da, frățioare, pe om poți să-l congelezi adînc. Pînă la ultima lacrimă. Se poate. Dar atenție : cînd o să vă vină rîndul, să nu scheunați !..."

Astfel ni se oferă cheia. Kosaci este un tip. Tipul omului cu sufletul înghețat pînă la ultima lacrimă.

În confesiunile din „Voprosî literaturî" Adamovici mărturisește că inițial a vrut să-l zugrăvească complet negativ. Dar n-a reușit. Dintr-un antierou Kosaci s-a transformat într-un personaj tragic.

În calitatea sa de comandant este admirat de toți, pentru fermitatea cu care este în stare să ia instantaneu, cu deplină seninătate pînă și cele mai crîncene decizii. Dar este atît de admirat că devine statuar. Toți ceilalți, indiferent de „grad", sînt prieteni. Kosaci nu se împrietenește cu nimeni. Atunci pe Fleora nu-l prea preocupa gîndul să-l studieze și să-l înțeleagă pe Kosaci, nici nu dădea atenție felului în care comandantul se uita la oameni : nu le adresa lor privirea, ci privea peste ei... Acum, simțindu-l în spate, înarmat cu microscopul nevăzătorului, Florian Petrovici parcă înțelege... Prestigiul lui Kosaci izvora într-un fel tocmai din această capacitate de a scruta lumea *peste* oameni... O cerea și războiul, războiul crunt, de partizani. Cînd existența ta cotidiană este în asemenea măsură amenințată, încît în orice moment poți să te pomenești față-n față cu moartea, a nu te lăsa copleșit de sentimente devine aproape o virtute. Necesară îndeosebi unui comandant...

Biografia lui Kosaci se alcătuiește fragmentar. Este mereu văzut de la distanță. Atunci era distanța dintre un comandant vestit și un flăcăiandru. Acum — dintre două destine, puternic marcate de dezvoltări aproape contrarii.

Dar există și un fir care-i leagă inexorabil. Legenda l-a aureolat pe Kosaci... Evadarea aproape fantastică dintr-un tren în plin mers... Rătăcirea prin pădurile și

mlaştinile Bielorusiei centrale... Întîlnirea cu partizanii, care-i iau drept spioni şi hotărăsc să-i împuşte... Atacul nemţesc din ultimul moment... Totul se răstoarnă, cei condamnaţi luptă alături de acei ce i-au condamnat... Urmează ascensiunea... Admiraţia subalternilor este atît de mare încît, atunci cînd printre ei apare Glaşa, nimeni nu se miră aflînd într-o zi că a devenit... „comandantă"...

Acesta este firul. În *Cercul de foc* motivul erotic se insinuează în surdină. Afecţiunea lui Fleora pentru Glaşa apare la început aproape ca o consecinţă a admiraţiei lui pentru Kosaci. De aceea atunci cînd, surd după o contuzie, o descoperă plîngînd într-o poiană şi încearcă s-o consoleze, iar apoi o protejează, Fleora e convins că o face şi pentru Kosaci.

Glaşa este singurul personaj în povestire care ştie cum arată îndeaproape un om pe care viaţa, l-a congelat „pînă la ultima lacrimă". Dar lucru firesc, poate nici nu ştie s-o explice... Cînd în pădure Fleora, surescitat, îi spune comandantului şi de Glaşa, acesta, îndată, nu-şi dă seama : „Care Glaşa ?" E drept, se dumireşte repede : „Unde e acum ? Trăieşte ?" Atît. De aceea plîngea. Se vede că atingerea cu un sloi de gheaţă răneşte ca şi focul. Acum Kosaci şi Glaşa sînt alături. Se pot privi. Iar Florian Petrovici îl simte şi prin mişcările soţiei...

Destinul de după război al lui Kosaci a fost mult mai puţin spectaculos. Dar şi aproape inevitabil. Încadrat după demobilizare în munca de partid, se vede că a continuat să privească lumea peste oameni, să nu ţină seama de sentimentele lor, de durerile, speranţele, îndoielile, necazurile atît de personale...

În confesiunea la care ne-am referit, Adamovici mai spune într-un loc că atunci cînd cei trei autori ai volumului *Sînt dintr-un sat incendiat* au publicat în reviste fragmente din viitoarea carte, în critică au început să se audă reproşuri : de ce în carte predomină suferinţa, spiritul de jertfă, de ce lipseşte eroismul ? S-a ajuns şi la imprecaţii la adresa martorilor supravieţuitori : „Cine voia să găsească calea luptei, o găsea". Dar a vedea în aşa fel războiul, obiectează autorul, înseamnă a nu-l înţelege. Nu întîmplător călăii procedau cu minuţiozitate pentru a se asigura că i-au nimicit pe *toţi* locuitorii satelor condamnate. Ei încă de *atunci* se temeau de martori. N-au reuşit. Şi iată că martorii vorbesc. Cu oarecare întîrziere, dar vorbesc. Iar vorbind, *luptă*. Nu pentru ei, ci pentru generaţiile viitoare. Pentru ca repetarea genocidului organizat să nu mai fie posibilă.

Suferinţele îngrozitoare pe care războiul le pricinuieşte nu doar combatanţilor, ci milioanelor şi milioanelor de oameni, constituie o latură a realităţii şi mai infernală, şi mai *tragică*, în sensul cel mai clasic al termenului. În efortul de a atrage atenţia opiniei publice asupra acestui aspect, Adamovici s-a dovedit a fi perseverent pînă la capăt. Împreună cu scriitorul Daniil Granin, a alcătuit încă o carte, poate şi mai cutremurătoare : *Blokadnaia kniga (Cartea blocadei)*, despre suferinţele supraomeneşti ale locuitorilor Leningradului în timpul izolării [11].

În studiul său despre Kuzma Ciornîi, vorbind despre paradoxul contradicţiei dintre conţinutul reacţionar al intervenţiilor publicistice ale lui Dostoievski şi forţa excepţională cu care acest artist genial scrutează viito-

---

[11] Partea I s-a publicat în revista „Novîi Mir", nr. 12/1977 (p. 25—158), a doua în nr. 11/1981 (p. 38—203).

rul, Adamovici îl explică prin aceea că, în argumentările sale, marele scriitor „filtra" orice problemă prin „natura umană", prin „complexitatea ei". Astfel „talentul cumplit" (caracterizarea, azi de circulație universală, se datorește criticului N. K. Mihailovski, părintele spiritual al lui Constantin Stere) se întoarce tot mai vizibil către noi mai degrabă ca un „cuvînt al viitorului" [12].

Filiația recunoscută din marea lecție a „Apostolului însmereniei" se detectează astfel fără dificultate pe întreaga traiectorie de afirmare literară a lui A. Adamovici [13], iar în particular și în povestirea *Cercul de foc* : ca să înțelegi global, total, războiul, ca expresia cea mai catastrofică a alienării speciei umane, este absolut necesar să-l privești prin oameni, și nu doar prin „eroi".

Astfel, credem, am putea identifica pe drumurile *Cercului de foc* și acel punct aproape invizibil de interferență, unde se întîlnesc Kosaci și Boki. Amîndoi privesc peste oameni. Pentru Kosaci oamenii sînt doar unități componente ale unui detașament cu o misiune de îndeplinit. Pentru Boki — doar material pentru elaborarea unor ipoteze paradoxale.

Există în confesiunea lui Adamovici încă un pasaj ce nu poate fi ocolit. Este vorba acolo de o polemică, explicabil mai discretă, cu un preopinent nenumit, dar pe care nu ne este greu să-l identificăm : Mihail Șolohov. „Un scriitor înțelept, care a cunoscut pînă la

---

[12] *Kuzma Ciornîi*, p. 40—41.

[13] Vezi și articolul *Dostoevski posle Dostoevskogo (Dostoievski după Dostoievski)* în nr. 10/1981 al revistei „Novîi Mir" (p. 184—193) dedicat împlinirii a 160 de ani de la nașterea marelui scriitor, articol în care A. Adamovici deduce din opera lui Dostoievski o pledoarie ardentă împotriva oricărui „umanism aritmetic".

epuizare războiul, afirmă : un om care măcar o dată a ucis, nu mai este acelaşi, este altul. Chiar dacă a ucis în toiul celui mai drept război. Probabil aşa şi este, în principiu. Iar dacă eu îmi voi exprima totuşi dezacordul cu privire la generalitatea acestui adevăr, asta-i, probabil, numai pentru că nu poţi să te vezi pe tine dinlăuntrul tău. Nu vezi cum ai devenit" [14].

Urmează cîteva amintiri. Privind, ascuns într-o ambuscadă, cum trece pe şosea o căruţă cu doi soldaţi inamici, pe viitorul scriitor nu-l preocupă decît un gînd : în care din cei doi să ţintească ca să fie sigur că-l va ucide. Sau : după aceeaşi ambuscadă, cînd comandantul le cere tinerilor săi tovarăşi de arme să raporteze cîţi inamici au scos din luptă, iar cineva bîlbîie încurcat „vreo sută", camarazii mai sinceri încep să protesteze : nu vreo sută, dar „douăzeci-douăzeci şi cinci de oameni am ucis". Şi povestitorul adaugă : „Dar cuvîntul acesta „oameni" cu referirea la fascişti era folosit absolut mecanic". Iată deci încă un aspect al tragediei : pînă şi la apărătorii cu arma în mînă ai unei cauze drepte, cea mai preţioasă moştenire a naturii — „instinctul de conservare a speciei" — încetează de a mai funcţiona.

Cercul de foc este o încercare a unui discipol al lui Dostoievski de a răspunde la întrebarea : cum se ajunge la această atrofiere ? Privind fenomenul *prin oameni*. Războiul ? Dar să vedem cum se insinuează în sufletul omului, ce mutaţii produce acolo ? Nu la suprafaţă, ci la adîncime. Cum pe unii îi „congelează pînă la ultima lacrimă", iar pe alţii îi incendiază, le dezgoleşte inima sîngerîndă şi ea începe să se cutremure la cea mai neînsemnată atingere...

[14] „Voprosî literaturî", *art. cit.*, p. 198.

Rezonerul Florian Petrovici nu poate lăsa fără răspuns lamentațiile lui Boki. Dar se simte că vorbește mai mult pentru el, mai degrabă căutînd decît conchizînd : războiul îi desparte implacabil pe cei antrenați în betoniera lui ucigașă, în „noi“ și „voi“, mai precis în „noi“ și „ei“, care „ei“ încetează de a mai fi considerați, mai exact, simțiți, ca oameni. Explicație ușor de acceptat pentru psihologia victimelor unei agresiuni, pentru martirii masacrelor, pentru cei amenințați zi de zi, ceas de ceas, de purtătorii unor alte uniforme.

Dar cum se explică aceeași atrofiere la „ei“ ? Ce i-a făcut pe „ei“, tot oameni, să-i ucidă pe semenii lor ca pe cîini, ca pe fiare, chiar cu mai multă înverșunare ? A. Adamovici a simțit, așa credem cel puțin, că răspunsul său nu va fi complet, fără să fi încercat măcar să privească fenomenul și cu ceilalți ochi. Ceea ce, pesemne, l-a și determinat să scrie *Călăii*, într-un fel o continuare a *Cercului de foc*, povestire împănată și ea cu mărturii autentice și documente oficiale.

Nu putem încheia totuși fără a ne formula un punct de vedere, provizoriu și incomplet, cum va fi, inevitabil, după părerea noastră, în condițiile de azi, orice luare de atitudine de acest gen, orice cutezanță de a răspunde. Și în *Cercul de foc*, și în confesiunea din „Voprosî literaturî“, și în *Călăii*, autorul insistă asupra planului „major“ al agresorilor hitleriști, de a extermina dacă nu toată, cel puțin cea mai mare parte a gintei slave, ca rasă inferioară, pentru a transplanta în spațiul eliberat pe reprezentanții „rasei superioare“, consolidînd astfel victoria armată printr-o supremație absolută și eternă. Genocidul din Bielorusia (unde „a pierit unul din patru locuitori“) ar fi o anticipare a îndeplinirii acestui plan.

Ar însemna, deci, că printr-un accident al istoriei, apar undeva nişte hiperboreeni (prevăzuţi de Dostoievski în *Demonii*), care se consideră îndreptăţiţi, prin superioritatea lor, să decidă, „în numele viitorului umanităţii", asupra soartei a zeci şi sute de milioane de oameni. Ei pregătesc şi declanşează războaie... şi urmează ce urmează...

Tabloul (mai exact : schema) pare extras dintr-o „antiutopie" sinistră. Viaţa „privită prin oameni".

De bună seamă, în orice război există agresori şi victime. Există învingători şi învinşi. Însă atunci cînd cei învinşi temporar nu vor să capituleze, războiul, inevitabil, îşi schimbă aspectul. Cum o spune şi „specialistul", generalul Tippelskirch, existenţa în spatele frontului a unui vast teritoriu controlat de partizani constituia pentru învingătorii hitlerişti (din prima etapă a campaniei din răsărit) un obstacol foarte stingheritor. Războiul cerea ca partizanii să fie nimiciţi. Dar nu puteau fi nimiciţi prin bătălii. Atunci probabil s-a născocit planul de a fi distruşi prin „eliminare" termenul aparţine tot lui J. Novicow), creîndu-se în jurul lor un pustiu...

Este o presupunere extrasă din cărţile lui Adamovici, presupunere care, aparţinînd unui necunoscător total în materie de strategie şi tactică militară, se cere a fi receptată ca o simplă metaforă. Esenţialul noi îl vedem în altceva. Pe hiperboreenii visători ai unor uriaşe hemoragii întru „salvarea umanităţii" n-avem cum nici să-i convingem, nici să-i exterminăm. Însă războiul poate fi împiedicat. Acesta este doar şi sensul impozantei mişcări ce cuprinde azi cercuri tot mai largi ale opiniei publice din toate ţările şi în care ţara noastră s-a încadrat printr-o acţiune de exemplară

fermitate, ce-i face cinste, recunoscută dealtfel în întreaga lume contemporană. Cînd spunem : „Nu, războiului", „Nu, înarmărilor", „Nu, rachetelor nucleare" evident avem în vedere nu atît obiectele, ci pe acei care le pot pune în funcţiune. Popoarele unite pot anihila intenţiile criminale, pot încătuşa mîinile amatorilor de aventuri sîngeroase.

Propoziţia, după părerea noastră, ar putea fi inversată : nu hiperboreenii formează mai întîi o armată de neoameni şi apoi o aruncă în luptă, ci războiul îi transformă pe oameni în hiperboreeni, sau mai exact în neoameni. Cît mai este timp, toate forţele conştiente de demnitatea condiţiei umane se cer a fi mobilizate pentru a împiedica transformarea, prin război, a oamenilor în neoameni. Nu este o utopie, ci o posibilitate reală.

Nu încape îndoială că suferinţele pe care le-a îndurat în anii celui de-al doilea război mondial poporul bielorus merită mai mult decît compasiune, iar eroismul cu care au luptat fiii şi fiicele sale — o admiraţie tot atît de incomensurabilă. Dar tocmai această împrejurare implică o judicioasă alegere a armelor de luptă. Acţiunea profilactică în plan moral este, fără discuţie, necesară. Dar n-ar trebui uitat că problema este în ultimă instanţă de ordin politic.

Cercul de foc — istoria unui episod din imensa tragedie a celui de al doilea război mondial, văzut nu din afară, ci prin oameni, prin existenţa lor zbuciumată, prin suferinţele, grijile, frămîntările, înfrîngerile şi izbînzile lor, istorie care, tocmai datorită acestei viziuni, realizată plenar şi graţie recurgerii la cuceririle moderne ale artei literare, implică în naraţiune o pasionantă dezbatere pe marginea problemelor celor mai acute ale contemporaneităţii — este o carte ce merită

să fie citită, între altele și pentru că, odată citită, nu se uită. Nu se uită întrucît obligă la meditație. Chinuitoare și responsabilă. Este, credem, un suprem elogiu, ce se poate aduce unei opere literare azi...

MIHAI NOVICOV

13 februarie 1982,
București

„În Bielorusia au fost nimicite mai mult de 9200 de sate, în peste 600 dintre ele au fost masacrați sau arși de vii aproape toți locuitorii, rare fiind cazurile în care cineva a putut scăpa cu viață.“

Din documentele celui de-al doilea război mondial.

„Am sărit afară din mașină și am început să-mi croiesc drum printre microfoane.
— Locotenent Colley ! Este adevărat că ați ucis femei și copii ?
— Locotenent Colley ! Ce simte cineva cînd ucide femei și copii ?
— Locotenent Colley ! Regretați că n-ați putut ucide un număr mai mare de femei și copii ?
— Locotenent Colley ! Dacă ați avea posibilitatea să reveniți și să reîncepeți a ucide femei și copii...“

Din „Confesiunile” locotenentului american William Colley

„Simpla idee că pe planeta aceasta ar putea izbucni un război care ar însemna nenorocire pentru milioane de oameni este de neconceput.“

Gheorghi Dobrovolski, Vladislav Volkov şi Viktor Paţaev adresîndu-se din Cosmos, la 22 iunie 1971, populaţiei de pe Terra.

— ...DAR AICI ESTE UN PLUTON ÎNTREG, rostește tare un om cu ochelari negri și baston alb de metal în mînă. Băiețelul cu pelerină albastră se repezise înaintea lui în autobuzul animat ca să-i caute loc.

Oprit în dreptul ușii, ședea acum și asculta tăcerea produsă de vorbele lui omul cu ochelari : arcade profunde, cute de-o parte și de alta a gurii, fața ascuțită spre bărbie, chiar inestetic de ascuțită, în schimb o frunte foarte lată și boltită ca de prunc. Un surîs vinovat, de nevăzător, face să-i tremure buzele.

— Tată, ai loc acolo, îi spune băiețelul cu pelerină transparentă și atinge mîna ce-i vine, șovăielnic, în întîmpinare.

Din nou răsună autobuzul de zgomote și larmă, dar tăcerea de adineaori stăruie și ea, ca un fel de fundal sonor. Voci grăbite și-un strigăt vesel :

— Gaișun ! Încoa', frățioare !

— Încoa', Fleora ! Vino la noi !

Dar omul cu surîs de orb întipărit pe buze se vede că aştepta pe cineva. Bastonul de metal sună sec, găunos : orbul lovise o bară.

Pe treapta autobuzului îşi slobozi sacul un bărbat în straie de postav boţite, lac de sudoare.

— Unde merge autobuzul ăsta ?

— La Hatîn.

— Unde ?...

— La Hatîn.

— Îh ! făcu fără convingere cel îmbrăcat în postav, şi îşi luă din nou sacul.

În dreptul portierei apăru o femeie în rochie înflorată de vară, cu impermeabilul şi geanta legănîndu-se pe braţul bronzat. Urcă pe scara maşinii şi faţa ei oacheşă zîmbeşte alături de capul tuns scurt şi complet alb al orbului.

— Glaşa ! Vino lîngă noi !

— Stai aici, în plutonul trei !

— Ba las' că s-a săturat de voi acolo, în pădure ! Nu-i aşa, Glaşa ?

După un „bună ziua" rostit cu voce scăzută, femeia atinse cotul bărbatului fără vedere, care începu să înainteze prin autobuz. Şi cum înaintau aşa, tuturor li se păru deodată că au ceva din încetineala şi armonia încordată care-i uneşte pe doi oameni care cară aceeaşi căldare cu apă.

— Aici, tăticule, ai loc aici, strigă băieţelul, aşezat cu spatele spre cabină, punînd copilăreşte palmele pe ambele laturi ale unui scaun.

Un pasager parcă mai gălăgios şi mai tînăr decît toţi se ridică de pe banchetă şi-l apucă pe orb de umeri.

— Fleora, stai tu lîngă a mea şi eu am să stau lîngă Glaşa.

— Kostea, îl dojeni pe gălăgiosul pasager nevastă-sa, o blondină cu faţa foarte albă, care surîdea prietenoasă orbului, lasă omul să treacă ! Uf, cît eşti de...

Omul cu ochelari negri întindea din obişnuinţă mîna înainte : ceilalţi îl salutau atingîndu-i degetele slabe şi sensibile, care tresăreau de fiecare dată.

— Ce mai faci, Fleora ?

— Cine... Tu eşti, Stomma ?

— M-ai recunoscut ? Eu sînt, frăţioare, chiar eu !

— Dar capul ăsta al cui e ?

— Roşcovanul, el e. Îl ţii minte ? Zi ceva, Roşcovanule !

— Arată-te ! Mîna orbului porni înapoi. Arată-te ! Da, într-adevăr, tu eşti, Roşcovanule !

— Să trăieşti, Gaişun. Pasagerul se ridică în picioare şi strînse cu stîngăcie, ca unui copil, mîna celui ce nu mai vedea.

Cît timp durează ceremonia recunoaşterii, femeia stă mereu în spatele soţului, surîde şi ea, dar nu se uită la nimeni, în vreme ce ochelarii negri ai orbului parcă scrutează cu atenţie pe fiecare vorbitor în parte.

Mîna orbului încape într-a unui călător peste măsură de gras şi cu ochi saşii. Cureaua aparatului de fotografiat îi despică în două umărul moale şi omul în costum albastru nou-nouţ pare umflat cu pompa, ca un balon oval.

— Nu-l recunoşti pe Stoletov ?

— Tu, aici ? se miră orbul.

— Păi, unde în altă parte ? ripostează ofensat Stoletov.

Dar femeia îl conduce pe Gaișun mai departe. El atinge genunchiul unui ins masiv, mai înalt decît ceilalți chiar și cînd stă jos, ca un școlar prea dezvoltat care stă pieziș în bancă, barînd trecerea printre șiruri.

— Bună ziua, spune încet și foarte calm pasagerul cel masiv. Și repetă : Bună ziua, Fleora.

Vocea lui face să se aștearnă din nou pentru o clipă tăcerea aceea ca un fond sonor.

Brusc schimbată la față, femeia îl apucă pe Gaișun de umeri și-l dirijează mai repede înainte. Îl ajută să se așeze pe banchetă și se așază și ea, cu fața spre cabină și cu spatele spre ceilalți.

Băiatul strigă :

— Aici e mai bine, tăticule !

— Atunci, rămîi acolo, decide maică-sa.

Lîngă cabină, cu fața spre ceilalți, i-ar fi fost și masivului pasager mai comod. Dar nici el nu se așezase acolo.

...Kosaci ! Vocea lui ! Calmul siguranței : el e deprins ca ceilalți să-și dea silința să-l audă. Vocea asta aș desluși-o dintr-o mie.

Și mîna Glașei... Parcă mă smulgea din fața unei mașini.

Cum o mai fi arătînd Kosaci ? În orice caz, nu e orb ca soțul ei.

Motorul și găleata care zdrăngăne sub banchetă acoperă rumoarea. Numai vocile cele mai

stridente și mai voioase se disting, agățîndu-se una de alta și împletindu-se întîmplător. („Anul trecut... da, am și nepoți... exploda bomba și stîrnea un nor... ei, Kostea, vezi cum ești ! Lasă-i pe oameni să vorbească... nu ziceam eu că ai lui Kosaci îs peste tot... ba nu, eu o să i-o spun lu' Cronicaru' ăsta al nostru... Ascultă, Stoletov !... Dă examen la limbi străine...")

Glasuri dintr-un trecut atît de îndepărtat și totuși ireal, incredibil de apropiate inundă autobuzul. Cuvintele întîmplătoare de acum plutesc la suprafață, ca gunoaiele, în timp ce glasurile cunoscute curg parcă, pe lîngă cuvinte, în mine, excitante, incitante...

Vreo douăzeci dintre ai noștri, partizani. I-am auzit, pe unii îi disting : Kosaci, Kostea-ștabul, Stomma, Roșcovanul, Stoletov...

Kostea-ștabul, șeful statului nostru major — aceeași voce băiețoasă — intervine prompt în orice discuție : rîde cu hohot, strigă nume, porecle, vorbe voit fără noimă. („Nu l-ați uitat pe moșu' ?... Stoletov, imortalizează-ne pentru istorie. Grozav îți reușește ție... Moșule, de unde ai făcut rost de pălăria asta ?... *Mensch** !... Nu mă încurca, nevestică !...")

Da, așa e Kostea al nostru, ștabul, cu el și-n cîmp deschis te simți înghesuit : pe fiecare îl înghioldește, îl îmbrățișează ca să-l ia pe loc în rîs. Nu e prea serios pentru funcția lui. Are douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani...

* Om (germ.) (*n.t.*).

Avea. Dar toţi ţin la el (ţineau) : îşi cunoştea meseria, ştia să lupte. Nu mai rău decît Kosaci.

Şi Kosaci e aici. În urma mea. „Bună ziua !...", i-a spus mai întîi el Glaşei, dar probabil că a văzut ceva pe faţa ei, pentru că a făcut imediat deosebirea : „Bună ziua, Fleora !" Şi mîna Glaşei... Cum devenise ! Speriată şi rigidă. Stă lîngă mine, dreaptă, încordată. Ştiu prea bine, deşi nu o văd.

Tot atît de zdravăn şi de puternic o fi şi acum ? Vocea, în orice caz, rămăsese aceeaşi. Niciodată n-am înţeles dacă îşi dă seama sau nu de ironia lui permanentă, uneori parcă involuntară.

— Ba eu pot să i-o spun şi-n faţă ! răsună un glas de undeva din spate. Noi l-am luat pur şi simplu de pe cuptor, l-am făcut cu forţa partizan, iar acum...

De cine o fi vorba ? Şi a cui e vocea ? Nervoasă, bătăioasă. Flăcăii se şi apucaseră să-l întărîte, că la asta erau totdeauna meşteri.

— Nu te primeşte secretara.

— Mai bine dă-i telefon. Nu-i aşa, Zuionok ? Sau telegramă.

Sigur, el e, Zuionok. Păstrătorul principal al blazonului nostru de partizani. El ţinea minte totdeauna şi cu maximă precizie în ce an şi chiar în ce lună devenise fiecare partizan. Şi ce consideraţie se cuvenea fiecăruia. Nemţii îi exterminaseră familia încă în patruzeci şi unu, cînd luase dînsul calea codrului. Şi tocmai datorită corespondenţei lui îndelungate şi perseverente au fost înălţate multe dintre

monumentele noastre. Cum era și acesta, la dezvelirea căruia mergeam. Eu merg pentru prima dată : cînd puteam, adică vedeam, nu era obiceiul unor astfel de întîlniri. Ba Zuionok primea și reproșuri pentru că încerca să ne adune : „Ce întîlnire ? Cui îi trebuie ?"

— Ne apucă noaptea cu mersul ăsta de melc ! Mai repede ne ducea gospodarul plutonului nostru.

— Ei, moșul nostru e deprins cu avionul !

Abaterea pe la Hatîn, căci nu se afla în drumul nostru către locurile unde am luptat ca partizani, era tot din inițiativa lui Zuionok. Vizita la Hatîn avea însă o importanță deosebită pentru mine. Cu toate că ce aș mai putea vedea acum ? N-am să văd ce e, ci ce a fost. Eu știu cum e Hatînul nostru. Asta știu...

Iar moș gospodarul e plin de grijă să ajungem degrabă și-ntr-un loc, și-n celălalt, să nu întîrziem. Cîți ani o fi avînd ? Și pe atunci ni se părea un moș. Vorbește de parcă ar molfăi în gură un cartof fierbinte : hîrîie, suflă, oftează la fiecare cuvînt. Și surîsul lui stîngaci, de țăran blajin și împovărat de griji. Da, a știut Zuionok cum să ne adune în același autobuz pe toți, și de la oraș, și de prin raion !

— Nu-i nimic, răspunde cineva (parcă Roșcovanul), că tot li se lungiseră urechile de așteptare.

Uite-l acum și ironic pe Roșcovan ! Asta-i achiziție postbelică, de bună seamă. Fiindcă înainte toți glumeau pe socoteala lui, el mulțumindu-se să fornăie din nasul jupuit și să amenințe : „Cînd ți-oi da o stîngă !".

— Şi cum arată monumentul, Zuionok ? întreabă cineva de pe o bancă mai din spate.

— Cum să arate ? Ca o movilă. Şcolarii au ridicat-o.

— Dar tu cum ai vrea să fie ? strigă Kostea-ştabul.

— Uite că nu prea m-am gîndit la asta cînd umblam — ţineţi minte ? — prin mlaştina în flăcări. Ne învîrteam roată, ca o vită priponită.

Fel de fel de chipuri îmi revin în memorie, se amestecă, dar nici unul nu se suprapune peste vocea celui cu tuse reţinută.

— Acum, lor le e totuna. (Moşul)

— Ba e şi nu e aşa ! (Stomma)

— Mie unuia nu mi-ar conveni să zac sub unul ca cel de anul trecut.

— Zuionok, notează-ţi preferinţele ! (Kostea-ştabul).

— Ei na, dar de Cotul Diavolului vă aduceţi aminte ? Cum ne învîrteam prin turbăria fumegîndă ? Cine te aude astăzi, nu te crede !

Cine pomeneşte de Cotul Diavolului, mlaştina aceea arsă ? O voce atît de cunoscută, tusea asta hîtră şi prietenoasă ? Vedmed, el o fi ? Sigur, că da, el e ! Cum o fi arătînd acum, fără benzile de mitralieră petrecute peste piept şi după mijloc ? Ce incomod şi nepractic e să porţi astfel cartuşele : se oxidează, iar în luptă trebuie să le scoţi unul cîte unul şi să le îndeşi în magazie, în încărcător. Şi doar din primul război mondial exista un încărcător comod : îl puneai în canelură, apăsai cu degetul mare — şi aveai deodată cinci cartuşe în armă. Dar Ved-

med căra supus recuzita lui cinematografică și mai era și slăbuț, cocîrjat, și purta ochelari. Se înțelege că aspira nu atît la fete, ca cercetașii și aghiotanții descurcăreți și împopoțonați cu arme și curele, cît mai ales la de-ale gurii. Gospodina observa pe dată că omu-i luptător ! Oare, de pe atunci să se fi cuibărit cinematograful în pieptul scofîlcit al lui Vedmed ? În orice caz, odată, cînd eram la cinema și începuse filmul, aud chicote în sală : „Lev... Vedmed...". Și apoi pe Glașa exclamînd în șoaptă : „Auzi, Fleora, știi cine-i directorul filmului ? Leova Vedmed al nostru !"

La cinema mă duc de obicei cu Serioja. Intrăm în sală exact cînd începe filmul, pentru ca publicul să nu se tortureze cu întrebarea ce caută un orb la film.

Serioja începe să-mi explice în șoaptă ce se petrece acolo, pe ecran, pînă îmi dau seama încotro bat autorii, pe urmă îl ajut eu să privească, ascultînd filmul ca pe o emisiune radiofonică. Unele filme parcă sînt făcute special pentru mine, fiindcă totul îți este explicat cu voce tare.

Dar cînd sala încremenește brusc în fața ecranului mut, de nu mai auzi decît gîfîitul sutelor de oameni ca înaintea unui strigăt de coșmar, atunci intră în funcțiune, se luminează ecranul meu. Și pe fondul strigătelor și împușcăturilor neașteptate de pe ecranul lor, eu îl văd pe al meu. Pe acela pe care nu-l vede nimeni...

... Şi dumneavoastră, nene, sînteţi partizan ? îl sîcîie cu întrebările Serioja pe Stoletov, care s-a mutat lîngă cabină şi-l aud stînd acum în faţa mea.

— Aici, toţi sînt partizani, băiete. Întrebarea nu-i plăcuse lui Stoletov. Dar tu eşti pionier ?

— Bineînţeles ! Serioja pare jignit la rîndul lui.

— Vezi să nu-l murdăreşti pe nenea cu ghetele tale, îi pune în vedere Glaşa. De cînd l-a văzut pe Kosaci, parcă s-a învîrtoşat toată ; aşa îmi spune vocea ei.

— Şi dumneavoastră sînteţi din detaşamentul lui Kosaci ? insistă Serioja. Uf, cînd se apucă el să descoase pe cineva !...

— Ba nu ! replică Stoletov, de data asta parcă bucuros. Eu sînt din detaşamentul Stalin.

Stoletov stă acum cu faţa spre Kosaci, ei se văd unul pe altul. Sau poate că Stoletov se uită ca de obicei cruciş în sus ? Are o căutătură neobişnuită, crucişă, care parcă scapă spre cer, spre tavan.

— Nici tatăl tău nu e de-ai lui Kosaci, e tot din detaşamentul Stalin.

Ceea ce de fapt e cam acelaşi lucru : pe hîrtie eram detaşamentul Stalin, dar prin sate ne ştiau, cum ne ştiu probabil şi acum, de-ai lui Kosaci.

Bizar exemplar acest Stoletov, chiar şi printre nişte oameni atît de deosebiţi ca partizanii.

La început, cînd l-au adus în tabăra noastră de la Zamoşievsk pe păcătosul de instructor al

școlilor germanizate, care bătea în lung și-n lat raionul ținînd conferințe despre „Hitler eliberatorul", era un individ palid și puhav care căta cruciș — cum am crezut noi atunci — de frică. Dar n-a fost împușcat, ci oprit în detașament (a făcut dovadă că pusese la dispoziția unui desant o mașină de scris și rechizite de birou) și atunci am înțeles că așa avea el ochii *din născare*. Din născare și, după cum s-a constatat, foarte potriviți cu felul lui de a fi.

În locul fricii de moarte, se revărsa în Stoletov, iar din el și asupra capetelor noastre, entuziasmul, și atît de puternic, încît băieții nu mai știau cum să scape de el. Se apropia pe nesimțite, cu pași parcă vrăjiți, se oprea în fața Roșcovanului, a lui Zuionok sau Vedmed și-i privea cu ochi de îndrăgostit care scăpau piezis spre cer. De parcă acolo le-ar fi fost capetele, undeva printre vîrfurile copacilor. De vii îi înălța la cer !

— Ce te-a apucat, mă ? îl lua la rost partizanul nedumerit.

— Eu ?... Nimic, eu... Nu vreți să vă aduc prînzul ? Mă duc la bucătărie.

— A, bine, adu-l ! Adu-l, frățioare.

Odată, cînd ne-am întors dintr-o misiune, Stoletov nicăieri : nu era nici în bordeiul nostru, nici prin apropiere. Era totuși în tabără, dar nu ne mai lua în seamă. Am aflat că Stoletov ajunsese cineva în statul major, secretar sau, mai exact, cronicar. Reușise să convingă pe nu știu cine venit de la brigadă că era neapărat necesar să se scrie istoria detașamentelor

noastre. Frontul era tot mai aproape, alte brigăzi se vor gîndi și ele, iar noi, poftim, avem totul gata.

De atunci Stoletov n-a mai oftat în fața lui Vedmed, privirea lui crucișă s-a mutat asupra altora, pe noi parcă nici nu ne mai vedea.

Într-adevăr, curioasă privire are și omul ăsta. Parcă ți-ar lua măsura : te așază lîngă ceva nevăzut, te smucește un pic în sus, cum întinde croitorul gulerul și spatele, iar în ochii lui citești sentința, chiar și supărarea : nu, nu ajungi pînă unde trebuie ! Unde ? Poate pînă la istorie ? Te mai smucește o dată în sus cu ochii lui negri aprinși (cîteodată par demenți), dar în ei vezi și un zîmbet. Șiret, șire-et ! Cum s-ar spune, pe mine nu mă duci... Și, în sfîrșit, va ridica definitiv ochii spre cer, lăsîndu-te ca în fața liftului plecat fără tine. Tot ce spune te desfide printr-un triumfal și demascator : „Ba nu !". Dacă i-ai spune că acum e ora douăsprezece, el pe loc te-ar da de gol : „Ba nu ! E fără două minute !".

Ce s-a ales din cronica brigăzii, nu se știe. Dar din statul major al lui Kosaci a zburat tot atît de repede cum ajunsese acolo. Kosaci rezolva cît ai zice pește astfel de probleme, nici măcar protectorul de la brigadă nu i-a fost de ajutor lui Stoletov. Îi ajunsese lui Kosaci la urechi (după plîngeri de prin sate) că „unul de-al vostru, sașiu" bătuse un bătrîn, amenința femeile cu arma, ba chiar pusese pe cineva la zid.

— Noi luptăm, iar alții stau acasă, ascunși după barbă, și așteaptă să-i eliberăm, încerca

Stoletov să se dezvinovăţească. Eu, pe de-alde aştia, nu i-aş lăsa la urmă.

— Luptăm ? i-a răspuns Kosaci. Ei bine, atunci luptă şi tu. Istoria ai s-o compui după aceea. Iar pentru început, fă de caraulă !

Stoletov a compus „istoria", dar nu pe aceea ce se cuvenea...

Ne-am unit cu armata. Unii au fost trimişi pe front, alţii la refacerea economiei, numai cu cei ce urmau să fie lăsaţi să lucreze la raion s-a iscat deodată o încurcătură. Ieşise la iveală mapa lui Stoletov, iar în ea s-a dovedit că erau scrise asemenea lucruri (mai ales despre Kosaci, dar nu numai despre el) încît, atunci cînd băieţii erau chemaţi acolo, nu li se citea nimic cu voce tare, ci rîndurile erau doar urmărite cu degetul. Că nimeni nu îndrăznea să rostească cu glas tare ceea ce pretindea Stoletov că ar fi auzit în detaşamentul nostru. Ce-o fi auzit, sau ce-o fi scornit, e greu de spus. E adevărat că partizanii spuneau multe (uneori chiar foarte aprins şi deschis) din cele ce au început să se spună şi să se scrie doar după o mie nouă sute cincizeci şi trei. Se poate să fi auzit ceva şi la statul-major. Probabil însă că turnase prea multă otravă : o singură doză de arsenic este mortală, în timp ce zece doze luate deodată pot să provoace numai vomă, eliminîndu-se astfel pe dată din stomac. N-ar fi avut nici un rost să aduci înapoi de pe front jumătate de detaşament ! Mapa nimerise în mîinile unui om inteligent. Şi atunci Stoletov s-a văzut el însuşi nevoit să dea socoteală, ba şi pentru

discursurile lui cu „Hitler eliberatorul". Așa că un timp nu s-a mai auzit nimic despre Cronicarul nostru, pînă cînd, deodată, a început iar să-și semnaleze prezența : reportaje la radio, articole. Înviase ! A publicat chiar și o broșură despre eroismul parașutiștilor (al acelora cărora le dăduse mașina de scris). Iar nu mult după aceea, a început să se arate și la întîlniri. La primele, eu nu am fost, dar am auzit că Stoletov fusese, că iar luceau de extaz și iubire ochii sașii ai Cronicarului. Cred că la început i s-a amintit, fără menajamente, de „istoricul" brigăzii, dar cu timpul se pare că au început să se obișnuiască iar cu el. Așa-s înfocații noștri, le trece repede supărarea.

— Ba nu-u, zice Stoletov, lungind cuvintele parcă pentru a verifica reacția celor din autobuz, nu-u, băiețele, tăticul tău și cu mine sîntem partizani, nu niște... (n-a spus totuși „de-ai lui Kosaci").

Dar ceilalți începuseră să cînte, două sau trei cîntece deodată.

Multă vreme Serioja nu și-a dat seama că tăticul lui nu-i la fel ca ceilalți tați. Iar cînd adevărul a răzbătut pînă la inimioara lui de copil — asta a fost odată, cînd m-a privit țintă și a înțeles pe loc ! — a început să țipe, să plîngă, de parcă totul, tot ce mi se întîmplase s-ar fi petrecut chiar în clipa aceea : „Cine ți-a făcut asta, tăticule ? Da, spune-mi, nu te teme ! Nu-i așa că nemții ? Fasciștii, nu-i așa ? Spune-mi, spune-mi !" Și a dat fuga în colțul camerei unde-și ținea jucăriile, a înșfăcat moara

roşie cu arc şi s-a apucat s-o sfărîme, plîngînd cu hohote, apoi a trîntit-o pe duşumea. Degeaba încercam eu şi cu Glaşa să-i explicăm că jucăria o făcuseră alţi nemţi, cu totul alţii...

Din momentul acela n-a mai trecut o zi fără ca Serioja să nu aducă vorba de „ochişorii" mei. Noi doi am întocmit un plan în toată regula, cum am să mă vindec şi cum am să-l pot vedea eu pe urmă, pistruiat şi cu ochii negri cum era. Serioja rîdea, nu prea convins ce-i drept, cînd îi spuneam cum o să-mi apară el deodată şi cum n-am să-l mai recunosc.

Prima operaţie — la trei ani după aceea — nu a dat rezultat. M-am decis din nou, la a doua, dar numai de dragul lui Serioja. El şi cu Glaşa veneau la clinică să mă vadă, vorbeau mult. Serioja rîdea plin de agitaţie. Era ferm convins că, în clipa cînd mi se va scoate pansamentul, îl voi vedea, voi vedea iarăşi totul. Dar m-au luat acasă cufundat în acelaşi întuneric. Glaşa plîngea pe ascuns şi-mi mîngîia mîna. Serioja stătea în faţă, lîngă şoferul taxiului, aşa că nu-l puteam auzi.

De atunci, n-a mai pomenit niciodată de „ochişorii" mei. Uneori, cînd simţeam că îşi ţine brusc respiraţia, îmi dădeam seama că îmi cercetează faţa şi-mi închipuiam privirea lui plină de suferinţă. Globurile oculare începuseră să mă doară foarte tare, le simţeam parcă mai mari, mai rotunde. Mi s-a propus o intervenţie pentru a fi curăţate, ca să nu mă

mai doară, dar n-am acceptat — tot datorită lui.

Astăzi, Serioja este foarte însuflețit și vesel : merge la partizani, și apoi n-avem în jurul nostru decît oameni cărora nu trebuie să le spună el cine e tăticul, dimpotrivă, poate el să asculte și să pună întrebări.

Zgomotul motorului acoperă vocile din autobuz cînd trecem prin pădure, dar cînd copacii se răresc și apare cîmpul, disting bine vocile, chiar și pe ale celor de pe băncile din spate. Și mă străduiesc să-mi imaginez cum arată fiecare. Încerc să aduc corectivele impuse de timp — doar a trecut un sfert de veac de cînd nu i-am mai văzut.

Numai că și pe mine mă văd tot așa cum eram acum zece ani, cînd mai era pe lume un obiect numit oglindă, iar oglinda îmi arăta un om palid, cu fața îngustă, cu pleoapele inflamate, cu tîmplele încărunțite și riduri adînci în jurul gurii, ascunzînd un zîmbet stîngaci.

Cu unul ca ăsta se măritase Glașa, dar probabil că mă văzuse în altă oglindă, mai puțin crudă. Mintea ei mă asociază vremii cînd era fetișcană. De cîte amintiri nu sînt asociat. Și de Kosaci. Dar cît îl urăște ea ! Sau-i-e teamă... I-e teamă de ea însăși. Ba nu, mie mi-era teamă. Orb fricos și invidios ce ești ! Și nerecunoscător.

Cît timp fusesem și eu ca ceilalți (atîta doar că din cînd în cînd mă dureau ochii, se înroșeau), nu pot să spun că relațiile dintre mine și Glașa erau excelente : ceea ce ne apropiase,

ne și depărta, ne tortura. Calitatea noastră comună de partizan și apoi Kosaci... Nu vorbeam de toate astea, nu ne depănam amintirile cu voce tare, dar ele erau mereu prezente. Iar cînd mi s-a întîmplat lucrul cel mai îngrozitor (în decurs de o jumătate de an), Glașa parcă devenise cu totul alta — și vocea ei, și mîinile, și atingerea lor. Și tot ea a vrut să-l aibă pe Serioja.

Și acum iată-l din nou alături pe Kosaci! Chiar în spatele nostru, tot drumul va fi în spatele nostru. Ceea ce Glașa nu poate uita nici o clipă, o simt prea bine. Cu ce încordare tace! Eu sînt acela care insistasem să mergem la întîlnire, cînd ne-a scris Zuionok. Glașa nu voia, dar eu și cu Serioja am insistat. Ca să mă răzbun pe trecut. Să mă răzbun pe mine. Recunoștința orbului...

Autobuzul e plin de larmă și voioșie. Iar eu mă simt mai bine cînd ceilalți sînt astfel absorbiți și, în loc să mă observe ei pe mine, îi pot observa eu pe ei.

— Pe vremea lui, nici el nu-și prea permitea, stătea în sala de așteptare ca toți ceilalți. (Zuionok.)

— Așa, așa, unul în fața celuilalt! (Moșul.) La noi în sat era unul...

— Suvorov zicea despre China... Știți ce zicea Suvorov ?... (A, va să zică și Ilia Ilici e aici, comandantul companiei noastre! Cu bărbuța lui mică, țigănească și neapărat cu o carte în buzunar sau în tașcă... De unde lua el cărțile acelea, Dumnezeu știe, că prin sate se fumaseră ultimele Biblii !)

— Iar eu vă declar, dacă încă nu știți (ăsta-i Kostea-ștabul), că nici al lor nu mai e demult pe lume...

— Asta e! continuă Ilia Ilici. Împăratul care construise Marele Zid s-a proclamat nemuritor. Dar cînd i-a venit rîndul, tot a murit. Un an întreg n-a fost înmormîntat, din pricina propriei sale declarații. A fost pus pe tron, după o perdea, iar demnitarii și miniștrii veneau și-l ascultau cum tace în dosul perdelei, căutau să-i ghicească poruncile. Și tot așa încercau să nu-i simtă mirosul.

— Vedeți! exclamă Kostea-ștabul. Nu ca Stoletov al nostru!

— Dar ce! sare Stoletov, de parcă ar fi fost într-adevăr implicat. Eu nu-l dezvinovățesc, dar nici așa nu merge, să dai cu toate de pămînt! Nu-u, nici așa nu-i bine. Are dreptate Zuionok: pe vremea lui...

— Ia să cîntăm! strigă Kostea-ștabul, și începe de unul singur: „Hei, ce strașnică-ntîlnire/ La întoarcere o să fie / Cînd om bate la război / Și ne-om revedea noi doi!..."

Numai Kosaci tace, nu se lasă antrenat în discuția zgomotoasă. Interesant, el ce-ar spune și cum despre ce gîndea în toți acei ani cînd aveai ce spune?

Îndată după război, a lucrat la comitetul executiv raional, apoi a fost numit director al unei uzine de prelucrare a turbei, apoi director de sovhoz. Unde lucrează acum, nu știu. Și nici Glașa nu știe. Anii de prizonierat și, probabil, mapa lui Stoletov aruncau totuși o umbră asupra lui. Dar și el este un om destul

de complicat, plin de surprize. Vin pentru prima oară la întîlnirea partizanilor, dar am și simțit (din discuții, replici, din tăcerea lui apăsătoare) că nu toți îl agreează. N-a fost niciodată comunicativ, sociabil, nu, nu seamănă cu Kostea-ștabul. Probabil și din cauză că în memoria noastră persoana lui se leagă de multe lucruri care nu dispun la conversații vesele și care zac ascunse în cele mai adînci cotloane ale memoriei. Războiul e război, dar alături de Kostea-ștabul el devine un adevărat război de partizani, cu larmă, anecdote, cu amintiri despre diferite întîmplări, în timp ce alături de Kosaci, îți evocă altceva, ceva mult mai aspru și pătrunzător... Lui Kosaci îi lipsește, ca să zic așa, tocmai șicul kosacian, care-i al nostru, al partizanilor, el n-are lirismul partizanului, care la ceilalți se accentuează cu trecerea anilor. Iată, chiar și la întîlnire pare un străin. Un observator neinițiat ar putea crede că e singurul nekosacian !

Parcă am mai auzit, sau am citit undeva, că cei ce s-au cunoscut în împrejurări deosebit de crîncene, degradante, nu prea țin să se revadă mai tîrziu. Din cînd în cînd, da, dar nu prea mult. E greu, chiar imposibil, să trăiești cu cutia, unde ții ascunse toate acestea, mereu deschisă. Relații de prietenie propriu-zise între familiile unor astfel de oameni sînt puțin probabile. Bunăoară, am cunoscut doi supraviețuitori de la Oswieczim care locuiseră în aceeași baracă. Se întîlneau pe coridorul institutului pedagogic, la fumoar, uneori își comparau cu subliniată indiferență numerele de lagăr de pe

brațe („Eu sînt cu 120 000 de deținuți mai tînăr decît tine..."), dar din discuțiile lor deduceai că nu știau nici măcar pe ce stradă locuiește celălalt.

Dar ce să mai vorbim, eu nici lui Serioja nu i-aș povesti totul (chiar și atunci cînd va deveni student), deși se pare că noi nu avem ce ascunde și de ce ne rușina. M-am convins însă, urmărindu-i pe studenții mei, că sînt și lucruri pe care nu le poți comunica altuia care nu a trăit ceva asemănător.

Studenții mei din anul trei auziseră de la cineva că un comandant blocat între unitățile germane la pîndă, ca să evite nimicirea detașamentului său de partizani, ar fi sacrificat un prunc care plîngea mereu în brațele mamei sale. Mi-au relatat aceasta cu indignare. Dar și cu un fel de curiozitate, dornici să vadă cum mă voi descurca de data aceasta cu „știința universală a psihologiei" ? După părerea lor, în urma unei astfel de întîmplări, detașamentul s-ar fi destrămat inevitabil : trădînd astfel și pierzînd însuși scopul luptei, oamenii ar fi început să se urască unul pe celălalt și pe ei înșiși, chiar și propria lor viață cumpărată cu astfel de preț. Indignîndu-mă împreună cu ei de simpla idee că o asemenea întîmplare ar fi posibilă, nu am fost totuși de acord că acesta ar fi fost sfîrșitul. Le-am amintit „mecanismul de protecție" al psihicului, fără de care războiul ar fi în general de neconceput, de nesuportat pentru om...

Nu puteam vedea fețele studenților mei, dar pentru prima oară am simțit — în vocea unora,

în tăcerea altora — nu pur și simplu dezacordul, ci ostilitatea. Parcă însuși faptul că eram orb și purtam ochelari negri le inspira repulsie. Nu, ei nu acceptau nici un fel de „reacție de apărare", punîndu-se în locul detașamentului aceluia!

Cu atît mai bine! Deși în viață de multe ori lucrurile se repetă, au dreptate totuși ei, cei ce nu vor să creadă asta. Are dreptate primăvara, care nu vrea să știe că se repetă și toamna, și iarna. Are dreptate tinerețea, care nu crede că și ceilalți au început la fel. Și binecuvîntat fie rîul care începe din izvorașul limpede și cristalin, și chiar dacă izvorașul ar ști că partea inferioară a rîului este poluată, tot nu și-ar tulbura cleștarul apei. Rîul poate fi purificat. Ceea ce n-ar avea însă nici un sens dacă puritatea n-ar fi scoasă la suprafață de sursa primară, de izvorul subteran...

Da, dar prima mea iubire din vremea cînd eram partizan nu a fost Glașa. Chiar și ea mi-a devenit dragă așa cum am văzut-o reflectată în el. În el, adică în Kosaci! Da, puerilă, ridicolă, dar și cît de plină de vis, fantezie, supărări și bucurii a fost acea iubire, căci altfel nu-i pot spune.

Cu mult înainte de a fi venit în detașament auzisem vorbindu-se că „ai lui Kosaci, ehei, nu iau pe oricine la ei!", că „sînt înarmați ca un desant!", că „la Kosaci nu-s decît luptători de elită", „știu ce-i războiul", că „să-i vezi pe-ai lui Kosaci cînd luptă!", în fine, „ai lui Kosaci în sus... ai lui Kosaci în jos..."

Așa că visam să ajung nu pur și simplu partizan (dintr-ăștia treceau destui prin satul nostru), ci neapărat unul „de-ai lui Kosaci". Armamentul, fără de care nici nu era de conceput că vei fi primit, mi-l procurasem. Iar metoda de a-l procura mi-o sugerase Fedka-Spaima vrăbiilor, băiatul contabilului colhozului, un puștan pistruiat ca un ou de vrabie, care nu avea decît paisprezece ani, adică doi ani mai puțin decît mine ; ca să reducă la zero superioritatea mea permanentă din acest punct de vedere, Fedea căuta tot timpul motive să se fudulească. De data asta a scos la iveală dintr-o scorbură două grenade și mi le-a arătat :

— Hei, cumetre, la soare te-ai putea uita, nu-i așa ?...

Drept e că ceea ce vedeam mă impresiona atît de tare, încît el n-a rezistat tentației de a mă face praf de tot. M-a dus la mlaștină și, de sub o buturugă de brad dezrădăcinată, a dezgropat, înfășurat într-o bucată de foaie de cort, obiectul la care visam de atîta timp : o pușcă ! Ruginită, cu patul putrezit, totuși o pușcă adevărată ! Acum și unui prost i-ar fi fost clar că superioritatea mea asupra lui constînd din doi bieți ani nu era decît eroare și impertinență.

— Fie, zise Fedka, devenit mai îngăduitor, ei sînt bogați în de-alde astea.

Eu nu pricepeam.

— Adică morții, mă lămuri dînsul. Este ?

Mi-am privit fără voie degetele rășchirate, devenite brusc lipicioase. De asta era atît de

negru lemnul puştii, ca şi cînd ar fi fost prăjit la foc !

A doua zi ne-am dus la morminte. Erau destule în pădurea de pini de pe colinele de nisip. Acolo fuseseră înmormîntaţi în patruzeci şi unu. Fuseseră înmormîntaţi acolo unde îi găsise moartea, fiecare în tranşeele lor. (Luptele au durat multă vreme la noi, în Polesie : nemţii luaseră Smolenskul, dar aici, în păduri şi-n mlaştini, îi ţineau în loc trenurile blindate şi cavaleria mustăciosului Oka Gorodovikov, la fel ca în timpul războiului civil.)

Moviliţele galbene şi nisipoase ale tranşeelor-morminte erau acum afundate şi acoperite cu iarbă neagră care aducea cu plasele de camuflaj. Fedka se aşeză sub o tufă şi aprinse o ţigară.

Stăteam în faţa lui cu lopeţile, gata să-i spun : „Mai bine s-o lăsăm baltă !".

— Ei ? făcu el posomorît.

Eu iar nu pricepeam.

— M-ai angajat ? Atunci, *arbeiten** !

Probabil că am roşit.

— Dă-o încoa' ! strigă el şi-mi smulse lopata din mînă. Pe morţi nu-i mai dor măselele !

Nisipul galben şi umed, lucios ca sîngele proaspăt, se înălţa treptat în jurul nostru, în timp ce noi ne afundam mereu în pămînt. Deodată, sării afară din groapă : mi se păruse că pămîntul începe să-mi fugă de sub tălpile desculţe.

* Să lucrăm (germ.) (*n.t.*).

— Nu cumva ți-e sete ? mă apostrofă Fedka disprețuitor.

— E prea strîmt... pentru amîndoi, replicai eu, înecîndu-mă cu saliva lipicioasă.

Fedka aruncă pe nisipul galben ceva negru, ca o hîrtie arsă.

— Nemțești... nasturi nemțești... Aici nu-i rost !

— De ce ? simulai eu interes, deși îmi venea să plec, să fug unde vedeam cu ochii. Aveam senzația că pierdusem ceva, iremediabil.

Dar Fedka tăcea și toca cu lopata în groapă, așa cum toacă gospodina cartofii în căldare, așteptînd să dea de un sunet metalic.

— Ți-am spus doar ! Nu găsești nimic într-ale lor, am verificat eu. Pe-ai lor îi îngropau fără arme.

O izbitură într-un obiect de lemn se repercută ca un tunet în cutia mea craniană. Fedka mă învrednici în fine cu o privire.

— Ce mai ajutor ! Hai, trage pămîntul la loc. Înțeles ?

Ieși, se trase mai la o parte și se întinse pe pămînt, închizînd ochii, în timp ce eu mă apucai să arunc în groapă nisipul care se și zvîntase.

Abia în a treia groapă zăngăni lopata (nu a lui, a mea). Și imediat uitai de tot.

Uite pușca zăcînd pe nisipul proaspăt, iar noi ne plecam spre ea. Metalul e galben ca păpădia, din cauza ruginii, iar lemnul duhnind a mucegai și moarte e negru ca tăciunele.

— Văzuși, cumetre, soarele ? ! am strigat eu.

Cu arma aceea m-am înfățișat eu la „ai lui Kosaci“ (numai cureaua din foaie de cort am înlocuit-o).

Am început, dar nu cu maică-mea, fiindcă știam ce greu i-ar fi să ia o hotărîre, ci chiar cu activitatea. De două ori m-am dus la tăierea stîlpilor de telegraf (a fost și Fedka cu noi). Flăcăilor lui Kosaci le-am plătit cu cartușe pentru că ne-au luat ; pusese Fedka deoparte și de-alde astea. Pe Fedka însă îl rodea din nou invidia :

— Ce bine de tine că n-ai tată...

Da, dar în schimb aveam mamă. A trebuit să-mi adun tot curajul, să mă blindez cu nesimțirea școlarului care ia pe toată linia doi, ca să-i spun mamei că fiul ei e partizan.

Surioarele mele gemene, de șapte anișori, se uitau la partizanul ivit pe nepusă masă în familia lor și cu entuziasm, dar și cu nesfîrșită milă : acum are să bocească. Fiindcă mama era iute de mînă cînd să înșface cureaua, ba chiar bățul. E drept că mai tîrziu plîngea și ea, dar mai întîi te făcea pe tine să plîngi.

Ei bine, de data aceasta a plîns ea cea dintîi. Încetișor, neajutorată, după care își îndreptă privirea spre mutrișoarele turtite ca niște farfurioare ale gemenelor, apoi spre pereții și colțurile camerei, de parcă și-ar lua adio și ar pleca în bejenie.

Ieși apoi în bucătărie, fără o vorbă. Trebăluia lîngă plită și plîngea, iar noi șușoteam între noi.

— Dar or să-ți dea și ție cal ?

— Îmi fac eu singur rost. Ai lui Kosaci își fac singuri rost de orice.

— Și ai să ne plimbi și pe noi ? Ai să ne semeni grădina ? Că mamei o să-i fie greu.

— Vin, vin, fac eu tot. Acum, sînteți familie de partizan.

— Dar uite că mama plînge.

— Așa-i ea... Și cînd a plecat tata la războiul cu Finlanda... Voi nu știți, că erați mici.

Gemenele nu erau niște frumuseți, chiar și mama le trata din cînd în cînd cu un surîs îngăduitor (cînd erau amîndouă alături, era greu să nu zîmbești) :

— Doamne, cresc două, una nu era de-ajuns !

Mie îmi erau dragi mutrișoarele lor turtite și buzate, deși mă stropșeam de multe ori la surioare, ca țăranul scos din pepeni, cînd încercau să se țină scai de grupul nostru băiețesc. La noi în curte, totuși, eram buni prieteni. În definitiv, cui nu-i place un zîmbet blînd și supus, în dublu exemplar, o dovadă de respect față de fratele mai mare, tot în dublu exemplar !

Și iată că, acum, cînd mama plîngea și se uitase într-un fel aparte și la ele, și la pereții casei, m-am simțit vinovat. Pentru prima dată mi-am pus cu seriozitate întrebarea ce urmări ar putea avea gestul meu. Atunci, cînd chiar și o familie de nepartizani avea nevoie de mult noroc, de o mare șansă pentru a supraviețui. Iar familiile de partizani nemții le vînau tot timpul.

— Dă-mi gulerul tatei să ți-l cos. Suie-te în pod și adu-mi-l, îmi spuse mama, părăsind plita

și revenind între noi, care ne pierdusem dintr-o dată glasul. Că cine știe cine îl mai găsește și-o să-l ia. Sau are să-l ardă.

Mă repezii în tindă fără să aștept să-mi spună a doua oară și zburai pe scară în sus. Dintre boarfele mucede dezgropai o veche mînecă de pufoaică mirosind tare a tutun. În mînecă era ascuns singurul lucru de preț al familiei noastre : gulerul de astrahan, înfășurat în frunze de tutun (ca să nu-l mănînce moliile).

Mama coase gulerul cu bucle negre lucioase la paltonul meu ros, de școlar, iar noi stăm în jurul ei, uniți prin tăcere și așteptare. Mama își strînge parcă de frig umerii drepți și slabi, eu dau fuga și aduc din dulap vechiul ei șal, cel gros. Cînd e cu șalul pe umeri, mama parcă nu mai e atît de aspră la față, devine toată parcă mai bună, mai tristă, mai îngîndurată. Tot așa, cu șalul pe umeri, ne povestea în semiîntunericul răcoros despre viața de la oraș, despre tinerețea ei, despre tata. (Eu sînt orășean, surioarele mele s-au născut însă la țară. Tata a cerut el însuși să lucreze la S.M.T. unde a fost director pînă la războiul cu Finlanda. Apoi s-a întîmplat lucrul acela de neînțeles, zguduitor : a căzut prizonier. Am primit de la el două scrisori, de undeva din nord, chiar în ajunul noului război.)

Șalul mamei și gulerul de astrahan pe care și-l cumpărase tata pentru paltonul lui — asta era tot ce ne mai rămăsese din viața noastră „directorială“. Lucrurile de la oraș începusem să le vindem încă dinainte de război.

Mama terminà lucrul, examină puţin paltonul meu împodobit cu gulerul cel luxos și chiar zîmbi.

— O să-ţi vină numai bine.

Încurajaţi de zîmbet, ne repezirăm să-l probăm : gemenele îmi ţineau paltonul ca pe o şubă boierească, eu le porunceam. Astrahanul mirosea atît de tare a tutun, de parcă abia ar fi fost purtat. Probabil că și mamei i se părea la fel, căci comentă :

— Ai să miroși a tutun de-al lui taică-tău.

Îl adulmecai, aspirînd zgomotos și cu prefăcută bună dispoziţie, dar îmi luai seama pe dată de teamă să n-o fac pe mama să plîngă din nou. Așa că, atunci cînd surioarele se apropiară și ele, le poruncii să-și șteargă mai întîi nasurile, ceea ce se grăbiră să execute cu supunere.

Primele zile și săptămîni ale prezenţei mele în tabăra partizanilor au fost pentru mine o permanentă sărbătoare a cunoașterii. Disciplina în detașament era aproape militărească, lucru cu care ai lui Kosaci se fuduleau faţă de vecini. Erau totuși partizani, adică din tot ce făceau nu lipseau improvizaţia, sudălmile vesele, patefonul cu una și aceeași placă bună pentru toate stările sufletești : „Nu mai plînge, Mașa“. Dar într-un fel suna „Mașa“ cînd totul mergea strună și altfel cînd îi aduceau pe cei căzuţi în luptă și toţi umblau prin tabără tăcuţi și mohorîţi.

Ne făcea mare plăcere să ne vedem cu ochii altora, că doar eram de-ai lui Kosaci ! Bunăoară, un poliţist capturat odată s-a apucat să ne povestească cum se ascunsese într-o pivniţă

și cum auzise de acolo atacul nostru, ce vorbeam și ce strigam. Veneam special ca să-l ascultăm pe polițist, care, dîndu-și seama că ne trezise interesul, se căznea din răsputeri să inventeze cele mai complicate înjurături contra lui însuși.

Să lupți bine dispus, era ca și o îndatorire. Numai novicii vorbeau de lupte cu seriozitate și amănunțit, cei mai experimentați le tratau ca pe niște aventuri comice, dacă nu absurde. Vedeai pe cîte unul întors în fuga mare, cu ochii cît cepele, abia scăpat cu viață, cum se și apucă să născocească ceva, căutînd în cele petrecute partea comică, de parcă ar fi jucat cu nemții o partidă mai mult nostimă decît periculoasă. N-a reușit el să-l pocnească pe neamț, l-a pocnit neamțul pe el — ei și ? Tot nostim e !

Numai cînd își aduc morții e preferabil să te ferești din calea lor, dacă cumva nu ai luat parte la acțiune dintr-un motiv sau altul. Sînt în stare să te repeadă ca pe un străin. Iar seara cîntă încetișor, sau ascultă îngîndurați cum baritonul dinainte de război caută s-o convingă pe Mașa „ce frumoasă este viața, cînd e soare dimineața".

Kosaci era respectat, ba chiar cam temut în detașament. O teamă însă de un anume fel, specific partizanilor, adică : așa-ți trebuie, nu te băga ca musca-n lapte, învață să te ferești de Kosaci dacă ești de-al lui !

Și totuși le scăpa ceva din firea lui Kosaci, după cît am putut să-mi dau seama chiar și eu.

E adevărat că era aspru, chiar prea aspru, dar în schimb era brav și oricare de-al lui putea fi sigur că, dacă va fi rănit, nu va fi părăsit pe cîmpul de luptă, așa cum se întîmplă la alții, tot astfel cum nimănui nu-i era îngăduit s-o ia la fugă fără ordin dacă stătea la pîndă — nu, una ca asta nu se pomenea la noi. Cine-i curajos nu fuge, pentru că e curajos, iar cine-i fricos, fiindcă-i fricos și știe că soarta lui e în mîna lui Kosaci.

Dar surîsul acela al lui de neînțeles, ironic și la bine, și la rău ! Un surîs iritant care făcea din toți și toate o apă și-un pămînt. Ca și cînd Kosaci te-ar vedea și te-ar ține minte numai atîta timp cît ești în fața lui. Și de fiecare dată parcă te vedea pentru prima oară.

Ceea ce pe alții probabil că nu-i prea deranja. Dar pe mine ? Eu eram îndrăgostit !

Uite, stau de gardă lîngă bordeiul comandamentului. Tabăra se cufundă treptat în somn, caii deșeuați ronțăie zgomotos trifoiul uscat sub șopron. Aud frunzele căzute și înghețate seara fîșîind : se apropie cineva de comandament. În semiîntunericul rece recunosc făptura voluminoasă a lui Kosaci, cu cojocel scurt și căciulă cu urechi.

— Cine-i ? strig eu amenințător, bucuros că mă aude, că-mi aude avertismentul de partizan, dar și cam stingherit de jocul pe care am aerul că i-l propun : eu-te-am-recunoscut,-dar-tu-prefă-te-că-nu-știi-că-te-am-recunoscut. - Parola ! cer eu din nou, dar cu voce mai scăzută.

El vine însă pe întuneric peste mine fără o vorbă și fără să încetinească pasul. Eu clănțăn închizătorul armei, dar mai spun o dată :

— Dumneavoastră sînteți, tovarășe comandant ?

De ce nu strig pur și simplu : „Doar v-am recunoscut" ?

Kosaci se apropie repede și dă la o parte cu dispreț, ca pe un băț, arma mea.

— De ce n-ai tras ?

Joaca-i joacă, dar uite ce-mi propune el !

— V-am recunoscut de la început...

— Dacă nu m-am oprit, dacă n-am spus parola, trage !

— Păi...

— Nici un păi ! Kosaci îmi scrută de aproape și cu atenție fața, care trăda dezorientare și ofensă, și zîmbi : Două zile arest.

Probabil pentru a-mi da seama că războiul este un joc serios și crud.

Dar chiar și în asemenea situații „ai lui Kosaci" se pricepeau să-i amendeze nițel năravul. La arest, ziua era într-adevăr rău și incomod : patul din nuiele de arin era luat, așa că puteam să stau numai în picioare sau pe vine în bordeiul înghețat și să respir prin gulerul de blană al tatei cu miros de tutun... Noaptea însă ! Noaptea, te bucurai de toate privilegiile, de grija deosebită a plutonului de gardă.

Aș fi curios să știu dacă i s-o fi povestit lui Kosaci, măcar după război, cum erau hrăniți cei

din arest, chiar de la cazanul comandamentului ?

Şi eu am făcut la fel, cînd eram de gardă lîngă bucătărie. Stăteam şi ştiam că vor apare îndată. (Zăngănitul gamelelor ţinea loc de parolă.)

— Fă-ţi datoria, dacă eşti de gardă ! zice în derîdere vreunul din ei, Roşcovanul sau Zuionok, care e cu mînecile suflecate pînă la cot. Şi se apucă să pescuiască din căzănelul cel mic bucăţi de carne fierbinţi, îşi suflă în degete, iar tu, santinelă, îi mai ţii şi gamelele. Una e pentru cel din arest.

...Kosaci e chiar în spatele meu, acelaşi dar în acelaşi timp şi altul. De fapt nu mai ştiu cum e.

Atunci, atribuiam omului acestuia ceva ce era al nostru, şi bun, şi rău, iar dînsul purta în el acest ceva primit de la noi.

Acum, am luat înapoi ce era al nostru, l-am luat şi el parcă e tot cel de altă dată, dar în acelaşi timp şi altul.

Nu toţi suportă la fel lucrul acesta. Unii se supără şi se simt jigniţi : doar ai avut drept de viaţă şi de moarte asupra altora, iar acum fiecare are dreptul să trăiască, de parcă nici n-ai fi fost vreodată mai presus de voinţa şi de soarta lor. Şi retrăieşte, reconstituie trecutul în felul lui : ei, păi ieri, eu puteam, eu aş fi putut să te...

Kosaci nu mi se pare un astfel de om. Ştia să comande. Dar nu cred că asta era tot. Surîsul lui ironic, uneori chiar deplasat, îţi spunea că

ştie să privească din afară şi ce făcea el însuşi cu atîta pricepere şi hotărîre. De fapt, era un fel de a se răfui nu numai cu nemţii, cu fasciştii, ci şi cu altceva. Nu cumva chiar cu războiul ? Poate de aceea era el însuşi mai puţin „kosacian" decît noi, activitatea pe care o desfăşura cu atîta precizie şi energie nu-l apropia de oameni. Da, noi îi atribuiam ceva ce era al nostru, el purta în sine şi ceva luat de la noi. Dar nu o voioasă îndîrjire, ca a lui Kostea-ştabul, ci altceva, ceva cu totul diferit. Poate necesitatea omenească de a te răzbuna pe război tot prin război. De faptul că ai fost nevoit să iei contact cu el.

Dacă, bineînţeles, nu cumva îl complic prea mult pe Kosaci. Dar nici să-l simplific n-aş putea.

Oricum, însă, pe actualul Kosaci aproape că nu-l ştiu.

Tot drumul a rămas tăcut. Tac amîndoi, şi el şi Glaşa. Cînd l-a văzut, poate că faţa ei n-a exprimat nimic. Oamenii învaţă să-şi controleze expresia feţei, dar mîna spune totul — şi mîna ei se sprijinea pe umărul meu.

Totdeauna m-am socotit un monstru, chiar şi atunci cînd aveam ochi. Ca şi cînd un om cu ochi ar putea fi un monstru. De fapt, pînă a o întîlni pe Glaşa, asta nu mă preocupa prea mult. Iar cînd am intrat în detaşament, chiar mă plăceam teribil. Armă, grenadă, — partizan care va să zică ! Ce poate fi mai frumos la un om !

A fost însă destul ca o fată să-şi arunce doar privirea asupra partizanului aceluia şi să umple uliţa cu hohotele ei de rîs, ca totul să se schimbe.

Şi fusese parcă dinadins o zi umedă, rece, cenuşie. Şi fînul de sub mine, adunat de pe pajiştea care înota în apa zăpezilor topite, era umed şi greu. Cocoţat în vîrful clăii nelegate de căruţă, treceam pe uliţa satului ochind în care casă aş putea să îmbuc ceva la prînz. Şi deodată l-am văzut pe Kosaci călare pe un armăsar voinic şi înfocat, iar în urmă-i aghiotantul cu diagonale şi favorite de husar. Cît timp mi-am îngăduit să-i admir pe *„noi ăştia ai lui Kosaci“* şi, binişor şi pe neobservate (în imaginaţie, fireşte), să-l trec pe Jenka-aghiotantul în căruţa mea, iar eu să-i iau locul sărind în şaua lui, am uitat cu totul de Göring al meu cel cu crupa lată, iar el, bestia fascistă, mi-a făcut-o. Deodată am simţit cum căruţa se înclină, că alunec şi iar lunec odată cu fînul, încet, inevitabil — drept într-o primăvăratecă şi cît toate zilele de mare baltă.

— Aşa, aşa, culcat, ca să fie mai uscat ! chicoti Jenka, înjosindu-mă în ochii lui Kosaci, care ne aruncă o privire iritată. Dar hohotele sonore ale fetişcanei ne făcură pe toţi să întoarcem capul. Gînduri asasine mă bîntuiau : îmi venea să mă omor şi pe mine, să-l omor şi pe Göring, dar s-o fac bucăţi şi pe fătuţa cu poftă de rîs care-şi găsise tocmai acum să se iste în calea noastră. Şi ce-am văzut ? Într-o pereche de cizme uriaşe şi găurite stăteau înfipte ca

niște lumînări trandafirii în sfeșnice două
picioare lungi ca de pui de barză. Mîna dreaptă
ținea o căldare murdară — dar ce grațios ! —
iar mîna cealaltă înota într-o mănușă mare și
grea din piele de oaie. Aduna pentru porci pri-
sosul risipit de cai, și uite ce se mai hlizește !

Glașa își aduce aminte cu plăcere de întîm-
plare, o amuză mai ales că mă scandaliza felul
cum ținea găleata, ca o balerină. Se pare însă că
nu eu, cu căruța mea, ci Jenka, cu grimasele
și favoriții lui, o făcuseră să rîdă.

Kosaci intră cu Jenka în curtea ei, unde deci-
seseră să poposească. Mie unuia nu-mi mai ar-
dea de așa ceva.

Glașa locuia împreună cu mama ei, o femeie
încă tînără și chipeșă. Pe taică-său îl știa numai
dintr-o fotografie în care el rîdea cu toată gura.
Primeau de la el pensie alimentară de pe un-
deva din Urali. Altă dată — și cam asta a fost
tot — au primit de la el încă o fotografie cu încă
un ciorchine de zîmbete, la fel cu al lui, și care
avea trei nume : Vera, Nadejda, Liubov. Erau
depărtatele surioare ale Glașei după tată.

În sat, Glașei și chipeșei ei mame li se spunea
Glașa-zecemiista și, respectiv, Uliana-zece-
miista. Asta pentru că avuseseră norocul să
cîștige o astfel de sumă pe o obligație, eveni-
ment pe care-l popularizase pînă și gazeta
raională. De atunci însă l-a cuprins și pe stă-
pînul casei neastîmpărul care l-a dus tocmai
în Urali.

La început, Glașei îi plăcuse nu Kosaci, ci
Jenka, „dar să fi avut mîinile ceva mai scurte".
Ea și cu Jenka se certau, se stropeau cu apă,

mai-mai să ajungă la bătaie, ca pe urmă, făcînd pe supărații, să se dezvinovățească gălăgios, ea față de maică-sa, iar el față de comandant : „Ea (el) de ce nu-mi dă pace ?"

În vara lui patruzeci și trei, nemții au început să bombardeze satele partizanilor. Așa ne-am trezit deodată cu Glașa în tabăra noastră. Îl convinsese Uliana pe Kosaci s-o ia, cu toate că la noi chiar și la bucătărie și la serviciul sanitar erau aproape numai bărbați. Mama Glașei judecase însă înțelept, socotind că în tabăra partizanilor era mai puțin periculos decît în obștea unde avea să se mute ea împreună cu întreg satul.

Mai întîi la bucătărie, apoi la serviciul sanitar, se făcu văzută o fetișcană cu părul scurt, subțire ca o mlădiță, rușinoasă, dar iute și harnică la treabă. Pentru cei șaptesprezece ani ai ei era destul de naltă, dar cu niște umeri atît de slăbuți, care se tot ridicau a mirare în sus, cu niște ochi atît de veseli și albaștri, încît mai curînd părea o copiliță.

Ceea ce a urmat nu a urmat imediat, ci după o nouă „blocare", o blocadă.

Blocada se termină și noi iar începurăm să redescoperim lumea. După blocadă, oamenii arătau de obicei ca după o boală grea și istovitoare : slăbiți, dar neobișnuit de dornici de liniște, de somn, de rîs, de veselie, de lumina zilei. Ziua devenea iarăși zi, noaptea-noapte, luna nu mai semăna a rachetă luminoasă și nici umbrele oamenilor a morminte.

Abia atunci am constatat că aveam lîngă noi şi o „comandantă“.

Nemţii distruseseră, arseseră tabăra noastră de altă dată şi acum ne aciuisem în altă pădure, nu mai dormeam în bordeie, ci de-a dreptul sub copaci sau în nişte colibe mititele încropite din coajă de brad.

Închipuie-ţi să faci de planton în zori într-o tabără ca asta, provizorie, înconjurată de brazi care parcă se ruşinează de albeaţa lor pentru că smulsesem coaja de pe ei şi să observi deodată cum din coliba mărginaşă de lîngă drum se ivesc de sub cojoc două picioare desculţe, care dispar apoi speriate. Şi vocea lui Kosaci în colibă, neverosimil de blîndă... Şi rîsul Glaşei, atît de feminin, de profund...

Dacă el pleca la ora aceea, era petrecut de priviri îndrăgostite şi geloase în acelaşi timp, ale Glaşei şi ale mele. Iar odată privirile noastre, a mea şi a ei, s-au întîlnit. Kosaci trecuse pe lîngă mine la trap, îngîndurat, eu l-am urmărit cu privirea, apoi m-am uitat spre colibă. Acoperindu-şi înfrigurată genunchii cu cojocul, Glaşa îl pierdea şi ea din ochi pînă ce Kosaci dispăru după copaci, apoi dădu peste planton. Nu ştiu ce-o fi citit în ochii mei : poate că — fie şi aşa ! — îi dădeam voie să-l iubească şi ea pe comandant. În orice caz, citii pe chipul ei teamă, apoi o văzui că se ascunde iar în colibă.

„Comandanta“ se scula acum mai tîrziu decît ceilalţi. Eu însă înţelegeam că o făcea pentru că îi era jenă de noi, de zîmbetele şi privirile noastre pline de subînţelesuri. Ceea ce probabil că

dînsul nici nu observa o apăsa pe ea îndoit, odată cu venirea dimineții, a zilei.

Tabăra noastră se trezește : tusete, rîsete, se aprind țigări, începe spălarea cu apă galbenă mîloasă care aduce cu ceaiul rece. Unul ronțăie un pesmet, altul își aprinde focul fie cu amnarul, fie cu un șomoiog aprins de la bucătărie și acum se distrează împrăștiind țînțarii cu ajutorul fumului, un al treilea își cercetează arma. Noaptea s-a sfîrșit, dar ziua încă n-a sosit — e tocmai momentul potrivit ca să faci puțin zgomot, strigîndu-ți un prieten tocmai de la capătul celălalt al taberei, să dezbați ceva sau să glumești pe seama cuiva.

În coliba comandantului nu pare a fi nimeni. „Comandanta" apare în fața noastră deodată, îmbrăcată și pieptănată. Se strecoară cît mai discret spre butoiul cu apă și, evitînd să facă zgomot de parcă s-ar teme să nu tulbure somnul cuiva, se spală sub copac. Ținuta ei se remarcă de cele mai multe ori prin niște cizmulițe elegante și un pulover german de culoare gri care nu reușea să-i acopere gîtul subțirel. La cele dinainte s-a adăugat la un moment dat și o rochie neagră, teribil de largă pe umerii firavi, teribil de mătăsoasă și de fapt absurdă. Probabil că Glașa voia să pară mai matură, dar în realitate arăta și mai vulnerabilă, și mai neajutorată în rochia aceea lungă. Mai ales din cauza acelei egale, aproape uniforme, neplăcute și parcă străine palori feminine care se întrezărea prin mătasea neagră !

Cu ochii în pămînt, cu buzele strînse, cu fața parcă buimacă de somn și distantă — curat „comandantă" ! Dar dacă o strigă sau îi dă bineţe vreunul mai mare decît ea sau pur și simplu mai binevoitor, atunci o vezi cum tresare, roșește tulburată și în același timp bucuroasă, iar umerii adolescentini înguști prind a tremura, se zbat, luptîndu-se cu stîngăcia și tulburarea.

Cînd însă Kosaci e în tabără, uită și de noi, și chiar de ea însăși. Numai pe el îl vede. Ca umbra care tremură în urma razei de lumină pe măsură ce se apropie de ea (și din pricina căreia se destramă clipă cu clipă, pînă se va topi de tot în ea), la fel se aprindea, se lumina și Glașa în apropierea lui.

Iată-ne pregătind o nouă operațiune, tot detașamentul adunat în formație de marș într-o poiană presărată cu tufe mărunte. Toată lumea în picioare, afară de noi, vizitiii, așezați fiecare pe taceanca * lui. De sus vedem totul. Comisarul Șardîko ține o scurtă cuvîntare. De cînd îl știu, totdeauna l-am văzut bandajat, fie la o mînă, fie la cap, pentru că gloanțele căutau cu deosebită rîvnă trupul acela mărunțel și foarte sprinten. Kostea-ștabul i-a și arătat odată care era explicația, după părerea lui :

— Prea nu stai locului, comisare. Vrei să le faci pe toate, și pe ale tale și pe ale celorlalți. Dacă alergi așa prin ploaie, aduni toate picăturile — și pe ale dumitale, și pe ale altora. Asta-i

* Mitralieră montată pe roți sau pe o căruță *(n.t.)*.

deprindere de la colhoz, unde trebuie să alergi din poartă-n poartă. Ia mai lasă-i să-și facă fiecare datoria !

Kosaci îl ascultă pe comisar cu capul plecat, cu gîndul la cine știe ce, sau pur și simplu așteptînd momentul să dea comanda.

Glașa e cu cei de la gospodăria detașamentului și cu cei răniți ușor, o văd cum așteaptă privirea lui. (Asta mă și irita cîteodată, pentru că era evident că așteaptă, dar el, posac, avea aerul că nu observă.) Catadicsește în sfîrșit să ridice capul și să se uite în direcția ei. Și se uită lung, lung de tot, dar cu gîndul tot la ale lui. Apoi își mută privirea asupra comisarului. Prea tîrziu însă. Ca sub imboldul unei chemări secrete, Glașa pornește spre centrul poieniței. Și parcă dinadins e tot în rochia aceea absurd de lungă și de mătăsoasă.

Tot detașamentul îi urmărea mișcările bizare, de lunatecă. Și comisarul se întrerupsese și-l privea cu reproș pe Kosaci. Kostea-știabul rîde și spune nu știu ce.

Eu înmărmurisem urmărind-o pe Glașa cum se îndrepta spre mijlocul poienei fără să observe nici liniștea care se instaurase deodată, nici acreala lui Kosaci mascată de un zîmbet. Deodată însă, ca lovită de ceva ascuțit, observă. Se oprește și se uită îngrozită în jurul ei, ca atunci cînd te-ai trezit pe o bucată de gheață care s-a desprins de mal și se îndreaptă spre larg. Kosaci îi întoarce spatele, iar ea o rupe la fugă spre pădure.

Dacă mi-a fost ea cu ceva dragă atunci, numai prin dragostea ei pentru Kosaci mi-a fost. O reflectare, deci.

La fel, prin reflectare, am fost îndrăgostit cînd eram copil, de fratele unei colege. Era pentru mine mulajul, copia fidelă a surorii lui. Aceiași ochi, aceeași gură, la care, în plus, puteai privi cît îți poftește inima fără nici o jenă. Băieții îl necăjeau pe fiul noului învățător, cam molcuț și plîngăreț, eu însă îi purtam de grijă și-i luam apărarea. Iar acesta, simțind dependența mea de el, mă tiraniza, își permitea orice capriciu. Ceea ce îl făcea să semene și mai mult cu soră-sa și mă atașa și mai mult de el. În prezența lui puteam rosti ca din întîmplare numele fetiței, îl puteam rosti cu glas tare față de toți, mai ales cu glas tare — și în asta consta tot farmecul, toată plăcerea deosebită.

La fel cred că o percepeam și pe Glașa la început. Sau cam așa. Dar ea nu observa bunăvoința, tutela mea discretă și conspirativă, nu observa legătura care ne unea pe toți trei. Dar asta numai pînă ce ne-am întîlnit în luminișul acela, unde greierii roșii săreau de pretutindeni, țîșneau de sub picioare.

...Scînteile astea, punctele fugare de pe ecranul negru al ochilor mei, mi se par uneori că nu sînt schije ale durerii, ci provin de acolo, din luminișul nostru. Mai fusesem în luminișul acela, nu o dată, în căutarea lui Göring, calul meu, dar nu remarcasem greierii roșii, deși,

bineînțeles, trebuie să fi existat de la începutul verii.

Care vară era acum pe sfîrșite. Pădurea umedă și caldă miroase a ciuperci, a afine, a mucegai ca o pivniță bătrînă. Undeva trudea ciocănitoarea. La început zici că-i țăcănit de mitralieră în depărtare. Și ciulești urechea. Dar nu, nu-i mitralieră, e doar ciocănitoarea, robotește și ea pe undeva pe aproape. Lupta va avea loc nu acum, ci abia spre dimineață. Șeful meu direct, Sașka, a rămas în tabără, curăță mitraliera, eu am grijă de cai și de căruță. Dacă iau parte la luptă și mitralierele mobile, înseamnă că e ceva serios. Dintre tufișurile poienii răsare cînd și cînd spinarea cenușie a calului lăturaș. Deci și Göring trebuie să fie pe undeva pe aproape. Mă apuc să culeg alune. Arbuștii gem de rod, încît le poți culege și cu ochii închiși, pe pipăite : apleci o cracă și mototolești frunzele aspre, care te înțeapă nițel, pînă cînd simți în palmă un ciorchine greu și tare. Miezul de alună verde îți lasă în gură un gust acrișor și răcoritor...

Alunișul mă atrage mai întîi în desișul întunecat al pădurii, apoi literalmente mă scoate, mă împinge iar în poiană, dar la capătul celălalt al ei.

Aici am auzit plînsetul unei femei, apoi al unui copil...

O zăresc pe Glașa culcată sub un stejar, văd cum îi tresare spatele plăpînd sub rochia de mătase neagră, dar tot nu mă dumiresc unde o fi copilul care plînge. Dar plînsul înfundat de femeie se preschimbă brusc în plîns cu sughi-

ţuri, de copil. Ghemuită sub stejar, pe rădăcinile care ies din pămînt ca nişte coaste, stă o femeie în rochie lungă de mătase şi se îneacă cu lacrimi de copil. Şi-a pus cizmuliţele la căpătăi şi pe ele a întins cu grijă obielele la uscat. Picioarele desculţe tresar nervos din cauza înţepăturii ţînţarilor sau a furnicilor.

Ochii mei privesc lacom şi cu teamă, ca pe un mort, albul acela femeiesc transformat de mătasea neagră în paloare cadaverică. Deodată Glaşa se ridică în capul oaselor, îşi strînge picioarele sub ea şi, odată cu ele, cizmuliţele.

— A, tu erai..., rosti dînsa de parcă dintre tufe ar fi răsărit căluţul Göring.

— Caut calul, îi explic eu rostul meu pe lume.

Ce ordonat îşi aşezase cizmuliţele alături, în timp ce plîngea !

După război, Glaşa avea să-şi amintească : „Umblam prin toată tabăra, vorbeam : dacă auzeam vreo glumă, rîdeam, dar după aceea mă duceam să plîng. Tabăra rămînea în urma mea, nu mă mai putea vedea nimeni, dar încă nu-mi dădeam drumul, mă grăbeam să ajung în poieniţa mea, sub stejar. Acolo, îmi scoteam cizmele, îmi puneam obielele la uscat şi — cînd toate erau bune şi frumoase ! — dădeam în sfîrşit drumul lacrimilor pe care le ţineam de atîta timp şi aşa mă alinam".

Cînd o văd pe Glaşa aşa, speriată şi înlăcrimată, aproape urîţică din pricina buzelor umflate şi a privirii stinse şi răutăcioase, mă simt foarte impresionat. Parcă îşi dă silinţa să se urîţească şi să devină cît mai ştearsă, anume ca

să-mi fie mai uşor să mă apropii de ea. Recunoscător pentru urîţenia ei darnică şi bună (şi pentru smiorcăitul ei ca de puştan), stau în faţa ei, nu mă dau dus, încerc s-o distrez dîndu-mi cu părerea despre lupta de mîine. Trebuie să fie o garnizoană puternică dacă participăm şi noi, cu taceancele noastre ! E bine să le facem o demonstraţie de forţă. De mult se vorbeşte de o nouă blocadă (e toamnă, aşa că vor căuta să pună mîna pe recoltă), iar detaşamentul nostru se află într-un pinten al frontului partizanilor. Trebuie lărgit acest ieşind şi, în general, am stat cam prea mult pe loc...

— Eu nu particip la operaţiune, zice Glaşa, fără să urmărească ce spun, eu nu-s decît comandanta !

Şi se uită la mine într-un fel de parcă eu aş fi poreclit-o aşa.

— Ce proşti !

Consimt bucuros. Sigur, aşa e...

— N-aveţi decît să vă pupaţi cu comandantul vostru. Iar eu voi avea un copilaş. Aşa, să crăpaţi toţi de ciudă !

Mă feresc într-o parte, speriat, de parcă evenimentul ar urma să se petreacă imediat. Am eu ceva în mine, în făptura mea deşirată şi moliie, care o face pe Glaşa să nu se jeneze deloc de mine.

— Bine faci, mă bucur eu, bine v-aţi gîndit. Războiul o să se termine, iar voi o să aveţi...

Aş fi putut spune „noi" : o primeam bucuros la noi, în lumea aceea fantastică, unde noi, adică

Kosaci și cu mine, eram prieteni apropiați, iar prezența Glașei nu ne-ar fi deranjat deloc.

— „Bine v-ați gîndit" ! mă îngînă Glașa, temperîndu-mi elanul. Ești un prost !

Dar îmi aruncă o privire de parcă m-ar ruga să mai repet o dată ce-am spus. Iar eu nu mă las rugat :

— Vei fi mamă !

Cuvîntul parcă o lovește : se roșește toată, îmi întoarce spatele și se apucă să-și încalțe cizmele.

— Da, bineînțeles, comandantul nostru..., încerc eu să reiau discuția. Războiul o să se termine...

— Crezi că nu știu că voi aveți în fiecare sat cîte o „soacră" ?

Și iar geme din adîncul pieptului ca și cînd s-ar fi lovit în locul ce-o durea. Se ridică în picioare și o pornește prin poiană. Iar eu nu reușesc deloc să abandonez subiectul, mă țin după ea ca prostul și vorbesc, tot vorbesc. Glașa păstrează o tăcere aproape dușmănoasă și, în sfîrșit, tac și eu.

Ea merge înainte, eu la vreo zece pași în urmă, ne strecurăm printre niște stive de lemne mușcate de putregai. Boarea acră și caldă a putregaiului gîdilă nările. Înainte de război oamenii se aprovizionau de aici cu lemne. Buștenii de mesteacăn, plop, carpen s-au lipit între ei, acoperiți de o spumă albă ca săpunul.

Printre stive se întindea pe jos un covor gros și des de cărpiniș tînăr. Dacă scăpai pe el o piatră, ricoșa ca pe un strat de cauciuc. Glașa

merge încet, dusă pe gînduri. Cărpinișul este atît de des, încît ești nevoit să te balansezi pe un picior pînă găsești loc unde să-l pui pe celălalt și probabil că tocmai asta îi redă Glașei treptat buna dispoziție. Parcă ar face balet, ca atunci, cu găleata.

— Uite, e roz ! îmi spune, arătînd în jos la cărpinișul cu frunze zimțate. Într-adevăr, tot cărpinișul e stropit cu roșu. În umbra fierbinte și uscată a covorului verde-roșiatic s-au pitit greierii de pădure. Țîșnesc de sub picioarele noastre ca un snop de flăcări, zboară și cad mai încolo, cu zgomot înăbușit, pe frunzele zimțate, și se sting pe loc. Unul nimerește chiar pe palma mea : e ca un tăciune minuscul care își pierde treptat strălucirea, acoperindu-se cu o spuză cenușie. Glașa mi-l ia și-l pune în palma ei, nostim de mică. Îl lasă să țîșnească și-l urmărește cu privirea cum se aprinde iar ca o scînteie și se stinge apoi în frunzișul rumen-verde.

— Probabil că și greierii se adaptează, filosofez eu cu voce tare. Că de cînd cu războiul ăsta, cu incendiile, nici nu mai speră că se va termina vreodată. Iar noi, care credeam că se va isprăvi cît ai bate din palme !

— Dar poate că nu trăiesc decît o zi, mă contrazice Glașa, și atunci ce pot ține minte ?

Observația îmi inspiră cea mai sinceră compasiune : dacă e așa și au avut nenorocul să se nască într-o zi ploioasă, nu vor vedea decît nori ! Nici nu-și vor închipui că cerul poate fi și senin, albastru pur.

Glaşa surprinde privirea mea furişă şi mă priveşte ironic, dar şi încurajator, de parcă aluzia la culoarea ochilor ei ar fi fost un gînd rostit cu voce tare. Apoi izbucneşte în rîs.

— Ce caraghios eşti ! Mai ales în taceanca ta. Cred că nemţii se prăpădesc de rîs.

(Tocmai asta mă impresiona îndeosebi la Glaşa pe atunci. Se întîmpla ca băieţii să se adune în jurul ei şi să înceapă a glumi unul pe seama altuia, necruţînd-o nici pe ea, iar Glaşa părea în mijlocul lor ca un firicel de iarbă în bătaia vîntului : braţele lungi, întreaga-i făptură feciorelnic de liniară, căuta să se smulgă de sub privirile noastre, umerii slăbuţi se zbăteau într-un dans sfielnic oriental. Ochii albaştri erau însă neaşteptat de îndrăzneţi, surîzători. Citeai în ei bucuria conştientă a forţei care ne adunase şi ne ţinea în jurul ei, a dominaţiei femeii asupra noastră.

Aşa a rămas şi mai tîrziu : feciorelnic de stîngace, sfioasă în gesturi, dar cutezătoare în privirea ei albastră, sigură de forţa ei.)

Aproape treizeci de ani ne despart de poiana aceea rumen-verde. De cîte ori nu m-am întors acolo. În vis, fireşte... De la poiana învăpăiată de greieri începea deodată să ardă mocnit pămîntul. Eu şi cu Glaşa privim dezorientaţi în jurul nostru neştiind unde să mai punem piciorul, apoi o luăm la fugă înapoi, în timp ce deasupra noastră un val de foc se rostogoleşte peste vîrfurile copacilor cu un huruit de tren lansat pe un pod metalic, împroşcîndu-ne cu scîntei fierbinţi... Mă trezesc şi mult timp nu reuşesc

să-mi dau seama dincotro și unde m-am întors, mă tot chinuiesc să deschid ochii...

Cînd îți pierzi vederea, primul moment de groază ți-l dă senzația că nu poți să deschizi ochii, cu toate eforturile tale disperate. O stare care se repetă de nenumărate ori în vise. Odată cu ea apare și o altă formă a chinului : nu poți nici să-i închizi. Deschiși pentru totdeauna, tu, față în față cu lumea ! Și cu tine însuți, cu memoria ta.

Merg după Glașa, călcînd nu pe, ci chiar în urmele ei, și văd cum de sub cizmulițele din față și de sub botforii mei țîșnesc scîntei și se sting, ascult foșnetul aspru al frunzelor și mă simt eu însumi o strună sonoră, veselă și ușoară. Căci știu că abia mîine urmează lupta (și poate o rană, sau poate moartea), deci pînă atunci mai este o veșnicie !

— Ce nume mai e și ăsta : Fleora ? întreabă deodată Glașa, răsucindu-se în așa fel încît să stea pe loc, iar rochia ei de adultă să-i joace în jurul picioarelor. Pe care le are lungi și drepte, așa că trucul cu rochia îi reușește de minune.

Îi explic ce înseamnă „Fleora" * (dintr-un calendar citire).

— Floare ? rîde Glașa.

Rîd și eu. Într-adevăr, ce poate avea comun cu o floare cineva cu riduri simiești la colțul gurii, pe care numai zîmbetul le întinde, și

* Pronunție alterată populară a termenului Flora, nume dat, în mitologia romană, zeiței florilor și a grădinilor *(n.t.)*.

înveșmîntat într-o tunică nemțească mult prea largă și-n pantaloni cărora le atîrnă turul, haine căpătate de la cercetași în schimbul paltonului de acasă.

— Ia dă-mi să trag și eu un foc, zice deodată Glașa, care fixa insistent arma mea.

— Aici e interzis, o înștiințez cu satisfacție, coborînd totuși arma de pe umăr. Ordin de la Kosaci.

Numele sună brusc străin, ba chiar ironic, iar eu, contrazicînd parcă pe altcineva, adaug plictisit :

— E și normal. Altfel s-ar umple tabăra de împușcături.

Dar Glașa nu mă aude, ca și cînd puțin i-ar păsa de neplăcerile la care mă expune. Ochește la rădăcina unui copac. Eu îi ridic imediat țeava armei în sus.

— Apas-o în umăr, o instruiesc eu, apucînd-o de umăr și de cot, ca să-i arăt cum trebuie să facă. Și parcă mătasea lunecoasă mă frige.

— Lasă-mă să trag singură.

Plimbă pușca ca pe un tun antiaerian și în sfîrșit trage. Mi-o înapoiază, apoi izbucnește în rîs :

— Bietul de tine, iar ai să ajungi la arest !

— Mai întîi trebuie să mi se dovedească vina.

Mă așez pe o buturugă, degajez vergeaua și scot din sacul măștii de gaze sticluța cu ulei.

— Dar cum ai descoperit poiana ? zice Glașa, care se plimbă prin fața mea și dă cu piciorul în bureții pestriți ce sclipesc prin lăstărișul verde-cenușiu al plopilor tremurători.

— Cum s-o descopăr... Crezi că e chiar atît de greu ?

Probabil că se refugia de atîtea ori aici ca să plîngă, încît o socotea un secret numai al ei.

Seara, am părăsit tabăra ca să încercuim în zori garnizoana. Care anume, nu aveam să aflăm decît asupra faptului. Ceea ce sublinia și mai mult sentimentul acela dublu cu care de obicei te pregătești pentru operațiunile militare și le întreprinzi. Între tine și altcineva de undeva (încă nu știi cine și unde) s-a și stabilit o legătură, pentru că vă veți tăia unul pe altul. Și pentru că tu știi ce se va întîmpla, iar acel cineva încă nu, trebuie să-ți imaginezi în locul lui cum va auzi primele împușcături, cum va sări speriat în sus... Căci și tu cunoști prea bine aceste prime împușcături, asurzitoare ca o bătaie neașteptată în ușă și ciudata senzație de ușurare în fața pericolului care se anunță în sfîrșit : „Iată-l !..."

Cînd detașamentul aliniat în front îl asculta pe comisar, eu eram din nou cocoțat pe taceancă, în urma plutonului nostru și așteptam s-o văd pe Glașa apropiindu-se de Kosaci. Dar el își îndemnă calul spre cei de la marginea poienii. Le spuse ceva, în timp ce dragostea își întindea pe fața ei paloarea.

...În autobuz se așternuse liniștea, picotea chiar și Kostea-ștabul. Numai lui Serioja al meu nu-i tăcea gura : îmi descrie amănunțit tot ce vede pe fereastră. Și deodată izbucnește în rîs :

— Vai, tăticule, în ochelarii tăi totul se mişcă de-a-ndărătelea... Ah, un iepure, un iepure ! În trifoi, uitaţi-vă !

— E-eh, ba în hrişcă, porneşte o replică din amorţirea generală.

...În lupta aceea m-am ales cu o contuzie. Detaşamentul înainta spre o staţie de cale ferată, în direcţia pîrîului şi a pajiştei acoperite cu tufe de mesteacăn şi anin. Am aşteptat o groază de timp ivirea zorilor, ascunşi în albia pîrîului : tot acolo coborîsem şi taceanca. La cinci fix, am pornit în fugă, dar în cea mai deplină tăcere, spre grădinile deasupra cărora se înălţa ca un turn de cetate castelul de apă zidit din cărămidă.

Comandantul companiei noastre, Ilia Ilici, ne avertizase înainte de atac :

— Fiţi cu ochii pe casa apelor. Să nu-mi ziceţi pe nume dacă nu-i acolo o mitralieră ! Uite, luaţi asta cu voi.

Şi ne-a aruncat în căruţă cărticica lui Nekrasov *Cui i-e bine în Rusia.*

Am întors caii în aşa fel ca malul, nu prea înalt, să-i ascundă măcar pe ei, iar noi am rămas faţă-n faţă cu turnul.

Se şi auzeau împuşcături, lupta începuse. Turnul care plutea în ceaţa zorilor începu deodată să sclipească, să ne arate parcă limba, o limbă roşie ca focul — mitraliera ! Saşka începu pe dată duelul. La început, neamţul ne-a ignorat, trăgînd în cei ce atacau. Iar Saşka nu reuşea deloc să găsească poziţia convenabilă,

îmi tot poruncea să întorc caii ba așa, ba altfel. „Lewis"-ul nostru, înalt ca o bicicletă și fixat pe un afet de „Maxim", era un hibrid nu tocmai reușit : nu puteai sta îndărătul lui nici culcat, nici așezat, ci numai turcește. Și nu avea nici scut. În sfîrșit, Sașka își stabili linia de ochire și „Lewis"-ul începu să latre gros ca un buldog. Ronțăi toată banda cît ai zice pește. Îi dădui lui Sașka o a doua bandă, îl ajutai s-o introducă în locașul ei. Și în clipa aceea rafala neamțului ajunse pînă la noi, deocamdată numai în spate, pe suprafața apei, împroșcînd parcă cu pietricele. Din nou Sașka „asmuți buldogul" (așa numeam noi tirul nostru). Eu îi ofeream, pe palmele întinse așa cum obișnuiesc ospătarii, banda următoare gata pregătită, lungă de vreo jumătate de metru. Altceva nu-mi rămînea de făcut decît să număr pietricelele care jucau pe apă în jurul nostru. Deodată se ivi pe suprafața apei o șuviță roșie, șerpuitoare, domoală, elastică și care se tot lungea... Nu mi-am dat seama imediat că era sînge. M-am pipăit repede tot, de sus pînă jos (în imaginație). Dar nici la Sașka n-am observat nimic. Caii păreau și ei liniștiți, indiferenți, deși Göring tot cobora capul spre apă, ca și cînd ar fi vrut să prindă cu buzele șuvița roșie. Iar aceasta se tot întindea, șerpuia în josul apei și nu se putea desprinde de noi.

— Mai repede, mai repede ! strigă Sașka. Altfel ne curăță el pe noi.

Împușcăturile ba se întețesc, ba se răresc, dar în orice caz e limpede că s-a întîmplat tot ce

putea fi mai rău : n-am reușit să-i luăm prin surprindere și acum totul depinde de muniții și timp. Or, noi avem lipsă și de una, și de alta.

În grădinile de zarzavat, minele cad una lîngă alta, de la noi se văd vîrfurile negre ale exploziilor. Ele calcă, îndeasă în pămînt șirurile noastre de pușcași culcate acolo. Îți vine să urli nu alta. Sașka sloboade alt șir de gloanțe spre ferăstruica neagră a castelului de apă, care se deschide tot mai larg, iar din neagră devine roșu-cărămizie.

Și deodată am simțit că, gata ! L-am atins pe neamț !

— Mai dă una ! strigă Sașka și, satisfăcut, își șterge cu mîneca nasul pistruiat și transpirat și capul tuns chilug. Acuși îl termin.

Îi arăt patru degete : atîtea benzi mai aveam în lăzi.

Cineva aleargă prin apă, în spatele tufelor... Aghiotantul lui Kosaci, el e.

— Ce-i cu voi aici ? ! Comandantul a ordonat să treceți dincolo, în capătul celălalt... spre pădure... în flanc ! Hai, mai repede !

Dar neamțul „nostru" înviază din nou, iar Jenka, stropit cu pietricele, se lipește de căruță, la picioarele mele.

— Dar de asta ce zici ? urlă la el Sașka. Sașka e băiat bun, nici vorbă, dar se-nfurie cît ai zice pește. E dintre vechii partizani din detașament, a venit aici odată cu Kosaci, a avut timp să-și tăbăcească nervii ! Și iar apasă pe trăgaci, „buldogul" numără clar și zgomotos

zece cartușe, ronțăind aproape jumătate din bandă.

Eu îi arăt lui Jenka ce puține cartușe ne-au mai rămas.

— Haideți ! Ordin de la Kosaci, strigă el fără să bage în seamă și o ia la fugă. Iar neamțul trage iarăși, aud o lovitură în roată, chiar sub picioarele mele.

— Bine, atunci haidem, dacă-i ordin ! strigă Sașka.

Tocmai încărcam mitraliera, cînd se năpusti asupra noastră Kosaci. Chiar el.

— Ce-i cu voi ? Trageți în nori ? Fir-ați să fiți...

Niciodată n-am văzut atît de aproape fața aceea atît de masivă și totodată aspră. Aspră din pricina celor două riduri adînci care-i brăzdau ca două cicatrici amîndoi obrajii de la ochi pînă la bărbie. Și a ochilor. Mai ales a ochilor, înverșunați și totuși surîzînd ironic, care mă priveau fără cruțare, care mă văzuseră în sfîrșit, recunoscîndu-mă.

— Hai, sus, repede !

Fără să aud și să înțeleg ce-și strigau și ce făceau Kosaci și cu Sașka, de ce trăgea fiecare de mînerul mitralierei, m-am repezit la cai, sub imperiul unui sentiment al ireparabilului ajuns la paroxism și în același timp gata la orice gest extrem, oricît de groaznic, numai să repar cele petrecute. Smuceam caii de căpăstru și atunci am observat că Göring avea urechea sfîșiată de un glonte (de aici provenea șuvița aceea roșie), sîngele îi inunda ochii îngroziți

și nările înspumate, îmi colora mîinile și mînecile verzi ale tunicii nemțești. Trăgînd brusc căruța din apă pe mal, i-am desprins pe Sașka și pe Kosaci de lîngă căruță, de lîngă mitralieră, ceea ce i-a trezit la realitate. (Abia mai tîrziu, cînd am avut timp să analizez întîmplarea, am înțeles că Kosaci îl împingea cu furie și dispreț pe Sașka, încercînd să-l depărteze de mitralieră, și trăgea de ea, în timp ce Sașka nu se lăsa, înjurînd și aproape plîngînd.) În cele din urmă, camaradul meu îl dădu la o parte. Sări pe mal și se aruncă în căruță.

— Mînă !

Pornii caii la galop. Pe prima sută de metri, probabil din cauza nervozității și a zdruncinăturilor sălbatice provocate de mușuroaiele pajiștii, ni se păru că zburăm ca vîntul. Eu loveam animalele cu coada biciului, în timp ce Sașka, încleștat de mitralieră, striga mereu :

— Mînă !

Cînd am luat-o la goană peste pajiște, turnul s-a ridicat și el brusc deasupra noastră, gata-gata să vină peste noi, roșu tot în bătaia soarelui care răsărise. Pădurea, în schimb, se depărta parcă și mai mult. Și ne-am dat seama deodată amîndoi — a fost destul ca ochii noștri să se întîlnească doar o clipă — că de fapt știam cîte secunde ne-au mai rămas ca să alergăm așa pe pajiște. Senzația era atît de clară și precisă, ca și cînd cineva s-ar fi apucat să le numere cu voce tare. Și parcă ne și vedeam, de acolo, din turnul cel roșu, în căruța neajutorată care se tîra neputincioasă pe pajiște ; îl vedeam pe neamț răsucind mitraliera spre noi

și-i așteptam lovitura... Ceva trosni sub noi, căruța se apleca, dar continuam să ne mișcăm, strivind sub roți ultimele secunde. Și deodată caii, poticnindu-se parcă de ceva, se prăbușiră sub noi, acoperiți de explozie ; căruța mai descrise un semicerc, apoi se răsturnă, aruncîndu-ne în afară. (Cît am planat prin văzduh, mi-am dat tot timpul seama unde e mitraliera cea grea și unde mi-e capul...)

Exploziile plouau peste noi. Pe mine mă aruncară în sus, mă smulseră din mine însumi și mă cufundară într-un întuneric plin de vuiete. De acolo mă uit, ca de după un geam gros, la Sașka și-l văd cum se tîrăște încet, îngrozitor de încet. Am văzut ce s-a întîmplat cu piciorul lui, dar el nu știe, nu înțelege, împinge de zor pămîntul cu ciotul roșu și tremurător, stropind cu sînge iarba. Cizma și ce mai era în ea, prinsă în cracul pantalonului, se tîrăște departe în urma lui. Ochii căscați, nedumeriți, parcă tot așteaptă ca acuși-acuși să se dumirească ! Smulg atunci de pe mine, cu mișcări stîngace, tunica nemțească și mă tîrăsc după el pe cărarea de sînge, apuc, dar fără a reuși să înfășor în tunică, tot ce mai rămăsese din picior. Căci a c e l c e v a se zbate în mîinile mele, încearcă să se smulgă, ca o jivină mică și speriată. Mi se pare că-i aud țipătul sfîșietor în timp ce se tîrăște de zor, tremurînd, pe cărarea roșie...

...Cine a fost rănit sau contuzionat măcar o dată, nu mai e același om. Pentru că a simțit ce înseamnă a c e e a. Pînă atunci știa numai că e muritor, acum a simțit că e.

Mă plimbam prin tabără și eram tot numai zîmbet. Făcusem constatarea că e tare nostim să fii muritor, că ai de aici o mulțime de avantaje.

În primul rînd, devii obiectul atenției și afecțiunii generale. Rănitul este, printre partizani, persoana cea mai demnă de respect și este atît de remarcat de toți, încît situația devine jenantă pentru cine nu e obișnuit, nemairămînîndu-i decît să scape cît mai repede de pansamente, de cîrje, ca să devină iar la fel ca toți ceilalți. (E drept că se poate întîmpla și invers : adică vreunuia să-i placă să-și poarte pansamentele ca pe niște epoleți, dar nu știe ce lucru îngrozitor îl paște : valul acela cald îl părăsește brusc și degeaba mai întinde el brațele spre acel val, pentru că nu întîmpină decît zîmbete neîncrezătoare și o indiferență disprețuitoare...)

Apoi, în al doilea rînd, muritorul e un om matur, egal cu cei din jur. (Numai copiii sînt nemuritori.) Și merită să renunți la nemurire ca să ajungi în rînd cu maturii. Acolo unde sînt toți, unde e și Glașa...

Cînd am fost adus, asurzit și moale ca o cîrpă din pricina zgomotului din cap și a greții, Glașa a venit fuga la căruța mea. Și pe cerul cenușiu, care parcă mă strivea, am văzut deodată ochii ei albaștri : se apleca deasupra mea. Cîte căruțe cu morți și răniți nu trecuseră pînă atunci, dar numai peste mine se aplecase, plîngînd. Dăduse fuga la un mort, la un cadavru, dar a văzut surîsul slab și sfios al unui viu și, de bucurie,

îl sărutase (undeva lîngă ochi), pentru că era viu, şi probabil că abia pe urmă a descoperit că mă sărutase pe mine. Atîta buimăceală trebuie să fi exprimat faţa mea pînă în clipa aceea palidă din pricina greţii, încît se dădu repede înapoi, revoltată ca o fetiţă, dar apoi, stăpînindu-se, îmi zîmbi şi mîngîie cu degetele-i calde locul pe care-l sărutase, lăsîndu-mi-l mie.

După numai trei zile, umblam prin tabără : ar fi fost curată prostie să zaci în loc să culegi atîtea zîmbete pline de bunăvoinţă şi de simpatie ! Umblam şi ele se lăsau culese ca ciupercile. Dar eu zîmbetul Glaşei îl căutam, şi tocmai ea lipsea. A lipsit din tabără o săptămînă încheiată. L-am zărit de cîteva ori, de departe, doar pe Kosaci. Din nou nu mă băga în seamă. Iar eu mă simţeam mai mult ca oricînd legat de omul acesta prin sfiala, exaltarea şi groaza în faţa ireparabilului pe care le încercasem acolo, lîngă albia pîrîului.

Saşka, răpus de răni, a fost înmormîntat la marginea drumeagului de pădure. Niciodată nu-l mai văzusem aşa pe Kosaci, cu privirea grea, aţintită în pămînt, şi adus de spate. În apropierea taberei era interzis să se tragă salve. Aruncă şi el, la fel ca ceilalţi, un pumn de pămînt, oprind un bulgăre între degete, cu care se înapoie în tabără...

Mă duceam în poiană, unde stăteam mult, mult de tot, surd, singur, muritor. Nu mai auzeam zgomotul ploii uscate a greierilor şi mă mulţumeam să le urmăresc sclipirile roşii şi mute. Proporţiile se schimbau pe nesimţite şi

mă trezeam deodată printre niște explozii roșii în toată regula, la unison cu bubuiturile care pulsau în capul meu. Și o neliniște mi se strecura în suflet și începea să ia proporții : dar dacă a început lupta în tabără sau pe undeva pe aproape, iar eu, surd cum sînt, stau aici și nu știu ? Poate că ceva s-a schimbat pe lume, brusc și amenințător, și numai tu nu știi. Cine m-ar fi văzut cum mă întorceam în tabără, plin de precauții și cu pușca pregătită, ar fi crezut că băiatului nu i-a fost de ajuns lupta adevărată, mai vrea să se și joace de-a războiul.

Odată am adormit de-a binelea, încălzit de razele soarelui de toamnă potolite și mîngîietoare, instalat comod, ca într-un fotoliu, între rădăcinile unui stejar vînjos. Cînd am deschis ochii, pe cine văd în fața mea ? Pe Glașa ! Stătea și se uita țintă la mine. Țineam ochii larg deschiși, dar privirea ochilor ei albaștri nici măcar nu tresări. Fața îi era gravă, aproape aspră. În sfîrșit observă că mă trezisem, spuse ceva și se așeză și ea sub stejar, în „fotoliul" rădăcinilor, lîngă mine. Dădu capul pe spate, expunîndu-și fața luminii soarelui, și rămase nemișcată, cu ochii închiși ; doar pleoapele și genele îi tremurau mărunt, acoperind lacrima gata să pornească. Era cu sveterul nemțesc care-i lăsa descoperit gîtul, parcă și mai firav, iar fusta și-o scosese, la fel ca partizancele, peste pantalonii albaștri vîrîți în cizmulițe.

Era evident că azi nu se gîndea la ea, nu se întreba cum arată, îi era totuna.

Spuse ceva, fără să deschidă ochii. Uitase că sînt surd, că nu aud ? Sau îi era indiferent

dacă e auzită sau nu ? N-o aud, dar aș fi atît de bucuros să stau de vorbă cu ea. Despre Kosaci, bineînțeles. Căci cum i-aș putea mulțumi altfel pentru că venise să stea cu mine în loc să-l caute pe el, să fie lîngă el ?

Se înțelege că știu despre Kosaci mult mai multe decît ea : în dragoste, o femeie nu dă importanță la toate așa cum dă un puști. Bunăoară, momentului cînd s-a ivit pentru prima oară în pădure Kosaci, împreună cu alți șapte prizonieri de război scăpați de la nemți, și erau să fie executați ca spioni, ca iscoade. Sașka înjura și plîngea de furie. Kostea-ștabul cerea de la toți o țigară (și atunci cînd i-au dus și cînd i-au pus să-și sape singuri groapa), iar celorlalți parcă nu le venea să creadă că totul e de-adevăratelea. Numai Kosaci rosti deodată tare din groapa săpată pînă la jumătate :

— Cînd o să-ți vină și ție rîndul, să nu scheuni ! Înțeles ?

Vorbise tare (toți l-au auzit), nimeni n-a înțeles cui se adresase. (Nu știu dacă el însuși ar fi putut explica ce avusese în vedere. Poate doar un gînd ascuns și amar, nu un repros sau o amenințare. Doar n-avea de unde ști el că va începe imediat lupta, că nemții se vor ivi la numai două sute de metri depărtare și că în cursul ei Kostea, Sașka și cu dînsul se vor distinge într-atît, încît peste cîteva luni el avea să devină comandant de companie, iar mai tîrziu comandantul detașamentului. Curios e însă altceva : deși ceilalți se pregăteau să-i

execute, cînd au apărut nemții, le-au distribuit și lor imediat arme.)

Așa îi vorbeam și-i tot vorbeam, și numai despre Kosaci și despre lupta mea și a lui Sașka de lîngă rîu, și-i dădeam dreptate în toate privințele lui Kosaci, pentru că nu se cruța nici pe el. Și aveam impresia că Glașa mă ascultă cu atenție și aprobare, deși ținea ochii închiși. Ca deodată să-mi dau seama că spune :

— Taci ! Prostuțule !

Așa am citit eu pe buzele ei și în ochii cu care mă privi deodată supărată.

Se ridică și o luă peste poiană, ca și data trecută. Să se fi întîmplat ceva între ea și Kosaci ? Simpla presupunere mă dădea gata. Ce bine, ce armonios părea totul înainte. Iar acum, ce să fac, de cine să mă țin dacă ei nu mai sînt împreună ? Fără ea, pentru mine nici el nu mai era întreg. Iar fără el, și poiana, și întîlnirile noastre deveneau cu totul altceva, ceva ce încă nu eram pregătit să privesc în față : prea mă obișnuisem să cred că reveneam amîndoi aici pentru ca ea să se poată gîndi cu voce tare la el, iar eu s-o ajut...

Lupta izbucni deodată și neașteptat de aproape, nu de partea cealaltă a pîrîului, pe unde trecea terasamentul căii ferate distruse și abandonate, ci chiar pe malul nostru, aproape de tabără.

Mergeam prin păduricea de pini cu miros de cetină și nisip încins. Tot atingînd ramurile, Glașa se înțepase la încheietura mîinii și acum o lingea cu o lăcomie caraghioasă. O văzui

oprindu-se brusc și aruncîndu-mi o privire mirată și rugătoare. „Împușcături !“, citii eu imediat pe buzele ei. Cu mîna îmi arătă și în ce parte.

— Multe ?

Confirmă cu capul.

— Automate ?

— Da, da !

Deci erau foarte aproape.

Exploziile le-am auzit eu singur, cu tot trupul. Probabil mine. Dacă au luat-o de la început cu grenadele, înseamnă că treaba-i proastă !

O văd că ascultă zgomotul luptei, apoi se uită la mine și așteaptă, de parcă de mine ar depinde să nu se petreacă ceea ce s-a și întîmplat. Uf, tocmai acum a trebuit să surzesc ! Căci surdul e la fel de stîngaci și neajutorat, deci vulnerabil de oriunde, ca și orbul. Ca o fiară în cușcă, de care oricine poate să se apropie și să o privească de oriunde-i place. Cu singura deosebire că nemții nu vor sta să se uite la mine...

Glașa mă apucă cu amîndouă mîinile de cot, după tremurul degetelor simt că detunăturile sînt foarte aproape, uite... uite ! Nu uit să încarc arma, o țin pregătită, privesc în toate părțile, dar în același timp nu uit, nu ignor nici faptul că merg l a b r a ț cu o fată, ceea ce vor vedea imediat și nemții. Mai rău ar fi (da, chiar așa mi-a trecut prin minte : mai rău !) să ne vadă clănțăii noștri. Şi dacă însuşi Kosaci ?...

Degetele de pe cotul meu se strîng mai tare, tresar sub ropotul împușcăturilor și exploziilor apropiate, iar eu îi cer cu glas scăzut să-mi precizeze :

— Ce sînt ? Mitraliere ? Automate ?

Glașa arată cu ochii în sus. E-hei, chiar și avioane ! Deci nici mai mult, nici mai puțin decît blocadă. Acum, lucrul cel mai important este să ajungem la ai noștri, să nu ne rupem de ei, să nu rămînem singuri. Glașa ba mă conduce, ba stă atîrnată de brațul meu, în mijlocul împușcăturilor pe care nu le aud. Mi-e plin capul de zgomotele și bubuiturile mele proprii, deșarte și fără nici o noimă. Manevrăm în așa fel încît să ocolim împușcăturile și strigătele (după cum îmi povestise mai tîrziu Glașa, auzise și vocile și ordinele nemților), ca să putem ajunge în tabără. O luăm mereu spre dreapta, ca să nu dăm peste nemți, să ajungem în tabără prin partea opusă. Dar oricît mergem și chiar alergăm, împușcăturile nu rămîn în urma noastră. Glașa îmi arată că lupta se dă în față, în părți, de jur-împrejurul nostru. Încep să mă enervez, închipuindu-mi că ea confundă detunăturile cu ecoul, îi desprind degetele de pe braț și-i arăt să meargă în urma mea : în urmă, mai în urmă, mai, mai ! O iau direct spre tabără. Întorc capul. Glașa, care mă urma supusă, îmi surîde timid, vinovată. Îi răspund la fel, fără să vreau, iar ea, înțelegînd că aș fi iertat-o, mă ajunse imediat din urmă și din nou mă luă la braț. Ceva se schimba, ba chiar se schimbase în mine, între noi amîndoi.

Mă vedeam parcă altfel, parcă altul, și acest altul nu se mai jena : o salva pe Glașa, acesta era lucrul cel mai important acum, iar de sfiit, n-aveau decît să se sfiască alții !

Deodată, chiar în fața ochilor noștri, din pinul de care ne apropiam țîșniră în toate direcțiile, mut și groaznic, așchii albe, de parcă pinul ar fi explodat dinăuntru. Glașa se și aruncase la pămînt, trăgîndu-mă și pe mine în jos de poala tunicii. Iar pinii continuau să explodeze ; bucăți albe ca spuma țîșneau de sub coajă. Gloanțe explozive ! Dar de unde veneau, nu puteam pricepe.

(Auzisem cîndva de la Sașka de ceva asemănător, numai că spuma era roșie, și așa o și memorasem — tot roșie și înspumată... Era cu Kosaci, abia își tîrau picioarele într-o coloană de prizonieri prăfuită a anului patruzeci și unu, cînd deodată a sărit de sub șleau un iepure, iar caraulele germane, înveselite, au început să tragă după el, în el, dar și în coloană. Și tot așa, împroșcînd cu spumă roșie, a explodat sub ochii lui Sașka, sub ochii lui Kosaci, ceafa unui prizonier din fața lor.)

Din păduricea de mesteceni care albea la vreo sută de metri de noi, dincolo de trunchiurile pinilor, se trăgea. O înghiontesc pe Glașa și-i fac semn să se tîrască mai departe, dar ea se uită la mine de parcă eu și numai eu aș fi în stare să schimb ceva pe lumea asta.

Pe fondul zidului alb de mesteceni apar, ca prelingîndu-se prin el, petele întunecate ale unor făpturi omenești. Se dezlipesc de perete

și cad la pămînt, se dezlipesc și cad ca sub rafalele unei mitraliere fără sunet. Dar se ridică imediat în picioare și se întind în lanț.

Glașa mă privește de jos. Ochii îi sînt mari, albaștri și neajutorați, capul îl ține puțin ridicat. Poate că și fetișoara asta e gata să explodeze. Roșu.

În spaima lor mută, copacii tot mai împrăștie așchii albe. Fac un pas spre fața Glașei și cu o grimasă feroce o îndemn să se tîrască degrabă în spatele unui brad doborît la pămînt. Și mi-e groază să nu văd fața aceasta, întoarsă spre mine, transformîndu-se deodată într-o explozie roșie și înspumată. Mi-e atît de groază, încît începe să mi se pară că numai fața și ochii albaștri și imenși sînt Glașa, iar trupul care se tîrăște în grabă e altcineva, care a înhățat-o și o trage înainte și de asta citesc în ochii ei atîta groază și implorare.

Nemții au trecut chiar pe lîngă bradul uscat în spatele căruia stăteam amîndoi culcați la pămînt.

Ba chiar pe cel mai apropiat de noi (cu cască și pelerină de camuflaj) l-am văzut cum se uită la bradul doborît și pierde cadența, nu știu de ce : să-i fi dat în gînd să arunce o privire după trunchi, să-l improaște cu o rafală de automat ? Aveam senzația că și cartușul mișcă în arma mea, atît de crîncenă era clipa. Mi s-a părut că fața tînără și îngustă rămîne un timp întoarsă către noi, totuși neamțul nu a tras și nici nu s-a apropiat mai mult.

Cînd nu s-au mai zărit, am sărit amîndoi în picioare și am rupt-o la fugă. O fugă fără rost și mai presus de orice periculoasă, pentru că nu știam ce sau cine s-ar putea ivi în fața noastră după cincizeci sau o sută de metri, dar se declanșase în noi instinctul comprimat în toate acele clipe nesfîrșite, dorința de a fi cît mai departe de locul unde ai trăit o asemenea încordare. Numai că pericolul nu ne mai îmboldea acum din spate, în schimb putea sta la pîndă undeva, în față...

„Dacă stai pe loc, te ajunge necazul din urmă, dacă fugi, dai singur peste el!", obișnuia să spună Rubej, Timoh Rubej, un tip caraghios și curios, pe care aveam să-l întîlnim după două zile... Nimeni din autobuz nu-l mai ține minte, nimeni altul nu l-a cunoscut pe Rubej. Drumurile noastre s-au întîlnit și împletit prea puțin timp, mai departe mi l-am continuat doar eu, al lui s-a întrerupt. La drept vorbind, în afară de mine și de Glașa l-o mai fi ținînd minte cineva, undeva (avea familie), ceea ce însă nu-mi atenuează deloc senzația că dintre cei în viață numai ea și cu mine știm că a existat și că atîta timp cît va dăinui în amintirea noastră va fi și adevărat că a existat.

Bizar, dar eu îi percep pe cei ce sînt acum în autobuz ca pe niște mijlocitori, prin intermediul lor comunic cu alde Kostea, Zuionok, Vedmed și alții, pe care-i cunoscusem și-i văzusem cu mulți ani în urmă, ca și cu cei vii. Și Kostea-ștabul, veșnic surîzător și gălăgios, și Kosaci, care tot drumul a tăcut, și Stoletov —

toţi parcă ar veni de-a dreptul din depărtările acelor trei decenii. Ce curios e cînd memoria începe deodată să se încarneze, să capete voci reale... Un văzător trebuie să depună eforturi ca să poată vedea în cei de astăzi pe cei ce erau cu mai bine de un sfert de veac în urmă Kosaci, Zuionok, Stoletov, Kostea-ştabul. Pe cînd eu, eu nu trebuie să fac nici un efort, pentru că îi văd numai pe cei de altădată. Cei de astăzi nu fac decît să confirme că totul a fost adevărat.

...Glaşa stă pe vine, sprijinită cu spatele de copac. După goana aceea nebună, pe obrajii ei s-au întins, alternativ, pete palide şi stacojii, iar ochii, ficşi, sînt întunecaţi de groază. Stau în picioare lîngă ea, îmi şterg de pe obraji picăturile de sudoare şi-mi rotesc ochii în toate părţile. Ea îmi arată că se trage peste tot, de jur-împrejur.

Da, nu vom reuşi să ne strecurăm spre tabără. Şi probabil că nu mai e nimeni acolo, dacă se petrec asemenea lucruri.

— O să întrebe Kosaci de tine, îi spun. Ea îşi trage în jos sveterul cenuşiu, adună de pe vîrful cizmei o frunză de mesteacăn şi o studiază cu atenţie.

— A venit toamna, îmi comunică buzele şi ochii ei, care îi caută pe ai mei. Culeg din mîna ei frunza îngălbenită, dar încă suplă, vie, de parcă ar cuprinde cine ştie ce mesaj important şi acum de cea mai mare valoare pentru noi.

Dacă a început într-adevăr blocada, asta înseamnă că toate astea — şi împuşcăturile, şi

avioanele — sînt acum și acolo unde-i mama, unde-s surioarele. Bine ar fi să le dea în gînd să plece imediat pe „insule", în fundul mlaștinei. Acolo s-au ascuns sătenii noștri și în patruzeci și doi, și în patruzeci și trei.

Glașa se uită la mine și o simt de acord cu ce gîndesc. Fir-ar să fie, va să zică am început să gîndesc cu voce tare ! Vorbesc tare fără să-mi dau seama. Continui, totuși, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat :

— Acolo, în pădurea noastră, am să-i călăresc eu pe nemți cum o să-mi placă. Acolo n-au ce să-mi mai facă. Iar după ce i-om alunga, te duc și pe tine...

Dar nu pot rosti „la Kosaci". Privirea ei mă împiedică să-i pronunț numele. Altădată mă ajuta, mă obliga chiar, acum însă, nu știu de ce, îmi interzice.

Mergem din nou prin pădure și iarăși Glașa îmi arată unde se aud împușcături mai dese. O luăm spre mlaștina mică și verde, acoperită cu iarbă lungă culcată la pămînt. Îmi umplu boneta cu apă și o ridic deasupra feței, ca să prind cu buzele șuvița de apă, sărată din cauza transpirației. Glașa bea din căușul mîinii.

— Ți-e foame, ghicesc eu. Ea dă repede din cap afirmativ și se uită la mine ca un copil care mă crede în stare să întind doar mîna ca să culeg pe dată mîncarea din pom și să i-o dau. Drace, și eu care-mi uitasem chiar și tașca în tabără, bine că cel puțin arma și grenada sînt la mine. Ea nu are nimic, putea Kosaci să-i fi dat măcar de formă o carabină. Cînd

ne vor vedea consătenii, vor crede că am venit din „sparţir" cu o fată — noroc, oameni buni, că eu mi-aduc mireasă !... Ne omoară nemţii şi s-or apropia de noi ca să ne facă una cu pămîntul.

Îmi eliberez iar cotul din mîna ei, cu aerul că vreau să mă întorc pe potecă şi să cercetez împrejurimile.

...Pasagerii dormitează. Glaşa s-a aplecat ca să scotocească în geantă şi-i dă lui Serioja sticla cu apă. Îi pune în vedere :

— Să nu te uzi.

Acum priveşte pe fereastră. Îi simt respiraţia reţinută şi mi se pare că văd pata albastră a ochilor care cată într-o parte ; aceeaşi pată o vede, probabil, şi Kosaci. E în spatele nostru. Mergem la întîlnire. La întîlnirea cu noi înşine.

Căci şi tu, Florian Petrovici, eşti îndatorat partizanului Fleora, flăcăiaşului aceluia încrezut, sever şi surd, îmbrăcat în straie nemţeşti ponosite prea largi pentru el, lui îi datorezi faptul că tu şi cu Glaşa aţi ajuns aici, în autobuzul acesta... Cîteodată îl văd pe Fleora de atunci aşa, cam dintr-o parte, mă văd pe mine însumi la optsprezece ani. Ca şi cînd n-ar fi în mine, ci ar fi rămas acolo. Şi uneori chiar mi se năzare că merg cu Glaşa tot în urma lui, respectînd cu supunere semnele imperioase pe care ni le face, iar el, împrăştiind frunzele cu cizmele lui grele, aci dispare îndărătul copacilor, aci reapare arătîndu-şi spinarea îngustă,

costelivă. Se mai gîndește acum și la maică-sa, la surioare. Își poartă pușca strîngîndu-i sub cot patul înnegrit de umezeala mormîntului de parcă ar fi cu adevărat în stare să ne apere pe toţi numai cu arma lui.

...Şi deodată zărim oameni. Dintr-o singură ochire îţi dai seama că-s locuitorii unui sat, care s-au refugiat în pădure chiar azi poate, nici cu două ceasuri în urmă, căci nu vezi nici colibe, nici haznale, nici straie și cîrpe întinse la uscat pe arbori. Probabil că după ce fugiseră din sat, se adunaseră aici grămadă și rămăseseră așa, muţi și-nmărmuriţi, cătînd într-o singură direcţie : spre locul unde flăcările continuau să mistuie ce mai rămăsese din satul lor. Nu case vedeau, ci numai trîmbe de fum înălţîndu-se spre cer din spatele colinei, nici la fel de groase, nici la fel colorate, care încă nu reușeau să se unească într-un zid neîntrerupt de foc. Mai întîi, toţi ca unul, întoarseră capetele spre noi și tresăriră, gata s-o rupă la fugă, apoi însă înfăţișarea noastră îi liniști. Numai o femeie cu o bluză albă și curată care nu se potrivea deloc cu vechiturile murdare ale celorlalţi se repezi spre noi, bolborosind ceva, ţipînd furioasă și arătînd spre arma mea cu ceaunașul pe care nu știu de ce îl ţinea în mînă.

Am rămas pe loc nemișcaţi, parcă pentru a-i lăsa pe ceilalţi să se plictisească de noi, după care ne-am continuat fără grabă drumul, mereu de-a lungul lizierei : nu mai voiam s-o abandonăm acum că o recucerisem spaimei și să ne

afundăm iar în pădure, căutînd pe bîjbîite drumul. Mai aveam de străbătut și vreo trei kilometri de cîmp deschis înainte de a ajunge în pădurea „mea".

Pînă-n amurg am tot ținut-o de-a lungul lizierei și din loc în loc, mai aproape sau mai departe, am observat alte și alte trîmbe de fum. Și avioane pendulînd între ele ca pe un imens trapez. Avioanele se iveau cînd dintr-o parte, cînd din alta. Așa blocadă nu se mai pomenise prin părțile noastre, cu atîtea avioane!

Către seară, cerul se acoperi cu nori. Ajuns sus, fumul se răspîndea și se prelingea în toate părțile, împiedicat parcă de un tavan scund și negricios. Deodată începu să plouă mărunt, dar apoi, ca și cînd nu asta s-ar fi cuvenit, ploaia conteni la fel de brusc precum pornise și în locul ei prinse a cădea nisip, un nisip uscat și sfichiuitor, pe care vîntul îl ridicase cine știe de pe unde și-l arunca acum direct din nori.

La început, vîlvătăile se întindeau de-a lungul orizontului, lipite de pămînt, și își trimeteau pe sub pîntecul cerului numai reflexele. Apoi începură să crească și să tot crească, pînă ce, în sfîrșit, agățară norii, de care rămaseră atîrnate. Cerul e mai neted în partea de jos și se face din ce în ce mai rigid, mai întunecos și mai negru în profunzime, pe toată grosimea lui. Umbre uriașe se înghesuie, se împing unele pe altele în jos. Nu mai era noapte. Dar nu era nici zi. Lumea devenise o ambrazură îngustă, lungă cît tot orizontul și luminată dinăuntru...

Poticnindu-ne, smulgînd cu picioarele vrejuri de cartofi, mergeam cît puteam de repede peste cîmp, zorind spre peria neagră de pădure pe care vîlvătăile o conturau în depărtare.

Și iar am zărit deodată oameni, alergînd de-a lungul orizontului, de-a lungul vîlvătăilor. Niște omuleți negri, siluete depărtate, care se mistuiau parcă în flăcări, se zbăteau în ambrazura luminoasă, dispăreau, pentru ca din nou să apară alții și să se scufunde în beznă.

Și iar se ivesc din întuneric oameni, de data asta mai aproape. Aleargă, împingînd umbre lungi în fața lor. Umbrele se lungesc, se tot lungesc, uite-le că au și trecut pe lîngă noi, în timp ce oamenii abia se apropie. Alții răsar mai la stînga, din lanul de secară, forfotind ca peștii pe fundul unui iaz golit de apă. Abia în ultima clipă ne observă. Ochii lor se poticnesc de noi („Cine-or mai fi și ăștia ? De ce nu fug și ei ?"), dar aleargă mai departe. Și dacă-i urmărești cu privirea, vezi iar ochi. Ochi de copii. Căpșoare de copii lipite de umerii adulților trec în goană pe lîngă noi și privesc țintă în urmă — către vîlvătaie.

Ceva se întîmplă însă deodată în partea cealaltă a cîmpului spre care alergau toate umbrele acelea. O rafală lungă de gloanțe trasoare spintecă bezna și descoperim că și dintr-acolo alergau încoace oameni, probabil locuitorii altui sat. Văzîndu-se unii pe alții, se opriră dezorientați și își strigară ceva (sau poate că strigau tot timpul, dar nu-i auzeam). Apoi începură să

alerge în dezordine, pentru ca pînă la urmă s-o ia toți la fugă spre pădurea de unde ieșisem noi doi.

În pădurea unde ajunserăm în sfîrșit, un codru obișnuit, frate bun cu partizanii, ne-am simțit deodată mai liberi. Și el ne-a recunoscut, ne-a atras, ne-a condus, lingîndu-ne ca un cîine credincios fața și mîinile cu pîlpîirile lui pestrițe. Mai străbăturăm un kilometru pînă să ne așezăm ca să ne odihnim un pic. Glașa își rezemă spatele de un copac și adormi pe dată, lăsîndu-mi mie și războiul ăsta, și tot universul — căci ea se plictisise. Am rămas și eu așa, urmărindu-i fața adormită dar cu un aer capricios și sfidător, apoi m-am trezit rîzînd pe înfundate, ca un apucat, cred că din cauza oboselii și a surzeniei mele stupide.

Și probabil tocmai pentru că nu aveam voie s-o fac, m-am lăsat și eu cuprins de somn, de un somn fără griji (contaminat cu siguranță de fericita copilărie în care recăzuse Glașa) și nu s-a întîmplat nimic îngrozitor, ba a fost chiar foarte plăcut să te trezești a doua zi și să privești iar lumea în care totul rămăsese neschimbat.

Glașa s-a trezit odată cu mine. Și-a ridicat capul de pe propriul ei umăr și a deschis ochii, adăugînd cu dărnicie universului o imensă cantitate de albastru. Și am stat un timp așa, uitîndu-ne unul la altul, în văzul lumii întregi.

Totul mirosea a fum în pădure : și ferigile, și cetina brazilor, și mînecile mele și, probabil, și părul scurt al Glașei, răcorit de roua dimineții

și pe care ea și-l tot netezea cu amîndouă mîinile. Te usturau pleoapele din cauza fumului.

Soarele, ascuns pînă acum de copaci, năvăli deodată în pădure și fumul, înviind brusc, prinse a se zvîrcoli printre spițele de lumină răsfirate în toate direcțiile.

Pornirăm prin pădurea bătrînă și uscată, adunînd din mers afine stafidite și dulci ca zahărul din pricina soarelui care le bătuse toată vara. Ar fi trebuit să plecăm cît mai repede de aici, dar foamea Glașei nu ne lasă, o foame la fel de copilăros-capricioasă ca și somnul ei, așa că n-avem ce face și, plini de voie bună, îi oferim amîndoi bobițele calde și zaharate pe podul palmei, așa cum hrănești cu morcovi un lacom iepure de casă. Cîte ceva îmi pică și mie, dar iepurașul este atît de bine dispus și mîncăcios și are ochi atît de albaștri, încît e greu să reziști și să nu-i oferi în primul rînd lui.

Pădurea te farmecă, te fascinează : în fumul diafan, albastru-portocaliu, întins pe spițele razelor solare pur și simplu se volatilizează, devine ireală.

La un moment dat, ridicînd privirea de pe tufele de afin, am descoperit că mergeam chiar printr-un cimitir. Un cimitir pădurean, între pinii seculari, vechi și el ca și pădurea. Timpul și mușchiul schimbaseră într-atît aspectul crucilor, înalte de trei, ba chiar și de cinci metri, încît în prima clipă ne trecu prin minte ideea naivă că aici creșteau chiar și cruci ! La picioarele celor mari, uriașe, ale crucilor-părinți, zăceau în dezordine și de mult putrezite cruci-copii, cruci-

prunci, ca derizorii umbre ale uriaşilor. Ici-colo cîte un rest de grilaj din fier sau fontă. Timpul le împreunase cu pinii groşi. Fierul se înfipsese pînă în măduva tulpinilor. Iar muşchiul acoperise metalul, făcîndu-l una cu pădurea.

Va să zică aşa îşi înmormîntau morţii : cruce, fontă pentru fiecare ! Crucile erau neobişnuite ; poate de rascolnici, poate catolice...

...Da, da, Florian Petrovici, acolo ai fi putut să zaci și tu ! Doborît de rafala mitralierei, stropind cu sîngele tău o cruce străină, un grilaj străin. Și pe Glașa ar fi secerat-o odată cu tine... Dacă nu ne-ar fi salvat și de data aceasta Fleora. Cu pușcuța lui cu pat înnegrit, sigur de el, absurd în straiele nemțești prea largi, Fleora ne-a condus sub ochii nemților care stăteau la pîndă și așteptau partizani tocmai acolo, în cimitir.

Acum, rolurile s-au schimbat : acum eu îl conduc pe partizanul cu pușcuță, îl continui, cum s-ar spune. Dar din care clipă, din ce loc ? Din clipa cînd s-a terminat războiul ? I-am luat locul mai tîrziu ? Sau poate, dimpotrivă, mai înainte ?

Odată, la Belgrad, într-un muzeu, un turist de-al nostru a făcut o glumă — fiindcă am uitat să spun că atîta timp cît mai vedeam, mi-am dat silința să călătoresc cît mai mult, să văd cît mai multe, din convingerea secretă că o fac cu folos, că adun o rezervă —, așadar, turistul nostru, arătînd unei compatrioate un craniu alb expus

în acel muzeu, i-a explicat că era craniul lui Alexandru Macedon cînd avea șaptesprezece ani.

— Și unde e... ? s-a interesat ea mașinal — adică unde era tigva celuilalt, a lui Alexandru Macedon adultul —, pentru ca abia apoi să înțeleagă gluma și să izbucnească în rîs, laolaltă cu ceilalți. Ei bine, și totuși unde o fi fiind ? Unde și cînd ne schimbăm rolurile, de pildă, eu și cu Fleora ? Căci îl văd cu desăvîrșire din afară, mi-aduc aminte de el ca de unul cu care am fost odată împreună, în urma căruia am mers, ca de acela care m-a călăuzit și ne-a salvat, atît pe mine, cît și pe Glașa.

Într-adevăr, făcea să-l vezi pe Fleora de ce zigzaguri, fițe și alte trucuri de-alde astea era în stare după ce descoperise brusc mitraliera care ne privea fix cu singurul ei ochi de după un grilaj strîmb, iar deasupra mitralierei — craniul imobil și negru al unei căști ! Glașa însă nu vedea nimic, mergea mereu înainte, atingînd cu vîrful degetelor trupurile înveșmîntate în mușchi catifelat ale crucilor care parcă își înălțau brațele deasupra ei, într-un strigăt mut. Care nu i-a fost mirarea cînd Fleora a început deodată să gesticuleze și să strige în direcția de unde venisem :

— Tovarășe comandant, tovarășe comandant ! Veniți toți încoace ! Uite ce-am găsit !

Apoi, către ea, cu o voce neobișnuită, oprind-o și chemînd-o înapoi :

— Glașa ! Stai puțin, să-ți arăt...

Și o înșfăcă literalmente de umăr (mîna îi tremura, dar fața, deși împietrită, părea zîmbi-

toare) și o trase în lături, bolborosind ceva fără noimă. Apoi iar strigă :

— Hei, unde sînteți ? Veniți încoace !

Traversară un drum tăiat printre copaci, lăsînd în urmă cimitirul. Glașa tot nu pricepea nimic, iar el nu se uita la ea, o ținea mereu de umăr (ajunsese chiar s-o doară) și mergea din ce în ce mai repede. Abia acum țipă la ea :

— Nemții, proasto ! Fugi !

Și, apucînd-o de mînă, se năpusti într-un aluniș des.

Iar cînd erau departe și cînd Glașa a înțeles în sfîrșit, a apucat-o tremurul. Fleora i-a aruncat pe umeri tunica lui cu nasturi nemțești de aluminiu.

Și a zis, privindu-și tunica de pe umerii ei :

— Mama nu știe că mi-am dat paltonul pe hainele astea. Ultima dată cînd am trecut pe acasă, m-a întrebat de ce nu l-am adus. Și ce guler bun avea... Știi ceva ? Hai înapoi în cătun. Că doar ți-o fi foame. Și mie mi-e.

...Fiindcă în timp ce fugeam din cimitir zărisem într-o poiană un cătun, ori poate un ocol silvic, incendiat. Din resturile carbonizate mai ieșea fum. Cine știe dacă nu găseam acolo cartofi, poate chiar gata copți.

Simt însă deodată că surzenia mea se teme de pădure : craniul negru al căștii nemțești... ochiul fix al mitralierei... Mai ales că sînt cu Glașa !

Și-i pun în vedere cu intenționată asprime (ca să-i tai pofta de a mă ruga să o iau cu mine)

că mă duc numai eu acolo, iar ea să facă bine să mă aştepte în brădet. Glaşa mă priveşte rugător, dar de contrazis nu îndrăzneşte să mă contrazică.

Iar eu simt că încep să mă complac în noua postură, de cel ce hotărăşte pentru amîndoi. De tip dur. Buna dispoziţie, mai ales cea sîcîitoare şi nepotrivită, îşi caută totdeauna o justificare. Numai tipul posac, durul, nu are nevoie de justificare. Dimpotrivă, ceilalţi se simt vinovaţi în faţa lui. E ceva cu care te poţi obişnui şi-ţi poate rămîne o voluptate pentru toată viaţa.

Nu mi-a trebuit mult ca să găsesc de mîncare chiar în mijlocul drumului. Tocmai voiam să traversez şleaul acela proaspăt tăiat şi bătătorit de şenilele tancurilor. Abia l-am călcat, că am şi zărit-o în faţa mea : o cutie de carton, la fel de insolită aici, în inima pădurii, ca şi un corp ceresc picat din altă lume. M-am tupilat instinctiv după un copac, ca în faţa unei primejdii. În clipa următoare însă m-am repezit şi am înhăţat-o, de teamă să nu se topească în faţa mea ca o nălucă. În timp ce-o apucam, mi-a trecut, ce-i drept, prin minte că s-ar putea să fie o capcană, o mină, sau că — dar de data asta fără să mă alarmez prea mult — pesmetul din care am muşcat după ce rupsesem cartonul putea să fie otrăvit. Pesmeţii erau tari ca fierul, dar foamea furniza atîta salivă, încît mi-a ajuns şi pentru al doilea, şi pentru al treilea. Mergeam mestecînd, ameţit de mirosul slab, abia simţit de pîine şi încercam să-mi potolesc conştiinţa zicîndu-mi că era de datoria mea să verific dacă

pesmeţii nu erau otrăviţi. Poftim, ameţeală îmi mai trebuie mie acum, pe lîngă greaţa şi vuietul din cap cu care mă alesesem de cînd fusesem contuzionat.

Deodată mi-am dat seama că m-am rătăcit, că mergeam la întîmplare. Dar asta însemna că n-o s-o mai pot striga pe Glaşa, mai exact că n-o s-o aud strigîndu-mă ! Uitasem, uitasem cu desăvîrşire că eram surd !

O iau buimac la fugă şi, pe măsură ce pierd speranţa de a o mai găsi, spaima mă copleşeşte tot mai rău. A, nu, să nu pretinzi că era neapărat necesar s-o laşi şi să te duci singur. Să nu spui că-ţi era frică de o ambuscadă. Ai vrut pur şi simplu să fii ca alţii, dur şi autoritar. Prostule, prostule ce-ţi pasă cum sînt alţii ? ! Pentru alţii poate că nici Glaşa nu înseamnă ce înseamnă pentru tine...

Mai-mai să mă izbesc de ea ; mă văzuse de departe şi-mi alerga în întîmpinare, speriată şi ea de bizarul spectacol oferit de cineva care fuge cît îl ţin puterile, cu ochii ieşiţi din orbite şi cu o cutie în mîini, de parcă ar fi furat-o şi ar fi urmărit !

— Mănîncă-i fără grijă, nu-s otrăviţi ! strigă din răsputeri acel cineva.

Lumina începe a părăsi pădurea, se adună treptat în sus. Cetina, pămîntul capătă acum alt miros, mirosul nopţii. După o zi întreagă de mers, ne căutăm un loc de popas, ca să ne săturăm de somn în linişte. Mîncasem toţi pesmeţii, găsindu-i foarte potriviţi cu măcrişul sălbatic. De

săturat, nu prea ne săturasem, dar simpla idee că azi mîncasem pîine ne calma : cîte speranțe nu-s tăinuite totdeauna într-un colț de pîine !

Glașa stă la rădăcina unui copac, frîntă de oboseală, cu tunica mea nemțească pe umeri. O ploaie rece începuse a cerne. Eu nu stau. Rup ramuri de pin, țepoase și reci, și le car și le așez la picioarele ei.

Norii de ploaie se lasă tot mai jos deasupra pădurii, dar în loc să se facă mai întuneric, dimpotrivă, parcă se luminează, pentru că incendiile își aștern pe boltă reflexele nocturne. Sîntem aproape de meleagurile mele, nu ne mai despart de satul meu decît vreo treizeci de kilometri.

Am adunat ramurile de pin ; acum, să le duc într-un brădet mai des. Pun arma lîngă Glașa și car povara țepoasă pe bîjbîite, croindu-mi drum cu spatele prin hățișul de brăduți : trebuie să ne instalăm acolo unde-i brădetul mai des, cît mai departe de toți și de toate. Glașa parcă nici nu observă cu ce mă ocup eu, stă nemișcată și tăcută, ca niciodată, pare-se că nu numai din cauza oboselii.

Totul e gata. Mă apropii, iau arma. Glașa se uită la mine în sus și-mi dă și tunica.

— Acum n-o să ne mai plouă, îi spun. Ochii ei cată mereu în sus, luminoși, dar luminozitatea lor ascunde și o întrebare, ceva cu totul necunoscut mie. De ce i s-o fi părînd neobișnuit ? Totul e cît se poate de obișnuit : trebuie să poposim peste noapte ca să nu dăm de nemți, să nu ne rătăcim, și de fapt sîntem și noi oa-

meni, nu mai putem de oboseală. Îi explic Glaşei că vom porni la drum dimineaţa şi spre seară vom fi la destinaţie. Ea mă priveşte în tăcere. Şi ce-ar putea face altceva, dacă sînt surd ? Normal !

Se apropie de brădişul des ca peria şi lucios de umezeală şi-l cercetează, curioasă să vadă ce meşterisem eu acolo.

— Vino, i-am făcut şi acoperiş, îi spun iar şi-i arăt cum să străpungă cu spatele zidul ţepos de brădiş. Ea mă imită, înlăturînd cu mîinile ramurile din dreptul feţii. Îi văd faţa, ochii. De ce o fi devenit deodată atît de nepricepută, de naivă, în stare să se mire de orice, parcă acum a nimerit pentru prima oară în pădure ? Probabil se gîndise cum să se comporte cît timp stătuse sub tunica mea, iar eu căram ramuri de pin, şi acum uite-o devenind deodată neştiutoare şi aşteptînd să i se tot arate, să i se explice totul, ca şi cînd singură n-ar fi în stare să priceapă. Şi-a făcut un plan foarte precis cum să se poarte cu Fleora.

Uite şi locuinţa noastră : are acoperiş, are pat, totul numai din ramuri de pin. Dar Glaşa stă şi nu ştie ce trebuie să facă mai departe. Îi pun mîna pe cap şi i-l aplec.

— Poftim, intră.

Are părul umed şi cald, îmi comunică precipitat podul palmei mele. Glaşa se lasă ascultătoare în genunchi şi se tîrăşte prin întuneric sub acoperişul de ramuri. Mă tîrăsc şi eu după ea prin întunericul ţepos. Mîna-i rece îmi atinge faţa : îmi arată unde să mă culc. Cetină avem destulă

ca să aşternem şi sub noi şi să ne şi învelim cu ea ca într-o plapumă. Ridicîndu-ne în capul oaselor, scoatem cetină de sub noi şi o punem deasupra, apoi netezim culcuşul şi mîinile noastre, pline de înţepături, se întîlnesc, şi ne arătăm unul altuia : uite aşa, aşa ai să te simţi mai bine. Dar va fi şi mai bine dacă îmi scot tunica şi ne învelim mai întîi cu ea şi abia apoi cu ramurile umede şi ţepoase.

În sfîrşit, totul e gata : un pat elastic de cetină dedesubtul nostru, alt strat gros şi greu de cetină peste noi, puşca între noi, iar cu mîinile ţinem mundirul călduros cît mai aproape de bărbie.

Toate par acum neverosimile, şi brusc, ca privite printr-un binoclu întors, se depărtează. Toate par a fi mîine, iar acum nu-i decît ce-i aici şi acum, adică numai noi doi. Tăcerea începe să ne sperie, ca o dovadă de vinovăţie, aşa că încep să vorbesc în şoaptă. Bine-nţeles despre detaşament, despre Kosaci. Cum o caută pe ea, neştiind unde a dispărut... Ca să audă mai bine, Glaşa se întoarce pe o parte, cu faţa spre mine. Îi simt respiraţia, nu ştiu de ce răcoroasă. Sau poate că obrajii mei sînt încinşi ? Şi, totuşi, nu mi-e cald deloc, dimpotrivă, nu ştiu ce am că mi-e frig. Şoptesc şi mai energic, ca pe o rugăciune, cum am s-o ascund pe „insulă", apoi că o să-i căutăm pe ai noştri, detaşamentul... (Mîna Glaşei verifică dacă sînt bine învelit, dacă nu mi-e frig.) Eu îmi tot îngîn rugăciunea, cum e cu Kosaci, cît de sever ştie el să fie, şi scump la vorbă, dar cînd zice ceva, trebuie să dai fuga şi

să execuți, și fiecare dintre noi dă fuga și execută cu dragă inimă ! Și eu înțeleg de ce Glașa... ca și mine... Mîna Glașei odihnește pe tunică, îi simt cam pe la gît greutatea, cu cîtă încredere odihnește. E atît de minunată simplitatea aceasta matură a ei. Și-a pus mîna peste mine și nu se gîndește la nimic, în timp ce eu mă gîndesc mereu la un singur lucru, la mîna ei care este pe pieptul meu și la ce-o fi însemnînd asta.

A vrut să devină și a și devenit matură deodată, în fața întregului detașament. În timp ce eu mă gîndesc la un asemenea lucru numai în somn, și chiar și atunci mă sperii de nu știu cine, chiar în ultimul moment, ca și cînd cineva și-ar bate joc de mine încercînd de fiecare dată să mă păcălească în același fel și reușind de fiecare dată să o facă.

Pe Glașa aproape că nu o mai simt, respiră din ce în ce mai liniștit, în timp ce eu continui să șoptesc, să-mi șoptesc rugăciunea. O iau iar de la început cu povestea lui Kosaci : cum au organizat Kosaci și cu Kostea evadarea din prizonierat, spărgînd dușumeaua vagonului și cum și-au dat drumul toți între roțile trenului care străbătea în goană Polonia...

În sfîrșit, îmi dau seama că Glașa doarme de-a binelea, liniștit, ca acasă, cum numai ea e în stare, indiferent în ce condiții.

Și deodată se schimbă totul. Am lîngă mine un ghemotoc încrezător de căldură omenească, mă răsucesc spre el și pot să-l inspir fără teamă, în tăcere, pot să mă bucur de el. De dormit, nu-mi permit să dorm, deși tot corpul mi se moaie, se

ghemuiește, gata să se prăbușească în somn și trebuie să lupt ca să sfîșii mereu și mereu acest păienjeniș lipicios. Dacă mîine ne vor omorî, pe noi, pe tine, toată viața se va fi terminat în noaptea asta. Cum închizi ochii, cum se face dimineață ! Nu, lasă fiecare minut să dureze, să dureze cît mai mult, desfă-l în secunde, în fracțiuni de secundă... Mîna Glașei odihnește pe pieptul meu, adormită și plină de încredere, genunchii își iau căldura din căldura picioarelor mele, respirația ei zburdă caraghios în jurul gurii mele, gîdilîndu-mi genele, care se lipesc, implorînd somn. La urma urmelor, aș putea să închid ochii, numai să nu las clipele să se înlănțuie în minute și minutele în ore, iar tot corpul să devină un ghem țeapăn și dulce de somn. Să nu mă las, să nu mă las, să mă opun, să sfîșii, să rup... Unde o fi acum mama, unde or fi acum surioarele, la ce s-or fi gîndind ? Trebuie să le văd, să mă conving că nu li s-a întîmplat nimic, că mai există.

Mă cufund în somn ca într-o apă adîncă. Dar ies de îndată la suprafață — în frig, umezeală, într-un răsărit de soare plin de împușcături și de ecourile lor. În brădișul nostru e încă întuneric, numai picăturile înșirate pe acele de pin sclipesc, parcă de propria lor lumină, iar prin ceață albesc ca niște lumînări stinse, sau care poate nici n-au fost aprinse vreodată, tulpinile brazilor de pe care a fost smulsă coaja. Nemaipomenit ! Cum de-ai reușit să smulgi coaja brazilor aproape pînă-n vîrf ? !

— Nu cumva ne vor găsi ? Nu cumva ne vor vedea ?...

Vocea ei, șoapta ei precipitată trădează atîta spaimă, dar ochii care privesc de jos spre mine sînt atît de zîmbitori și plini de curaj. Da, eu sînt, cu adevărat, și pentru prima oară nu în vis, ci în realitate, și împușcăturile se aud atît de aproape, dar noi sîntem singuri, iar mîinile noastre se roagă, se împletesc, decid, interzic, ajută. Și sînt atît de tandre, și atît de stîngace, și atît de șugubețe, și atît de timide, și atît de puternice. Ochii sînt atît de aproape, încît sînt gata-gata să se contopească într-o picătură albastră uriașă...

— Nu te uita ! Auzi ?... Auzi cum trag ?

Închid ochii. Și mă trezesc. Iar îmi face cineva farse, își bate joc de stinghereala mea prostească. Glașa nu mai doarme, s-a ridicat în capul oaselor, a dat la o parte plapuma din ace de pin care începuse să se turtească și ascultă cu încordare. Somnul îmi scapă, dar eu încă nu-i scap și mă împiedică s-o privesc. Acum însă am impresia că m-am trezit de-a binelea. Găsesc arma, care se rostogolise sub coastele mele, și-mi șterg de pe față picăturile de apă — adică mă spăl.

— Trag, zic eu. Așa citisem în ochii Glașei, care asculta cu încordare.

...Uite și Belîe Peski, satul meu natal. O adusesem pe Glașa la mine acasă. Pustiu, satul pare imens. Privirea, refuzînd să accepte, se agață de cele două-trei case care au mai rămas în cîte un colț al acestui maidan uriaș și din care răbufnesc ici-colo ultimele flăcări. Umărul îmi tre-

mură odată cu mîna Glașei, care mi-l strînge, și-mi trece prin minte că simte ce simțeam și eu cînd încercam să prind ciotul piciorului lui Sașka. Fac însă cîțiva pași în lături. Aproape cu repulsie față de ea, față de mine, față de noi toți care n-am venit aici nici ieri, nici alaltăieri, cînd mai era nevoie de noi aici, era nevoie...

Cobor dealul cu pini către drumul care albește în amurg prin mijlocul islazului. Glașa, neobservînd, sau poate nevrînd să observe repulsia mea față de n o i, merge lîngă mine.

Nu o dată mi s-a întîmplat să privesc astfel satul de pe deal, uitînd de timp, surprins de amurg. Și tot așa văzusem izbucnind ici, colo în sat lumini — la ferestre. La fel ca acum.

Cînd am ajuns jos, drumul m-a primit tăcut, ca și cînd m-ar fi așteptat, și m-a condus alergînd înaintea mea, mereu înainte... Vecinului meu Iustin i se înecase un fecior (asta s-a întîmplat chiar în pragul războiului), iar Iustin s-a întors acasă abia după o zi, cînd sicriul era în casă. Omul mergea pe uliță, aflase de nenorocirea lui, alții se apropiau tăcuți de el și pășeau alături — vecinii, la fel ca Glașa acum. Iar în fața ta alerga drumul, arătîndu-ți încotro să mergi, unde e nenorocirea ta. Dar în același timp nu uită să-și urmeze cotiturile, chiar dacă nu mai au nici un sens : fie pe lîngă o baltă de mult secată, fie pe lîngă magazia colhozului, incendiată de trăsnet. Și eu, la fel ca și drumul acesta cotit, îmi abat gîndul de la maică-mea, de la surioare, de la vecini, de la sat, spre altceva, la cu totul altceva...

Casa mea se află la capătul celălalt al satului, și într-acolo ne îndreptăm. Vîntul smulge flăcări din ceea ce au fost odată case și din care n-au mai rămas decît sobele albe : sclipirile ating fața Glașei și pe a mea, ca o privire străină ațintită asupră-ți, fără să poți vedea însă cine te urmărește. Sînt ca muierile sobele astea albe, lăsate pe vine, secătuite de putere. „Al cui o fi ăsta ? Băiatul Gaișunoaiei, Fleora, el să fie ?" Și parcă pentru a ne vedea mai bine, sau ca să ne arate și celorlalți, izbucnesc deodată flăcări prin grădinile de zarzavat, luminînd mai puternic. Ogrăzile pustiite s-au depărtat de uliță, lăsînd la locul lor numai lavițele, zăplazurile carbonizate și mestecenii cu coamele date pe spate. (Ceva alb traversează în fugă ulița, ceva ce semăna cu un cîine, dar îmi dau seama că nu e cîine, ci porc, un porc sălbăticit. Sub mestecenii aceia se adunau oamenii în serile de vară. Cei mari stăteau jos sau în picioare, fumau, sporovăiau, odihnindu-se după o zi de muncă, în timp ce noi, puștimea, alergam pe uliță, prin grădini și ne era bine, pentru că cei mari erau într-o dispoziție la fel de pașnică și binevoitoare ca și seara aceea și pentru că lumea întreagă părea liniștită la adăpostul liniștii blajine care domnea pretutindeni. Și azi mai păstrez undeva, într-un fagure al sufletului meu, sentimentul acela fugar pe care l-am identificat și l-am păstrat de atunci de cînd, urcînd în fugă scara podului ca să mă ascund de „albaștri", mi-am aruncat privirea în jos și i-am văzut pe tata și pe mama, pe lavița de sub mesteacăn : erau ca

un flăcău și o fată („tura-tura, mire și mireasă !"), sentimentali și caraghioși, crezînd că nu-i vede nimeni ; el o săruta după ureche, ea îl înghiontea și în același timp îi mîngîia fața cu mîna („Te-ai prostit de tot, Petea, te văd vecinii !"). Iar mie mi-era bine, dar și teamă, ca și cînd numai ei doi ar mai fi fost pe lume, iar eu aș fi încetat să exist. Priveam ținîndu-mi răsuflarea la lumea unde încă nu existam. Fără să-mi dau seama, am scos deodată un țipăt, ca și cînd aș fi continuat să mă joc de-a războiul, dar în realitate ca să mă întorc din nou în lumea aceea, să le reamintesc prezența mea. Mama s-a întors spre mine, iar tata s-a supărat :

— Ce țipi, de parcă te taie cineva ? !

Era aspru și iute la mînie tata, iar eu îl și iubeam, dar mă și temeam de el. În general, mi-au plăcut întotdeauna oamenii aspri, nesentimentali, poate fiindcă așa era și taică-meu. Chiar și înainte de a pleca pe frontul din Finlanda, nu m-a sărutat, ci s-a mulțumit să-mi strîngă umărul și, arătînd spre mama, care plîngea, și spre gemene care, legate cu basmale pe la subsuori ca vizitiii de altă dată, se lipiseră de genunchii ei, mi-a spus : „Să ai grijă de ele !"

De locul acesta unde se petrecuseră cele amintite, unde era c a s a n o a s t r ă, mă apropiam eu acum. Aici flăcările nu se mai tîrau prin curți, numai pe lîngă sobe mai tremură jarul. Înseamnă că din capătul ăsta a început... Mesteacănul mă domină, înălțîndu-și capul răvășit spre cerul negru. Numai portița și o bucată de gard

au rămas întregi. În jurul sobei, pămîntul licărește fosforescent.

Glașa se îndreaptă tăcută către sobă, iar eu nu îndrăznesc să intru pe portița deschisă. Cine, a cui mînă o fi deschis-o ? Și ce s-o fi întîmplat după aceea ?... În urma Glașei răbufnesc și stăruie un timp urme roșii, luminoase. Vîrful cizmei atingînd jarul stîrnește un roi de scîntei... La fel ca în poiana aceea... Dar ce spun ? Gîndurile îmi tot alunecă în lături, ocolesc lucrul cel mai groaznic. Hotărît, convingător, ca să cred și eu, îi spun Glașei că au fugit cu toții, că toți sînt în pădure... Glașa se apleacă, examinează ceva de pe jos. Mă desprind și eu de poartă și dau fuga lîngă ea, speriat de propria mea fugă. Tăciuni albi —o, dar știu prea bine ce înseamnă asta ! Vreau să spun că mai întîi mi se pare că sînt albi ca oasele arse. Ba nu, nu sînt reflexe de la sobă, de la soba noastră, văruită de mîna mamei ! Și mirosul e de mere și de cartofi, numai de cartofi și de mere arse ! Ele au fugit în pădure, o știu prea bine, am să le găsesc eu mîine, am să le văd...

Mă apropii de sobă, pun mîna pe ea : e neașteptat de rece printre cărbunii fierbinți. Cizmele mele storc din pămînt căldură, lumină la fel cum storceau apa din mlaștină. Urmele nu se sting imediat, ard potolit, împrăștie scîntei din cauza vîntului, limbi de foc albastre și roșii trec din cînd în cînd în fugă peste ele.

Dincolo de meri văd albind soba lui Iustin, vecinul nostru. Și mai văd ceva, întins pe gard, și la început mi se pare că sînt oameni rămași într-o sinistră nemișcare.

O iau înapoi spre portiţă. Glaşa mă aşteaptă acolo, cu ochii la mine. Se aşază pe laviţă şi eu o imit. Observ că a dobîndit ceva nou, neobişnuit, ceva simplu, feminin. Îmi cuprinde capul cu mîinile şi-l aşază în poala ei, iar pe al ei îl lipeşte de spatele meu. Mă întind de-a binelea pe laviţa lungă şi nu mi se mai pare curios, nici stingheritor că stau cu capul în poala ei, aşa cum nu i s-ar părea nici curios, nici stingheritor unui rănit. Deschid ochii din cînd în cînd şi îi văd faţa îndreptată spre mesteacăn, urmăresc vîntul cum mişcă jarul de pe mormanele de cenuşă şi cum se năpustesc reflexele sîngerii asupra copacilor, descoperind şi scoţînd la iveală merele, nişte mere negre-roşietice. Capul îmi huruie şi zgomotul ăsta ba se depărtează — parcă l-aş auzi undeva, în grădini —, ba se întoarce în mine. Ceva gol, găunos pe dinăuntru, aci se umple, se umple cu persoana mea, aci se goleşte. Zgomotul, combinat cu mirosul de mere arse şi de cartofi copţi, mă ademeneşte şi mă cufundă în unul şi acelaşi vis, care ba se întrerupe, ba reîncepe : e dimineaţă, la noi acasă şuşotesc şi se hîrjonesc în surdină, pe cuptor, gemenele, mama e în bucătărie şi o aud cum taie carnea pe fundul de lemn, cum mişcă tigaia, cratiţele, şi mi-e teamă să nu intre pe neaşteptate şi să ne surprindă, pe mine şi pe Glaşa stînd culcaţi în mijlocul brădetului, pe cetinele de pin...

Mă trezesc brusc sub albastrul cerului, atît de albastru, încît îmi bate în ochi. Mesteacănul

se leagănă în înaltul răcoros : jumătatea galbenă a coroanei e un fel de cărunţeală prematură. Vrăbiile, un stol întunecat şi des, nu zboară, se rostogolesc din mesteacăn peste grădina de zarzavat. Le petrec cu privirea şi aşa mă trezesc definitiv. Jos, pe pămînt, în grădini, totul e negru şi sinistru de pustiu. Sobele nu-s albe, cum păreau în amurg, ci de un cenuşiu murdar. Cînd mă uitam la ramurile îngălbenite, la vrăbii, mi s-a părut că aud foşnetul mesteacănului, ciripitul păsărilor. Acum însă iar a amuţit totul în jurul meu şi zgomotul stăruie numai în mine, însoţit de un pic de greaţă.

Rotesc privirea, după Glaşa şi armă, dar n-o văd nici pe una, nici pe cealaltă. Mă proptesc stîngaci în marginea băncii, mă răsucesc şi mă ridic, sprijinindu-mă în mînă... Ceva fierbinte şi elastic trozneşte sub palmă şi o lovitură groaznică în cot, apoi în ceafă, mă proiectează în sus. Cu gura, cu limba ling, sug durerea insuportabilă care mi s-a înfipt în palmă şi în acelaşi timp înghit miezul cartofului strivit, care mi se pare şi gustos, şi scrumit. Glaşa stă lîngă portiţă, speriată, cu o bucată de tablă neagră în mînă şi pe tava improvizată sînt mere şi cartofi, aproape scrum. Pune „tava" pe iarbă şi cu aer vinovat dă fuga la mine, eu însă îmi smulg mîna arsă din palmele ei şi apuc patul armei pe care o descopăr pe jos. Şi ăsta-i cald ! Îmi lipesc palma de partea metalică. Degeaba. Pipăi iarba — şi ea e caldă. Alerg de colo-colo, căutînd ceva rece şi negăsind. Sap cu tocul cizmei o gropiţă în pămînt, îndes palma acolo şi durerea parcă mă mai părăseşte, absor-

bită de pămînt, dar undeva, mai adînc, rămîne ceva dureros ca un ac de albină. Glașa, cu aer vinovat, atinge cu degetul cartofii arși pe care i-am lăsat, nu i-am aruncat de pe bancă, îmi spune ceva, probabil un reproș, pentru mine, pentru ea. Durerea mă săgetează iar și sar în picioare și sap o altă gropiță în pămînt, îmi vîr palma în ea și durerea scade, se scurge cum se scurge apa în nisip. Probabil că tot ce fac, sărind în sus, săpînd gropi în pămînt cu piciorul și vîrînd palma în ele, e de-a dreptul ridicol și mi-e ciudă că nu mă pot opri. Glașa prinde însă momentul potrivit și-mi ia mîna și suflă în palma înroșită și umflată.

— Ce ești tu, țigancă, să-mi descînți ?

Îmi trag mîna și iar mă apuc s-o îngrop în pămîntul negru răcoros. Neputincioasă, Glașa îmi zîmbește. Îi răspund și eu cu un zîmbet, apoi ne vedem fiecare de treabă : eu țintuit de pămînt, ea rînduind pe laviță dejunul nostru. Se apropie de mine, îmi ia din teacă baioneta germană și se apucă să curețe arsura de pe cartofi, suflîndu-și în plame.. Cartofii îi adunase tocmai din mijlocul jarului — sînt aproape carbonizați ! Din cînd în cînd scot palma din pămînt, dar durerea revine după cîteva clipe și iar mi se înșurubează în cot, în ceafă, în cap. Mut palma pe țeava armei și parcă acum mi-ajută. Și așa, plimbînd palma arsă pe părțile încă reci ale armei, mă îndrept spre casă, adică spre sobă. Îmi scurg durerea în sobă, în răcoarea ei adîncă. Stau cît mai aproape de răcoarea ei și mă uit la ceea ce a mai rămas din casă : cîteva pietre mari, înnegrite pe la colțuri, patul

de fier lăsat la mijloc, un cadru de bicicletă cu jante pe care nu mai erau demult cauciucuri, o găleată turtită. A, uite și mașina de cusut, bine că nu e la vedere. Găleata puteau s-o lase, la fel și bicicleta, tot nu era bună de nimic, dar după mașină mama va veni, e doar obiectul nostru cel mai de preț. Și înainte de război ne-a hrănit și îmbrăcat mama cu croitoria ei, dar mai ales acum, în timpul războiului.

În cuptor descopăr oale. Cea din față e plină cu cărbuni. O examinez pe a doua : fusese cu supă, mai era ceva pe fund, și chiar călduță. Apuc oala între palme, dar nu simt nici o durere. Așez pe bancă mîncarea de prînz pregătită de mama, scot din buzunar lingura. Gust din supa caldă duhnind a fum, apoi trec lingura Glașei și iau din mîna ei un cartof curățat. Glașa gustă și ea și lasă lingura jos, fără o vorbă.

Gata dejunul. Ea adună cu grijă pe „tavă" resturile de cartofi și cărbunii de pe bancă. Oala o duc înapoi în cuptor. Durerea mă apucă din nou acum, cînd mă plimb prin livadă ; ating pomii, și ei calzi încă ; găsesc printre mere unul verde, nears, mușc din el și-l lipesc de palmă. De jur-împrejur, pămîntul e presărat cu mere negre. Sînt atîtea, încît pur și simplu calci pe ele, ca pe o vietate... Uite ce vedeam alb noaptea pe gard : rufe, adică ce a mai rămas din rufele arse în forme bizare. Luaseră foc de la scînteile venite de la casa noastră și de la a lui Iustin. Dar de ce nu le luaseră cu ele ? Nu putuseră ? Nu avuseseră timp ? Și iar mă trec sudori de gheață.

Glașa privește spre cer. Da, uite-o că iar zboară. E o „rama"* nemțească, totdeauna deasupra noastră cînd sîntem la ananghie. De cîte ori n-au încercat partizanii s-o doboare, dar n-au reușit. Se zice că e blindată.

„Rama" se depărtează în direcția pădurii și drumul nostru duce tot într-acolo.

Ori de cîte ori am călătorit cu avionul după război, mereu mi-am zis : la fel vedea pămîntul, casele, pe noi, pe oameni, „rama" aceea, acel e l — un nu știu cine de o odioasă generalitate. Și tocmai lui nu i s-ar fi cuvenit să vadă pămîntul, să vadă oamenii de la o asemenea înălțime, de unde totul pare neînsemnat, convențional, o simplă machetă. Poate că nici măcar din răutate, ci doar ca să se amuze îi urmăreau „messerurile" ** pe refugiați, cînd îi vedeau că fug de pe drum și se risipesc ca potîrnichile. Cred că la fel ar fi țintit și din cosmosul negru globul albastru sticlos pe care-l admirau, fericiți că ei, oamenii, sînt primii cosmonauți...

„...Ei, Florian Petrovici, ce mai e nou pe la dumneavoastră ?"

Cu aceste cuvinte își face apariția de obicei la mine acasă Boris Boki, fostul meu aspirant, acum și el candidat în științe, psiholog. Nu l-am văzut niciodată, îi cunosc doar vocea, strîngerea mîinii subțiri și puternice, pasul iute, energic,

---

* În cel de-al doilea război mondial, ostașii sovietici denumeau astfel avioanele de recunoaștere germane „Fokke-Wulf" cu două fuselaje *(n.t.)*.

** Avioanele germane de vînătoare Messerschmidt *(n.t.)*.

mișcările zgomotoase : pentru mine, el este ceva negricios, lucios și ascuțit. Probabil că e un brunet mărunțel și slăbuț, cu nas subțire și mare, „voltairian". Am remarcat cîndva că oamenii cu față comică, păsărească, sînt neapărat ironici, preferă să fie ei ironici cu alții și nu alții cu ei.

Servieta lui Boki al meu e totdeauna ticsită cu cărți și reviste. O lasă lîngă ușă, dar cu un zgomot atît de puternic, de parcă ar fi cărat-o în cîrcă. Și imediat anunță, aproape strigînd, ultimele noutăți : a fost achitat încă un comandant de lagăr, cu portretele „omului-soare" sînt loviți în cap copiii și femeile (familiile diplomaților expulzați), locotenentul Colley a fost „pedepsit" cu domiciliu forțat...

— Ce mai e nou pe acolo, pe la dumneavoastră, Florian Petrovici ?

„Pe acolo, pe la noi" — adică aici, pe planeta noastră. Nu s-ar putea spune că Boris este un obsedat, nu, el pur și simplu poartă, „rodează" (așa se și exprimă) ca pe niște pantofi noi cîte o idee, cîte o ipoteză pe care recunoaște cinstit că a împrumutat-o din cine știe ce lucrare științifico-fantastică sau roman. De la înălțimea unei astfel de ipoteze, noi, pămîntenii, nu am fi de sine stătători, ci sub observația cuiva, a nu știu cărei supercivilizații făcînd experiențe cu noi, ca să decidă dacă merită sau nu să ne conecteze la civilizația lor. Sau să „ sisteze" experiența.

Tot ce-i spuneam eu cîndva, cînd era student și aspirant și mă asculta respectuos, îmi întoarce acum, confruntîndu-le cu alte realități,

și mai șocante. Îmi întoarce totul într-un ambalaj ironic. Uită Boki că el însuși este acum pedagog și foarte curînd poate ajunge în rolul meu. Tonul acesta, întrucîtva intenționat, se datorește și faptului că trece deseori pe la mine cînd îi telefonează Glașa, care îl întreabă cu voce scăzută dacă nu ar putea să mă însoțească pînă la institut (atunci cînd orele ei la școală și ale mele la institut coincid). Și își face apariția parcă numai pentru a-mi împărtăși tot ce gîndea el despre noi, pămîntenii.

— Auziți, Florian Petrovici. Cică un miliard urlă printr-o singură gură. Rețineți ? Un miliard ! Nu, renunț la experiență, n-are nici o șansă !

— Răbdare. Trece și asta.

— Ca să înceapă în altă parte ?... A, nu, Florian Petrovici, eu cred că dumneavoastră doar simulați că vă puteți gîndi cu sînge rece la una ca asta ! Doar ați constatat personal cu ce se termină așa ceva. Cine a nimerit o singură dată sub roțile unui vehicul, își pierde pentru tot restul vieții încrederea în volan, în frîne. Sau vreți cumva dumneavoastră să păreți o excepție psihologică ? Ori poate că aveți ceva de comunicat despre dispariția, sau cel puțin despre apropierea celor două lame ale „foarfecii“ pe care o formează cultura tehnică și cea spirituală ?

— Pentru o primă ocazie, este suficient și instinctul de conservare.

— Dar nu tuturor mamiferelor le-a fost de folos. Și încă nu a fost demonstrat că omul posedă această însușire, că a mai păstrat-o.

— *Homo sapiens* se deosebește și prin faptul că este dotat cu capacitatea de a alege în mod judicios căile și variantele. Nu totdeauna s-a folosit de această calitate, dar acum totul s-a comprimat într-atît, a devenit atît de rapid, atît de nud, încît e mult mai simplu să-ți alegi calea.

— Mai rapid ! Adică rachetele cu tragere rapidă, ideile pripite ? Butoanele de comandă ?

— În schimb, a mai apărut și altceva. Altădată, generații după generații se nășteau, trăiau și mureau — toate în cadrul uneia și aceleiași orînduiri. Oamenii ajunseseră să creadă că Neronii, Ludovicii, tiranii vor exista o veșnicie, că robia, absolutismul, autocrația nu se vor termina niciodată. Iar acum, într-o singură viață de om începe și prima, și a doua, și cea de a patra. Poți prinde minte și separat, și cu grămada ! Cu un picior ești în cruciade, iar cu celălalt pe planetele îndepărtate. Și nu-s doar vorbe, ci o senzație reală (cel puțin pentru cei ce au apucat anii treizeci) că sîntem contemporani de-a binelea și la cei ce vor veni peste cinci sute de ani. Da, totdeauna oamenilor li s-a părut că generația lor se află la cotitura istoriei. Aici, într-adevăr, există un unghi drept. Oare nu ai sentimentul că într-un plan sînt Neronii, Ludovicii, Hitlerii, iar în celălalt lumea armonioasă a „Andromedei" lui Efremov ? Iar dumneata, noi, ne aflăm în vîrful unghiului drept. Și primul plan, și cel de-al doilea sînt perfect vizibile, și biografia ta, și timpul tău...

— Eu și cu Schiller sîntem de altă părere : „Cînd zeii erau mai umani, omul era mai divin".

— Oare cînd au fost ei mai umani ?

— Cînd nu circulau în limuzine blindate, cînd stăteau în vîrful Olimpului. Totdeauna oamenii au atribuit zeilor propriile lor calități și i-au împănat cu propriile lor merite și defecte, dar niciodată nu i-au saturat de atîta ticăloșie, de atîta murdărie, de atîta mișelie ca pe zeii aceștia de azi, din secolul douăzeci.

— Întotdeauna progresul istoric a preferat să bea nectar din țeasta celui învins. Îți amintești expresia lui Marx ? De aceea și spuneam că toate acestea sînt preistorie.

— Dar istoria ? Hatîn, Song Mi ?

— Da, cu un picior ne mai aflăm acolo.

— Și nu simțiți că se scufundă ? Amintiți-vă ce alarmat era Tolstoi cînd într-o țară uriașă s-au găsit cîțiva amatori să îndeplinească fățiș funcția de călău. La început fusese unul singur, care era transportat de la Moscova la Kiev ori la Odesa ca să pună „cravata de cînepă". Dar după aceea s-au găsit și alți cîțiva candidați la aceeași funcție, și asta l-a tulburat teribil pe Tolstoi. Ei, dar pe cine mai poți surprinde cu o astfel de noutate astăzi, la mijlocul secolului douăzeci ? La Song Mi omora nu o echipă pregătită în mod special, ci o companie de ostași obișnuiți, ostași în vîrstă de numai nouăsprezece ani. Abia plecați de lîngă mama și de lîngă tata... Te întrebi atunci ce climat e necesar pentru ca niște oameni obișnuiți să devină capabili de așa ceva ? Dumneavoastră,

Florian Petrovici, nu vă spune nimic o astfel de accelerare, de comprimare ?...

—...dar cînd s-a mai întîmplat să se protesteze atît de deschis împotriva războiului ? Și unde ? Tocmai într-un stat belicos, într-un stat puternic !

— Să nu se ajungă cumva la fascism tocmai într-un stat ca ăsta ! Nu, nu, nu mai insistați, Florian Petrovici, eu unul sistez experiența...

Nu l-am văzut niciodată pe oponentul meu permanent, nu-i cunosc decît vocea, mereu dispusă la glume acide. Recunosc însă că nu mi-e ușor să-l contrazic, pentru că sînt nevoit să-mi contrazic destul de des propria-mi memorie. Ceea ce Boki numai presupune, e u v ă d, pentru că mi-a și fost dat să văd — ieri...

...„Rama" atîrnă deasupra pădurii spre care merg cu Glașa. Ba urcă, ba coboară. Caută fumul eventualelor focuri aprinse de cei scăpați cu viață. Și poate că-i și cheamă pe ai ei, pe cei cu bombele. Planează deasupra a tot și toate, blindată, fără grabă, și fixitatea asta relativă a ei îți amintește de ochiul unei insecte uriașe care te privește.

Țin minte un vis, de fapt nu acțiunea lui propriu-zisă, ci sentimentul însoțitor, un sentiment neobișnuit, dublu. Se făcea că eram undeva sus, într-un avion, iar jos eram tot eu. Mă vedeam pe mine și mi-era teamă de mine însumi : îl fugăream în cîmp deschis pe cel de jos, mic și lipsit de apărare. Și, deodată, mogîldeața speriată și furioasă — adică tot eu — se trîntește pe spate și începe să tragă și

iar să tragă în avion. Simt că m-am nimerit, că mă prăbușesc, cad drept peste cel ce trage, acuși ne vom întîlni, ne vom izbi de moarte unul de celălalt, și încep să mă rog ca acela care cade sau acela care trage de jos, măcar unul din ei, să scape cu viață...

Pădurea mă întîmpină cu drumuri și cărări umbrite care-mi erau cunoscute. Mai întîi pini, stejari, apoi și brazi, pe urmă ariniș umed, după care urmează mlaștina cu „insulele" ei, unde ne-am ascuns de fiecare dată, unde se ascund ai noștri. Cîte s-au întîmplat și petrecut între timp, dar pădurea a rămas neschimbată. La un moment dat chiar îmi vine să-i arăt însoțitoarei mele tainele noastre din pădure, ale mele și ale lui Fedka, dar mă mulțumesc să arunc un zîmbet tuturor lucrurilor acelora copilărești. Unde o mai fi Fedka-Spaima vrăbiilor ? Taică-său nu i-a dat voie să plece la partizani : „Vrei să ne nimicească familia ? Fie-ți milă de maică-ta și de frații tăi mai mici !" Și a recurs la o stratagemă isteață ca să-l dezarmeze pe Fedka. A șoptit unor partizani pe care îi cunoștea că băiatul lui are un întreg arsenal, iar Fedka, strîns cu ușa, a fost nevoit să le dea totul. Am aflat de cele petrecute cînd am trecut pe acasă, odată, înainte de a fi fost contuzionat. Ce bucurie pe mama, iar cît despre gemene, își sorbeau din ochi frățiorul împodobit cu fel de fel de arme. Hainele nemțești însă pur și simplu le fascinau : parcă ar fi marcat în casă prezența încă unuia, străin, în afară de noi patru. Cît era mama de față, n-au îndrăznit, dar cum au văzut-o că intră în bucătărie,

mi-au pus într-un glas întrebarea care le stătea pe limbă :

— Chiar tu l-ai omorît ? Pe ăsta...

Și arătau tunica mea.

De la mama am aflat și cum i-a plătit-o Fedka lui taică-său. Acesta ținea ascuns în livadă un porc măricel, de vreo opt puduri. Îl pitise într-o groapă săpată anume în acest scop. Fedka le-a trădat secretul unor șmecheri în trecere pe acolo care, puși pe șotii, i-au promis în schimb că-l iau în „grupul" lor. Ei au umflat porcul, iar naivului, care îi aștepta la marginea pădurii, i-au spus : „Du-te, te caută taică-tău. Că la noi n-ai ce căuta, noi n-avem nevoie de trădători !" Două zile încheiate s-a tot ascuns Fedka prin tufișuri, în timp ce taică-său bătea poala pădurii și striga cît îl ținea gura : „Vino acasă, bestie, vino, năpîrcă, nu-ți fac nimic, deși meriți să-ți sucesc gîtul !"

De la maică-mea m-am dus întins la Fedka — cu arma dăruită de el și echipat de sus pînă jos ca un partizan get-beget.

— Poftim, alt erou ! l-a luat în primire pe corupător stăpînul casei, tatăl lui Fedka, un om încovoiat și cu brațele lungi. N-are cine să pună cureaua pe tine, așa, părintește !

Fedka a ieșit din casă și a trecut pe lîngă noi, fără să scoată o vorbă.

Eu m-am luat după el.

Prietenul meu era posomorît și fără chef, vorbea mai mult în silă.

— Ei, cum e ? făcu el atingînd arma. Ai tras ? Sau vă țineți numai de bețîi pe-acolo ? Eu am să-mi fac rost de un automat.

Aruncă o privire în direcția casei, unde taică-său urca pe acoperiș, cu mișcări stîngace, un sac cu paie și întreba pe cineva cu glas strident de mahalagioaică :

— Unde or fi eroii ăia ? Unde o fi șters-o iar al meu ?

...Mîna tot mă doare, arsura a umflat pielea și podul palmei s-a făcut de un alb cadaveric. Lipesc de palmă tot, tot ce-mi poate oferi răcoare : frunze lipicioase de arin, mușchi umed. Mlaștina se face simțită sub picioare. Mergem încet, abia ne tîrîm, eu mereu în căutarea a ceva rece, ca și cînd mi-aș fi pus în gînd să măsor temperatura a tot ce întîlnesc în cale.

Mirosul incendiilor, de funingine, de fum a rămas în urmă, numai cartofii copți din buzunarele mele îl mai amintesc.

Alt miros domină acum prospețimea pădurii. Se tîrăște în întîmpinarea noastră, se face din ce în ce mai consistent, din ce în ce mai greu. E tot acela pe care-l dezgropam noi doi cînd căutam arme. Îți vine să-ți ștergi buzele, dar ele devin iarăși neplăcut de lipicioase.

Și totuși pădurea arată curată ca totdeauna, nu reușesc să descopăr vreo schimbare. Sînt însă izbit deodată de luminozitatea și prospețimea unor plopi de munte, spintecați de schije sau pur și simplu trîntiți la pămînt. Iar sub ei se cască gropile exploziilor, negre ca păcura. Gropile se pierd în direcția buștenilor noduroși, din ce în ce mai rari cu cît ne apropiem de „insule". Aproape că alerg, Glașa abia se ține după mine. Mă neliniștește mai ales

mirosul acesta sinistru, lipicios, deși mi-e cunoscut... Aici mlaștina bate în cărămiziu și-i presărată cu movile pe care s-au prins, totuși, prin cine știe ce minune, niște copăcei strîmbi. Pămîntul a fost răscolit de bombe, noroiul a împroșcat totul, smocuri de iarbă roșcată și vrejuri de obligeană înnegrite se înșiră ca întinse la uscat pe ramuri și pe vîrfurile puieților de pin și ale mestecenilor pipernicíți care s-au ferit parcă cu groază în lături. O buturugă negricioasă, probabil căzută de la mare înălțime, apleacă spre apă o tufă de răchită. Mlaștina toată e presărată cu tufe de răchită, rotunde ca niște căpițe de fîn verde. Nicăieri însă cadavre. Și totuși mirosul e omniprezent, îl simt chiar și cu pielea feței, ca pe un păienjeniș ușor.

Eram lîngă prima „insulă", verde, acoperită cu desiș de arini. (Înainte de război, de aici luau fîn cei ce aveau vite.) Nu ne rămînea decît să traversăm fîșia neagră de noroi subțire, din care răsăreau, ca zimții unui gard scufundat, vîrfurile buturugilor și buștenilor. Văd însă mai încolo alte ostroave, mai mici. La început nu mă dumiresc, nu deslușesc ce sînt : nu le mai văzusem altădată acolo. Curios, par toate la fel. Deodată văd... un ochi : albul contrasta cu fondul negru al mlaștinei. Un ochi rotund și mare. Și deasupra identific un corn de vită. Abia atunci am înțeles ce erau insulițele acelea brune și toate la fel. O cireadă, o cireadă întreagă de vite înecată în mlaștină ! Cadavrele umflate se ridicaseră mai tîrziu la suprafață.

Nişte baloane uriaşe, cafenii şi negre, ca spinările de hipopotami. Glaşa nu rezistă, îşi astupă gura cu palma şi o ia la fugă înapoi, stropindu-se toată cu noroi. Într-adevăr, mirosul devine parcă insuportabil cînd vezi şi baloanele astea.

Dar numai pe aici puteai ajunge la „insule“, lucru verificat nu numai de mine. Însă cum să ne bălăcim în lichidul acela puturos ? Dacă aş fi fost numai eu... Dar ce fac cu ea ?... Îmi petrec arma pe după umeri, iau de pe tufa de răchită o prăjină aruncată de cine ştie care altul şi, ţinînd-o ca pe o suliţă, pornesc spre unul din baloanele acelea lucioase. Intenţia mea era să le dau în lături. Matahala se clatină greoi, parcă nemulţumită — şi atît. Glaşa mă urmăreşte de la distanţă, cu ochi suferinzi, bolnavi.

Iar eu (întocmai ca Fedka pe mormintele acelea de demult), mă apuc să urlu, să cînt cu falsă veselie, repetînd vorbe fără noimă :

— Hop şi noi ! Hop-aşa ! Pe mort nu-l dor măselele, nu-l dor !...

Fără să mai ţin seama de noroiul care îmi ajunge pînă la brîu, nici de duhoarea lipicioasă, mă caţăr pe un buştean legănător, rămîn un timp pe loc ca o statuie, mai cînt niţel, pentru a-i demonstra Glaşei cît de simplu şi de amuzant e în fond totul, apoi încerc cu prăjina hoitul-insuliţă şi sar pe el, dar alunec de parcă nici nu l-aş fi atins cu picioarele ; arma mă pocneşte dureros în cap, peste ureche, picioarele fug undeva în gol, şi atunci degetele în-

șfacă în disperare părul cleios și respingător al hoitului.

În sfîrșit, picioarele mele găsesc un punct de sprijin. Noroiul mi-ajunge pînă la piept, dar stau în picioare. Glașa mă urmărește cu ochii, îngrozită, și-mi face semne să ies la mal. Dar imediat după aceea, ca la un îndemn, pornește în întîmpinarea mea, cu mîna întinsă spre mine. O mai făcuse ea odată : exact ca acum pornise și atunci, în poiană, spre Kosaci...

Stau nemișcat, de teamă să nu-mi pierd punctul de sprijin, să n-o sperii pe Glașa și chiar să nu mă sperii și eu. Știam că dacă ies din nou la mal, nici o forță din lume nu mă va mai putea împinge înapoi în mocirla asta pestilențială. Glașa ridică mîinile deasupra noroiului, cu scîrbă și frică. Mai întîi cizmele, apoi fusta petrecută peste pantaloni se cufundă în mîl și mîlul negru îi înghite genunchii, pîntecele supt, urcă, negru, pe bluza cenușie spre sînii speriați ; ea și-i strînge cu coatele, apărîndu-și cu mîinile fața, gura... Mă reped spre ea tocmai la țanc ca s-o prind de mînă în timp ce cădea și s-o trag după mine. Fără să las timp pentru dezmeticire, nici ei, nici mie, o tîrăsc literalmente pe lîngă „hipopotamii“ umflați, agățîndu-mă cu mîna liberă de rădăcini și crăci, și urlu disperat cît mă ține gura :

— Hai-diri-da balena ! Hai-diri-da balena !...

Impunîndu-mi să nu mă gîndesc la nimic, să nu simt nimic, înaintez cu o grabă absurdă și periculoasă și-o remorchez pe Glașa neîndupleeat spre „insulă“. Fața, schimonosită de scîrbă și groază, îi e plină de noroi. Ori de cîte

ori picioarele noastre pierdeau cu totul orice sprijin, ne năpusteam în altă direcţie şi zăream unul în ochii celuilalt spaima care ne săgeta. Intrasem în rogoz, malul era acum aproape, noroiul ne ajungea aici pînă la brîu, aşa că am fi putut merge liniştit, dar noi ne zbatem disperaţi mai departe, ca ocupanţii unei bărci gata să se scufunde.

Ne prăbuşim, de parcă nu noi, ci altcineva ne-ar fi dus tîrîş pînă acolo şi ne-ar fi dat drumul deodată, şi rămînem aşa, nemişcaţi, în mijlocul rogozului şi al tufelor, ca să ne tragem sufletul. Ne simţim atît de nenorociţi, atît de răniţi sufleteşte, ca şi cînd botul spurcat al unui monstru ne-ar fi umplut de bale. Glaşa are ochii plini de lacrimi. În fine, rup ramuri de arin, le smulg frunzele lipicioase şi cu ele mă apuc s-o curăţ pe Glaşa, îi şterg de pe bluză, de pe braţe noroiul cafeniu. Ea mă lasă, plîngînd, cu mîinile depărtate ca să nu se atingă, privindu-se cu silă. Totdeauna mi s-a părut subţirică şi dreaptă ca o linie, pe care numai genunchii picioarelor lungi o întrerupeau brusc. Acum însă, cînd veşmintele i se mulaseră pe umeri, pe piept, pe abdomen şi pe picioare, descopăr că toată alcătuirea feminină nu-i de fapt decît o linie frîntă... Îmi ia supărată ramurile şi acum numai le rup şi îi dau altele, curate, iar între timp, din mers, îmi storc şi eu hainele.

Deodată simt că mă săgetează în spate o privire străină. Aşa este : un om stă după un tufiş ! Arma o ţine pe umăr, aerul lui nu este ameninţător, pe faţă i se poate citi numai curiozi-

tatea: așteaptă să vadă ce vor face cei doi ieșiți tîrîș din mlaștină pe „insulă".

Curios și complicat sentiment încerci atunci cînd îți aduci aminte de prima întîlnire întîmplătoare cu cineva care intră după aceea în viața ta. În nici un moment nu știi nici cine, nici ce va deveni, ce va reprezenta el pentru tine, astfel că la el totul poate să ți se pară la început lipsit de necesitate, hazard pur, ca și întîlnirea însăși: și zîmbetul lui, și mersul, și ochii, și gesturile. Căci omul acela parcă n-ar avea două la un loc. Cel puțin la început. Bunăoară, ce-i cu ochii ăștia negri, de țigan, cînd și sprîncenele, și chica pe care trona căciula de blană roasă, și barba de mult nerasă sînt galbene ca fuiorul de in, ca paiul? Și ce nepotrivit e nasul ăsta surprinzător de lung și împodobit chiar cu două cocoașe (de ce neapărat două?!), dacă omul are o frunte atît de senină, inteligentă, pur și simplu luminoasă! Cum de poate avea picioarele, înfășurate în obiele, atît de subțiri și strîmbe cînd e așa de zvelt și vînjos, încît îți dai seama de asta cu tot sumanul cenușiu lipsit de orice formă, pe care doar și l-a strîns fără milă pe coapse cu un centiron de comandant petrecut printr-o cataramă în formă de stea, mare cît toate zilele? Într-adevăr, totul e — cel puțin la început — lipsit de necesitate, atît de eterogen, ca să nu zic absurd, ca și căciula lui de blană în mijlocul vegetației verzi pline de sevă.

Da, atunci cînd îl examinam pe necunoscutul care se ivise din tufiș și se îndrepta spre noi, n-aveam de unde să știu ce va deveni el pentru

mine și ce ne așteaptă pe amîndoi, prin ce încercări ne va fi dat să trecem... Acum însă, cînd totul e trecut și a rămas doar amintirea, acum sînt încredințat că Rubej nu putea fi altul și altfel, căci memoria mea nu-l vrea altfel. Un om, dacă ocupă pentru totdeauna un loc, u n p u n c t în inima ta, nu ocupă un loc liber în care s-ar fi putut instala oricare altul. El nu ocupă, ci creează punctul acela luminos, fără el, punctul acela nici n-ar fi existat în tine...

Arma mi-e petrecută pe după umăr și mă simt încătușat sub privirea calmă a necunoscutului care se apropie. Nu, nu cred, nu vreau să cred că ar putea fi polițist, totuși aș fi mai liniștit dacă aș avea arma la îndemînă. Dar nu știu de ce nu-mi vine la socoteală s-o scot, să mi-o smulg de pe spate sub privirea acestui om. Mi se pare în același timp și laș, și ostentativ.

Necunoscutul spune ceva, o întreabă pe Glașa, ea îi răspunde, se uită amîndoi la mine, el însă parcă brusc neliniștit și stingherit. În mine totul prinde să vuiască, o moleșeală îmi taie genunchii. Cred că am înțeles ce vorbesc ei și de ce mă privea așa omul acela.

Cînd îți arunci privirea înapoi, asupra vieții pe care ai trăit-o, ea îți apare sub forma unui singur drum ; dacă te uiți la ceea ce ai în față, vezi un mănunchi de drumuri răsfirîndu-se în direcții diferite și încă nu poți să-ți dai seama care dintre ele este unicul. Trăiești o lună, o zi, un minut și deodată descoperi că ceea ce era un mănunchi se dezghioacă, se dezgolește, la

fel ca o crenguță pe care o desfrunzești trăgînd-o prin pumnul strîns. Dar chiar și atunci cînd nu ți-a rămas decît o singură nuielușă goală, tot te uiți în urmă, tot mai speri în mod absurd că ai să refaci clipa din care totul ar fi putut fi altfel dacă ai fi făcut altceva. Clipa în care adevărul acesta nud, implacabil, unic încă nu exista...

Eu cunoșteam deja, vedeam adevărul — tunelul sumbru, gura lui. Și totuși mai speram, imploram — pe cine ? — și nu voiam să intru în el : orice, numai asta nu, numai într-acolo nu ! Mă și străduiam să-mi fac din surzenie pavăză, fiindcă mă ținea departe de adevărul gol-goluț, de clipa aceea care îți răpește orice speranță.

Necunoscutul, însă, o și luase înaintea noastră, făcîndu-ne semn să-l urmăm. Picioarele lui strîmbe, încălțate cu opinci din piele neargăsită de vacă, se împiedică și rup firele dese de rogoz, răsărite de-a dreptul din apă. Glașa ia mereu apă în căușul mîinii și-și spală noroiul de pe ea, apoi rupe o crenguță și vrea să-mi curețe tunica de noroi, care bătea acum în cărămiziu, dar mă feresc în lături, fiindcă mă sperie grija pe care mi-o arată subit, privirea ei care se ascunde de mine, și mai încerc să nu las să mă pătrundă ceea ce de fapt m-a și pătruns, ceea ce și știu ce e...

La „insula“ a doua, acoperită cu ariniș și mai des, ajungem trecînd pe o punte scufundată, înecată în noroiul subțire. (Aveam să aflu că o punte identică ducea și la prima „insulă“. Și că vitele fuseseră înecate de polițiști și de nemți,

cînd încercaseră să le ia de acolo. Pînă la a doua „insulă", unde se refugiaseră sătenii și se ascundeau partizanii răniți, nemții nu i-au mai urmărit, și asta le-a fost salvarea.)

Înarmați cu niște prăjini lungi, dibuite de călăuzul nostru în tufișuri și sprijinindu-ne pe ele, am pășit în urma necunoscutului, pe alte prăjini invizibile, ascunse sub noroi și foarte lunecoase. Erau așezate cîte două, din loc în loc cîte trei, astfel că piciorul trebuia pus de-a curmezișul, ceea ce ne obliga să mergem nu înainte, ci lateral. Asta mă absorbea și mă ajuta să mă ascund de mine însumi, să mă conving că încă nu știu nimic, că abia după ce vom ajunge la destinație voi afla și eu, abia atunci...

Pe a doua „insulă" eram așteptați. Un grup de femei, copii și cîțiva partizani înarmați ne pîndeau de după tufișuri și se uitau la noi. Îl întreabă ceva de departe pe călăuzul nostru. Cînd am trecut de pe punte pe mal, au început să mă întrebe și pe mine, apoi și-au dat seama (sau li s-a spus) că nu aud, și m-au lăsat în pace, numai copiii s-au apucat să mă examineze și să mă studieze cu și mai mare interes. Copiii, adică niște copii obișnuiți pe vremurile de atunci : supți de fum și de țînțari, cu ochii măriți de inaniție și foarte, foarte gravi, și totuși atît de curioși, atît de dornici să înțeleagă pe cine le aruncase pe malul lor lumea asta în care se petrecea ceva teribil și periculos. Călăuzul spune ceva și ochii femeilor se îndreaptă din nou către mine, mă regăsesc. Și se uită la mine și iar se uită, cam tot așa

cum mă uitam și eu la Sașka în timp ce se tîra pe cărarea aceea roșie, trăgînd după el un picior nefiresc de lung, și probabil că la fel văzuse Sașka în ochii mei îngroziți că se întîmplase ceva teribil cu el...

Nici o figură cunoscută printre cei de aici, oamenii nu erau din satul nostru, dar se uitau la mine de parcă m-ar fi cunoscut. Și, deodată, tot un sunet metalic, de țeavă goală lovită începe să mă facă să vibrez tot — și picioarele, și la încheietura mîinilor îngreunate pe neașteptate ca plumbul. Și mă așez pe rogoz, de-a dreptul în apă. De parcă atîta ar fi așteptat, Glașa se lasă și ea pe vine, îmi ia boneta udă de pe cap și începe să-mi șteargă broboanele reci de sudoare de pe față.

Spasmul nervos care sapă cute tremurătoare la colțul gurii brusc îmbătrînite a Glașei mă sperie. Detest mila femeiască, tenace și cupidă, și-mi rotesc privirea în jur, căutînd altceva, dar chiar și în ochii copiilor citesc același lucru, lucrul *acela* care mă condamnă să înfrunt adevărul. Mă zbat cu disperarea captivului, caut totuși o ieșire, încerc să mă conving că sînt surd, că nu aud și de aceea încă nu pot să știu nimic precis. Dar sînt încercuit — fețe, ochi care mă compătimesc fără cruțare ! — și n-am unde să mă ascund de adevăr. Și deodată încolțește în mintea mea, mă învăluie într-o beție nebună și liniștitoare gîndul că nici pe mama, nici pe surioare și nici pe toți ceilalți din satul meu n u - i m a i p o t o m o r î, n i c i o d a t ă n u - i v o r o m o r î... Pentru că însăși moar-

tea îi ferea și-i ascundea acum de ucigași, de noii ucigași...

Gîndul însă, de care mă agăț ca de ultimul fir de păianjen, nu mă susține mai mult de o clipă. Mă îndepărtez brusc de mine însumi, căci nu mă învredniceam să-i compătimesc pe ei, pe cei uciși, arși de vii, ci doar pe mine, și mă năpustesc eu însumi în calea durerii. Ei mă deschid cu totul și în ea mă cufund, în ea, în lacrimi mă înec. Sar în picioare și o iau la fugă, cît mai departe de ceilalți, mă trîntesc pe rogozul aspru, cu fața lipită de pămînt și-i caut vlaga rece. Dar pămîntul nu mai absoarbe, nu mai extrage din mine durerea și nici eu nu o mai pot ceda. Acum o caut, mă pedepsesc pentru că n-am știut atîta vreme că ei nu mai sînt, că n-am vrut să știu, că mă feream de adevăr. Nu am venit, nu i-am salvat, nu i-am ferit de groaznicul calvar, de moarte !...

Oamenii se apropie din nou de mine, fac cerc în jurul meu, se apleacă spre mine. Iar eu, ba mă cufund într-o scurtă și salutară uitare, ba revin din nou la realitate. În copilărie, cînd eram bolnav, chiar și atunci cînd aiuram, simțeam că mama e lîngă mine. La fel îmi imaginez și acum. Realitatea și delirul sînt ca două oglinzi paralele : fiecare reflectă profunzimea celeilalte și o absoarbe ca să o restituie apoi ca pe ceva ce-i aparține numai ei... Uite-mă acasă, stînd întins după perdeaua noastră înflorată ; nedreptățit de mama, sînt supărat pe ea și plîng și îmi imaginez cum am să mă fac mare și n-am s-o mai iubesc, n-am s-o mai iubesc deloc... O mînă, în care simt și vinovăție

și bunătate, dar și nițică ironie, îmi atinge blînd capul și mă mîngîie pe păr, iar eu pe dată uit accesul meu copilăresc, prostesc de răutate, apuc mîna aceea... Și atunci revin brusc la realitate.

Nu, nu era mama! Dar nici Glașa, cum am crezut apoi. O femeie necunoscută stă lîngă mine, bălăbănindu-se ; are fața vînătă, buhăită, înfricoșătoare. Spune ceva, bolborosește și am chiar impresia că o aud, dar n-o ascult, pentru că știu prea bine că mi se pare numai că aud.

— Unde ai fost, băiatul mamei!... Și eu care credeam că nu mai ești, că n-am să te mai văd, plîngeam, mă chinuiam, ziceam că mi te-au omorît...

Dar uite că și alte voci mi se năzar :

— Tușă Malanka, tușă Malanka, băiatul ăsta e din Belîe Peski, nu e feciorul dumitale, tușă Malanka!

Stau cu fața la pămînt și totuși văd totul : și pe oameni cum stau aplecați deasupra mea, și cum o ridică apoi pe femeia cu fața umflată și vînătă și o duc de acolo... Bine, dar... aud! Eu aud!

— Fleora, Fleorocika, dragul meu! E vocea Glașei. Ea ia locul femeii aceleia, locul mamei mele... Aud și alte voci :

— Tot din Belîe Peski e și Iustin, ăl de zace la noi cu arsuri peste tot.

Ei nu, totuși adevărul ăsta e : aud! Dar ce tot îndrugă ei despre Iustin? Pe gard albeau resturile de rufe, ale lui sau ale noastre, în curtea pustiită soba lui e lîngă a noastră. I s-a înecat băiatul, iar moș Iustin vine pe ulița

satului și deja știe că sicriul e în casă, că i s-a înecat băiatul...

Zgomotul mai pulsează și acum în capul meu, dar prin el se strecoară, vin de-a rostogolul voci : un copil plînge, cineva vrea să-l liniștească, se vorbește de Iustin... Aud la fel ca atunci cînd ba îți pui, ba îți iei palmele de pe urechi. Dar ia stai ! Iustin ? Să fie aici ?

— Dar unde-i ? Iustin !... Vecinul nostru. Unde-i ?

Și sar în picioare. Probabil că s-a ivit în mine acum ceva ce sperie, observ lucrul acesta în ochii copiilor și chiar în ai Glașei.

Mă reped după gloata de femei și copii care se îndreaptă spre celălalt capăt al „insulei“ și alerg de parcă s-ar mai putea schimba sau îndrepta ceva, s-ar mai putea întoarce timpul înapoi cu două zile. Și străbat în felul ăsta toată „insula“, care nu e în realitate decît aceeași mlaștină, doar ceva mai uscată și acoperită toată cu rogoz și tufăriș. Picioarele înotau pînă la glezne în apă, într-un noroi frămîntat și subțire. Pe crengi ofilite, semn că acolo locuiește o familie, sînt agățate straie ; jos, în capul oaselor stau culcați copiii mai mărunței. Smiorcăie anemic : nu e nici măcar chemare, doar protest obișnuit, contra umezelii, contra tăunilor roșcați care înțeapă dureros trupșoarele plăpînde. Nicăieri un pic de fum, probabil că „rama“ e mereu prezentă deasupra pădurii.

Sub singurul copac adevărat de pe „insulă“ zace, pe un maldăr de ramuri de mesteacăn, ceva roșu-vînăt, acoperit cu solzi gelatinoși și umezi. Mi se face negru dinaintea ochilor cînd

aud (sau mi se pare că aud) un scrîşnet uscat la fiecare inspiraţie-suspin a celui ce probabil că era vecinul meu Iustin. Îl veghează o babă, şi baba ţine o crenguţă în mînă, şi o plimbă uşurel ca să-l ferească pe cel plin de arsuri chiar şi de aer, pînă şi de povara lui. Baba nu ne învredniceşte nici măcar cu o privire.

— Iustine ! Iustine ! Uite-mă, am venit la tine, eu, din satul tău, partizan, sînt vecinul tău, Iustine !...

Femeile, pe mai multe voci deodată, se apucă să-l strige pe omul cel ars, şi vocile se contopesc într-un singur bocet, pentru Iustin, pentru mine, pentru mlaştina asta, pentru cerul mohorît :

— Auzi, tu, Iustine ? A venit la tine, uite şi pe mămuca lui au ars-o, pe toţi v-au omorît, pe toţi v-au ars. V-au închis în grajd şi v-au ars, aşa e, Iustine ?... Pe toţi v-au ars. Şi pe nepoţii tăi, şi pe noră-ta, şi pe mămuca lui, pe toţi... Iar tu te-ai tîrît afară din foc, tu i-ai rugat să te omoare, ai alergat după ei şi i-ai rugat, tot trupul îţi ardea... Şi ei ce au făcut, Iustine ? Tu alergai, îi rugai să te omoare şi pe tine... Şi ei rîdeau, nu-i aşa că rîdeau, Iustine ? Rîdeau şi ziceau : „Ba să trăieşti, banditule !... Rămîi de prăsilă..."

O lumină orbitoare îmi săgetează ochii, în jurul meu totul devine alb, alb : mesteacănul, omul întins pe jos, cu solzi care scîrţîie, rogozul, mlaştina, oamenii din jurul meu, cerul, — totul explodează într-o lumină orbitor, insuportabil de albă, care însă imediat se schimbă în negru şi totul, totul piere, odată cu mine.

...Zac într-un bordei sau ceva de genul ăsta. Afară se umblă, se stă pe vine, se trebăluiește. Nu pot să-mi dau seama dacă aiurez, sau dacă tot ce-mi amintesc nu-i decît delir. Dar nu, nu e delir, ce știu este și a fost. Eu sînt acela căruia i-au fost uciși toți. Mama, micuțele mele... Eu sînt acela care am închis ochii îngrozit la auzul propriului meu geamăt.

Aud de afară voci, răgușite de răceală, aspre, dar vesele (va să zică e adevărat că am început să aud !).

— Hei, Stiopka-Scamatorule, mai bine ai scorni niscaiva pîine. La ce-i bună sperietoarea ta ? Nu tu lapte, nu tu miere !

— Nu te mai saturi de joacă, te ții numai de păpuși.

Constat că am pe mine o rubașcă necunoscută, din pînză de casă topită, și în fața mea spînzură de un ciot straiele mele, spălate și puse la uscat. Arma e lîngă mine, dar centironul cu cartușierele mi le-a scos cineva.

Uite-o pe Glașa că se apropie cu o raniță în mînă, dar se oprește lîngă partizani (acum pricep cine vorbea și rîdea acolo), care s-au înseninat pînă la hlizeală. Unul se ridică în picioare, cu efort de om șchiop, așază lîngă el o momîie de cîrpă, mare cît toate zilele și cu chip de om, și strigă :

— Mai stai cu noi, Glașenka ! N-auziți, șontorogilor, dau iar viers privighetorile ! Nu-ți plac privighetorile noastre, Glașenka ?

— Ba vino încoa', Glașa, nu te lua după ologul ăla. Nu vezi că-i cîntă privighetorile ? !

— Că bine zice ciuntu' ! chicotește amatorul de privighetori.

Glașa rîde cristalin, ca pe vremuri, în tabăra noastră, și umerii subțiri îi tresaltă.

— Ah, te-ai trezit ! se bucură ea, strecurîndu-se în bordei, deși mi se pare că se preface după rîsul de adineaori de afară. Se așază, mă privește și strigă cuiva de afară :

— Katerina Alekseevna, a deschis ochii, uite !

Se mai apropie cineva de mine să mă privească, un cap mare înfășurat într-o basma groasă. Începe să tușească, apoi, stăpînindu-și cu greu tusea, întreabă cu voce răgușită, cavernoasă :

— Ți-e mai bine, băiețele ?

— Stai că acum îi dăm de mîncare, sare Glașa, desfăcînd ranița. Ne era și teamă pentru el.

Va să zică pentru Glașa devenisem „el", „pentru el"... Dar de cînd s-a dezobișnuit să-mi mai spună *tu* ? Poate de cînd s-a împrietenit la cataramă cu ceilalți care o tachinau cu glumele lor cu privighetorile ? !

— Asta ce-i ? o întreb eu atingînd rubașca curată.

— Ce să fie ? se miră cu nevinovăție ochii ei albaștri. Nimic. Ți-am spălat cămașa.

— Bine, du-te, acuși o să fiu gata.

Pantalonii de pe mine sînt și ei curați, spălați — mi i-au scos, m-au îmbrăcat, naiba să mă ia dacă mai înțeleg ceva !

Stînd tot culcat, îmi strîng cureaua de la pantaloni, care devenise prea lungă, și-mi aranjez rubașca. Mîinile și picioarele sînt de o stîngăcie de parcă ar fi umplute cu vată, pe toată pielea simt înțepături, mai ales pe spate. Mă supără ceva în palmă, parcă s-ar fi lipit ceva de piele — trebuie să fie coaja arsurii, moartă, insensibilă.

— Și noi care crezusem că ai tifos, zice Glașa, care-și face de lucru cu ranița, așezînd mîncarea pe o cîrpușoară.

Mă cam dor ochii după fulgerul acela alb, parcă am nisip sub pleoape. (Dar către seară, durerea a încetat. Mai tîrziu, cînd mi-am dat seama că orbesc, le-am spus medicilor de explozia aceea pe care am simțit-o lîngă omul ars, dar ei m-au ascultat politicos și destul de jenați și m-au întrebat apoi : n-a existat cumva și o traumă fizică ? A existat, a existat și una fizică !...)

Lîngă raniță mă așteaptă prînzul : cartofi copți, dar reci, și mere. Glașa mai scoate ceva din raniță, ceva înfășurat în frunze de arin ; miroase și apoi îmi spune :

— Ții minte porcul acela din satul tău ? Trecuse drumul în fugă. Băieții au dat ieri o raită pe la Belîe Peski... Numai că e fără sare. Ți-am păstrat și ție, numai că... Dar nu-i nimic, se poate mînca.

Iau un măr și-mi dau toată silința să mă țin cît mai departe de carnea aceea. Și așa îmi era cam greață.

Partizanii răniți (vreo zece sub șopronul din foaie de cort — trei, mai teferi, lîngă cort) con-

semnează revenirea mea printre cei vii cu observații zgomotoase :

— Principalul e să te ții pe picioare.

— Bine-i să ai pe ce te ține.

— Să păzești și tu, frățioare, „insula", că vezi ce luptători avem pe aici.

Dau bineţe cu întîrziere, totuși îmi răspund toți. Deși acum merg pe picioarele mele, iar ei stau pe jos sau zac neputincioși, toți se întrețin cu mine de parcă eu aș fi cel mai bolnav de aici.

Unul din partizani are o îndeletnicire bizară. Din cîrpe și bețe a meșterit o păpușă de statura unui om, iar acum desenează cu cărbune, pe o bucată de placaj, un chip cunoscut : mustăcioară, breton tras într-o parte de la cărare, o gură rotundă care urlă.

Partizanul cu căciula de blană, acela care ne întîmpinase pe prima „insulă" și ne adusese aici, stă sprijinit în țeava puștii și discută ba cu meșterul, ba cu păpușa acestuia :

— Maimuțoi de cîrpă ce ești, n-or să știe ce să facă, să tragă în tine sau să-ți dea onorul ! Bravo, Scamatorule, le-ai dat de furcă nemților... Ei, ce te holbezi așa ? Abia te-a desenat și te-ai și apucat să urli ? Uite, Stepan, la tine urlă. Ia desenează-i un ochi sașiu drept pedeapsă.

Stepan stă așezat chiar pe cîrja lui. Are fața lungă și neobișnuit, chiar neplăcut de frumoasă. Și mereu surîzătoare, un surîs care se reflectă pe fața Glașei. Chiar și atunci cînd ea nu se uită la el.

— Am pus pînă acum cinci bucăţi din astea, zice Stiopka-Scamatorul, săltîndu-se pe piciorul teafăr şi ridicîndu-l de jos şi pe „Hitler", pe care se şi sprijină ca într-o cîrjă. (Stepan se mişcă mereu cu deosebită uşurinţă, ba aşezîndu-se, ba ridicîndu-se, cu toate că are un picior prins între atele de lemn grele.)

— Amîndoi îs ologi, strigă careva de sub foaia de cort, ce mi-e scamatorul, ce mi-e „Führerul" !

— Merge, merge ! replică Stepan, surîzîndu-i Glaşei. E o plăcere să-i vezi ! Vin cu maşinile, cu motocicletele şi se opresc şi se uită ca papuaşii. Ce-i asta, cine a îndrăznit ? ! Şi nu ştiu ce să facă. Să-l atingă, se tem să nu fie minat, să-l doboare cu o grenadă, iar nu e permis, că doar e „Führerul". Să mori de rîs, nu alta ! Şi-n starea asta, poţi să-i vînezi ca pe fazani. Pricepi, Rubej ? Executarea !

— Pricep, răspunde călăuzul meu. Numai că am să-i prepar şi o umplutură, îi pun măruntaie din trotil. Îl fac eu să ţipe tare !

— Ah, ce-aş merge şi eu cu voi, oftează deodată Stepan. Şi Glaşa se uită imediat la el. Ce bine se aud unul pe celălalt ! Observ tot, cu o acuitate deosebită. Dar parcă de la mare distanţă. Un văl s-a aşternut între mine, cel de acum, şi tot ce înainte avea atîta importanţă. Tot ce văd acum, tot ce observ, tot ce se petrece în afara mea se cufundă îndată într-un simţămînt amar, comun tuturor celor de aici, şi care mă umple şi pe mine pînă la refuz, fiindcă

acum totul se dizolvă în senzaţia aceasta, fără s-o facă însă mai puternică, mai acută.

(Ochii lui Stiopka-Scamatorul mi-au rămas vii în memorie : luminoşi şi veseli pînă la demenţă. Şi faţa lui, neverosimil de frumoasă, un chip mai curînd de fată decît de bărbat. Ochi cu gene negre şi lungi. De cîte ori nu mi-am rememorat mai tîrziu ce s-a întîmplat aici, după numai cinci sau zece zile : cum s-a întors el cît putea de repede, cu cîrja lui, din locul unde răpăiau automatele nemţeşti, cum a trîntit jos arma în care nu mai avea cartuşe, a smuls de la brîu grenada şi s-a trîntit şi el sub şopronul din foaie de cort, trăgînd spre dînsul raniţa cu trotil, cum s-au tîrît spre el din toate părţile răniţii, ca spre un salvator, iar Stiopka-Scamatorul îi aşeza cu capetele lîngă el şi-i îndemna să se grăbească. Toţi cu faţa în jos, numai el, cu ochii aceia veseli şi luminoşi, aproape dementi, a privit lumea pentru ultima oară pentru toţi cei adunaţi în jurul lui. Şi ultima care a văzut ochii aceia a fost Glaşa.)

Înfigînd momîia în pămîntul mlaştinei şi luîndu-şi de jos cîrjele, Stiopka-Scamatorul zice :

— Fie ca acesta să fie „Führer al VI-lea" !

— Iar la noi, în patruzeci şi unu, continuă călăuzul (se vede că-i place să vorbească indiferent dacă îl ascultă cineva sau nu), cînd au venit la noi flăcăii ăstuia, mai întîi şi întîi au cărat totul din depozite, iar seminţele de floarea soarelui (nu ştiu de ce mai erau atîtea în depozitele de la Bobruisk) le-au lăsat ca să le ia

populația, la fel și zahărul, amestecat cu nisip, și se înțelege că lumea a făcut coadă, iar unul dintre ai noștri, de la Sluțk, semăna grozav cu ăla cu mustăcioară. Și deodată trece pe lîngă el un neamț, se oprește, se uită. Toți așteptau să vadă ce-o să urmeze. A stat, a privit, a rămas o clipă pe gînduri, apoi — trosc o labă peste mutră ! De ce ? Pentru că își permisese să semene cu Führerul ? Sau poate pentru că avea el o răfuială cu Führerul ? Poate că nici nu era neamț, ci polonez sau slovac, așa se zice... Ei, fraților, ce să vă aduc de data asta ? Faceți comanda, ca la restaurant.

— O să ne dăm duhul curînd cu cartofii voștri reci și fără sare, răspunde Stiopka-Scamatorul.

Iar ceilalți, ținîndu-i isonul :

— O să ne trimiteți pe lumea cealaltă și fără să ne batem cu nemții.

— Să faceți rost de pîine, în loc să ieșiți pe unde e mai ușor și să fugiți înapoi !

— Lasă, bine că măcar vin înapoi. Eu, în locul lor, o întindeam de mult de aici. Cine mai are nevoie de voi, niște ologi, să stea lîngă voi și să-și aștepte sfîrșitul ? Este, Rubej ?

Rubej (călăuzul meu) surîde abia vizibil, fără să bage în seamă înțepăturile. Pășind cu picioarele-i strîmbe și subțiri prin rogoz, se apropie de mine.

— Mergi cu noi, băiete ? Nu, nu azi ! Mai odihnește-te, să mai prinzi puteri, că așa cum ești acum n-ai să poți trece nici peste noroi. Că vezi cîte guri sînt aici, și toate flămînde !

...„Rama" trece sus de tot şi drept, ca pe sîrmă. Parcă singura ei grijă era să traseze nişte linii invizibile, iar noi, „insula", n-o interesăm deloc. După ce trece, ieşim şi noi din tufişuri şi facem femeilor şi răniţilor semne de rămas-bun. Ei rămîn aici, plecăm numai noi patru. Puntea ne-a şi despărţit de ei. Glaşa e lîngă Stiopka-Scamatorul. Voise şi ea să meargă cu noi, dar comandantul grupului nostru (răniţii îl numesc „intendentul insulei") i-a spus :

— Dacă insistaţi, vă iau. Dar trebuie să rămînă cineva şi cu ei. De data aceasta mergem noi patru, şi departe, în gura lupului. Trebuie să facem, cît de cît, nişte rezerve. Cît mai e posibil.

„Intendentul" nostru e leningrădean, ceea ce i se recunoaşte ca o calitate personală. Şi politicosul „dumneata" cu care se adresează tuturor, chiar şi puştanilor, şi tăcerile lui timide şi faptul că e gata să dea lungi şi complicate explicaţii pentru ceea ce un alt comandant ar hotărî printr-un singur „da" sau „nu", şi silueta zveltă a acestui om hirsut şi atins de cărunţeală, îmbrăcat într-o uniformă militară ponosită — totul corespunde în mintea noastră cu noţiunea de „leningrădean", care-l defineşte şi în acelaşi timp e şi de dînsul definită. Într-un cuvînt, „intendentul" ne place, de asta se potriveşte de minune că e tocmai din oraşul acela pe care noi nu l-am văzut niciodată, cum n-am văzut nici minunata şi misterioasa auroră boreală, dar fără a cărui existenţă îndepărtată şi

neobsedantă nu ne putem imagina totuşi nici propria noastră existenţă, nici a lumii întregi.

— Nu l-aş fi luat nici pe dumnealui, se scuză „intendentul", arătînd spre mine. Asta-i opera lui Rubej.

Plecam noi şi aşa destul de trişti, de parcă am fi ştiut ce ne aşteaptă. Şi se mai iscase şi tuşa Hrameliha ! Venise să-i aducă lui Gleb Vasilievici, „intendentului", nişte obiele spălate şi uscate, deşi în ultimele zile plouase tot timpul mărunt şi des, fără întrerupere.

— Dar unde le-ai uscat, mătuşă ? se minunase Gleb Vasilievici. Doar n-am mai făcut foc pe aici de mult.

— E săcret, a răspuns femeia, poartă-le sănătos.

Dar o fetiţă a divulgat „săcretul" :

— Tuşa Hrameliha le-a uscat pe ea, sub haină.

Leningrădeanul nostru s-a făcut roşu ca sfecla, şi-a desfăcut chiar obiala, parcă neştiind ce să facă. Însă o altă femeie s-a vîrît în vorbă :

— Vă rugăm măcar să nu ne părăsiti aici. flăcăiaşi.

— Dar ce, a protestat Rubej, de aia ne ducem după aprovizionare, ca s-o întindem ?

— Doar sînt şi-ai voştri aici, răniţii, mai aminti, totuşi, femeia.

Străbatem cu bine a doua „insulă". Uite şi locul unde ne întîlnise atunci Rubej, pe mine şi pe Glaşa. „Administratorul" aprinde o ţigară nemţească şi toţi tragem pe rînd cîteva fumuri, ca să nu ni se lipească prea tare de cerul gurii

duhoarea aceea blestemată. Capăt şi eu porţia mea, care pe dată mă face să simt că plutesc, că mi se învîrte capul. Gleb Vasilievici se uită cu reproş la Rubej şi cu nelinişte la mine.

— Totuşi, pe dumneata nu trebuia să te luăm încă, Gaişun.

— Ba din contra, că şi lupul, pe unde aleargă, pe acolo şi mănîncă, ripostează Rubej, iar el trebuie să mănînce mai bine.

Eu nu scot o vorbă, căci deodată simt că-mi vine să mă întorc pe „insulă".

Dintre tufişuri dezgropăm nişte prăjini lungi, anume ascunse acolo, şi o pornim pe punţi. Podiştile înecate ne lunecă de sub cizme, la care se adaugă şi duhoarea sufocantă : hoiturile plutesc mai la suprafaţă, din care pricină par şi mai numeroase. Iar Rubej îl mai tîrăşte după el şi pe „Führer", cadou de la Stiopka („Să-l schimbaţi la friţi pe pesmeţi"). Rubej, insul ăsta ridicol cu nas lung şi picioare subţiri, reuşeşte chiar şi pe podiştile lunecoase să sporovăiască, vorbind şi pentru el, şi pentru noi, şi pentru „Führer", şi chiar pentru „hipopotamii" cei umflaţi.

— Grăbiţi-vă, grăbiţi-vă, acrobaţilor ! Asta-i treabă serioasă, nu joacă. Du-mă, cară-mă dacă eşti prost ! (Cu vocea „Führerului".) Ptiu, na, mirosiţi-ne, dacă vă place ! (Cu vocea groasă a „hipopotamilor" nemişcaţi.)

...Dar interlocutorul principal al lui Rubej este, pe cît se pare, chiar soarta, „ursita" partizanului. Cu ea vorbeşte Rubej tot timpul, cu

ea sau în locul ei. Stă de vorbă cu ea ca și cu o nevastă certăreață. Și de atîta sporovăială (căci batem de două zile împrejurimile), parcă și grupul nostru a devenit mai numeros : avem senzația că mai e cineva cu noi, o a cincea prezență — o mașteră guralivă și scurtă la minte, de la care te poți aștepta la orice. E chiar ea, soarta mașteră a partizanului.

— Acuși vă stropesc eu binișor și de sus, că nu v-a terfelit destul noroiul de jos, cobește cu voce rea de mahalagioaică Rubej, cătînd la cerul mohorît. Și pe dată ploaia, ca și cînd n-ar fi așteptat decît invitația lui, începe să ne ude.

Și o ține așa tot drumul, și ziua, și noaptea.

Și „rama" discută cu noi :

— Hop și eu ! Nu vă era dor de mine ? A, voi erați ? Acușica, acușica, numai să zbor puțin deasupra voastră. Acușica vă trimet niște bombițe.

Luna, prea luminoasă tocmai atunci cînd nu trebuie, începe deodată să rîdă spart și strident ca o prostănacă :

— Ha, cît sînt de rotundă și de luminoasă ! Nu vreți să vă trimit niște privighetori ? Pot, cum să nu !

— Iar a început cu melițatul ! se supără pe Rubej cel de-al patrulea partizan, pe nume Skorohod *, un ins bolnăvicios și atît de palid, încît nici stratul de noroi de pe față nu-i poate ascunde paloarea. Începuse să șchiopăteze chiar după primul kilometru și acum abia își mai tîrăște picioarele, călcînd crăcănat și clătinîn-

* Iute de picior (rusă) *(n.t.)*.

du-se cînd la stînga, cînd la dreapta. Se umpluse de furuncule, și tocmai în locul cel mai incomod și expus frecării. Și unde mai pui că îl chema și Skorohod, curată batjocură ! Ce-ți trebuia să-l mai cari și pe smintitul ăsta ? bos-corodește el mai departe, de parcă nu Rubej, ci dînsul ar tîrî momîia cu chip de „Führer".

— Las' că-i arăt eu lui ! Ori poate el mie ? răspunde Rubej. Fără el, nici tu nu-ți frecai acum furunculii, ai fi zăcut ca un pașă la tine acasă, în Minsk. Ce fel de „nepricopsiți" am mai fi dacă l-am arunca pe „Führer" ?

Eram rînd pe rînd cînd „duși pe copcă", cînd „molii", cînd „pușcători", căci Rubej ne scornea cîte o poreclă potrivită cu situația noastră de neinvidiat ; iar acum eram „nepricopsiți". Tot ce ni se întîmpla și ne stătea în cale, așa și trebuia să fie : ce s-ar putea aștepta de la niște „nepricopsiți" ca noi ? La măcriș în loc de pesmeți, pentru care ne bucurăm dinainte — că, de, pentru niște „molii" ca noi și asta e prea bine ! S-au stropșit nițel la noi, iar noi am luat-o la sănătoasa și Skorohod și-a pierdut în noroi bocancul rupt și a rămas numai cu unul — vezi, de asta și sîntem „nepricopsiți" ca să ne pierdem boarfele ! Nu e nici pic de veselie în vorbele astea de duh ale lui, totuși parcă suporți mai ușor adevărul cînd sfidezi toate relele de care avem parte și probabil că vom mai avea.

Numai Skorohod trăiește și oboseala, și udătura ploii, și chinurile foamei, și accesele de furie, și crizele de frică — și toate astea în

serios, dispreţuind zeflemelele cu care Rubej m-a molipsit şi pe mine şi l-a contaminat chiar şi pe „intendentul" nostru.

Şi cînd pentru a treia oară am dat peste o cursă nemţească şi am rupt-o la fugă de ne scăpărau călcîiele prin pădurea arsă şi cu ecou de gloanţe, Skorohod, încălţat doar cu un bocanc, alerga înaintea tuturor şi cînd, în fine, s-a oprit ca să ne aştepte, ne-a întrebat ironic, dacă tot ne mai vine să ne veselim. Şi atunci, parcă în ciudă (nu lui Skorohod, ci aşa, în general), „nepricopsiţii" s-au pornit pe rîs, iar Rubej, în rol de terţ, s-a apucat să povestească cum ne apropiam noi de marginea pădurii, cum „căscaţii" se holbau la caii dolofani ai nemţilor, iar Skorohod s-ar fi apucat să urle ca lupul, şi cum au luat-o atunci „nepricopsiţii" peste bot, da, peste bot ! Şi cum fugeau pe urmă „puşcătorii" mîncînd pămîntul : „Hai, picioarele mele, dragele mele, duceţi-mă cît mai iute !", şi încă vreo cîteva scene : cum or să-l găsească nemţii pe „Führerul" pe care-l pierduse Rubej şi cum o să urle momîia la ei pentru că-i lăsaseră pe Skorohod şi pe ceilalţi „nepricopsiţi" să le scape...

Eram şi eu părtaş la veselia cea bizară, dar în acelaşi timp, nu mă părăsea, ci, dimpotrivă, creştea din ce în ce un sentiment de groază faţă de mine însumi. Ce e cu mine, oare ăsta să fiu eu ?...

Mergem în întîmpinarea incendiilor, în întîmpinarea salvelor nocturne, de jur-împrejur totul se schimbă din cauza vîlvătăilor, a necunoscutului alarmant şi nu mai puţin a ceea ce s-a

petrecut cu mine. Tot nu pot să cred, nu pot să mă împac cu gîndul că eu sînt acela căruia i-au fost omorîte într-un chip atît de îngrozitor mama și surioarele, că eu sînt cu adevărat acela ! Războiul, nemții, bașca moartea — nimic din toate astea nu mă împiedică să f i u. Și totuși, încă nu exist pe lume eu, cel căruia i-a fost ucisă toată familia. Dar nici eu, cel de altădată, nu mai exist. Fac tot ce fac și ei, Rubėj și Gleb Vasilievici, ba chiar mai mult, mă amuz și rîd de „nepricopsiții" lui Rubej, de iritațiile lui Skorohod, dar simt că în mine se ascunde ceva străin și straniu, vizibil totuși celorlalți, căci l-am auzit pe Rubej mormăind în spatele meu : „Prost bătrîn ce sînt, de ce l-oi fi tîrît pe flăcăiaș după noi ? Uite în ce hal e !".

Liziera și drumul peste pajiște, cîmpul nocturn au netezimi și sclipiri de lac la lumina incendiilor și a rachetelor care saltă deasupra orizontului. Din beznă țîșnesc deodată șiruri de gloanțe trasoare, pîndindu-ne, căutîndu-ne. Trec fără zgomot la început și abia după aceea fac „poc-poc-poc", de parcă ar tîrî pe jos un lanț de fier.

În mijlocul cîmpului, umbra ți se lungește și capătă mai multe straturi : reflexele incendiilor, luna, rachetele te înșfacă lacome, te rețin, te repetă pe tine, prezența ta, te dublează, te triplează, te prelungesc. Obosiți, flămînzi, abia ne tîrîm picioarele și cînd călcăm pe umbrele noastre lungi cît drumul, cînd le purtăm alături, cînd le tîrîm după noi. Ni s-a făcut lehamite să ne tot trîntim la pămînt, să ne ferim în lături de fiecare rachetă. O fac în locul nostru

umbrele. Cînd racheta se înalță, umbra dă năvală ca un cîine speriat la picioarele tale și se ghemuiește, se comprimă ; cînd racheta cade și se stinge, umbra se întinde vertiginos, proiectîndu-și capul și umerii departe în cîmp. Iar penumbrele incendiilor și ale lunii se mișcă în jur, se îmbulzesc unele peste altele, ca să te părăsească iar, speriate, îndată ce țîșnește spre boltă altă rachetă.

În cele din urmă ajungem la un lan de secară. E lanul spre care ne-a condus Gleb Vasilievici de cum am părăsit liziera. Dincolo de lan trece un drum, peste care trebuie să ne strecurăm. Ne înecăm umbrele printre tulpinile rare și culcate la pămînt și ne strecurăm prin secară ca printr-un șuvoi adînc de apă galbenă. Luna stă deasupra noastră, rotundă și mare.

— Ia uitați-vă, șoptește Rubej, cum cresc toate în timp de război. Cîtă buruiană în locul grînelor semănate de om. Cresc ca în ciudă. Cum s-ar zice, dacă nu știți voi să trăiți, atunci las' că vă arăt eu ! Dacă nu știți să trăiți ca oamenii !...

— Dumneata ești spinozist, Rubej, ești adeptul lui Spinoza, comentează Gleb Vasilievici, deși asculta cu încordare țăcănitul mitralierelor, socotind cam pe unde trebuie să traversăm în fugă drumul.

— De moare un om, pădurea mai saltă cu o palmă, mormăie Rubej îndărătul nostru.

— De te nimerește pe tine, nu mai rezistă Skorohod, o să se înalțe cu două palme !

Ori de cîte ori ne oprim, Skorohod se apucă să-și înfeșe în obială piciorul drept desculț. Nu-i vine să arunce și cealaltă gheată.

— Ei și ? consimte Rubej. Dacă nu m-oi descurca singur. O să mă omoare, și atunci am să cresc pe toate drumurile, pe toate cîmpurile, am să acopăr totul.

Tragem cu urechea la țăcănitul îndepărtat al mitralierelor și la liniștea de neînțeles a drumului, alb în bătaia lunii, din care zărim și noi un crîmpei. Și alături, șoapta, mormăitul și ochii stranii ai omului care parcă imploră : „Dar opriți-mă, oameni buni, nu vedeți ce se petrece cu mine ? Asta nu-s eu, asta-i doar ceea ce se petrece cu mine !"

Și deodată îmi vine în minte un gînd și am impresia că în sfîrșit am înțeles : da, omului ăstuia i-e frică, el este ca și bolnav de frică. Altul s-ar fi manifestat altfel, Rubej se manifestă prin logoreea asta, cînd serioasă, cînd glumeață, o vorbărie în care își îneacă frica. Și nu el e acela care provoacă moartea, așa cum crede Skorohod, ci tocmai invers. Frica de propria frică, de o frică tristă și istovitoare, asta e ce-l tortureaza, asta îl silește să fie astfel : se pregătește mereu să treacă o linie pe care o are tot timpul în fața ochilor, pentru că nu știe cum să uite de ea așa cum știu să uite alții.

— Acușica vă pescuim noi din secara asta, mormăie iar Rubej, unde sînteți, drăguțelor ?

Și, într-adevăr, auzim pocnetul unei rachete, de data aceasta foarte aproape. Se înalță, descrie o curbă și cade la vreo sută de metri de noi.

Încremenim, fiecare în poziţia în care am fost surprinşi, unul pe vine, altul în genunchi, cufundaţi în secara inundată de lumina galbenă ca într-un acvariu. Rachetele clănţăne una după alta, se înalţă, spînzură în aer ca nişte picături de foc ce-şi caută parcă locul unde să cadă şi se reped apoi spre pămînt.

Am putea fugi, dar nu ar avea nici un rost. Nemţii sînt undeva pe aici pe aproape, dar tocmai asta ne trebuie : să ne strecurăm cît mai aproape de ei, fireşte, fără ştirea lor. De la ei am putea face rost de alimente mult mai bogate în calorii decît cartofii şi măcrişul, de aceea trebuie să fim pregătiţi şi să aşteptăm momentul potrivit. Acum, important e să aflăm ce fel de nemţi sînt aici şi cum sînt instalaţi. E drept că plănuiam să mergem mai departe, dar de vreme ce pe drumul ăsta sînt posturi de pază germane, înseamnă că pe aici vor trece curînd coloane cu provizii şi cirezi de vite. Gleb Vasilievici ascultă cu încordare, îşi face probabil fel de fel de calcule şi îşi pipăie mereu barba, care i-a crescut în aceste cîteva zile, ca să se obişnuiască cu ea.

— Nu prea-mi place treaba asta, mîrîie Skorohod. Şi-l văd că se apucă deodată să-şi desfacă obiala. O desfăşoară şi-o aruncă. Îşi scoate apoi şi unica lui gheată şi o aruncă şi pe ea, furios. Se vedea că-şi pusese omul ceva în gînd.

Da, n-o să ne fie prea comod în lanul de secară după ce va trece noaptea, care ne lega ca un coridor întunecat de pădurea depărtată. Lumina zilei ne va tăia orice legătură cu pădurea, iar fără pădure, nu ne simţim deloc în

largul nostru. Măcar de-am avea pe aproape o pădurice, cît de mică. Și cum o să reușim să cărăm sau să mînăm ceva prin cîmp deschis ? De n-am fi siliți să lepădăm și ce-i al nostru !

Cînd mergeam prin secară, zărisem în dreapta ceva negru, poate niște tufe. Într-acolo se și îndreaptă acum gîndurile noastre, privirile noastre. Apoi și picioarele ne-au dus, ușurel, în șir, unul după altul. Secara înrourată ne răcește genunchii, pelerina mea (cadou din partea „insulei") se îmbibă cu apă și se face tare ca tabla. Rachetele au încetat, nu se mai înalță, au coborît și văpăile la marginea orizontului, noaptea devine cenușie în așteptarea zorilor. Lanul de secară se termină, iată și tufărișul care se întinde peste colină. Gleb Vasilievici, fără să privească spre noi, atinge cu mîna pe cei mai de aproape, făcîndu-ne semn, și noi pornim iar tîrîș. Eu și cu Rubej. Poalele pelerinei bățoase din foaie de cort nimeresc sub genunchi, mă împiedică să mă mișc. Și mi se pare că fac un zgomot de s-aude pînă hăt, departe !

Eram chiar lingă tufele de mesteacăn cînd a clănțănit deodată strident o rachetă, aprinzîndu-se chiar deasupra capetelor noastre. Și imediat a bubuit ca o avalanșă, chiar lîngă noi, o mitralieră. Apoi, se întîmplă ceva, căci un sunet acut și cunoscut mă ajunse din urmă și simții o zvîcnitură în mînă. S-a întîmplat ceva, o simt cu mîna, dar ce anume, nu înțeleg. Acum, gloanțele se înfig în mușuroaie, în pămînt, în jurul capului, lîngă umăr, cu un sunet care seamănă a sughiț. Cu coada ochiului văd sulița

de foc îndreptată în direcția noastră cum ba apare, ba dispare, ca acul unei insecte veninoase.

Mitraliera tace tot atît de brusc cum s-a dezlănțuit. Rachetele însă continuă să se înalțe, una după alta. Din locul unde ne aflăm, îi deslușim bine pe leningrădean și pe Skorohod trîntiți în iarba pajiștei, mai aproape de lanul de secară decît de tufișurile noastre. A, uite ce se cutremura și se smucea ca o vietate în mîna mea : un glonte nimerise patul puștii și smulsese o bucată din armă. Împreună cu Rubej, mă tîrăsc mai adînc în tufișuri, de unde observ cum Skorohod începe să dea semne de neliniște, săltîndu-se un pic și privind în direcția noastră. Numai leningrădeanul rămîne nemișcat. Apoi Skorohod o ia tîrîș spre lanul de secară, trăgîndu-l după el cu mișcări sacadate pe leningrădeanul rănit sau mort. Prin urmare, s-a destrămat ceea ce cu numai un minut în urmă mai reprezenta un grup, grupul nostru. Ce sîntem noi acum și ce urmează să facem ? Curios lucru, dar omul, cu cît cumpănește și decide mai concentrat ce și cum să facă ceva, cu atît mai degajat, cu o neînțeleasă și străină curiozitate, chiar nepăsare, se întreabă : ce-aș putea face acum ? E ca și cînd încă n-ar fi implicat, n-ar fi încă prezent, încă s-ar mai aștepta pe sine însuși.

— Totul e pierdut ! bolborosește Rubej. N-o să poată ajunge aici.

Rachetele nu mai țîșnesc, nemții s-au potolit, dar noaptea, întunericul, nu se mai întorc, pro-

tector, asupra noastră : se crapă de ziuă ! Ne uităm de jur-împrejur, ca să cîntărim situaţia. Nu mai sîntem ce eram cu zece minute în urmă şi toate ni se par acum altfel, ca după un somn brusc şi scurt. Nu, nu e aici nici urmă de pădure, nici măcar de pădurice, ci doar un petec de mestecăniş, atît şi nimic mai mult. Sîntem înconjuraţi de un cîmp deschis.

— Acu' să vedem unde ne-or duce valurile, bolboroseşte Rubej.

Într-adevăr, ai impresia că lumina zorilor înceţoşate ne duce tot mai departe de cei doi rămaşi în lanul de secară şi ne apropie de drumul unde stau la pîndă duşmanii. Desluşim acum atît de limpede pietrişul — o dungă galben-cenuşie în mijlocul pajiştei verzi.

Şi timpul începu să se scurgă. Se scurgea pe drum : totul se petrecea acolo, se schimba acolo, iar nouă nu ne rămînea decît să privim şi să aşteptăm, să aşteptăm şi să privim.

Ştiam că din lanul de secară Skorohod urmărea la fel ca şi noi ce se petrecea pe drum şi în mestecănişul nostru, întrebîndu-se ce aveam noi de gînd să facem. Ca să luăm o hotărîre comună, ar trebui să ne tîrîm înapoi în lanul de secară, ceea ce ne ispiteşte foarte mult, fîşia compactă de secară exercitînd asupra noastră o atracţie pur şi simplu magnetică. Dar dacă am încerca să ne tîrîm acum, ar însemna să dezvăluim definitiv nemţilor prezenţa noastră aici. Căci încă nu ştim dacă mitraliera din apropiere deschisese focul întîmplător, fără nici un motiv, sau fuseserăm observaţi şi acum eram urmăriţi, pîndiţi...

Abia acum, în zori, ne dăm seama ce nefericită a fost ideea noastră de a ieși la drum : fără îndoială că tot spațiul de aici pînă la pădure este explorat și pipăit cu gloanțe. Acum nu ne mai rămîne decît să așteptăm din nou venirea nopții, dar cîte nu se pot întîmpla de-a lungul unei zile atît de lungi ! Ce aversiune insuportabilă a ajuns să ne inspire „spațiul deschis" ! De-a lungul acestui interval de timp.

Ca să mai alungăm sila și urîtul care ne apăsau, Rubej și cu mine ne apucăm să mîncăm. În desagele pregătite să primească pesmeții și conservele nemților avem vreo zece cartofi terfeliți : ăsta ne era dejunul. Mîncam și în același timp îmi făceam de lucru cu arma rămasă fără pat, ca să-mi dau seama dacă mai pot trage cu ea. În lanul de secară se afla arma cu zece focuri a leningrădeanului, dar cum să ajung acolo ? Ne e sete, privim roată, mînați de o speranță absurdă și deocamdată ne abținem să pomenim de apă, mai putem răbda, orice supliciu la timpul lui !

— Ia uite ! îmi șoptește Rubej.

De după o moviliță de pămînt acoperită cu ramuri de mesteacăn, rupte probabil chiar din tufișurile noastre, se ridică în picioare un neamț. Rotește capul în toate părțile și iese pe prundișul șoselei. Ce curios e să-l vezi așa, deodată, pe acela care a tras în tine. Fără cască, neamțul cu pelerină verde pe umeri, face o mișcare de rotație cu mîinile. Se uită spre noi, mijind vesel ochii. În spatele nostru se înalță soarele. Nu, nu ne-au simțit prezența : altfel nu s-ar fi plimbat nepăsători pe drum. Neamțul spune ceva și

vocea lui răsună foarte tare în liniștea dimineții. Soarele îmbracă în trandafiriu siluetele grațioase ale mestecenilor tineri și pietrișul de la picioarele soldatului. Lumina îi poleiește și fața, mîinile, de la care un curcubeu coboară ca în bătaie de joc spre pămînt. Neamțul se întinde, slobozește un vînt, ceea ce stîrnește ilaritate în tranșee, apoi se apleacă și apucă probabil din mîna cuiva niște gamele, pentru că se aude un zornăit. Tîrșind cizmele, o ia pe drumeag și dispare în dosul secarei.

— Aveți voi grijă, că mă duc și eu, ca omul, îl tălmăcește Rubej pe neamț.

În razele soarelui, peretele de secară începe să propage o lumină interioară și devine de un portocaliu deschis. Acolo unde zace boneta leningrădeanului nostru, se leagănă cîteva spice îndoite de un roșu aprins. La prima vedere, nu-ți dai seama că e sînge. O mai fi trăind? Spicele roșii se leagănă încet, îngreunate. Greierii au și început să țîrîie, preocupați. Unul, ca un brotăcel, se lovește de patul sfărîmat al puștii și mi se așază pe mînecă.

Probabil că bucătăria nemților e acolo unde se aud voci, rîsete, un zbîrnîit de motor. (Orice zgomot pare atît de neașteptat!) Trec pe lîngă noi, pîrîind, două motociclete cu mitraliere instalate pe ataș. Și timpul se porni să curgă, acolo, pe drum, prăvălindu-se în prăpastie. Numai în tufișurile noastre se oprise, rămînînd la pîndă în mijlocul țîrîitului asurzitor al greierilor. Mobilitate maximă dincolo, imobilitate totală aici — asta îți creează o stare de tensiune

insuportabilă, te sfîșie, te îndeamnă să acționezi, îți vine să sări în picioare, să te arăți, fie ce-o fi ! Ca să scap de tentație, îmi fac de lucru cu arma : îi scot cureaua, tăind-o cu baioneta, căci cureaua mai ținea bucata de lemn care mai rămăsese din patul puștii, și îmi fac planuri, socotesc cum voi trage cînd va veni clipa. Încă nu a venit, nu e nici aproape, e pe undeva înaintea noastră, totuși există acolo, undeva.

— Ei, pe unde o fi umblînd ăla ? bolborosește nerăbdător Rubej. Ăla cu dejunul.

Fața năsoasă a lui Rubej e înspăimîntător de serioasă. Iar a început să mormăie ! Și simt că mă irită, așa cum îl înfuria înainte pe Skorohod.

Pelerina din foaie de cort, căpătată în dar pe „insulă", începe să se usuce, pete mai deschise la culoare apar pe ea. Și încep să mă înăbuș în ea ca într-un sac. Trebuie s-o scot. Diseară mi-o pun la loc, dar ziua nu merge. Și apoi, nu poți fugi îmbrăcat cu ea. Dar ce, parcă ai ocazia să fugi ? Aici n-ai unde fugi. Scot din buzunar o grenadă și o așez în fața mea : neagră și rotundă, păpușica asta nemțească cu căpșor azuriu. A fost strunjită și încărcată pentru ca soldatul german s-o arunce în mine, sub picioarele mele. Dar nimănui nu i-a trecut prin minte că poate să-mi devină prieten, cumplit de prieten, ultima mea salvare. Uite cum am să răsucesc eu căpșorul azuriu, am să-l smucesc și am să lipesc apoi de pămînt cu propriul meu corp mingiuța neagră de metal !... Grenada nemțească nu explodează repede, după vreo șase-șapte secunde. Și nu are cine știe ce forță,

nici rază mare de acțiune, dar produce un zgomot foarte puternic. Mai ai timp trei secunde, chiar patru ca să te ridici de pe ea și să te rostogolești suficient de departe. Sau s-o arunci de sub tine. Periculoasă grenadă. Cel puțin pentru așa ceva. Șase secunde — ai timp destul să te răzgîndești, nu-i așa ? Șase secunde pe-o muche de cuțit — cîți sînt oare în stare ?

Chiar dacă te așteaptă ceva mai groaznic decît moartea.

Se crede că oamenilor nu le pasă de sfîrșitul inevitabil, de moarte, pentru că nu obișnuiesc să se gîndească la asta, nu-și cunosc sorocul. Dar în ziua aceea, insuportabil de lungă, am simțit cu totul altceva : dacă am fost în stare să stau întins, cu mîinile și picioarele relaxate, să simt mirosul pămîntului încins, să ascult țîrîitul greierilor, să mestec lacom ultimul cartof și să mă gîndesc la îndepărtata voluptate a unei înghițituri de apă, dacă am fost în stare de toate astea și pe deasupra să rabd și bolboroseala lui Rubej, să mă supăr și să rîd, într-un cuvînt, să trăiesc așa cum se trăiește în mod obișnuit, asta a fost posibil numai pentru că-mi stătea la îndemînă să-mi iau singur zilele, adică să evit ceva mult mai teribil. Da, din fericire, eram muritor. Și cu toate că știam ce chinuri și cazne îl așteaptă pe un partizan care cade viu în mîinile fasciștilor, nu asta mi se părea lucrul cel mai groaznic, mai teribil chiar decît moartea. În clipa cînd ai luat hotărîrea din urmă — te arunci în aer ! —, în momentul acela ferocitatea dușmanului ți se pare atît de de-

parte, iar orele și zilele captivității o veșnicie cît viața, pe cînd grenada, adică moartea — uite-o, e chiar aici ! De aceea mai groaznice decît însăși moartea sînt, pentru om, nu torturile, chinurile (care abia *vor fi* !), ci repulsia repulsia insuportabilă față de clipa aceea de început, cînd stai sau zaci în fața lor și ei se uită la tine. Nu teama, ci scîrba, dezgustul de puterea străină și absolută asupra suferinței tale, asupra vieții tale, îți pun în mișcare mîna care ține ultima grenadă, destinată numai ție. Cine a trecut o dată linia aceea, clipa primului contact cu captivitatea, poate să nu-și mai amintească ce-a simțit înainte. Dar sentimentul acesta există, slavă Domnului, și survine la om atunci cînd trebuie să-și aleagă el singur moartea, și nu cred că există om mai liber decît în astfel de clipe...

Azi se scrie mult despre prelungirea vieții omului, care a ajuns o adevărată obsesie. Dacă, în general, monocelularele nu mor, atunci de ce conglomeratele de celule să fie sortite neapărat îmbătrînirii și pieirii ? Sigur că ne-ar conveni nouă, pluricelularelor, să trăim o veșnicie. Dar cum ar sta lucrurile atunci cu condamnarea la închisoare pe viață ? Este o sancțiune care, trebuie să recunoaștem, se mai practică pe planeta noastră. Ici-colo se abrogă, în alte părți se restabilește. Sau cu condamnarea la moarte, ca să nu uităm nici de ea. Longevivul ar fi nevoit să plătească cu zeci sau chiar sute de ani de viață pentru aspirația atît de omenească la libertate, dreptate, la fericirea lui și a întregii

societăţi. O fi Prometeu chiar atît de Prometeu încît să riște să-și sacrifice nu douăzeci, ci două sute de ani din viaţa lui ? În orice caz, este o experienţă pe care oamenii încă n-au făcut-o...

Numai cine e gata să înfrunte moartea este liber cu adevărat — asta a rămas valabil și astăzi. Şi problema nu e longevitatea, ci dacă ar fi fost ei mai liberi, aceşti oameni aproape nemuritori, sau e cazul să avem încă îndoieli ? Nu e cumva, cel puţin pe planeta noastră de acum, un vis de biet rob ca măcar să trăieşti şi să tot trăieşti ?...

Așa o fi, și totuşi !... Dacă ne gîndim la cei de şaptesprezece-douăzeci de ani, atît de dragi războaielor, atunci se poate spune că tocmai ei sînt aceia care și-au jertfit întotdeauna nemurirea ! Căci numai la șaptesprezece, la douăzeci de ani te crezi nemuritor. Şi este o experienţă care se repetă de milioane de ani !

Oricum ar fi, Fleora, cel ce stătea culcat pe grenadă, mi-e mult mai simpatic decît urmaşul lui, Florian Petrovici, cel ce ţine atît de mult la viaţa lui lipsită de vedere, la iubirea lui umilă care seamănă atît de mult cu bastonul orbului. Uită-te numai la el în ce hal se cramponează (cu auzul, cu întreaga lui fiinţă) de Glașa, de Kosaci, care stă în spate, cufundat în suspecta lui tăcere, de Serioja, care prin simpla lui existenţă și prezenţă trebuie să-l apere de nu ştiu ce, de Kosaci, poate...

...Fleora stă culcat pe păpușica germană neagră cu căpșor azuriu și-i simte netezimea de gheaţă cînd cu barba, cînd cu obrazul, aşteptînd

clipa cînd evenimentele de pe şosea (maşinile au şi început să treacă) se vor preschimba deodată într-un vălmăşag şi cu urlete de spaimă se vor năpusti într-o sfîntă mînie spre el, asupra lui. Şi asta se va întîmpla de îndată ce nemţii vor afla că Fleora e aici, că pot să-l omoare. Ce-şi vor mai da silinţa şi se vor bucura cînd îşi vor da seama că au posibilitatea. Nici nu-ţi vine să crezi că pentru ei poate fi atît de important — cine ? Fleora !

Dar poţi să-ţi imaginezi totul şi invers, şi anume că el s-ar fi ridicat, ar fi ieşit la vedere, ar fi plecat încotro îl taie capul, iar maşinile şi-ar fi văzut mai departe de drum, căci doar nu era vorba de cine ştie cine, ci doar de el, de Fleora... Deocamdată însă stă culcat pe grenada neagră aplecat ca peste muchea unei prăpastii şi ştie că în clipa cînd se vor năpusti asupra lui, îşi va da drumul în prăpastie... Şi se uită la drum chiar cu curiozitate. Rubej bolboroseşte şi şuşoteşte ca de obicei, vorbeşte în locul celor de pe drum, în locul celor din lanul de secară şi chiar în locul secarei înseşi („M-am scuturat eu spre bucuria şoarecilor !..."), dar Fleora nu-l ascultă, el n-are ochi decît pentru ucigaşii lui.

Au urlat, au fumegat şi au trecut camioanele şi maşinile blindate, acum încep să treacă coloane de căruţe, care mari cu coviltir, ca la ţigani, şi căruţe obişnuite, ţărăneşti, iar în ele şi pe lîngă ele nemţi, soldaţi de-ai lui Vlasov în uniforme verzi, poliţişti în uniformă neagră sau în civil.

Toţi aveau un aer ofensat.

Aşa am putut eu, adică Fleora cel de atunci, să observ, să studiez de aproape şi să memorez în ziua aceea, în zilele acelea : călăilor, ucigaşilor le poţi citi întotdeauna ofensa pe faţă, în ochi. Îi ofensează cei pe care tot ei i-au ucis, îi ucid sau trebuie să-i ucidă.. Cei mai ofensaţi par nemţii care vin în urma coloanei de căruţe, ducînd de zgardă cîini ciobăneşti care merg nu pe drum, ci pe margine, prin iarbă, la cîţiva paşi de tufişurile unde se ascunde Fleora. Ei mînă o grămadă de oameni, strînşi într-un ghem fierbinte şi prăfuit, bărbaţi în zdrenţe şi femei desculţe cu copii. Deodată cîinii se reped spre tufişuri, spre Fleora, spre lanul de secară, smucind lesele prea scurte ; însoţitorii, înfăşuraţi în pelerine de camuflaj sau negre, smucesc şi ei mînioşi de lesă şi-i trag înapoi în drum, spre mulţime. Ba un însoţitor, ba altul se repede cu cîinele spre oameni, înghesuindu-i (hămăituri, ţipete de copii !), iar cînd revin la locul lor (mai aproape de tufişuri), ofensa e şi mai vizibilă, şi mai viu zugrăvită pe feţele înguste sau rotunde, slabe sau dolofane, ciupite sau netede, cu ochelari sau fără. Trec atît de aproape, trăgînd după ei cîinii care dau să se repeadă spre tufişuri, încît ai impresia că şi drumul cu oamenii pe el, şi iarba de pe margine, şi pajiştea pe care merg sau aleargă nemţii cu cîinii se înclină, gata-gata să alunece, să se prăvălească peste noi, drept în capul nostru. Şi ajungi aproape s-o doreşti, atît de chinuitoare devine aşteptarea...

Şi deodată inevitabilul se produce ! Doi sau trei inşi din mulţimea aceea prăfuită se reped spre lanul de secară. Ah, ce ofensaţi au urlat cîinii şi ce triumfător ! Unii se reped spre lan, trăgîndu-i şi pe însoţitori sau traşi de ei, alţii — spre cei rămaşi pe drum. Mă uit la Rubej şi el se uită la mine, săgetaţi de acelaşi gînd : „Gata, ăsta-i sfîrşitul !"

Cîteva rafale stridente, apoi doar ţipete şi lătrat de cîini. Nemţii dăduseră drumul animalelor şi acum le era teamă să nu-i împuşte. În definitiv, unde ar putea dispare fugarii din lanul acesta de secară, înconjurat de cîmp deschis ? Doi soldaţi aleargă să le taie fugarilor drumul spre tufişuri, le vedem spinările verzi cu pete de sudoare pe ele, încordate ca ale vînătorilor care nu vor să scape vînatul. Iar secara clocoteşte de lătrat de cîini, de mîrîit şi gîfîieli. Deodată, cîteva pocnete sacadate : cinci împuşcături dintr-o armă cu zece focuri ! Să fie a leningrădeanului nostru ? O potaie chelălăie. Probabil că a fost împuşcat un cîine.

O clipă totul încremeneşte. Primii îşi vin în fire şi o iau la fugă înapoi spre şosea cei doi nemţi din apropierea noastră, care se depărtaseră prea mult. Însă cei de pe şosea, majoritatea, se reped spre lanul de secară. Şi totul se amestecă într-un haos înspăimîntător de împuşcături şi ţipete.

...Dacă pe cei ce-au fost ucişi i-ai mai văzut şi cînd erau în viaţă, observi că lumea înconjurătoare nu-i acceptă imediat ca morţi : în jur,

totul cere un răgaz ca să se obişnuiască cu prezenţa lor. Dar după ce a trecut o oră, apoi o jumătate de zi, iar cadavrele sînt tot acolo, în faţa noastră, ele încep să devină parte integrantă a lumii înseşi, a acelei lumi ostile şi angoasante în care şi eu, şi Rubej am fost prinşi. Pe şosea trec nemţii pe jos sau în maşini, poliţişti, iar cei ce pîndiseră noaptea în tranşee aleargă cu gamelele în mînă, numai noi, eu, Rubej şi cu morţii nu ne clintim. Pe Gleb Vasilievici şi pe Skorohod i-au cărat nemţii de acolo, ca pe un dar neaşteptat de plăcut, ca pe un trofeu, altfel nu s-ar fi strîns roată în jurul lor ca să-i privească înainte de a-i încărca. Pe morţii din coloană, cîţiva bărbaţi şi parcă şi o femeie, i-au lăsat la marginea drumului. Îi vedem acum, de două ceasuri îi avem în faţa ochilor.

Un om a fost ucis, a încetat să mai existe şi locul i l-a luat acel ceva întins pe iarbă. Poate că pînă apune soarele te ucid şi pe tine şi iar are să apară pe lume ceva şi iar altcineva, la fel ca tine acum, ochii cuiva se vor obişnui treptat cu asta.

Rubej se cufundase într-o ciudată somnolenţă. Mai apucase să-mi spună : „Veghează tu niţel, bine ?“, şi adormise pe dată cu faţa la pămînt. Căciula roasă îi căzuse într-o parte şi părul galben ca paiul, şi aşa încîlcit, se împletea cu iarba. Mă uit la el cu nelinişte. Omul care doarme, mai ales cînd somnul îl doboară dintr-o dată, are ceva ce seamănă cu un mort. A şi început să-mi pară că de prea mult timp stă întins pe jos şi mi-e teamă să nu înceapă totul în jur să se

obişnuiască cu asta... Oare cine din noi doi îl va vedea pe celălalt aşa ? Cine va a p ă r e a primul în faţa ochilor celuilalt ? O scenă dintr-un film văzut înainte de război îmi revine în minte : mai mulţi inşi se apropie şi privesc un loc acoperit cu zăpadă curată şi fără urme, aşteaptă şi, deodată, pe zăpadă începe să se contureze chipul omului ucis de poliţiştii englezi, chipul omului invizibil.

Şi sînt gata-gata să-l trezesc pe Rubej, nu vreau să-l mai văd în poziţia asta, de care mi-e teamă ca de singurătatea cea din urmă.

Pe drum trec iar maşini şi cînd un tanc s-a oprit lîngă tranşee, îl înghiontesc pe Rubej. Nu pot spune cît mă bucur cînd văd iar faţa vie, hirsută, cu fire cărunte şi năsoasă a lui Rubej.

— De mult şi-au făcut apariţia ăştia ? De ce nu m-ai trezit ?

Deşi în şoaptă, a vorbit destul de tare şi pe un ton de parcă ar fi sigur că dacă se trezea el mai devreme, nu ar fi permis să se întîmple una ca asta. Cînd te scoli din somn, te trezeşti întotdeauna într-o lume niţel schimbată faţă de cea pe care a-i părăsit-o cînd ai adormit. În momentele bune, cu dorinţa reconfortantă de a ajunge la ceea ce ţi-a scăpat în timpul somnului. În momentele grele, însă, cu neliniştea celui ce nu ştie de unde îl paşte acum nenorocirea.

— Cum de-am putut să adorm ? !

Se uită la drum, spre morţi, şi se trezeşte complet.

— Ce s-ar întîmpla, frăţioare, dacă ne omoară şi pe noi ? Cei de colo or să spună că am fugit, că i-am părăsit !

Da, „insula", Glaşa...

— Greu le-ar mai fi, chibzuieşte dînsul mai departe.

Da, pe noi ne aşteaptă acolo, cu noi îşi măsoară şi timpul : trecutul — cu plecarea noastră, viitorul — cu întoarcerea noastră. Şi e singurul loc de pe pămînt unde sîntem aşteptaţi, unde sînt aşteptat, şi, iată, cît de necesar este ca omul să fie aşteptat de cineva. Înainte, demult de tot, cînd mama şi surioarele îmi mai trăiau, nu m-am gîndit la asta, cum nu te gîndeşti la soare : există pur şi simplu şi va exista totdeauna, chiar dacă uiţi de el cînd e ascuns de nori.

Acum numai Glaşa şi cu „insula" se mai gîndesc la tine, au nevoie de tine, tocmai de tine.

...Cînd cădea o rachetă, pămîntul parcă i se ridica în întîmpinare. Şi tot ce se putea vedea la lumina rachetei căzătoare părea că se ridică în vîrful picioarelor ca să vadă locul unde a căzut racheta. La fel şi tu te desprinzi de pămînt, ridici capul şi te întinzi spre el.

Ieri, eu şi cu Rubej am mers mult timp tîrîş, ca să ne depărtăm cît mai mult de rachetele acelea, de drumul blestemat unde-i pierdusem pe leningrădean şi pe Skorohod, unde-i lăsasem pe ţăranii ucişi pe care nu ştiam cum îi cheamă. Mai întîi ne-am mutat în lan, am mers tîrîş prin secara bătătorită de fugari, de nemţi şi de cîinii lor, apoi ne-am ridicat în picioare şi am plecat

mai departe. Cînd ne-am ridicat pe picioarele vlăguite de mult ce stătusem la orizontală, lumea și-a lărgit deodată limitele. Mergeam peste cîmp, spre pădure, sprijiniți de umbrele noastre scurte, care ne confirmau și ele cu bucurie și devotament că eram într-adevăr noi, că existam...

După numai două zile însă, rachetele ne silesc iar să ne trîntim la pămînt, dar acum nu mai încercăm să le ocolim, ci, dimpotrivă, ne tîrîm spre ele. Căci nimic nu se schimbase și trebuia să facem rost de ceva, măcar cît de cît, cu care să ne putem întoarce pe „insula" flămîndă. Încă nu întîlnisem nimic demn de atenție. E drept că descoperisem în pădure o vacă, dar nu ne putusem atinge de ea. Iar ce vom găsi în satul spre care ne tîram încă nu puteam ști. Și totuși trebuia să facem ceva, chiar de-ar fi să nimerim drept în garnizoana poliției tot tîrîndu-ne peste cîmpul ăsta de cartofi neculeși.

— Ei, cum te simți după laptele cu care ne-a tratat mătușa ? mă întreabă Rubej, aflat la două brazde depărtare de mine, desigur cu scopul de a ne ridica moralul.

Face aluzie la vaca descoperită în pădure și cred că ar fi preferat de o mie de ori să se vadă acum trăgînd-o de curmei spre „insulă" în loc să ne tîrîm în gura lupului.

O, cît se bucuraseră „nepricopsiții" cînd o văzuseră pe neașteptate, în mijlocul poienii : o jumătate de tonă de carne, pe propriile-i picioare, ba și cu un capăt de frînghie agățat de coarne. Era o apariție atît de miraculoasă, încît „nepricopsiții" se lăsaseră fără voie pe iarbă, ca

s-o admire și în același timp să se convingă că nu aveau halucinații. Probabil că scăpase din mîna nemților. Rubej își scutură ultimele firicele de tutun din buzunarele pantalonilor săi de doc, dar nu avea hîrtie și atunci porni tîrîș prin iarbă, căutînd o frunză uscată, de stejar neapărat. Merge tîrîș prin iarbă, iar cu privirea mîngîie spatele rotund al bălțatei noastre. Se apucă apoi să-și scapere amnarul. Pînă să aprindă iasca și să tragă primele fumuri din țigară, apucă să-mi istorisească și o întîmplare.

— Era la noi, la Sluțk, unul Timoh. Nepricopsitu' de el avea casa plină de fete, o familie cam ca a mea. Ai mei sînt și acum la Sluțk. De nu cumva i-or fi mînat pe cei mai mari în Germania. Ei, cine știe, orice se poate întîmpla !... Că pe mine cum m-au luat în patruzeci și doi, într-o coloană de transport cu căruțele — pe atunci luptau slovacii împotriva partizanilor — și cum am nimerit în mîinile partizanilor împreună cu toată coloana ? De atunci nu m-am mai apropiat de Sluțk. M-am ținut cît mai departe de păcat. Femeia știe unde mă aflu, iar copiilor e mai bine dacă nu le-a spus. Căci, ferească Domnul, dacă scapă o vorbă că Timoh Rubej e la partizani ! Mai trăiesc încă acasă, lasă-i să trăiască, cît s-o mai putea. Ei, da' eu îți povesteam de Nepricopsiții ăia... Asta era porecla dată acelei familii. Despre o casă din asta de oameni nesocotiți se zice pe la noi că-i „slană fără pită“ ! Slană !... Dar de unde slană ? ! Măcar pîine de-ar fi avut pe săturate. Știi, sînt familii dintr-astea de care sărăcia, mizeria se țin scai ca

rîia. Și odată, ce să vezi ? Minune ! Își cumpără Nepricopsiții o vacă ! De la țigani. Dar n-ar fi fost ei nepricopsiți de nu făceau o boacănă ! Cînd îi venea vreunuia poftă de lapte, lua cănița și fuga cu ea drept la ugerul vacii. Pe rînd, fiecare cu cănița. Ca la robinet ! Au tot stors-o ce-au stors-o așa vreo săptămînă-două, pînă s-a stricat robinetul !

Rubej reușește în sfîrșit să-și aprindă țigara din frunză de stejar și se apucă să meșterească altceva : o căniță din coajă de mesteacăn. Îi prinsese bine, se vede, că-și amintise de Nepricopsiți !

Și deodată o zărim pe mătușa cu pricina. Cu o nuielușă de alun în mînă, stătea și se uita la necunoscuții care se tîrau în jurul vacii. Căci a ei trebuie să fi fost, ne-am zis noi pe loc.

— Ziua bună ! o salută Rubej cu prefăcută bucurie.

— Vai, ce m-am speriat ! răspunde femeia. Apoi se apropie de vacă și o bate cu palma. Mă uitam și mă întrebam : da' ăștia cine-or mai fi ? Cînd colo, ce să vezi ? Partizani ! De-ai noștri !

Vorbește de parcă și-ar depăna amintirile. Are fustă lungă de culoare închisă și pufoaică, părul răvășit și picioarele desculțe.

— Numai ce-am scos-o din groapă ca să-i dau drumul nițel, m-am depărtat cîțiva pași, cînd, hop, niște străini !

Se vede că încă nu-și biruise îngrijorarea.

— Da' dumneata de unde ești de fel, măicuță ? întreabă Rubej, făcîndu-și mai departe de lucru la ulcica din coajă de mesteacăn.

— Din colonie, în colonie locuim... adică locuiam. Că ei, cînd s-au pus să dea foc satelor dimprejur, au venit și la noi dis-de-dimineață. Cînd mă uit pe fereastră, ce să vezi ? Curtea plină de nemți, of, Doamne ! Intră în casă unul, tălmaciul, și mă întreabă : „Voi de cine țineți ? De Uboinoe ori de Bobrovici ?“ Știa tot, afurisitul. Că, într-o vreme, cei din cătune și din coloniile muncitorești erau mutați în sate, numai pe noi n-au apucat să ne mute și am rămas pe loc. Și iar mă întreabă dacă ținem de Uboinoe ori de Bobrovici. Abia atunci m-am luminat și eu : „Se vede că au venit să dea foc și să omoare ori la Bobrovici, ori la Uboinoe. De aceea mă tot întreabă ai cui sîntem“. Mă uit la el, mă uit la copii. Și parcă nu-mi vine să spun că ținem de Uboinoe. Poate pentru că în primul război au fost uciși mulți de la noi, la fel și cînd au trecut franțujii — povestea bunicul — au pus foc tot satului nostru. Ce să spun, cum să răspund ? „Uboinoe ?“ face iar tălmaciul. Of, Doamne ! Mă uit la el și mă întreb ce vrea ? Să-mi dea o mînă de ajutor, ori poate să mă piarză ? Nu puteam chiti și pace, iar el tot mustăcea ! „Ținem de Bobrovici“, slobod eu încetișor. Și-mi tremurau mîinile și picioarele ! Îl văd că mai stă pe loc oleacă, pe urmă iar mustăcește. „Bine, bine...“ Și numai ce-l aud că spune nemților ceva de Uboinoe. De Uboinoe, nu de Bobrovici, auzi dumneata ? ! Va să zică, am vrut eu să fiu deșteaptă și cînd colo mă băgam singură în belea. Iar ăla le spusese nemților Uboinoe ! Va să zică fusese totuși om ! Că ei pe cei din Bobrovici se

duceau să-i omoare! Vorba e că mi-am luat copiii, vaca și fuga la pădure. Bobrovici a fost ars, i-au omorît pe toți, iar spre seară au făcut la fel și la Uboinoe. Și cînd au trecut iar pe la casa noastră, i-au dat și ei foc. Mai e aici cu mine o familie din Uboinoe, o femeie...

În mijlocul desișului de brazi se căsca o groapă, din acelea de care sapă soldații pentru mașini și tunuri, cu pantă lină.

Aici își ascundea femeia vaca și tot într-acolo o mînă și acum, pentru a ne demonstra probabil că aici e locul ei și nu în altă parte. Iar din groapă, ca răspuns la vocile noastre, se ivesc mai întîi două fetițe (una într-o haină bărbătească cu mînecile sumese, cealaltă cu o rochiță zdrențuită care abia îi acoperea trupșorul) și apoi un băiețel surprinzător de durduliu și rotofei.

— De ce lăsați la vedere nisipul ăsta galben? îi dojenește Rubej. Ia hai, copilași, adunați niște mușchi și aduceți-l încoace, că ascunzătoarea voastră se vede de la o poștă!

— Văleu, că bine zici! se sperie femeia. Am încercat noi să acoperim nisipul, dar vedeți cu cine mă pot ajuta și eu...

Fetițele nu așteaptă să li se spună încă o dată și dau fuga să adune mușchi, băiețelul dolofan însă vine mai aproape și, ca să ne poată examina în voie, se lipește de genunchii femeii.

— Ăsta-i al celei din Uboinoe. Unde-i mămuca ta, Pavlik? Au și ei pe aici groapa lor.

Dar uite-o și pe ea, pe femeia din Uboinoe, că se ivește din tufișuri.

— Hai, vino, n-ai frică, îs partizani, o încurajează stăpîna vacii.

— Ce mai e şi asta, flăcăi ? Ce-o mai fi de acum încolo ? glăsuieşte deodată femeia, o făptură pirpirie şi la fel de pistruiată ca fetiţa care o urmează. Numai că fetiţa are faţa gravă, dacă nu chiar aspră, în timp ce femeia surîde bizar.

— Da' cu voi ce-i ? o întreabă Rubej.

— Ce să fie ? Ne-au ucis pe toţi. Asta-i. Treceau din casă în casă şi omorau, explică simplu cea întrebată. „Intraţi în casă ! Culcat ! Culcat !" Şi împuşcau.

— Da' voi de ce aţi stat ? Nu ştiaţi că aşa fac ?

— Unii au fugit, uite, ca şi noi, şi noi am fugit. Altora le-a fost teamă să fugă. Nemţii ne-au spus prin gura primarului că nu se ating de Uboinoe şi că incendiază numai Bobrovici, pentru că din satul acela s-au dus la partizani mulţi tineri, iar de la noi nu s-a dus nimeni, aşa zicea primarul. Şi a mai spus că pe cei ce vor fi găsiţi în pădure, îi vor împuşca. Şi drept e că la început au ordonat să se adune bărbaţii cu topoare, cu lopeţi, ca să lucreze la reparatul drumului. Şi cine nu s-a ascuns, s-a prezentat, iar ei i-au strîns pe toţi şi au început să-i alerge pe islazul de la marginea satului. Alergau în cerc, cu mîinile ridicate, şi nisipul, şi nisipul !... Cine rămînea în urmă, era bătut. Noi ne uitam pe fereastră la ce făceau cu ai noştri. Se vede că făceau aşa ca să-i vlăguiască, pentru că bărbaţii pot să se împotrivească. Făceau aşa ca să le fie mai uşor apoi să-i închidă în hambar. Şi chiar i-au închis şi au început pe urmă să umble din casă în casă. Au

pus muzică pe stradă, și muzica urla și ei umblau și se auzeau împușcături. Și eu le-am spus femeilor : „Aracan de mine, ăștia ne omoară oamenii". Și ne-am adunat atunci vreo zece familii într-o gospodărie, ca să ne fie mai puțin frică. „Ne omoară", zic eu. Ne uitam pe fereastră și nu vedeam că omoară pe nimeni pe uliță, nu se atingeau de nimeni, da' numai le arătau mereu, că adică : „Intrați în casă !". Și vedeam pe fereastră cum nemții intrau, cîte trei sau cîte patru, într-o casă și cam tot atîția în casa de peste drum și rămîneau acolo un timp și pe urmă ieșeau și-și potriveau automatele pe umăr și apoi iar se îndreptau spre alte case, tot mai aproape de asta unde ne adunasem. S-au apropiat de portiță, se uită la noi și noi ne uităm pe fereastră la ei, ne uităm și plîngem, plîngem... Cine știe de ce... Le scăpase probabil cineva, da' și-au adus aminte și s-au întors. Și atunci am înșfăcat copiii — și tuleo în grădină. Și muzica urla în sat... (Băiețelul cel dolofan și lenevos se apropie de povestitoare și se lipește de genunchii ei.) Ne-am ascuns și noi în grădină, în dosul fîntînii, după ce i-am acoperit pe copii cu vrejuri de cartofi, cu lobodă, și i-am presărat cu nisip, dar nemții numai ce vin din uliță și dau năvală la fîntînă. Și beau apă rece și fac : „A-ah !". Că ce bună e, adică. Și se spală pe mîini, și se stropesc, și rîd. Și mie îmi îngheța sîngele în vine... Cînd nemții nu s-au mai auzit, el (și atinge cu mîna capul lui Pavlik) și cu ea (se uită la fetița cu ochii ficși) îmi zic : „Mămucă, mămucă, hai să fugim, mămucă, să fugim

că n-o să ne omoare !". Pricepuseră că mă pregăteam să mor. Că unde să te mai ascunzi ? Şi-i tot dădeau că „n-o să ne omoare, şi gata !".

Faţa femeii nu participa deloc la întîmplările din istorisirea ei. (În schimb, puteam vedea totul pe chipul şi în ochii ficşi ai fetiţei de lîngă ea.) Mamei parcă nu-i venea a crede că s-a întîmplat şi ne întreba pe noi, surîzînd vinovat şi stîngaci, dacă nu i s-a năzărit cumva. Şi-i căuta mereu cu privirea pe copii, ca să se convingă că sînt lîngă ea.

— Şi am luat-o noi tîrîş spre hambarele colhozului, dar acolo ardea, şi gloanţele nemţilor şuierau, şuierau... Că începuseră să-i omoare şi să-i ardă pe bărbaţi. Auzeam cum ţipă, cum urlă oamenii, o, Doamne ! Cum zbiară, cum ţipă ! Ne strecuram printre pereţii hambarelor în flăcări. Perete ici, perete colo, perete dincolo... Am acoperit copiii cu trupul, am tras nisip peste picioare, că mă ardea, era atît de aproape focul, de mi se aprindea părul din cap... Şi Pavlik tot zicea : „Mămucă, pe noi nu ne omoară". Da' cum să nu ne omoare, că noi şi ardeam şi oriîncotro o luam, dădeam peste un neamţ. Îl zăream prin fum. Şi atunci n-am mai putut, m-am ridicat în genunchi, m-am sculat în picioare. Las' să mă omoare mai repede ! Mai bine e să arzi de viu ? Şi copiii ţipau şi ei, din pricina focului, că ardeam. Şi neamţul a dat din mîini, apărîndu-se de fum, s-a aplecat şi a dispărut. Şi atunci ne-am tîrît şi noi departe de foc şi fum şi-am luat-o la fugă...

Zîmbetul de pe fața suptă și pistruiată e absurd, bizar, totuși femeia nu mi se pare dementă. Pur și simplu și-a pierdut busola : nu mai știe cînd se cuvine să plîngi și cînd să rîzi. E ca și cînd nu i-ar veni să creadă că a putut să i se întîmple ei, că ei i s-a întîmplat una ca asta și ne cere nouă părerea dacă e chiar adevărat.

Ce sinistru poate fi și un zîmbet !

...Hămăiala cîinilor începe la un capăt al uliței și se pierde la celălalt, cînd satul e mare. Dar e destul să țîșnească de undeva o rachetă, ca totul să se pună în mișcare : umbrele lungi urnesc din locul lor, ca niște pîrghii gigantice, magaziile, casele, copacii. Și îndată după ea pornește, cu trosnituri de scripete de lemn uscat, rafala de mitralieră. Dîrele luminoase, întrerupte din loc în loc, se îndreaptă către cîmp, trecînd peste capetele noastre. Fenomenul se repetă la intervale de timp egale, ca declanșat de un mecanism. Deci aici sînt nemți. Pentru că polițiștii nu sînt atît de metodici. Ziua văzusem în sat mașini.

Roua, umezeala îmi întăriseră pelerina ca pe o coajă, ca pe o platoșă. Așa întins pe jos cum eram, mă descotorosesc de foaia de cort, mă încing cu cartușiera peste tunica nemțească și abandonez pelerina lîngă un păr sălbatic din mijlocul cîmpului de cartofi. O iau înainte, dar mereu întorc capul spre pelerină ca spre cel de-al treilea membru al grupului și poate și cel mai isteț dintre toți. Rubej se tîrăște de-a lungul brazdei și se uită și el înapoi de parcă și pe

dînsul l-ar chema înapoi un al treilea. Nările ne sînt izbite de un miros tăios şi rece de ars. De bună seamă, satul unde speram să facem rost de ceva de-ale gurii nu e chiar atît de întreg şi prosper cum ni se păruse cînd l-am studiat ziua, de sub poala pădurii. Rubej îmi zugrăvise atunci cu mult har cum vom transborda noi slănina şi cîrnaţii din butoiaşele de lemn ale poliţiştilor în sacii noştri lacomi şi cum ne vom înfăţişa cu bunătăţile acelea pe „insulă“, cum ne va întîmpina puştimea chiuind entuziasmată şi Stiopka-Scamatorul ţopăind în cîrja lui.

Cu cît omul este mai aproape de pericol, cu atît mai imprudent devine la un moment dat. Şi are impresia că ireparabilul s-a şi produs, că a fost prea neîndemînatic şi că acum nu mai contează care va fi sfîrşitul, numai să se termine totul cît mai repede. Cu cît ne tîram mai adînc prin satul ocupat de poliţişti, avînd totuşi grijă să ne ţinem cît mai departe de clădirile care dădeau spre cîmp (unde nu se poate să nu fi fost vreo pază sau ambuscadă), cu atît ne era mai clar ce imprudenţă nesăbuită şi periculoasă săvîrşeam. La primii paşi prin sat, vom ridica în picioare fără îndoială întreaga garnizoană. E drept că potăile latră şi la rachete, şi la rafalele de mitralieră. Dar ce vor mai lătra cînd ne vor simţi pe noi !

Te tîrăşti printre brazdele cu miros de mărar, te loveşti de căpăţînile tari şi reci ale dovlecilor, dar ţi se pare că nu te tîrăşti, ci te întinzi peste cîmp ca un resort al cărui capăt e prins undeva în urmă, departe, acolo unde a rămas pelerina.

Şi nu ştii încotro vei fi proiectat în clipa următoare — înainte sau înapoi ? Metru cu metru, resortul devine tot mai încordat şi te trage înapoi tot mai tare. Te cramponezi, te agăţi cu coatele şi cu genunchii de pămîntul moale şi metru cu metru, parcă laşi în urmă ceva de-al tău, din tine, aşa cum ai lăsat pelerina, după ce te-ai tîrît, te-ai dezghiocat din ea. Şi te-ai şi întins peste tot cîmpul. Şi nici ţie însuţi nu-ţi mai e cunoscut, ţi-e străin acel ceva ce continuă să se tîrască înainte, să se furişeze spre pereţii, spre ferestrele casei. Ce va face, ce va întreprinde în clipa următoare omul care strînge şi încălzeşte în mînă o grenadă grea şi tîrăşte după el o armă ciuntită, fără pat ?

Zgomot de uşă trîntită dincolo de tindă... Zăvoare de fier scrîşnesc, uşa de afară e dată cu zgomot în lături. Dar pînă ce zgomotele, asurzitoare, să se consume, uite-l pe Rubej, cu nebănuită agilitate, ajungînd dintr-un salt lîngă colţul magaziei şi postîndu-se acolo. Eu mă tîrăsc cît pot de repede spre zăplaz, unde încremenesc.

Ograda răsună de o tuse de fumător, apoi bărbatul scuipă cu sete şi o ia spre magazie, înălţîndu-se o clipă chiar deasupra mea, alb în cămaşa lui de pînză de casă.

— Fă-te-ncoa', neică !

Cine a vorbit ? Rubej ? Un glas tăios şi ironic ca al lui Kosaci !

— Ce... cine-i ? Cine-i acolo ?

— Mai încet, fă-te încoa' !... Da' tu cine eşti ? Poliţai, ai ?

— Dar voi ? Măi, flăcăi...

— Hai, hai, lasă. Magazia-i descuiată ?

— N-nu știu... Ce-aveți de gînd, flăcăi ? Aici sînt nemți. De două zile-s aici.

— Las' că știm. Acuși o să ne scoți din sat. Pe noi și cu vaca ta. Ai înțeles, neică ? Și să nu-ți pui cine știe ce în minte ! Ne scoți din sat și pe urmă poți să fugi înapoi.

— Acuși, flăcăi, acuși. Dacă trebuie, trebuie !

— Ei, vezi ? Așa ! Îmi plac oamenii înțelegători. Vino încoa. Fleora. Unde-i centironul ăla ? Sst, mai încet... Hai, neică. Uf, ce-ți mai scîrțîie toate ușile. Ar trebui unse... Cum de n-au împușcat nemții toți cîinii ? Asta nu mai e ordine !... Și tu ești alb, și vaca-i albă, cu ce să vă acopăr ?

— Să iau ceva din casă...

— Nu cumva pușcuța ? Asta să i-o faci vecinului meu. Fraier îl cheamă. Ții minte ? Uite aici un sac, acoperă-ți cămașa.

...Ne îndreptăm spre „insulă". Vaca e pur și simplu splendidă : mare, neagră cu pete albe și uger cît toate zilele. Vom avea carne, că lapte și avem. Am scos-o din sat cu cea mai mare grijă, ca să nu spun pe brațe : stăpînul o ținea de coarne, noi o sprijineam din părți. Ne-am strecurat prin grădinile de zarzavat, repede și cît mai în liniște, apoi am luat-o la fugă, lipindu-ne de coastele gîfîitoare ale vacii și împingînd-o. Abia lîngă pădure ne-am oprit ca să ne mai tragem sufletul. De bucurie, Rubej i-a cerut stăpînului vacii și o țigară, dar acela își exprimase

regretul că nu avea la el ţigări şi, cu un gest convingător, se bătuse peste buzunarele pantalonilor negri, bufanţi, aşa cum se bate cocoşul cu aripile. Dar îşi luase seama imediat, trăgîndu-şi mîinile ca fript, pentru că pantalonii erau evident de poliţist. Şi cizmele erau bune, militare.

— Uf, bine că am ajuns, a răsuflat uşurat stăpînul vacii, cînd am dat de pădure. Ori de cîte ori trăgeau o rachetă, ziceam că-i gata...

— Ei, hai, întoarce-te acasă, cît mai e întuneric, i-a spus blajin Rubej.

— Aşa, aşa, mă-ntorc, ca să nu se simtă că am lipsit.

— Bun, bun, du-te.

— La noi în sat nu e poliţie, ci autoapărare. Nemţii au venit acum două zile şi s-au instalat la şcoală..

— Bun, bun, hai, du-te.

— Îmi pare rău că n-am luat ţigările.

— Nu-i nimic, ai să le iei data viitoare.

— Mă duc să mai trag un somn.

— Aşa, aşa, mai trage un somn.

Şi am luat-o iar la fugă. Dar acum fugeam de însoţitorul nostru. (Prea avea pantaloni de poliţist, te puteai aştepta oricînd să ridice în picioare toată poliţia şi s-o pună pe urmele noastre.)

Şi totuşi eram bine dispuşi : poate pentru că-l lăsasem să plece pe stăpînul vacii şi ne căutam acum salvarea în fugă (aşa şi meritam noi ăştia, „nepricopsiţii"), sau poate pentru că ne întorceam în sfîrşit pe „insulă" cu de-ale gurii.

Curînd însă, îndemnurile și ghionturile noastre în coastele moi ale vacii își pierd eficacitatea, animalul o ia la pas, răsuflînd greu, ba la un moment dat se oprește cu totul. Se uită la noi cu ochi blînzi și nedumeriți, ca și cînd ne-ar spune : uite ugerul, uite laptele, ce mai vreți de la mine, „nepricopsiților" ? Și noi ne simțim obosiți, stăm fără vlagă rezemați cu spatele de tulpinile pinilor, simțind freamătul neliniștit al zorilor care se apropie. Rubej își scotocește buzunarele și dezgroapă dintr-unul un păhărel din coajă de mesteacăn, turtit. Cu picioarele îndoite de parcă n-ar mai avea putere să le îndrepte, se apropie de vacă, mai curînd dansînd decît mergînd. Animalul mugește ca și cînd ar recunoaște în el stăpînul. Rubej masează cu pricepere ugerul umflat, își proiectează un jet de lapte în palmă și spală ugerul, apoi își șterge palma de genunchi și se apucă de muls în păhărelul de mesteacăn. Pe mine mă umflă rîsul, fără să vreau, căci grozav mai semăna ceea ce făcea el acum cu cele ce-mi istorisise despre familia Nepricopsiților.

— Uite, la fel alergau și fetițele mele cu cana la ugerul vacii, zice Rubej, șase fete am.

— Fetele dumitale ? ! Păi ziceai de un vecin !

— De un vecin ? Poate. La urma urmei, fiecare e vecin cu cineva. Crezi că puțini nepricopsiți sînt pe lume ?

Și atunci a încolțit în mine gîndul că și acasă Rubej trebuie să fi fost la fel, că de acolo s-o fi învățat să însoțească nereușita și lipsa de noroc cu rîsul acela lipsit de veselie la adresa propriei

lui persoane. Și de cîte ori n-o fi avut ocazia să se veselească așa cu o astfel de familie !

Țuguind buzele copilărește din cauza bărbii albe prea mult crescute, Rubej gustă din păhărel.

— O să ajungem niște bețivi, măi băiete ! Asta zic și eu viață ! A dat norocul și peste „nepricopsiți" !

Sorbim pe rînd băutura călduță și spumoasă cu miros de dimineață, de copilărie și, într-adevăr, vocile, vorbele, rîsetele noastre devin mai zgomotoase, mai necontrolate, ca la turmentați.

— Unde o fi acum nenea ăla, stăpînul vacii ? își amintește deodată Rubej. Strașnice „roți" mai avea ! Piele de box ! Dar pantalonii tot de polițist erau !

Și zicînd așa, se uita la picioarele lui încălțate cu opinci de piele neargăsită și înfășurate în obiele pe care noroiul le făcuse tari ca fierul.

— Te pomenești că ne caută și el de drag să schimbe cizmele cu opincile mele. Ia hai s-o luăm din loc, că prea ne-am pus pe cheftuit înainte de vreme.

Ne-am mai odihnit o dată, așteptînd să se lase noaptea. Încă nu străbătusem partea cea mai grea a drumului. Ce ne rezervau cei șase kilometri de cîmp deschis, nu puteam decît bănui, dar la ceva bun nu ne puteam aștepta. Pe Rubej îl apucă iar un acces al metehnei lui — mormăitul neîntrerupt — ceea ce nu mi se părea un semn de bun augur. În timp ce dezlega de copac vaca, acum mulsă bine și hrănită pe săturate cu iarbă grasă de pădure, îl aud căinîndu-se, în locul vacii însă.

— Mai bine rămîneam zimbru ! Dacă tot trebuie să alerg prin pădure. Aşa, măcar eram zimbru !

Încercăm să acoperim cu noroi superbele pete albe şi elegante de pe spinarea vitei.

— Şi ziua te vezi de departe, darmite noaptea, bodogăneşte camaradul meu.

Noaptea îşi întinde încet imperiul dinspre mijlocul pădurii spre margini şi apoi tot mai departe peste cîmp, dinspre orizont spre înaltul cerului, ştergînd toate petele zilei în retragere. Uite însă alte pete, petele incendiilor : se revarsă pe cerul întunecos şi umed, în straturi multiple, ca un curcubeu, ca petrolul pe suprafaţa apei. Acolo unde nu mai sînt incendii, unde totul a ars ieri sau alaltăieri, cerul e negru ca smoala şi pîlpîie ultimele scîntei ale stelelor.

Golul neliniştit al cîmpului ne soarbe ca un tub şi începem să ne grăbim fără voie, pînă o luăm iar la fugă. Rubej biciuie vita cu nuiaua, iar eu îmi petrec centironul peste cot ca să-i ţin botul cît mai sus, cît mai departe de tulpinile de rapiţă şi secară sălbatică : fiindcă tot timpul i se pare că am ajuns şi că poate să se apuce de păscut. Arma o duc de ţeavă, bine că a devenit mai scurtă. Să trag cu ea aşa cum e, fără pat, n-aş putea decît proptindu-mi-o în burtă, aşa cum trag nemţii cu pistolul automat, dar poate că nu va fi nevoie. Numai de-am traversa odată cîmpul ăsta.

Solul nu mai era arat, nici semănat de cîţiva ani, brazdele însă rămăseseră şi erau un real pericol pentru vacă. Iar pentru noi, picioarele ei

erau mai prețioase acum decît ale noastre. Mergem de aproape o oră, abătîndu-ne mereu spre stînga, dar pălălaia se lasă și ea tot spre stînga, tăindu-ne calea. Se revarsă peste marginea orizontului spre cîmpul pe care ne aflăm. Ceea ce ne îngrijorează din ce în ce mai mult, pentru că acolo e și muchia joasă a pădurii spre care ne îndreptăm. Vîrfurile brazilor au și început să se contureze pe cerul frămîntat. Și cu cît ne apropiem de pădure, cu atît încercăm să mergem mai repede. Rubej biciuie vaca, eu o smucesc și o trag de curea. Vaca abia se mai ține pe picioare, copitele sună ca lemnul.

Deodată — trosc ! Vaca se poticnește. Primul gînd : picioarele ! Și-a rupt picioarele !

De sus se revarsă peste noi ca un torent lumina densă, vîscoasă a unei rachete. Mai apuc să disting stoguri de fîn în apropierea pădurii. Mă răsucesc spre Rubej și-l văd în picioare. Viu, prin urmare. Dar imediat pornesc spre noi, prin noi, snopi de săgeți luminoase. O mitralieră trage, scuipă foc direct asupra noastră, din spatele unui stog de fîn. Am impresia că zeci de ace luminoase străpung spațiul ocupat de trupul meu mătăhălos și stîngaci care cade spre pămînt. Căci dădusem drumul centironului și mă aruncasem la pămînt. Și acum, culcat pe jos, încercam să-mi scot din conștiință acele, așa cum îți extragi ghimpii și să mă conving că mai eram acolo, că trăiam și că nici măcar nu eram rănit.

Vaca păștea liniștită fire de rapiță. Foșnetul acela îmi dă a înțelege că împușcăturile încetaseră. Încetaseră tot atît de brusc cum porni-

seră. Dar acum pădurea din apropiere nu ni se mai pare salvatoare, ci amenințătoare, înălțîndu-se strivitor deasupra noastră, a celor trîntiți la pămînt. Rubej stă întins nu departe de mine, nemișcat și răbdător. Așa culcat,cum sînt, încerc să prind vaca de centironul care atîrnă în jos, dar ea se ferește. face cîțiva pași și se oprește iar, adulmecînd pămîntul. Să-l strig pe Rubej, n-am curaj, așa că o iau tîrîș spre el. Și abia cînd ajung alături, mă fulgeră gîndul că s-a întîmplat ceva rău : stătea cu gura în pămînt, căciula i se rostogolise de pe cap și zăcea ca o cupă goală răsturnată. Ating cu mîna capul, părul camaradului meu, neașteptat de moale și cald (cum au constatat și memorat degetele mele !).

— Timoh, Timoh ! Pentru prima oară îl strigam pe nume și mi-a părut cu totul și cu totul străin. Și, la drept vorbind, nici nu mai era Rubej, ci altul, care-i luase locul. Rubej mă părăsise, mă lăsa sinugr cu c e l ă l a l t, tocmai aici, în fața pădurii, unde pîndea dușmanul dindărătul stogurilor de fîn. Și, clipă cu clipă, acela care zace lîngă mine devine din ce în ce mai mort, mai străin. Îmi simt mîinile lipicioase și mari cît toate zilele din cauza contactului cu el. Încerc să-i iau arma, dar mîna lui, țeapănă, nu mi-o cedează, o ține strîns. Ca și cînd ar mai fi încercat cineva înaintea mea să i-o smulgă.

Las mortul deocamdată în pace — îi dau răgaz ! — și mă apuc să-i golesc cartușiera. Rubej are armă nemțească, îmi trebuie și cartușe potrivite. Vîr încărcătoarele prin buzunare, apoi

iar încerc să trag arma din mîna mortului. Mîna se ține după armă dar, în sfîrșit, îi dă drumul.

Mă mut în altă brazdă, năpădită de iarbă, ca să-mi fie mai ușor să mă tîrăsc sau să trag dacă vor veni spre mine dinspre pădure. Mi-aduc aminte de vacă și încep s-o caut cu privirea. Se depărtează repede. La început, o văd albă pe fondul întunecat al pădurii, iar cînd ajunge în dreptul orizontului luminat, devine neagră ca smoala. Disting pînă și centironul meu bălăbănindu-se în jos. Picioarele încă n-au ieșit din beznă, dar corpul, capul se profilează pe fondul cerului învăpăiat. Depărtîndu-se, trăgîndu-și picioarele din întuneric ca dintr-o mlaștină, vaca se ridică tot mai sus, crește în înălțime. Fuga ei mă confruntă brusc cu problema principală și-mi aduc aminte de „insulă". Dar acela care zace nu departe, așteaptă ceva de la mine, cere cu insistență ceva. Mă tîrăsc din nou spre el. Vîr mîna sub masa inertă și lipicioasă din cauza sîngelui și încerc s-o tîrăsc în urma vacii care se îndepărta, și chiar reușesc s-o tîrăsc cîțiva pași, pînă ce înțeleg că de fapt nu asta doream.

Vaca se face din ce în ce mai neagră pe fondul orizontului luminat și crește, crește mereu, scoțîndu-și din ce în ce mai repede și mai zglobiu picioarele din beznă. Las arma deoparte și cu degete lipicioase trag puțin pămînt la picioarele lui Rubej. Cadavrul a devenit iar Rubej, căci am început să mă acomodez cu realitatea, cu gîndul că Rubej a murit, a fost ucis. Mai trag un pic de pămînt, ca și cînd aș îndeplini ultima voință a mortului. Iar vaca noastră se depărtează și se tot

depărtează, începe să se dizolve în lumină, parcă se topește, picioarele nici nu mai ating linia sclipitoare a orizontului. Mă ridic în genunchi și împing cu grabă nisipul umed spre Rubej, dar încă nu peste el. Împing nisipul cu mîinile, cu genunchii, cu pieptul dacă nu chiar cu fața și am impresia că mă afund eu însumi în pămînt și mă aștept ca mișcările mele sacadate și nesocotite să dezlănțuie altă avalanșă de focuri asupra noastră. Dar cu cît îmi simt mai acut imprudența, cu atît mai imprudent și mai grăbit acționez, parcă pentru a face nu știu cui în ciudă. Simt nisip și în gură, și în păr, și după guler. Mă hotărăsc în sfîrșit să împing toată grămada de nisip peste trupul prăbușit între brazde. O fac, încercînd să nu privesc, să nu gîndesc, repede, precipitat, ca să termin și să nu simt t o t u l. De la un moment dat nu mai recepționam evenimentele, fiindcă eram suprasaturat și tot ce prisosea trecea pe lîngă mine fără să mă atingă. Din fericire pentru om, lucrul acesta este posibil.

Ud leoarcă de sudoare, murdar, cu nisip scîrțîind între dinți, rămîn acum singur de tot în mijlocul cîmpului. Acoperisem cît putusem de repede cu nisip cadavrul, ca să pot să mă desprind de locul acela, să mă tîrăsc mai departe după vaca noastră, dar constat că, deși am terminat, zac mai departe întins, neclintit. În jur, totul mi se pare atît de ireal, încît mi-a venit deodată așa, să aștept, să mai stau pînă ce totul va dispare de la sine. Urmăresc absent vita depărtîndu-se ; picioarele subțiri aproape că nu mai

ating pămîntul, se mişcă repede, desprinzîndu-se de lumina sclipitoare şi literalmente evaporîndu-se deasupra orizontului.

(Nici pînă azi n-am putut pricepe comportarea stranie a celor ce-au tras în noi dindărătul stogurilor. Posibil să fi fost vreun punct de observaţie secret, german sau poliţienesc, şi nu o ambuscadă şi să fi tras în noi pur şi simplu ca să se distreze, pentru că un punct de observaţie secret are datoria să observe şi să nu se demaşte. Dar prea ne profilasem clar pe fondul luminos al cerului, prea apărusem drept în bătaia mitralierei, prea ispititori !)

În sfîrşit, o iau la drum tîrîş, lăsînd în urma mea pădurea, pe Rubej şi coşmarul fără capăt şi apuc pe urmele vacii, ale cărei picioare subţiate încep din nou să frămînte întunericul, cufundîndu-se dincolo de linia orizontului. Trag după mine arma celui ucis şi înaintez cuprins de o indiferenţă opacă şi apăsătoare, îndeplinind singurul lucru de care mai sînt în stare, deşi nu mai sper nimic.

Deodată vaca se opreşte. Apleacă capul, miroase linia orizontului şi, răsucindu-se brusc, o ia spre stînga, apoi din nou spre pădure. O iau şi eu într-acolo tîrîş, tăindu-i calea. Vaca urcă din nou linia evanescentă a orizontului şi iar mi se pare, mie, care o privesc de jos ca dintr-o groapă cufundată în întuneric, gigantică şi neagră, la fel ca zimbrul originar. O pînză deasă îmi pune peste ochi sudoarea, amestecată cu sînge lipicios scurs pînă la gît şi cu nisipul în

care mă frămînt ca unul care simte că se îneacă și se zbate deznădăjduit. Iar vaca se mai apropie, apoi iar își schimbă direcția și se depărtează. E la vreo sută de metri acum. O ia direct spre pădure, unde sînt stogurile, unde stau la pîndă nemții, iar eu n-am ce să mai fac ! Nici nu mă pot clinti măcar. Sudoarea murdară se amestecă acum cu lacrimile care mi se scurg pe buze, pe gîtul cleios. Apuc un bulgăre și-l arunc neputincios după vaca redevenită acum, de aproape, iar bălțată, reală, care dă din coadă vioi, ca toate vacile. Numai că acum îmi este mult mai inaccesibilă decît atunci cînd se mistuia la orizont. Centironul se bălăbăne provocator la gîtul ei.

Ciuda — dar ce spun : ura — ce mi-o inspira să fi fost pricina celor ce-au urmat ? Căci vita se poticnește deodată, călcînd pe centiron, și se oprește, dînd cu botul de pămînt. Și atunci, adunîndu-mi toate puterile, mă tîrăsc spre ea ca fiarele de pradă. Oboseala se transformă într-o durere de măsele insuportabilă : parcă toți dinții s-au jurat să se scoată unul pe altul din locașul lor.

Mă tîrăsc scrișnind, inundat cînd de sudoare, cînd de lacrimi, totuși, mă tîrăsc mereu spre vipera aceea, spre piaza mea rea, ca să înșfac centironul și să rămîn pe urmă așa, nemișcat, ca omul care și-a găsit salvarea. Ah, de-aș reuși să stau nemișcat măcar un minut, doar un singur minut, de-aș putea sta întins și nemișcat, sigur că nu mai fuge, că nu se mai depărtează și nu mai sînt nici eu silit să mă mișc.

Dar cînd observă că mă tîrăsc prin fața ei, vita se sperie, contenește să mai pască, se uită la mine, trage cu urechea și e gata să se întoarcă și s-o ia din nou la fugă. Cu gura și ochii plini de nisip, ud leoarcă de sudoare și sleit cu totul de puteri, bolborosesc furios, cu buzele uscate :

— Vacă, văcuță, văculeană... Iar apoi, nu știu de ce, încerc s-o ademenesc chemînd-o ca pe cai...

De fapt, creatura asta nu mai e pentru mine nici cal, nici vacă, ci un asasin perfid, coalizat cu cei de sub poala pădurii, dindărătul stogurilor, gata să mă omoare dintr-o clipă într-alta. Dacă iar vrea să evadeze, mă ridic în picioare — n-au decît să mă împuște ! Mă întind spre centiron, ca omul care se îneacă spre colacul de salvare. Numai de l-aș apuca ! Animalul, care s-a mai obișnuit probabil cu prezența mea, începe din nou să rumege, centironul se leagănă foarte aproape de pămînt — și la numai zece metri de mine ! Îi văd și un ochi, cu sclipiri întunecate, dar mi-e teamă să-l privesc, mi-e teamă să n-o sperii cu lăcomia și turbarea din proprii mei ochi. Fața-mi udă rînjește și, gîfîind, șoptesc cuvinte fără șir, de duioșie și de ură. Și mă tîrăsc cu mii de precauții, tot mai aproape, rînjesc și bolborosesc fără întrerupere.

Înșfac centironul atît de brusc, încît vaca se smucește speriată și reușește să tîrască un timp pe pămînt făptura mea sleită, dar triumfătoare. Acum, orice s-ar întîmpla, am să stau culcat ! Am să mă odihnesc, am să mă odihnesc în sfîrșit...

Cu fața spre cerul tărcat de lumini, ascult tăcerea pădurii, trag cu nesaț în piept răsuflarea apropiată a vacii și stau așa, nemișcat, un minut — două. Luna atîrnă chiar deasupra feței mele, care începea să se răcorească. Pe discul rotund desluşesc ca pe o sticlă galbenă mată siluetele bine-cunoscute încă din copilărie și care seamănă atît de mult cu cele omenești : și a celui ce cade, și a celui ce se retrage, îngrozit de ceea ce săvîrșise...

Începem să ne deplasăm, eu de-a-ndăratelea, pe o coastă, ajutîndu-mă cu cotul, cu arma, iar vaca, după mine. Speriată de poziția mea și de mișcările pe care le fac, ba se smucește în lături, ba rămîne în urmă, întinzînd cureaua, descriind cercuri. Dacă nemții ne văd cumva, probabil că nu știu ce să creadă de circul ăsta. Dar dacă și ei se deplasează sub poala pădurii tot în direcția spre care mă tîrăsc trăgînd după mine vaca ? Sau dacă mă și așteaptă acolo ? Iar eu, tîrîndu-mă de-a-ndăratelea, nimeresc de-a dreptul în mîinile lor ? !

Nemaiștiind cum să procedez, mă culc iar pe spate și aștept. Vaca stă deasupra mea, trăgînd speriată de centiron. În oglinda convexă a ochiului ei lucește întunecat văpaia îndepărtată. Deodată, oglinda se aprinde, toată, ochiul sclipește rotund. O rachetă pocnește și rămîne atîrnată deasupra locului unde a căzut Rubej. A doua rachetă spînzură chiar deasupra noastră. Și îndată țîșnește un jet subțire de foc. Cîteva gloanțe se înfig, plescăind, în trupul vacii. Masa mare și greoaie icnește înghițindu-le. Sar în ajutorul ei,

de parcă aş mai putea interveni şi îndrepta ceva, dar vaca se lasă şi ea spre mine, apoi cade pe picioarele din faţă. Îşi mişcă larg şi sinistru capul spre stînga şi spre dreapta, cu mişcări de-a dreptul omeneşti, apoi cade dintr-o bucată la pămînt şi rămîne ţeapănă. Mai smuceşte deodată, pe neaşteptate, picioarele şi mă loveşte peste cot de mă seacă pînă-n suflet, împingîndu-mă cît colo.

Iar eu, una cu pămîntul, strîng mai departe centironul în mînă.

Ochiul rotund şi convex absoarbe văpaia îndepărtată, care scînteiază pentru ca apoi să pălească şi să piară în adîncul negru. Ochiul nu mai avea viaţă. Din gîtul vacii, dat pe spate, ţîşneşte un jet subţire şi lucios ca smoala ; din cînd în cînd se abate peste oglinda ochiului, stingînd-o. Din nou scapără o rachetă, urcă pe boltă şi mă lipesc instinctiv de burta vitei şi aşa descopăr pe uger dîre albe de lapte. De mult s-a stins racheta, dar eu tot mai văd dîrele vii şi albe pe fondul negru ca smoala al sîngelui. Nu ştiu de ce, dar tocmai dîrele acelea albe — prin care cineva parcă cerea iertare altcuiva ! — m-au dat gata. Nu, n-am început pur şi simplu să plîng, ci am scos un răcnet, dar un răcnet fără sunet, un răcnet mut, ca sub imperiul unui chin fără seamăn. Plin de sînge, de pămînt, de sudoare şi secătuit de puteri, mă uitam la şuviţele acelea, la firicelele acelea nevinovate şi pure, şi plîngeam aşa cum am plîns numai în fragedă copilărie : cu fiecare vinişoară a trupu-

lui meu, cu fiecare răsuflare. Mă stăpînea un necaz atît de nemărginit și de copilăresc împotriva întregii lumi, încît nu mă puteam apăra decît prin el, nu-mi doream decît să-mi fie și mai rău, să-mi fie atît de rău încît să mor, spre ciuda și în același timp spre bucuria tuturor acestora...

Ochiul uriaș și fix al lunii atîrna deasupra cîmpului amorțit, deasupra pragului întunecat al pădurii, deasupra orizontului învăpăiat. Iar înlăuntrul acestui ochi, ca într-o oglindă, doi oameni săvîrșeau ceva unul împotriva celuilalt, săvîrșeau ceva îngrozitor...

— ...Și dumneavoastră, Florian Petrovici, mai vreți să mă convingeți ? A, nu, dacă planeta noastră ar fi fost sub observația mea, eu ajungeam de mult la niște concluzii de ordin organizațional !

De data aceasta, Boris Boki este acela care, aruncîndu-și pe divan servieta plină cu cărți, începe să-mi vorbească de Hatîn, pe unde făcuse nu de mult o călătorie, ca să vadă cimitirul a peste o jumătate de mie de sate bieloruse.

— Dar dumneavoastră nu numai că ați văzut, ci ați trăit efectiv toate acestea, Florian Petrovici ! Atunci, explicați-mi și mie cum este posibil așa ceva ? ! Nu, eu nu vorbesc de fascism ca sistem, sistemul este un lucru pe care-l înțeleg. Deși nu cred că aș putea să explic toate aceste metastaze care se ivesc în modul cel mai neașteptat pe cele mai diferite conti-

nente. Dar să luăm un om concret, născut din om, un executant luat separat !

— Așa ceva nu a existat. Nu a existat un individ luat separat. N-a existat decît veșnicul „noi". Tocmai acest „noi — nemții !", „noi — arienii !", chiar și „noi — urmașii lui Schiller și ai lui Kant !" Da, da, tocmai acel „noi" fără de care nu este posibilă istoria colectivă a omenirii, dar care aici primește semnul minus. Căci în acest caz se face abstracție de sentimentul, de conștiința faptului că mai presus de acest „noi" se află ceva mult mai general și mai de preț, și anume : „noi — oamenii !" „noi — omenirea !" Iar în comparație cu acest ceva cel mai de preț, restul, chiar și mîndria de a fi „compatrioții lui Kant și ai lui Wagner", apare curată barbarie, sălbăticie. Complacerea în această „sălbăticie culturală" i se păruse și lui Tolstoi deosebit de primejdioasă. Cum să te mai gîndești la aproapele tău, fie el și depărtat în spațiu, sau să nu faci altuia ce ție nu-ți place, dacă „alții" sînt altceva decît „noi" ? ! Căci și îmbrăcămintea, și culoarea pielii, și obiceiurile, și limba, și nivelul cultural, și condițiile de viață le au altfel decît „noi" ! Tolstoi dă și un alt exemplu : canibalii își socoteau victimele niște ființe inferioare și rudimentare pentru simplul motiv că ele se hrăneau numai cu fructe și legume. Adică tocmai pentru că nu erau canibali ! Și atunci de ce autorii crimelor de la Oswieczim și Hatîn să nu se fi considerat superiori celor pe care îi nimiceau ? Nu mă îndoiesc că în cazul unor crime cum a fost și

cea de la Hatîn a avut importanță, de exemplu, deosebirea de aspect dintre satele noastre și ale lor, cu case acoperite cu țiglă. Pentru „omul rațional“, deosebirile dintre popoare, rase, oameni constituie un fericit motiv de mirare și de meditație, dar pentru „maimuța pură“, ele nu sînt decît un motiv de a disprețui și de a-și înfige colții în toți cei ce nu seamănă cu ea, ariana. Ceea ce s-a observat mai ales în felul de a-și trata prizonierii. Mai întîi prin frig și foame i-au dezumanizat, pentru ca la urmă vreun paznic de lagăr, bonom, să-i mîne la groapa comună ca să-i împuște și zicîndu-și probabil cu un suspin : „Nu, orice s-ar spune, dar parcă într-adevăr nu seamănă a oameni !“

— Ei, vedeți, Florian Petrovici !

— Da, dar există și un criteriu al adevăratului „noi“, al celui uman ! Diametral opus celui barbar, sălbatic, fascist. După părerea mea, problema capitală este dacă o anumită idee sporește capacitatea omului de a simți durerea și suferința altuia. Sau, dimpotrivă, reduce, anulează această capacitate umană de a simți, de a înțelege suferința altuia ca pe a sa proprie, sau chiar și mai puternic. Dacă o reduce, o anulează, atunci nu-i decît un narcotic, prin nimic deosebit de heroina cu care componenții detașamentelor de represiune din Vietnam își narcotizau conștiința. În care privință le vine în ajutor și tehnica. Uite, instalezi pe cîmpurile cultivate cu orez și pe cărările din păduri niște emițătoare electronice, niște spioni mecanici.

Dacă trece pe lîngă ele ceva cald, ceva viu, pe pelicula în infraroşu a aparatelor unui aerodrom, care se află cine ştie unde, apare un mănunchi de raze şi imediat decolează avioanele încărcate cu materiale aducătoare de moarte. Aici nu există compătimire, dar nici măcar ură. Un mănunchi de raze pe un ecran — unde mai poate fi vorba de sentimente în acest caz ?

— Ei, vedeţi, stimate Florian Petrovici ! Tocmai asta e ! Şi atunci, care e concluzia ? Milioane de ani „noi" am migrat în turme pe platoul rece, părăsind livezile paradisiace destinate maimuţelor, şi de vreo cincizeci de mii de ani, „noi" am devenit fiinţe aşa-zis raţionale. Dar imediat ce-am devenit, ne-am risipit „raţional" în cele mai îndepărtate colţuri ale planetei, cît mai departe unii de alţii, astfel că, pentru unii, ceilalţi semeni au încetat să mai fie „noi". Apoi din nou ne-am regăsit unii pe alţii, ne-am descoperit, ne-am recunoscut şi ne-am bucurat, ba i-am şi colonizat pe cei ce erau mai slabi, mai înapoiaţi. Şi *homo sapiens* s-a deşteptat într-atît, încît a ajuns la energia atomică ! Dar care-i rezultatul ? Oare nu am ajuns din nou pe cea de a doua spirală ? Oare nu ne îndeamnă, nu ne împinge acelaşi reflex raţional să ne împrăştiem din nou, de data aceasta prin toată Calea Lactee ? Dumneavoastră credeţi ce doriţi, dar eu rămîn la convingerea mea ! Ne vedem ceva mai tîrziu, de acord ?...

— „Cunoştinţele mele sînt pesimiste, dar speranţa, credinţa îmi sînt optimiste“ — bine a zis Schweitzer * !

...Dacă am reuşit să scap cu bine din cîmpul acela inundat de lumina trădătoare, să ajung la pădurea mea şi a doua zi la „insule“, probabil că tot supărării aceleia copilăreşti o datorez — lacrimilor acelora nevăzute interioare care doream atît de mult să fie împărtăşite şi de alţii. Aşa că le duceam la „insulă“ şi îi şi vedeam pe cei de acolo cum se vor bucura de apariţia mea, cum îmi vor ieşi în întîmpinare şi cum am să le istorisesc totul, tot ce s-a întîmplat. La ceea ce avea să urmeze, nu mă mai gîndeam, nu anticipam. Dar ce le aduceam eu, în afară de vestea că toţi fuseseră ucişi şi nu scăpasem cu viaţă decît eu ? Gloanţele îi seceraseră pe toţi cei în care mai pîlpîia speranţa celorlalţi de a supravieţui, de a nu muri de foame.

Din fugă culegeam şi ronţăiam tot ce-mi cădea la îndemînă — măcriş, poame de pădure.

Aceeaşi duhoare persista în pădure în apropierea „insulei“, dar asta însemna acum că eram ca şi acasă. Am scormonit tufişurile : toate prăjinile erau la locul lor. M-am apucat chiar să le număr, ca şi cum n-aş fi renunţat încă la gîndul că Skorohod sau Rubej s-au reîntors

* Albert Schweitzer (1875—1965), celebru gînditor umanist francez, pastor, teolog, organist, muzicolog şi medic, fondatorul unui spital şi al unei leprozerii în Gabon, laureat al Premiului Nobel pentru pace pe anul 1952 (*n.t.*).

înaintea mea. Tocmai mă îndreptam cu prăjina în mînă spre apă, cînd m-am auzit deodată strigat :

— V-ați întors ?... Ei, flăcăiași !...

Sprijinită cu spatele de un pin de baltă, o femeie ședea jos. De fapt zăcea, cu picioarele întinse, fără vlagă, ținînd pe genunchi o boccelută murdară. Pe fața suptă și uscată, ochii au o sticlire pătrunzătoare. (L-am auzit odată pe un fost prizonier zicînd : „O jumătate de an am zăcut de boala asta a morții". Adică de a muri treptat de foame. Așa e privirea celor bolnavi de m o a r t e a f o a m e i : interogativ-pătrunzătoare.)

— Ce bine... Ați venit...

Nu-i ajunge aerul ca să se bucure și femeia oftează adînc. Îmi arată bocceluța.

— Am adunat măcriș... Bine că voi...

Și se uită la mine, îi caută cu privirea pe ceilalți, vrea să vadă ce am adus pentru copiii ei. Abia acum înțeleg ce înseamnă pentru „insulă" întoarcerea mea și ce dezolare și deznădejde aduceam cu mine.

— Da, am venit... îndată... da, bîlbîi eu, arătînd în urma mea, ca atunci, în cimitir, și mă depărtez de femeie, dar fără să arunc prăjina din mînă. Mă împiedic, cad, rîd prostește, dar privirea pătrunzătoare, arzătoare a femeii se agață cu groază de mine, vrea să mă înlănțuie, să mă împingă.

Dar acum aproape că alergam, descotorosit de prăjină. Cale întoarsă. Unde, pentru ce ? Habar n-aveam. Știam numai că pe „insulă"

n-am dreptul să mă întorc așa, cu mîna goală. Imposibil. În fața unor ochi ca aceia, de copil sau de femeie. Și unde mai pui răniții. Cei bolnavi de foame, de moartea foamei, sînt toți la fel : aceeași privire, aceeași gură proiectată înainte. Primele speranțe, bucuria revederii s-ar fi volatilizat repede și aș fi văzut îndată ochii acelora pe care-i înșelasem prin venirea mea.

...În autobuz domnea tăcere. Numai o femeie cu voce monotonă nu mai termina o poveste cu o călătorie în sud și cu fuga de carantină, mai în glumă, mai în serios, iar cînd și cînd cîte cineva spunea prin ce sat sau așezare treceam.

— Curînd vine pădurea de la Kozlovici.

— Și pe urmă Rudnea.

— Da, Rudnea.

Aici reîncepe conversația în tot autobuzul. Despre Perehodî.

— Trebuiau atacați în sat.

— După război, mulți viteji se-arată !

— Ba așa am spus și atunci !

— Ce-i acolo ? Ăsta-i Serioja al meu. Cimitir ?

— Nu. Asta-i Rudnea.

Șoferul frînează. Aud geamul de la cabina lui scrîșnind, apoi o voce tinerească :

— Ia uite ce-i aici ! Și de departe părea un sat obișnuit...

— Numai cruci și obeliscuri în loc de case, tăticule, îmi spune încetișor Serioja. Și mesteceni.

— Şi aici au fost omorîţi toţi, explică cineva şoferului. Ca şi la Hatîn.

— Şi n-a scăpat chiar nimeni, nimeni ? mă întreabă Serioja aproape în şoaptă. (Şi parcă pentru el ar spune-o : „Înseamnă că nici eu n-aş fi scăpat" — da, da, asta vrea să spună.)

— Nici în vis n-ai visa aşa ceva ! conchide tare, tinereşte şoferul şi ridică la loc geamul.

Eu însă nu mai am nevoie să închid ochii ca să visez acel ceva. Căci şi aşa văd totul. Ochii mă dor an cu an tot mai tare, de parcă ar bate în ei mereu o lumină de nesuportat. Nu de afară, ci dinăuntru, din cotloanele amintirii.

...Iar plec, iar fug... Îmi ziceam că aş putea fi ucis, iar femeia aceea le va spune celor de pe „insulă" că m-a văzut şi că fugisem de la ei. Că-i părăsisem pe răniţi şi pe copii ! Şi pe Glaşa, care era acolo... Astea îmi treceau prin minte, ba şi de bătrînelul acela mi-am adus aminte. (De la el şi auzisem întîmplarea, cînd mai eram în detaşament.) Tot pe un timp de blocadă, el se afla într-un lagăr civil, de familişti. Se risipiseră atunci sătenii prin pădure de frica detaşamentelor de pedepsire şi avea cu el o fetiţă de trei anişori. Din cauza ciupercilor şi a poamelor crude, fetiţa s-a îmbolnăvit de dizenterie şi atunci tatăl (sau bunicul) s-a decis. S-a urcat cu ea pe o scară improvizată dintr-un trunchi de brad cu crengi, găsit lîngă o stupină părăsită, pînă la o scorbură. I-a vîrît întîi picioarele, apoi a coborît-o cu totul înăuntru. Fetiţa, cînd nu l-a mai văzut, a început să

plîngă. El i-a spus atunci să-i arate mînuțele și cînd a văzut mișcîndu-se în scorbură degețelele murdare, a apucat-o de ele, a ridicat-o pînă la gura scorburii și i-a spus : „Ei, vezi ? Uite așa am să te scot de aici cînd am să mă întorc. Ce vrei să-ți aduc ? Pîinică ? Bravo, ești o fetiță cuminte !"

A coborît din copac, a ascuns „scara" și a tras cu urechea. Fetița tăcea supusă. „Ei, eu mă duc, viu repejor înapoi !" — și a luat-o la fugă. Ca mine acum. Ca să se întoarcă mai repede. Dar deodată s-a lovit ca de un zid de gîndul : „Dar dacă voi fi ucis ? Are să stea acolo o zi, două, trei, plîngînd și are să moară de sete și de foame". Și s-a repezit înapoi. De groază, de zăpăceală, s-a rătăcit. Se lovea de copaci bezmetic, plîngînd și strigînd. „Am urlat ca lupul, fraților, pînă am găsit copacul !"

Voi fi ucis, dar femeia le va spune cum m-a văzut și cum am fugit. C a u n l a ș !

Satul la care am răzbit în cele din urmă doarme învăluit în ceața răcoroasă care se tîrăște peste pajiște, peste grădinile de zarzavat și se desface în ghemotoace ca o turmă de mioare. După noaptea pe care o petrec lihnit de foame zăcînd sub un brad în stare de semi-somn-semidelir, mă trezesc cu senzația bizară că ceva clocotește în mine. Nu știu ce-mi vine, dar încep să mormăi, apoi să fredonez „Suliko". De ce tocmai cîntecul ăsta, habar n-am. Și-n mine e un fel de gol, o ușurare nefirească. Uitare de sine și nepăsare. O iau direct spre

sat și abia în ultima clipă îmi aduc aminte că eram cu arma pe umăr. Știu eu ce-o fi în satul ăsta ? Îl văd întreg, neatins. Acoperișuri răzbat peste valurile de ceață ca niște lotci întoarse cu fundul în sus. Iar deasupra a tot ce se zărește și deasupra mea se întinde un cer curat și proaspăt. La dreapta, dincolo de valurile de ceață, se înalță terasamentul drumului. N-o fi trecînd pe aici aceeași șosea pietruită la marginea căreia au fost uciși leningrădeanul și cu Skorohod ? La jumătatea drumului către sat, în centrul pajiștii, cîțiva mesteceni tineri își ridică și ei coamele din norii de ceață ca de pe oglinda unei ape. Către ei îmi îndrept și eu pașii. Picioarele mi se încurcă în fînul nestrîns, ruginiu din cauza ploilor. Ajuns la mesteceni, mă opresc, mă uit în jur. Era de fapt un singur mesteacăn cu trei tulpini : trei unduiri încremenite. Prielnic loc pentru ciobănași. Ce-mi veni ?... Adun cu picioarele o grămăjoară de fîn și vîr arma sub ea. Cu oarecare întîrziere îmi aduc aminte și de centironul cu cartușiere și baioneta-cuțit germană. Și mă pufnește un rîs răutăcios. Ei, hai, mai cîntă „Suliko“, dacă îți dă mîna !... Le ascund și pe ele în fîn, ca să-mi dau seama că nici tunica nu era mai de-a casei. Și pantalonii tot nemțești erau. Numai că pantalonii erau atît de murdari de noroi, încît nu li se putea stabili identitatea. Ascund și tunica în fîn și rămîn numai cu cămașa sură prinsă în nasturi albi cusută de mîna mamei. Grenada o mut în buzunarul pantalonilor. Ei, acum totul pare în regulă, pot să intru în sat. Ori am mai

uitat ceva ? „Hoinărit-am multă vreme, tot oftînd..." Ei, hai, cîntă, prostule !

Un zgomot neaşteptat, undeva înaintea mea, mă readuce la realitate. Încă nu îndrăznesc să mă depărtez de armă şi încerc să ghicesc ce-ar putea să însemne acest zgomot care se repetă în vîlceaua de colo cufundată în ceaţa rece. (Cu ocazia asta constat că trebuie să mă deprind din nou să merg fără armă pe umăr.) Sunetele pe care le auzeam erau zgomotele obişnuite ale satului : ciocănituri în lemn, voci înfundate, îndemnuri pentru cai. Cu greu mă desprind de locul unde ascunsesem arma, ca de un ţărm cunoscut, şi o pornesc spre sat. Mai întîi desluşesc calul, apoi căruţa. Din negura deasă apare gîfîind un ţăran care strîngea fînul cosit. Mă zăreşte şi el şi, aşa cum se obişnuieşte acum, se uită în jur ca să vadă dacă sînt singur sau mai e cineva cu mine. Ţăranul e lac de sudoare, se vede că e grăbit, nervos, de parcă ar fura fînul.

— Bună dimineaţa ! Ce sat e ăsta ? întreb eu şi propriul meu glas mă surprinde, căci suna cu totul altfel acum, cînd nu mai aveam armă.

— Ăsta-i Perehodî.

— Aşa ! mă bucur eu ca şi cînd tocmai pe el îl căutam. Da' linişte mai e pe la voi !

— Unde e linişte acum ? ! Stăm şi noi ca pe jăratec. Care în pădure, care... Au venit şi pe aici, da' nu s-au atins de nimeni, doar ne-au luat caii. Şi au împuşcat trei familii la Bolşie Borki. Ăia se ascundeau în pădure, în bordeie.

Dacă erau în pădure, va să zică erau „bandiţi" ! I-au executat. Da' dumneata de unde eşti ?
Numesc un sat îndepărtat.

— Pe voi v-au ars ? vrea neica să ştie pe dată.

Ciudat om şi nenea ăsta. Are ochi albaştri curaţi ca de copil, sinceri şi sperioşi, dar gura, ascunsă în barba nerasă, se întinde mereu într-un zîmbet viclean.

Înţeleg bine întrebarea lui : vrea să ştie dacă nu cumva sînt dintr-un sat incendiat de nemţi. Dacă satul meu a fost ars şi locuitorii nimiciţi, sînt un pericol pentru cei din Perehodî. Pe cei ce au scăpat teferi sau pe fugari nemţii îi caută şi-i urmăresc ca pe leproşi, îi omoară oriunde i-ar găsi. Sînt consideraţi la fel ca partizanii, de aceea este periculos ca un astfel de om să fie descoperit în Perehodî. Îl înţeleg pe ţăran, de aceea mă grăbesc să-l liniştesc :
— Nu, la noi e linişte.

Gura ascunsă în barbă arată că omul nu mă crede.

— Adică, mă corectez eu, nouă ne-au dat foc de mult, din avioane. Am în satul ăsta o mătuşă.

— Pe cine ? nu mă slăbeşte ţăranul, în timp ce aruncă grăbit fînul în căruţă.

— Pe Ganna... Perehod Ganna...

Zic şi eu aşa, la întîmplare. Ştiu că sînt pe aici sate întregi de familii cu acelaşi nume. În satul Losi, pe toţi îi cheamă Losi, în satul Nikitki — Nikitki...

— Păi, Perehod sînt la noi o uliță întreagă, confirmă într-adevăr omul și după ce potrivește brațul de fîn din fața calului, care rumegă, revine la brazdă. Îi zăresc călcîiele negre, cu toate că le-a spălat roua. „Hoinărit-am multă vreme, tot oftînd..."

Eu o iau spre sat. Perehodî ? În detașamentul nostru erau doi, dacă nu chiar mai mulți cu numele ăsta.

Soarele se ridică dincolo de pădure. Ceața se luminează, devine trandafirie. Șoseaua asta pietruită, care răsare din ceață în dreapta mea și cu fiecare clipă pare tot mai lungă, nu-mi place deloc. Cînd țăranul mi-a spus că veniseră și pe la ei, arătase cu grebla în direcția șoselei. Dar ceața e încă foarte deasă, impenetrabilă, ca o pădure, și se întinde pînă la casele ale căror acoperișuri le văzusem eu plutind deasupra negurii. Asta mă mai liniștește un pic. Cum sac nu mai am, va trebui să fac rost de unul. Odată cu restul. Ca fumătorii mai groși de obraz : „Dă-mi foc că am terminat tutunul și nici foiță n-am"... Dar cîte parale fac eu acum fără armă, cine și ce ar putea să-mi dea ? Un cerșetor, asta sînt. Abia acum îmi dau seama. Și totuși sînt gata și să cerșesc, cu mîna goală nu mă mai pot întoarce pe „insulă".

Un zgomot neașteptat pornește de dincolo de pădure, apoi încetează. Pe urmă iar începe, dar de data asta rămîne suspendat în văzduh, uniform, depărtat. O fi „rama" ? Cam demult n-am văzut-o !

Mă opresc și ascult. Nu, nu e nimic. Sau dacă e ceva, în orice caz e foarte departe. Roua este atît de abundentă, încît clipocește sub picioarele mele. Mă las pe vine, adun în palmă răcoarea ei pură și-mi spăl un pic noroiul de pe față. Și odată cu noroiul parcă mai înlăturasem ceva : scăpasem în sîfrșit de starea aceea de nefirească ușurare, de nepăsare, de senzația inconsistenței a tot ce se petrecea. Mă ridic iar în picioare și mă uit de jur-împrejur, presimțind că s-a întîmplat ceva neobișnuit. Și totuși nimic nu se schimbase...

Deodată însă îl văd pe sătean, pe același sătean desculț, cu grebla pe umăr și cu rubașca peste pantaloni, cum vine spre mine. Nu merge, ci parcă o ia mereu la fugă. Și mereu întoarce capul ca să privească în urmă. Dincolo de el e același perete de ceață trandafirie, dar simt că acum se ascunde ceva îndărătul lui. Încă nu mă alarmez, totuși mintea mea a și început să socotească încotro ar trebui să fug, unde să mă trîntesc la pămînt.

În față se străvede tulbure prin ceață o magazie fără acoperiș. Arunc o privire grăbită spre șoseaua pietruită. Nu, acolo nu era nimeni. Și, deodată... Mai la dreapta, acolo unde rămăsese mesteacănul cu trei tulpini, acolo unde ascunsesem arma, ceața devine mai întunecată, începe să se miște, în ea, din ea încep să se modeleze, să plutească siluete de oameni, ireal de mari, cu capetele uniform alungite. Se clatină, se apropie, vin peste mine ca în vis, ca într-un coșmar...

Prima mea reacţie a fost să mă trîntesc la pămînt. Sar însă apoi în picioare şi o iau degrabă spre magazie — căci eu şi cu neica ne ducem în sat, în satul n o s t r u ! Ce prosteşte, gratuit căzusem în laţ ! Puteam să fiu acum în pădure, să fi întîrziat puţin, numai o jumătate de oră, dar în loc de asta, uite-mă aici, şi acesta e sfîrşitul, ireparabilul ! Ştiu, simt cu toată fiinţa mea că nu mai e nici o salvare, nu există şi nici nu va exista, cu toate acestea caut cu disperare acea şansă unică, acel hazard care ar putea să mă salveze. Mă îndrept spre magazie cu ţăranul pe urmele mele, uitîndu-ne amîndoi înapoi. Căşti, umeri, siluete ies la iveală, se desprind de zidul trandafiriu de ceaţă şi devin negre, reale, şi acum sînt multe şi în partea cealaltă, unde se întinde şoseaua pietruită. Încet, în lanţ se apropie de sat soldaţii germani.

Pipăi grenada în buzunar : s-o arunc sau s-o păstrez ? Acum nu-s decît un simplu sătean din satul Perehodî, cu grenada în buzunar, însă, aş fi partizan. Îmi poartă în măruntaie moartea, dar o moarte căreia îi poruncesc eu şi nu aceea care s-ar opri în faţa mea şi m-ar iscodi calm şi cît ar pofti cu privirea înainte de a mă omorî de-a binelea...

Pe un dîmb din spatele magaziei văd alte lotci pe jumătate scufundate, cu pupa în sus. Ce-o mai fi şi asta ? Nu cumva e vis, coşmar, delir şi trebuie să fac un efort ca să mă trezesc ? Sînt pivniţe, numai părţile exterioare ale

pivnițelor-bordeie făcute din scînduri. Uite unde mă pot ascunde ! Mă reped la primul beci, dar ușa e încuiată cu lacăt, la următorul tot așa. Trag de lacăt, și lacătul cedează ușor. Ușa scîrțîie trădător, dar mă lasă să pătrund în bezna cu miros de mormînt, de putregai. Scot grenada, însă o ascund imediat la loc în buzunar, luptînd cu gîndul care încerca să pună stăpînire pe mine. Grenada înseamnă sfîrșitul. Dar poate că undeva există, mai există încă o ultimă șansă ! Să apuc să ies de aici cît mai repede, înainte de-a ajunge ei, ca să nu arunce cumva cu grenade în beci. Și tot atît de iute cum intrasem, mă reped afară din groapă.

Neicușorul era acum în dreptul meu și mă privea cu ochi albiți de spaimă :

— Nemții ! Văleau ! Ne-am dus, ne-am prăpădit...

Și deodată văd răsărind din ceață oameni care alergau în direcția noastră dinspre locul unde se profila satul. Departe, dincolo de sat, țăcăne deodată înfundat o mitralieră. Oamenii care fugeau spre noi, zărind nemți și în partea noastră, se opresc, se trîntesc la pămînt, se tîrăsc, apoi se reped înapoi spre sat.

Neica al meu se uită disperat în jur, apoi se repede la beciuri, la fel cum făcusem eu cu cîteva clipe înainte. Mă lipesc de peretele magaziei, ca să-mi dau răgaz să iau o hotărîre. Am încă impresia că dacă aș reuși să mă desprind de nemți o clipă, sau măcar să nu-i mai am în fața mea, s-ar restabili situația dinainte, cînd

încă se mai putea schimba ceva, cînd a s t a încă nu era. Faptul că am la îndemînă o grenadă (tot mai ţin mîna în buzunar) grăbeşte ritmul evenimentelor, împingîndu-le spre deznodămînt. Nu mă pot stăpîni să nu strecor o privire după colţ : acum pot distinge feţele sub căşti, mîinile pe automate. Maşini înaintează pe şosea la pas. Timpul însă aleargă în întîmpinarea lanţului de nemţi ca un bolovan rostogolit pe pantă, absorbind, luînd cu el tot aerul şi nu mai poţi respira, şi te simţi la capătul puterilor.

Jos, în perete, descopăr o gaură în scîndura putredă. Mă las în genunchi şi arunc o privire înăuntru. În spatele meu aud paşi grăbiţi şi întorc capul : uite-l pe neica fugind spre alt beci. Mă strecor în magazie. Deasupra capului zăresc un dreptunghi prelung de cer albastru fără nici un nor pe el. Nişte stîlpi coboară din acoperiş de-a lungul peretelui. Mai încolo, într-un colţ, o mînă de paie putrede, înnegrite.

Deconectînd imaginea vizuală a celor ce se petreceau afară, pereţii conectează în schimb sunetul şi aud mai tare ţipetele, hămăiala cîinilor... Scot grenada, mă uit la ea ca şi cînd aş întreba-o încotro să apuc. Pe stîlp, sus, asta trebuie să fac ! E singurul lucru care ar pune un pic de distanţă, cel puţin pentru moment...

Pe uşa deschisă a magaziei intră în fugă cineva — tot neica al meu ! Se uită îngrozit la mine, la grenadă. Privirea îi aleargă pe pereţi, scotoceşte colţurile. Se repede apoi la grămada de paie şi începe să facă ceva neghiob : să

adune și să arunce peste el paiele putrede și pline de praf, care parcă încep să fumege în razele soarelui — afundîndu-se astfel în podea, în perete.

Eu aleg stîlpii. Mă cațăr. În perete dau peste niște spărturi, mari de puteai trece mîna prin ele. Acum pot din nou să văd lanțul de nemți care se apropie mereu, pot să disting chiar și cîinii smucind de lesă. Mă întind repede pe stîlpi ca să nu fiu observat. Și în aceeași clipă aud vuietul sinistru al satului captiv. Și vocile nemților care discută între ei, chiar și ordinele scurte sînt neverosimil de obișnuite, de reale. Ba chiar și rîsul cuiva tot în gloata nemților.

Cu degete care nu mă ascultă deșurubez totuși capul azuriu al păpușii-grenade. Privirea mi se oprește asupra șnurului alb împletit. La capătul lui se află moartea. Palma mă doare, atît de tare strîng capul și trupșorul rece al grenadei.

Nemții au ajuns în dreptul meu, printr-o crăpătură din perete îi văd pe doi (unul cu pușcă-mitralieră) cum ies din lanț și o iau la fugă spre magazie bocănind cu cizmele. Ba nu, spre beciuri. Îmi simt mîinile ca prinse în cătușe : șnurul alb mătăsos ieșea de vreo patru centimetri din corpul grenadei. Uite, va să zică, dreptul acela trist, impus al omului de a muri, de a se elibera fie și prin moarte ! Grenada mă țintuia în loc aidoma cătușelor, dar grenada era în mîinile mele. Și acesta era singurul lucru care mă făcea pe mine, captivul, neputinciosul

în fața atotputerniciei mai puternic decît mine însumi.

Despărțit de cele ce se petreceau prin senzația infinit de dureroasă a morții apropiate, contemplu ca printr-un perete de sticlă asasinii în uniforme negre și verzui care alergau spre pivnițe și magazie, întregul lanț care împresura de la distanță satul. Bubuie o explozie aproape de tot — pesemne că aruncaseră o grenadă într-o pivniță. În clipa următoare se va auzi încă una, la fel, explozia grenadei mele...

Văd femei alergînd prin grădinile de zarzavat, mutîndu-se dintr-un loc în altul, căzînd și ridicîndu-se din nou, tîrîndu-se, trăgînd copiii după ele. Iar lanțul de nemți se apropia încet și implacabil de grădinile de zarzavat, de sat. O femeie cu bluză de culoare deschisă — d e c e t o c m a i r o z ? — aleargă către o baie țărănească de scînduri, se uită în toate părțile, își cheamă copiii. Doi, ba nu, trei copii aleargă la ea, cad, se ajută unul pe altul să se ridice. Femeia îi ascunde sub șopronul acoperit cu vrejuri de cartofi. După ce-i ascunde, fuge și ea mai încolo și se pitește lîngă gard, dar ridică din nou capul, probabil ca să le spună ceva copiilor. Îi văd foarte bine de aici, de sus, bluza roz.

Un vaier stăruie mereu deasupra satului, dar nu se vede de unde provine, oamenii parcă fac tot ce fac într-o muțenie totală. Și totuși vaierul plutește peste toți și toate...

Pe ulița dreaptă a satului merge încet, chiar solemn, ca la biserică, un bătrîn cu pantaloni

și rubașcă de pînză ce par de departe foarte albe. În jur, totul e numai zbucium, iar el merge liniștit, ca și cînd s-ar mai putea merge undeva.

Dar totul dispare deodată și nu rămîne decît zgomotul pașilor care se apropie și vocile care se freacă de pereții magaziei. Uite-i că vin! Vin încoace!

— Domnule, domnule, răsună o voce slugarnică și zeloasă, să ne uităm prin pivnițe. Încoace au fugit.

— Și dumitale ce-ți pasă dacă au fugit? aud alt glas, posac. Îți dau ei ordin dacă-i nevoie, n-ai grijă.

— Nici n-am, da' așa ești dumneata, totdeauna o faci pe deșteptul.

Acuși vor intra și aici. Nimic mai groaznic pe lume decît să intre pe ușă, pe poartă oameni! Și tocmai asta se va întîmpla acum. Mă lipesc de stîlpii pe care stau întins, îmi privesc mîinile legate de șnurul alb și simt cît de vizibil e trupul meu din toate părțile. Vor intra, mă vor vedea și vor slobozi îndată o rafală. Iar eu nici nu voi apuca să... Nu continui să gîndesc ce anume nu voi mai apuca... E poate teama că nu voi apuca să mor. De propria-mi grenadă. Probabil că omul, chiar dacă e în stare să-și impună un anumit mod de a muri, îl poate accepta numai pe acesta și nicidecum pe altul. Cum se schimbă ceva, totul se risipește... (Îmi amintesc de o femeie cum povestea în tren, odată, că atunci cînd au venit nemții să-i ucidă

pe cei din satul lor și s-au apropiat de magazia unde se ascunsese cu toată familia ei, oamenii au preferat să ardă de vii decît să iasă afară și să fie împușcați de ucigași. Au stat în fum și în foc numai ca să nu moară de glonț. Numai femeia n-a rezistat pînă la urmă și s-a repezit afară prin fum, iar bărbatul și surorile ei au ars, pentru că le era teamă de a l t ă moarte, chiar dacă era mai puțin chinuitoare.)

Acuși vor trage în mine de jos și eu nu voi mai apuca să smucesc șnurul, grenada nu va apuca să explodeze cît mai sînt în viață...

— Ehei, aici e cineva !...

Vocea e veselă, șăgalnică, derutantă și asta îmi oprește o clipă mișcarea mîinii, îmi dă răgaz să-mi amintesc că în magazie nu mă ascundeam numai eu. Arunc o privire fără să ridic capul și văd doi inși în uniformă neagră de polițiști îndreptîndu-se spre colțul magaziei. Neicușorul meu sare în picioare, plin de paie putrede, și o trîmbă de praf, străpunsă de razele soarelui, se înalță deasupra lui ca un fum.

— Ei, nene, puteai să te ascunzi mai bine, face vesel un polițist. (Probabil acela care-i spunea neamțului de pivnițe.)

— Nu merg ! țipă omul.

— Ei, hai, hai... Îți vor verifica ausvaisul — și „nach Hause *, maică". E adunare...

— Nu merg ! Știu eu ce adunare e aia !

---

* Acasă (germ) (*n.t.*).

— Ah, tu, mutră de bandit ! începe cel vesel să se enerveze.

— Omoară-mă, dar nu merg !

— Nu vrei să ne înţelegem omeneşte ?...

Aud lovituri, gemete. Se luptă numai ei doi. Poliţistul cel morocănos urmăreşte calm scena ca şi cînd pe el nu l-ar privi. Neica e proiectat spre mijlocul magaziei, dar ca atras de un magnet se repede înapoi şi se lipeşte de perete, înfigîndu-şi degetele în crăpăturile dintre bîrne.

— Omoară-mă, dar nu mă duc în foc !

— Ce foc ? Banditule ! Şi tu de ce stai şi te uiţi ?

— Nu face pe nebunul, nene, aud şi vocea leneşă a celui de-al doilea poliţist, ai să fii verificat şi gata.

— N-ai decît să te duci tu în foc !

Iar lovituri, de pat de puşcă în bîrnă şi în acelaşi timp în ceva viu. Şi scîncete ca de copil... Probabil că mişcasem, pentru că poliţistul cel morocănos spune mirat :

— E-hei, mai e unul ! Ia dă-te jos !

Şi îndreaptă arma spre mine. Eu mă mişc, mă ridic puţin, poziţia corpului meu dă a înţelege că nu mă împotrivesc, că mă supun, dar arunc o privire şi la grenadă, la şnurul alb din orificiul ei. Şi simt că tainicul îndemn al morţii de la capătul şnurului întins mă contrazice. Inspir, inspir la nesfîrşit, fără să mai expir. Mi-e pieptul gata-gata să pocnească de atîta

aer, totuşi continui să inspir şi continui să fiu, mă fac din ce în ce mai voluminos şi mai subţire, imponderabil ca un balon... În clipa aceea se întîmplă însă ceva jos, în magazie : doi din ei — săteanul şi poliţistul cel vesel pe urmele lui — se reped pe uşă afară.

— Ei, te mai aştept mult ? mă întreabă poliţistul rămas în magazie. Mă ridic în genunchi, ţinînd mîna cu grenada pe stîlpi, şi mă deplasez spre perete ca să-i arăt că am intenţia să cobor. Dincolo de perete bubuie din nou o explozie.

— Dau cu grenade în pivniţe, îl înştiinţez eu prosteşte pe poliţist.

— Mai aştept mult ?

Simt însă că nu mai sînt acelaşi, nu mai sînt cel ce cu un minut înainte se pregătea să moară de unul singur în explozia grenadei. S-a schimbat ceva : în locul meu a apărut un altul, foarte şiret, care zîmbeşte prosteşte şi pare că acceptă totul... Acela se tîrăşte ţinînd ascunsă o grenadă, iar eu mă uit şi la el, şi la poliţist, aşteptînd să văd ce am de făcut... Iar acel eu care aşteaptă şi urmăreşte este uimitor de calm. De parcă ceea ce se petrece nu ar avea nimic comun cu mine.

— Hai, sări odată ! face nerăbdător poliţistul. Probabil că simţise ceva suspect ; vocea lui trădează nelinişte. Mă salt degrabă, întorcîndu-mă supus cu spatele spre arma lui şi, fără să mă mai uit, trag de şnur, provocînd în trupşorul rotund al grenadei un clănţănit care mi

se pare asurzitor. „Pe mort nu-l mai dor măselele !“ Parcă cineva străin număra cu voce tare secundele citîndu-l pe prietenul meu Fedka și tot el, personajul acela viclean, crud și dibaci încetă deodată să mai numere și se aruncă în partea cealaltă a peretelui așa cum sari peste bordul bărcii care se scufundă, lăsînd în magazie grenada să cadă peste polițist...

Șoc dureros produs de contactul cu solul, de explozie, de întuneric. Peretele magaziei îmi aruncă în ochii strînși de durere, în nas, un nor de fum fetid. Cu umărul fracturat sau luxat, sar în picioare cu gîndul să fug oriunde, numai să fiu cît mai departe de ceea ce săvîrșisem.

— *Halt ! Komm her !* *

Durerea din umăr descrește, mi se limpezesc și ochii. Un neamț mă așteaptă lîngă pivniță, cu automatul îndreptat asupra mea. Mă îndrept spre el, chiar cu grabă, numai să ajung cît mai departe de magazie. Alți doi nemți stau în poziție semi-culcat lîngă o pușcă mitralieră instalată pe picioarele-i lungi.

Mai văd încă doi lîngă o bătrînă care, trîntită la pămînt cu fața în jos, aștepta împușcătura în omoplații ei slabi și ascuțiți. Dominînd-o, nemții își aprindeau țigările. Faptul că cineva se pregătea să moară numai văzîndu-i că rîd și fumează părea să-i amuze colosal !

— *Nach Hause*, maică, o îndeamnă cu glasul și cu patul automatului un neamț cu ochelari groși sticlind de veselie.

* Stai ! Vino încoace ! (germ) *(n.t.)*.

Constat cu uşurare că explozia provocată de mine nu atrăsese atenţia nimănui. Uite alt neamţ gata să arunce grenada în pivniţă. O aruncă şi se lipeşte de acoperişul de pămînt. Neamţul „meu" lasă automatul în jos în aşteptarea detunăturii şi abia după ce ea se produce se apropie de locul unde zăcea bătrîna. Îmi face semn şi mie să vin acolo.

Şi odată cu aceasta dispare şi partizanul care aruncase grenada şi omorîse un poliţist şi vine acum spre nemţi un flăcău de la ţară obişnuit, netuns, cu cizme, murdare de noroi şi rubaşcă cenuşie. Iar pantalonii lui sînt de postav italienesc, da, da, materialul ăsta gălbui matlasat e italienesc, nu nemţesc : se vede că cercetaşii mă trăseseră pe sfoară, pantalonii erau din material de plapumă, nu erau deloc nemţeşti, cazoni !

— *Mutter ?* * întreabă neamţul, arătînd spre bătrînă. Flăcăul cel slăbănog zîmbeşte bleg, cu gura pînă la urechi (pentru prima oară în viaţă îmi place acest zîmbet al meu, prostesc) şi pune mîna pe umărul femeii.

— Să mergem, nu vă fie frică.

Bătrîna se ridică repede în genunchi, priveşte în jur fără să vadă, buzele i se mişcă repede-repede.

— *Weg, nach Hause !* ** şi neamţul cu ochelarii sticlind de veselie arată în direcţia satului. O ajut pe femeie să se ridice şi o luăm cît putem de repede către grădinile de zarzavat.

---

* (E) mama (ta) ? (germ) (*n.t.*).

** Şterge-o, acasă ! (germ) (*n.t.*).

Primul lanț de nemți ne depășise și își încetinea mișcarea lîngă magazii. Al doilea lanț, mai puțin compact, ne ajungea din urmă. Din el se desprind și se îndreaptă spre noi un neamț și un polițist. Cu manșete late și guler gri la uniforma lui neagră, acesta arată a orășean. Ambii sînt tineri, încrezuți și seamănă foarte bine la față, deși capul neamțului e acoperit cu tichia de oțel a căștii, iar al polițistului cu bonetă neagră.

Ne îmbrîncesc pe mine și pe bătrînă și ne explică, fiecare pe rînd, cine sîntem noi și de ce trebuie să fim mînați ca vitele.

— *Schnell, schnell* *, rus !

— Hai, hai ! Bandiți staliniști !

Neamțul cel tînăr merge în așa fel încît să-l țină sub observație și pe polițist.

— *Schwein !...* **

— Bandiților !...

Nu sînt niște insulte obișnuite. Astfel de insulte-porecle concentrează în ele toate convingerile lor, justificarea faptelor pe care le săvîrșesc și la care participă. Arme cu foc cît mai bogat, idei cît mai sărace — una compensează pe cealaltă !...

— *Schwein... schnell...* staliniști... rus... bandiți... *schnell...* hai... *schnell ! Schnell !* Hai ! Hai !...

---

* Repede, repede. (germ) *(n.t.)*.
** Porc (germ) *(n.t.)*.

Curios, dar tot timpul cît m-a mînat neamţul spre sat, am avut mereu în faţa ochilor magazia şi pe poliţistul cel flegmatic peste care aruncasem grenada. La început mă obseda teama că voi fi descoperit. Îi luă locul pe urmă alt sentiment, pe care-l mai încercasem cîndva. Odată, dintr-un brădiş rar situat chiar lîngă oraş, detaşamentul nostru deschisese focul asupra unei coloane de biciclişti nemţi. Roata încă nu încetase să se învîrtă, sclipind din spiţe, deasupra ciclistului doborît de mine cînd ne-am ridicat şi am luat-o la fugă. Dar o droaie de maşini pline cu nemţi s-a ivit ca din pămînt. Asurziţi de gloanţele dum-dum, cu nemţii gata-gata să ne încercuiască din flancuri, noi nu întîlneam sub picioarele noastre decît nisip uscat şi friabil. Parcă nu fugeam, ci patinam pe loc neputincioşi ! Şi, deodată, nu ne-a mai păsat deloc, o indiferenţă obtuză faţă de noi înşine ne-a cuprins. Faptul că ucisesem şi eu cu numai cîteva clipe în urmă juca un anumit rol în această privinţă, simplificînd totul, chiar şi moartea mea...

Primul lanţ al detaşamentului de represalii ajunsese la grădinile de zarzavat. Şi acum totul se preschimbă deodată în mişcare, larmă : comenzile germane, zbieretele poliţiştilor, urletele cîinilor, vaietele şi plînsetele femeilor şi copiilor izbucnesc ca o văpaie deasupra satului. Nemţii deschid toate uşile, cercetează fiecare groapă, fiecare crăpătură, răscolesc paiele de secară grămădite de-a lungul grădinilor. Şi deodată o zăresc din nou pe femeia cu bluză roz

de care uitasem. Se ridicase în genunchi lîngă gard, ieșind singură la iveală cînd a văzut un neamț apropiindu-se de baie și începînd a răscoli cu țeava puștii grămada de vrejuri de cartofi. Observînd-o pe femeie, soldatul și-a părăsit îndeletnicirea și s-a îndreptat spre ea. Dar un alt neamț (nu avea pe cap nici cască, nici bonetă, ci o șapcă verde cu cozoroc foarte lung) se apropie cu pași siguri de baie și trînti la pămînt stîlpul cu vrejii de cartofi. Doi copii, mai măricei, stăteau în genunchi, lipindu-și fețele de perete și acoperindu-și ochii cu mîinile, iar un băiețel de vreo trei anișori se uita mirat și fără să înțeleagă, ca trezit din somn, la străinul cu șapca aceea nemaipomenită.

Femeia scoase un urlet care nu mai avea nimic omenesc în el și începu să se tîrască, apoi se ridică și alergă spre grămada de vrejuri.

— *Schweine !* comentă scena neamțul cel tînăr, îmboldindu-mă cu automatul.

— Bandiți ! tălmăci (pentru el și pentru mine) polițistul, înghioldindu-mă și el.

Strigătele, scîncetele și urletele omenești care se declanșaseră la un moment dat se rostogoleau peste sat ca pojarul și nu au încetat toată ziua, pînă la urmă, pînă în clipa cea din urmă...

Ne împing acum spre ulița principală a satului — pe mine împreună cu bătrîna și cu femeia cu bluza roz căreia nu-i ajungeau mîinile ca să-și adune și să-și țină lîngă poale copilașii. Și așa cum începuseră la un moment dat lamentările și strigătele fără sfîrșit, începe din clipa aceasta goana, cursa dementială. Ne

împing pe uliță, unde deja alți oameni erau mînați, hăituiți de colo-colo și unde mereu alți bărbați cu femei și copii erau smulși din case și de prin curți ca să fie aruncați pe portițe afară, în uliță, și mînați, împinși înainte, undeva, spre marginea satului. Țipete, gîfîieli, lovituri de pat de pușcă și ciomege, asmuțeli și boturi căscate de cîine ciobănesc împingeau spre necunoscut mulțimea care sporea mereu. La început, procesiunea se deplasa mai lent și numai în interiorul ei răsunau necontenit strigăte și plînsete, oamenii se agitau, alergau de colo-colo, se fereau speriați de cîinii pe care nemții îi asmuțeau asupra mulțimii, slăbind lesele și lăsîndu-i să-i m u ș t e. Dar tot mai strident răsună comenzile, strigătele, loviturile, asmuțelile, plînsetele și vaietele, tot mai repede aleargă mulțimea în necontenită creștere, care tinde neabătut spre ceva, spre ultimul obstacol postat la capătul uliței. Și cu cît aleargă mai repede și mai fără speranță, cu atît mai cruzi devin călăii, cu atît mai des îmbrîncesc, lovesc, urlă.

Și tot mai ofensate par mutrele roșii și asudate ale călăilor. Fețele lor reflectă pur și simplu suferința, chinul, jignirea. Fiindcă sîntem atît de neraționali și de indisciplinați încît nu sîntem în stare să înțelegem ce ne pretind ei, sîntem atît de gălăgioși și de recalcitranți încît nu vrem să credem în ausvaisuri, în verificarea actelor, în obișnuitul și necesitatea celor ce se petrec.

Cu deosebită rîvnă se ocupau călăii de copii, lovindu-i cu bețele și asmuțind asupra lor cîinii. Iar cînd un băiețel de vreo zece anișori s-a strecurat pe sub mîna maică-si și s-a repezit spre lanul de secară, neamțul s-a simțit atît de jignit, încît a gemut și imediat a dat drumul cîinelui din lesă. Femeia s-a repezit după ei, dar un altul a ajuns-o din urmă. Ah, cît îl contraria, îl jignea, îl martiriza această dezordine !

Îl văd din nou pe bătrînul în alb pe care-l zărisem din magazie. Străbătuse tot satul și acum stătea pe loc, parcă așteptîndu-ne, lîngă ceva negru fixat de peretele magaziei celei mari a colhozului. Lîngă cîrpa aceea străină, mare și neagră, lîngă însemnul acela sinistru al călăilor erau adunați oamenii care fuseseră mînați într-acolo înaintea noastră. (Abia mai tîrziu, amintindu-mi cele petrecute, am înțeles de ce stătea așa lîngă pînza aceea neagră, de ce-și ținea capul astfel bătrînul în alb : era orb !)

La oarecare distanță de magazie ne așteptau nemți cu caschete de ofițeri, mașini, motociclete. Două mitraliere erau îndreptate spre magazie.

Lîngă poarta larg deschisă ni se pregătise un coridor de cîini ciobănești și călăi. Două șiruri de oameni și cîini ne așteptau cu calmul cel mai desăvîrșit, ca și cînd ceea ce urmau să facă ar fi fost lucrul cel mai obișnuit, cel mai de înțeles de pe pămînt. Toate acestea (la fel

ca și stiva roșie cu uneltele antiincendiu de pe peretele magaziei) pot să spun că le-am o b s e r v a t mult mai tîrziu, cînd am putut să depăn în mintea mea convulsionată toate cele ce s-au petrecut cu atîta timp în urmă.

Dar atunci, în clipa cînd trăiam cele ce vă spun, nu aveam decît senzația că pe noi, pe mine, mă împing într-o prăpastie și că mă agăț cu mîinile și cu picioarele, cu tot trupul, împotrivindu-mă și nevoind să cred că acesta era sfîrșitul, dar în același timp înțelegînd îngrozitor de clar că acesta era inevitabilul. Aș fi putut să fiu la ora aceea oriunde, numai aici nu ! Dar mai poate exista și altceva pe pămînt cînd există asta aici ?...

Un cîrnat viu de călăi și cîini începe să înghită mulțimea și s-o împingă șerpuind spre gura neagră a porților deschise, în porții de cîte cinci-zece oameni. Cineva insesizabil dintre călăii care ne împing și ne lovesc în spate și în cap dă ordine :

— Pregătiți actele, buletinele de identitate, certificatele de naștere, diplomele școlare, pregătiți actele !...

Dar nimeni nu cere și nu verifică vreun act, probabil că planul, scenariul groaznicului spectacol s-a schimbat din mers din ordinul cuiva și acum cel ce strigă joacă un rol ce nu-și mai are rostul :

— Pregătiți actele !...

Cîrnatul mișcător de SS-iști și cîini, care ba se lărgește, ba se comprimă, înghite mereu

noi şi noi porţii de oameni, desprinzîndu-i din mulţimea încercuită şi înghesuită din toate părţile, împingîndu-i spre gura căscată a magaziei. Mutrele şi boturile celor ce ne împing, ne îmbrîncesc, ne lovesc, ne muşcă sînt furioase, oarbe de mînie şi neapărat jignite. Prea ne purtăm rău, stupid, nereceptiv faţă de ceea ce ni se cere, ni se pretinde, asurzindu-i cu ţipetele şi plînsetele, cu urletele femeilor şi copiilor, dîndu-le atîta bătaie de cap cînd nu trebuia decît să intrăm în magazie şi să prezentăm buletinele de identitate şi certificatele de naştere !...

Doi componenţi ai detaşamentului de represalii slăbesc lesa cîinilor, asmuţindu-i împotriva unui bărbat înalt şi tînăr care se proptise cu mîinile în stîlpul porţii, împiedicîndu-i pe ceilalţi să intre înăuntru. La început, cîinii l-au muşcat, apoi şi-au înfipt reciproc colţii în beregată.

Pe bărbatul care se împotrivea, nemţii l-au împuşcat, l-au tîrît lîngă peretele magaziei şi apoi au încercuit şi mai strîns mulţimea, dar cîrnatul SS-iştilor rămîne strangulat acolo fiindcă nimeni nu-i poate despărţi pe cîini. Cu colţii încleştaţi unul în beregata celuilalt, animalele stau nemişcate, cu picioarele puternice larg desfăcute. Nemţii îi împing, îi lovesc cu cizmele, trag de ei. Iar alţi călăi ne împing pe noi spre poartă...

Nu, orice s-ar spune, omul pe care-l omori nu-ţi oferă un spectacol plăcut. Ceea ce poţi citi oricînd şi pe feţele jignite ale călăilor. Ce

bine mi s-au întipărit în memorie aceste chipuri și expresia răzbunătoare a celui ce este ucis : na-vă, mutrelor, na-vă ! Mă feresc în lături, urlu, aș fi în stare să slobod o putoare de dihor în mutrele acelea pe care flutură jignirea proprie călăului.

Ce tare m-a impresionat o fotografie pe care am văzut-o odată la muzeul partizanilor din Belgrad. Probabil că mai e și acum acolo. Era ceva ce te atrăgea de departe, ca o sursă de lumină. Ce frumusețe uluitoare a zîmbetului omenesc ! Dar cînd te apropii și te uiți mai de aproape, constați că pe gîtul tînărului care zîmbea fericit se încolăcea un laț ! Și la spate păzea un fascist, gata să smulgă scăunelul de sub picioarele celui ce urma să fie executat. Cui zîmbea dar tînărul acela cu guler alb în jurul gîtului curat și subțirel, cu fața deschisă, de student ? Cui îi era adresat acel zîmbet ? Călăilor ? Spre a-i sfida ? Dar nu era în el nici urmă de împotrivire, de dispreț, nici o tensiune ! Mai curînd parcă și-ar fi văzut logodnica, nu ucigașii. Dacă n-ai fi văzut în spatele tînărului chipul acela preocupat al omului în uniformă, ai fi putut crede că niște studenți se distrau prezentînd pe scena unui teatru de amatori, stîngaci și șugubăț, în stilul lor tineresc, o execuție drept ceva imposibil, iar executatul nu vedea în jurul lui decît fețele zîmbitoare ale prietenilor. Și nu mutrele ucigașilor...

Atunci cui i se adresa zîmbetul acela omenesc ? Ultimilor oameni pe care îi mai vedea ? Căci alții nu vor mai fi, mai buni, mai doriți.

Niciodată. Aceştia erau totuşi ultimii. Nu, nu !... E un lucru pe care nu-l puteam accepta. Dar nici nu mă simţeam în stare să plec de lîngă partizanul zîmbitor. Şi, în sfîrşit, am înţeles. Condamnatul observase obiectivul aparatului de fotografiat şi prin el privea dincolo de spinările ucigaşilor — la prieteni, poate şi la logodnica lui. Îi vedea, prin el, pe oamenii pe care îi lăsase să trăiască în locul lui ! Chiar ucigaşii lui îi oferiseră, fără să vrea, această posibilitate...

Atunci, însă, noi i-am văzut numai pe ucigaşi, pe ei, pe cei ce voiau să ne închidă în magazie ca să le fie mai uşor să facă din noi un rug comun, să ne transforme cît mai repede în cadavre, adică în ceva supus, disciplinat, inofensiv pentru ei. Şi mă zbăteam împreună cu ceilalţi de-a lungul zidului format din boturile cîinilor şi ale ucigaşilor, furios, neputincios, murdar, gata să muşc, să le astup cu putoare gurile căscate şi ochii jigniţi şi furioşi !

Cîndva, cînd ajunsesem student, am văzut într-o carte o ilustraţie înfăţişînd un grup de oameni înlănţuiţi de şerpi. Era Laocoon. (Memoria mi se tot depărtează de magazie ; nici chiar ea nu poate rezista să zăbovească acolo mai mult !...) Odgoane de şerpi răsucite pe mîinile şi picioarele oamenilor încordaţi într-o spaimă paralizantă, feţe şi capete înălţate spre cer... Masa la care stăteam s-a înclinat, ferestrele s-au strîmbat şi abia am apucat să-mi transport greaţa la loc ferit. Colegilor mei de an le venea să rîdă de reacţia la artă a lui Gaişun. Cine să

ştie că revedeam ceea ce şi văzusem în realitate şi nu într-o reproducere. Întîmplarea data de la începutul activităţii mele de partizan. Nemţii şi vlasoviştii capturaseră pe unul din cercetaşii noştri, după care am fost trimişi să-i ridicăm cadavrul aruncat într-un cimitir. Partizanul se apărase cu dîrzenie, trăgînd din spatele crucilor şi al îngrăditurilor de piatră, dar pînă la urmă fusese capturat viu... Mîinile şi gîtul îi erau înfăşurate cu nişte frînghii vinete înspăimîntătoare. Erau propriile lui intestine. Şi am citit pe chipul mortului că el însuşi şi le smulsese mînat de o groază şi o durere oarbă...

Mulţimea, presată, legată, strangulată de şerpii şirurilor de soldaţi şi cîini ciobăneşti se frămînta sub imperiul groazei, disperării, furiei, în timp ce nu departe de ea stăteau ţepeni şi neverosimil de calmi ofiţerii cu chipie înalte. Îi remarcasem la început, apoi îi revăzusem prin ferăstruica magaziei. Şi calmul acela incredibil, rece căruia însă nimic nu-i scăpa, îşi avea un centru a tot ce se petrecea şi acesta era el, duşmanul meu principal.

Dar pe el aveam să-l sesizez, să-l remarc mai tîrziu.

Cînd mulţimea a fost înghesuită şi îndesată în sfîrşit în magazie şi am fost învăluiţi într-o beznă plină de vaiete, m-am pomenit chiar lîngă uşa care fusese închisă şi acum era bătută în piroane cu lovituri care pecetluiau un catafalc. Şi iar am început să caut cu încăpăţînare dementă unde aş mai putea găsi salvarea,

ultima șansă. Este o calitate care îmi devenise specifică, la fel ca oricărui partizan. Dar eu făceam parte și din masa care țipa, se zbătea, încerca să se smulgă de sub acoperișul magaziei, spintecat de fîșiile înguste ale razelor soarelui. (Deci, în ziua aceea și chiar la ora aceea, în clipele acelea, soarele lumina totuși strălucitor și atotcuprinzător !...)

Razele lui fumegau în praf ca niște fîșii, ca niște stîlpi de lumină coborîți de sus. Și din toate colțurile magaziei se și aud țipete de copii :

— Mămico, fum !

— Aoleo, ne-au dat foc !

— Mămucă, o să ne doară, e dureros, mămucă ?...

În mijlocul mulțimii îngrozite îmi imaginez, fără să vreau, ochii imploratori, fețișoarele surioarelor mele gemene. Toate fețele, toți ochii copiilor de aici își seamănă atît de mult. Și-mi caut cu privirea mama și mi-e teamă să n-o recunosc (căci începe să mi se pară că totul se petrece în magazia unde au ars ele de vii). O să vadă că și eu sînt aici, că și fiul ei e aici...

Lumina cea mai puternică răzbate de afară lîngă ușă, prin două ferestruici înguste, sau mai bine zis găuri, tăiate sus, chiar sub acoperiș. Două ambrazuri care te atrag, pentru că aici e și mai strîmt. Un bărbat nu rezistă tentației și se saltă în mîini ca să privească afară. Pe loc însă capul îi este izbit înapoi și omul cade peste noi. (Țipetele erau atît de puternice, încît

nu auzisem rafala de automat.) Dungile de soare de pe fețe, de pe umerii oamenilor s-au înroșit imediat de sînge. Ceva lipicios și cald mă stropește și pe mine pe frunte. Dar nu pot să ridic mîna, atît sînt de înghesuit din toate părțile.

Și deodată vedem crăpăturile dintre bîrne și scîndurile porții cum încep să se înnegrească, să se umezească și simt miros puternic de benzină.

Un Laocoon cu mai multe brațe, capete și voci și cu ochii imenși ai femeilor și copiilor se răsucea și se zbătea în semiîntuneric, iar eu eram o părticică din el.

Iar undeva era cîmp, era pace, cu țîrîit de greieri, era șleau peste cîmp, și un om care se ducea liniștit în legea lui...

Deodată ferăstruica strîmtă de deasupra noastră se umbrește. O pereche de ochi adăpostiți sub un cozoroc lung-lung ne scrutează. Parcă ar căuta pe cineva. Se face liniște. Numai plînsul copiilor continuă, ca firicelele de apă după valul care s-a retras de pe mal.

— Fără copii, ieșiți, auzim o voce cu accent străin. E permis celor fără copii. Ieșiți pe aici, pe fereastră. Copiii trebuie lăsați înăuntru.

Se așterne o liniște totală, în care însă tot globul pămîntesc se mișcă din loc, așa cum probabil se mișca, se înclina axa planetei noastre înainte de glaciațiune. Femeile, cele dintîi, și-au dat seama, au priceput. Un vaier omenesc ca acela nu mi-a fost dat să aud în toată ziua aceea înspăimîntătoare. Credeți-mă, se vor îm-

plini curînd treizeci de ani de cînd îmi sună în urechi vaierul acela mut, dominat de un glas nedumerit :

— Bine, băiete, de ce ți-ai pus șoșonii de cauciuc ? ! Ca să-ți ardă mai mult timp piciorușele ?...

Abia atunci am înțeles ce făceau oamenii, în mare grabă, în strigătul lor mut : se dezbrăcau și își dezbrăcau copiii, își smulgeau hainele de pe ei, ca și cînd ar și fi luat foc...

Altcineva se și săltase ca să se uite pe ferestruica iar luminată. Ceilalți îl susțin, îl ajută. Omul își ferește fața, capul de lumină, ca de para focului, temîndu-se de o nouă rafală de automat. Dar nu se poate menține, picioarele încep să i se bălăbănească și coboară. Fac semn că vreau eu să mă ridic pînă la ferestruică și pe dată mîini și umeri de semeni serviabili mă saltă în sus. Mai întîi văd mașinile și pe cei ce se aflau mai departe de magazie — pe ofițeri. În fața magaziei erau postați în semicerc soldați cu căștile trase pe ochi și cu automatele în poziție de tragere. Cei de jos mă saltă mereu, astfel că, după față, genunchii, apoi picioarele ajung la nivelul ferestruicii. Îmi trec prin ea un picior, încalec peretele, plec capul și strecor afară umărul. Văd sub mine verdele ierbii și paie de-a lungul peretelui. Sînt împins mai tare și cad grămadă, ceea ce-mi stîrnește iar durerea în umărul luxat. Cu aceeași răutate și brutalitate cu care fusesem aruncat în magazie, sînt înșfăcat acum și smuls de lîngă ea. Îmbrîncit și iar îmbrîncit, mă pomenesc chiar lîngă mașini.

Şi aici l-am văzut în apropiere pe el, pe duşmanul meu principal. Chel, ras pînă la luciu (era singurul dintre ofiţeri cu capul descoperit), cu ochelari în rame de aur, supraveghind totul de la distanţă, părea un medic sau un funcţionar deghizat în haine militare.

Dacă mi-a atras pe dată privirea, asta s-a întîmplat poate pentru că ţine pe umăr o maimuţică neastîmpărată, cu pete albe rotunde în jurul ochilor, care se tot învîrteşte ridicîndu-şi coada lungă şi groasă ca de şobolan făcînd mereu grimase. El o mîngîie cu gingăşie. Privirile ni se întîlnesc : ale mele, ale lui, ale maimuţei, El mă priveşte cu curiozitate (sau cel puţin aşa mi se pare), în timp ce privirea maimuţei e tîmpă şi tristă.

Lîngă mine se nimerise acelaşi poliţist care mă mînase către sat. E drept că abia-l pot identifica, atît de ştearsă, de palidă, de nerecunoscut îi este faţa. Se pare că aici se termina efectul narcotizant al şubredelor lui convingeri despre „bandiţii stalinişti". Probabil că pentru prima oară vedea una ca asta, participa la aşa ceva.

Prin găurile-ferestruici, alţii încearcă să se strecoare : un bărbat rămîne înţepenit în cadrul strîmt, pe jumătate atîrnat afară, agită piciorul, nu poate să-şi scoată umărul şi capul, la ferestruica cealaltă ba apare, ba dispare faţa schimonosită a unei femei, apoi capul unui copil, apoi iarăşi, întrebător, nehotărît, schimonosit de suferinţă, chipul femeii. E întipărit pe el un urlet mut îngrozitor. Dar iată acum în cadrul ferestruicii o fată, mai curînd o fetiţă, mîinile

ei subțirele, picioarele și capul se strecoară afară și fetița, cu un țipăt neajutorat, se prăbușește pe paie. Sare însă pe dată în picioare ca să ia copilul pe care i-l întind prin ferestruică patru sau poate mai multe mîini deodată. Și tot atunci, ca în fața a ceva insuportabil pentru toți, tresar protestatar chipiele ofițerilor, freamătă de indignare întreaga coloană de soldați și de cîini-lupi. Doi-trei nemți cu automate se reped la fetiță ca să-i smulgă copilul. Din magazie pornește un vaiet îngrozitor, care se înalță pînă la cer. Simt că mă cuprinde tremurul, un tremur înghețat și puternic. La fel tremură și tînărul polițist care mă mînase către sat. Numai acolo unde se află dușmanul meu principal predomină din nou nemișcarea, sau cel mult gesturile line al căror calm e și mai bine pus în evidență de agitația sălbatică a maimuțelei cu ochi albi care sare de pe un umăr pe altul, arătîndu-și botul ba din spatele unui chipiu, ba din dosul capului ras. Fetița și copilul au și fost despărțiți în două trupuri care scot țipete disperate, iar unul din ele, cel mai mic, dezbrăcat acum, aproape gol, e îndesat înapoi prin ferestruică. Fetița e îmbrîncită spre mașini și așa ajunge pînă la fîntîna unde mă aflu eu sub pază. Nimănui nu i-a fost dat vreodată să vadă niște ochi atît de îmbătrîniți ca ai fetiței aceleia cînd alerga spre noi căutînd parcă ajutor. Ajunsă la fîntînă, se prăbușește cu fața la pămînt și nici nu mai încearcă să se ridice.

Stăpînul maimuței se uita la ea cu aceeași curiozitate cu care mă privise, nu cu mult în

urmă, şi pe mine şi avea aerul că înţelege totul foarte bine. Şi cei din jurul lui aveau aerul că înţelegeau totul foarte bine. Numai faţa albneagră păroasă a maimuţei cu ochi holbaţi şi trişti păstra expresia unei mai umane neînţelegeri.

Cei ce cădeau afară prin ferestruică erau mînaţi spre maşini, spre fîntînă şi astfel numărul nostru creştea. Şi cu cît rămîneau în magazie mai puţini oameni, cu atît mai puternice, mai insuportabile deveneau strigătele şi urletele lor.

Cade prin ferestruică un băieţel, se ridică în picioare speriat şi imediat se reped spre el şi-l înşfacă indivizii cu căşti. Îl ţin răstignit de ambele mîini şi privesc la ofiţerul chel cu maimuţa. Acesta ezită o clipă, apoi însă face un semn în direcţia fîntînii : îngăduia să nu fie considerat copil. Iar în timpul acesta încearcă să se strecoare prin cadru, anevoie şi neîndemînatic, o bătrînică pe a cărei faţă tuciurie şi plină de riduri citeşti groaza şi nedumerirea...

Ceea ce se petrece este pe înţelesul celor cu chipie, a celor cu căşti şi mai ales a celui cu capul ras. Acesta contemplă calm, meditativ, cele ce se petrec, dar pare preocupat mai mult de maimuţă, aşteptîndu-i reîntoarcerea de pe un umăr străin pe umărul lui, o mîngîie şi o trage uşor de coadă.

Din nou este aruncat afară pe ferestruică un băieţel. De data aceasta capul ras se strîmbă de parcă i s-ar fi adus o ofensă personală. Şi ime-

diat prind să urle cîinii și însoțitorii lor, iar un ofițer dă fuga la ei. Băiețelul încearcă să se smulgă din mîinile soldaților care-l înșfăcaseră nu ca să-l ducă, ci pur și simplu ca să și-l arunce unul altuia spre spărtură, scăpîndu-l pe jos, totuși fără a-l lăsa să le scape. Pe ferestruică dă zor să iasă în mare grabă o femeie, probabil mama băiatului, căci e numai cu ochii la băiețel. Dar acesta a și fost tîrît spre cealaltă ferestruică și îndesat înapoi în magazie. Femeia vrea și ea să intre înapoi, însă mîinile serviabile dinăuntru o împing și o ajută să iasă afară. Cade, în timp ce băiețelul se mistuie în gaura întunecată. Femeia sare în picioare și dă fuga la ferestruică, întunecată, uriașă din pricina groazei și a suferinței, dar călăii o înhață și o tîrăsc ceva mai încolo, ca s-o împuște... După care îi aruncă leșul pe paiele de lîngă perete.

Chelul, cu o grimasă de nemulțumire și scîrbă, se îndreaptă spre automobilul decapotabil. Îi vedeam acum spatele cocoșat bătrînește pe care se agita dintr-o parte în alta, ca limba unei pendule, coada lungă și groasă...

Era semnalul : terminați. Un ofițer tînăr aleargă spre magazie, nemții culcați lîngă mitraliere se pregătesc de tragere, lanțul detașamentului de pedepsire se desprinde de pereții magaziei. Dinspre paie spre perete țîșnește — ca un țipăt ! — flacăra. Și simt în ochi același șoc ca și pe „insulă“. Și totuși sînt în stare să privesc și să văd cum sînt azvîrliți afară prin ferestruici copiii și cum cad direct pe paiele aprinse...

IOSIF IOSIFOVICI KAMINSKI (*satul Hatîn, raionul Logoisk, regiunea Minsk*) :

— Și pe mine m-au mînat în magazia ceea. Fiică-mea, băiatul și nevasta erau tot acolo. Și cîți alții ! Și eu îi spun fiică-mi : „De ce nu v-ați îmbrăcat ?“ „Păi, ne-au smuls hainele de pe noi“, zice ea. „De pe mine au smuls și șuba, ne-au dezbrăcat...“ Ne mînau în magazie și ne închideau, ne mînau și ne închideau. Atîta popor adunaseră aici, că nu puteai să ridici mîinile, nici să respiri. Oamenii țipau, copiii la fel. La atîta lume, și groază destulă, ce mai ! Era fîn acolo, și paie, și nutreț, că mai țineam încă vaci. Ne-au dat foc de sus. Au aprins de sus, arde acoperișul, focul cade peste oameni, fînul, paiele iau foc, oamenii nu mai pot respira, se înăbușă, ne înghesuie atît de tare că nu mai putem răsufla. Nu-i chip. Zic băiatului : „Proptește-te în perete cu picioarele și cu mîinile, proptește-te !...“ Și deodată ușa se deschide, se deschide ușa, dar oamenii nu ies. Ce-o mai fi și asta ? Păi îi împușcă acolo, în prag, zice careva. Și atîta țipa lumea, de nu se mai auzeau nici împușcăturile. Păi cum să nu țipe, că doar ardeam, ne cădea focul în cap, și apoi copiii — ce mai țipăt !... Zic băiatului : „Cațără-te cumva sus, ieși pe sus !“ Îl salt și mă dau în jos ca să mă strecor printre picioarele celorlalți. Și cădeau peste mine cei împușcați. Au căzut din cei împușcați peste mine, de nu mai puteam răsufla. Dau din umeri ca să mă scutur de ei — că pe atunci eram mai voinic — și am început să mă tîrăsc. Abia am ajuns în prag, cînd deodată se prăbu-

şeşte acoperişul, cade, şi cu el cade şi focul peste noi toţi !... Abia am reuşit să mă strecor, cu chiu, cu vai, afară, cînd deodată văd că vine în fugă la mine un neamţ şi cînd îmi dă una cu patul puştii, toate măselele îmi sar din gură. Şi băiatul a reuşit să iasă, numai că-i pîrlise niţel părul de pe cap. Dar n-a apucat să fugă decît vreo cinci metri, că l-au secerat cu mitraliera. L-au secerat... Iar vecinul nostru a fugit şi el, a ieşit din foc şi a căzut peste mine, s-a lăsat şi arde ca o buturugă, era roşu şi curgea sîngele din el peste mine... „Scapă-mă, striga el, scapă-mă !"... Apoi nemţii au plecat. Eu m-am apucat să-l trag de acolo pe băiat, dar tîra şi maţele după el... N-a mai apucat decît să mă întrebe dacă mama şi surioara lui mai trăiesc... Ferească Dumnezeu pe oricine de aşa ceva ! Să nu vadă şi să n-audă nimeni de o nenorocire ca asta !...

AVDOTIA IVANOVNA GRIŢEVICI *(satul Kopaţevici, raionul Soligorsk, regiunea Minsk) :*

— M-am ascuns în pod, în dosul hornului, sub o grămadă de curmei. Cînd, deodată, aud pe scară : scîrţ, scîrţ. Urca cineva. Îl aud chiar alături, cineva care răsufla greu. Aud paşi : se apropia de horn. Am deschis ochii, iar el se uită la mine, ne uităm unul la altul. Iar pe scară urca altul. Atunci el a luat un mănunchi de curmei şi mi l-a pus pe faţă, m-a acoperit...

IAKOV SERGHEEVICI STRÎNATKO *(satul Şalaevka, raionul Kirov, regiunea Moghilev) :*

— Era în vara lui patruzeci și doi, de partizani se vorbea încă puțin pe la noi. Aici, în comuna Borki, era un comisariat al poliției. Și deodată nemții au încercuit comuna Borki. Pe aceia pe care îi găseau pe cîmp, prin tufișuri, nu-i omorau, îi mînau spre sat. Eu tocmai veneam cu căruța la Borki, că-mi promisese cineva că-mi vinde niște orz. Că eu sînt de fel din Șalaevka, cale de cinci kilometri de Borki. Dracu' m-a pus să plec la drum tocmai atunci! Am vrut să mă întorc din drum, dar nu m-au lăsat. Drept e că nu m-au bătut, mi-au poruncit numai să merg la Borki. Atunci am mînat calul mai repede, am tras într-o curte, la un cunoscut. Și ei vedeau că nemții vin din toate părțile, dar nu știau nici ei de ce. Un moșneag îi ocăra pe băieții din Borki, că cică se duc noaptea pe la fetele din satele vecine: „Doar la petreceri și la fete le e gîndul, iar nemții or fi crezut că umblă la partizani!" Am ieșit cu stăpînul casei în ogradă și ne-am apucat să tăiem lemne: parcă ți-e sufletul mai ușor cînd faci ceva. Stăpîna casei n-avea, se vede, astîmpăr, că i-a venit să se ducă prin vecini, dar nemții n-o lasă: „Nahauz, maică". Nu se atingeau de nimeni pe uliță, nu omorau pe nimeni, ce e drept, e drept. Doar îi trimeteau pe toți „nahauz", acasă. Pe fiica lor și pe o prietenă a ei, care n-au răbdat să stea acasă și au ieșit în uliță, le-au mînat într-o casă străină. Stăm noi în casă, ne uităm pe fereastră. Stăpînul casei zice nevestei: „Ia dă-ne ceva de mîncare, dă-i încolo de nemți!" „Stați numai să plece și atunci o să

vă dau de băut“, îi răspunde nevasta. Şi numai ce auzim că bate cineva la uşă. Intră în casă unul cu automat, iar în urma lui alţii, o îmbrîncesc pe stăpîna casei de lîngă prag şi o seceră cu o rafală de automat. Iar eu m-am dat înapoi de lîngă masă şi m-am aşezat pe pat şi stau, că mi se întunecase vederea şi-mi bubuiau urechile. Stăpînul casei s-a ridicat de lîngă masă, iar ei l-au secerat şi pe el ! Am mai apucat să văd cum au scos, în brînci, dintr-o cameră lăturalnică un bătrîn. Dar apoi au tras şi în mine şi am căzut pe pat. Cînd mi-am revenit, bătrînul zăcea mort chiar lîngă prag...

ANNA NIKITICINA SINIŢA *(satul Borki, raionul Kirov, regiunea Moghilev) :*

— Au intrat în casă şi, fără să spună o vorbă, au tras în mama. Înainte de asta auzeam : „pac-pac-pac !“ — trăgeau prin vecini. Încă mama zicea : „Împuşcă găini“. De unde să ne treacă prin minte, iar de ieşit în uliţă ne era frică. La cei ce ieşeau, ei strigau : „Maică, nahauz !“ Cînd au tras în mama, a mai apucat să alerge pînă în camera unde eram noi şi să strige : „Copilaşii !“ M-am repezit imediat pe cuptor şi fetele după mine. Eu eram tocmai la perete, de aceea am scăpat cu viaţă. Unul s-a urcat pe pat, ca să fie mai sus, şi trăgea cu puşca — apoi încărca şi iarăşi trăgea ! Surioara mea era la margine, iar peste mine se lăsaseră prietenele, vecinele noastre, am simţit cînd le-au omorît. Că sîngele curgea peste mine. „Văleu ! Mămucă !“ — şi sîngele peste mine. Apoi i-am auzit cum vor-

beau și rîdeau. Aveam în casă un patefon, l-au pus, ascultau plăcile noastre. Au ascultat ce-au ascultat și au plecat. Atunci am coborît de pe cuptor și cuptorul era roșu tot de sînge, mama zăcea pe dușumea, iar pe fereastră se vedea cum arde satul, și casa noastră ardea, și școala de asemenea...

MARIA FEODOROVNA KOT (satul Bolșie Prusî, raionul Kopîlski, regiunea Minsk) :

— Satul nostru l-au încercuit dimineața... Noi ne-am adunat într-o casă din chirpici vreo douăzeci de vecini. Îi auzim cum vin... Și cînd au început deodată să tragă în ușă, în ferestre, fata mea mai mică strigă : „Măiculiță, mamă !" M-am uitat la ea, iar pe ea o nimerise aici, între ochi. A horcăit o dată, și atît. Și pe cealaltă ; avea șaisprezece ani, cea mai mare, a mea. Zac trîntită între copiii mei. Ne-au ucis și eu aud cum îi omoară pe vecinii noștri, ascunși după sobă. Și am deschis ochii. Femeia îi sărută mîna stîngă; nu-l lasă să dea patul la o parte — acolo erau copiii, iar ăla o lovește cu pistolul în cap. Îi strivesc cu patul pe copii și ei țipă. Doamne ! Iar altul a observat că eu mă uit, a venit fuga și — pac, pac, pac ! Parcă și acum văd pistolul acela albastru, albastru-albastru și cu focul peste fața mea, peste față. M-a tras de picioare de lîngă copiii mei. Da' eu tot mai eram în viață. Aud, iarăși umblă. Mă gîndesc, ăștia îs iarăși nemți. Cînd colo, era băiețelul meu, Jora, plin de sînge, nu vedea nimic, se

ducea spre prag. „Băiatul mamei !“ Iar el zice : „Eu credeam că nu mai sînteți în viață, voiam să mă duc să mă omoare...“ „Culcă-te, băiatul mamei, pe locul unde te afli, poate e un loc cu noroc !“ Nu știu, poate că au auzit acolo, dar văd că vine unul în fugă : „Ridică-te !“ A așteptat o clipă. Apoi a aruncat o grenadă sub cuptor. Și începe să se ridice fum, că dăduseră foc la casă, o stropiseră cu ceva. Ardea tavanul deasupra noastră. De omorît nu ne-au omorît, dar o să fie și mai rău, că om arde de vii. Am sărit în picioare, era un pat lîngă fereastră, am scos giurgiuveaua, îl chem pe Jora și-i zic : „Ajută-mă să le scot afară“. Am ridicat-o pe cea mai mare, iar ea era moale și atît de tînără !... Nu pot, e grea și mîinile mi-au amorțit, dar nu vreau ca ele să mai și ardă. Le-am urcat cum am putut în pat, pe pervazul ferestrei și am picat afară, pe fereastră, cu toții, le-am tîrît apoi cu Jora în groapa de cartofi. Iar satul ardea tot, de peste tot erau tîrîți oameni, țipau, urlau, și nemții umblau prin grădini, fluierau, și porcii clefăiau deasupra stăpînilor lor arși de foc... Și-i aud fluierînd tot mai aproape, porcii clefăiau, și-mi părea rău că nu ne omorîseră și pe noi acolo, în casă ; au să ne găsească și iar au să ne chinuie, și noi o să țipăm, o să urlăm...

TATIANA FEODOROVNA KRAVCIONOK (satul Brițalovici, raionul Osipovici, regiunea Moghilev) :

— Era după bătălia de la Stalingrad. Țin minte bine, pentru că fratele meu venise de la

pădure şi se bucura. Şi zicea că nemţii vor fi acum şi mai răi. Iar a doua zi a venit un comandant de-al partizanilor şi ne-a sfătuit să fugim în pădure în caz că i-am vedea venind pe nemţi. Apoi ne-a cerut să-i dăm cîteva oi şi atunci unii au spus : a, uite de ce vrea el să ne sperie ! Ştiam şi noi adevărul despre nemţi, dar era iarnă, ger, şi mai erau şi copiii, şi nici haine mai călduroase nu aveam... Era greu să stai chiar şi o oră în pădure. Aşa că ne-au surprins pe toţi în sat. Ne-au poruncit să ne adunăm la şcoală, ca să ne verifice actele, ausvaisurile. Ne-au închis, nu puteam ieşi nici măcar să dăm apă copiilor. Au luat cîţiva oameni cu căruţele : cineva i-a condus pe nemţi în pădure, la o tabără de partizani părăsită. S-au întors şi mai furioşi, şi pe căruţaşi, după ce i-au bătut, i-au aruncat la noi. În tabăra aceea nimeriseră peste locuri minate. Nemţii i-au trimis mai întîi în bordeiul partizanilor pe oamenii luaţi din sat. Aceştia au intrat, au stat cîteva minute acolo, nu s-au atins de nimic, nici de chitară, nici de manta. Iar apoi au intrat nemţii, patru inşi, şi s-au atins. Şi au fost aruncaţi tocmai în vîrful pinului de lîngă bordei.

Au început să ne mîne. Din şcoală ne-au mînat în magazia colhozului. La început ne mînau în grupuri, apoi pe familii. Pe mine m-au luat ultima, eu eram ultima. Şi cei patru copii ai mei erau cu mine. Pe băiatul meu mai mare l-au împuşcat chiar în prag. Am căzut peste cei ucişi şi copilaşii lîngă mine. Uite aici, în gît

m-au nimerit. Am simțit cum s-a așezat un neamț peste picioarele mele și trăgea cu ăla... cu automatul... Era un fum, de nu vedeai nimic. Și cînd m-am ridicat, m-am uitat la toți și mă gîndeam : „O să înceapă să se ridice toți, sau numai eu am rămas în viață ?“

MATVEI RUDOVICI *(satul Dorî, raionul Volojinsk, regiunea Minsk) :*

*— Au dat ordin ca toți sătenii să se adune la biserică, să se roage, iar apoi vor putea pleca acasă. În biserică, un neamț s-a apropiat de mine : „Dă kinderul * maică-si“, iar pe mine m-a luat de guler și m-a îmbrîncit afară ! M-a îmbrîncit afară. Dacă lăsai copiii, îți dădeau drumul afară ! Îți dădeau drumul ! Pe femei, pe mame, la fel, dar nu orice mamă putea să consimtă. Nici nevasta mea n-a vrut să-l lase... Ce pot să zic... Și totuși trebuia să scape cineva cu viață, odată ce așa stăteau lucrurile, nu-i drept ? Nevastă-mea n-a vrut, a rămas cu copilul. Nemții au dat foc bisericii și noi toți care eram pe uliță îi auzeam pe oameni cum își dau duhul acolo. Ne-au secerat pe toți cu mitralierele — era numai foc...*

NADEJDA ALEKSANDROVNA NEGLIUI *(din fostul sat Levișci, locuiește acum în satul Krasnaia Storonka, raionul Slutk, regiunea Minsk) :*

---

* De la substantivul german *Kind* (copil) *(n.t.).*

— Au venit de cîteva ori, dar ne-am ascuns în pădure. Atunci au venit și au rămas în sat. Nu se atingeau de nimeni, își mîncau proviziile lor, iar șeful lor juca șah cu băiatul învățătoarei. Esesistul ținea pe umăr o maimuță vie, cu pantalonași. Chiar așa ! O maimuțică neastîmpărată. Și au început atunci unii să vină pe acasă. Nu opreau pe nimeni, ba îi lăsau să plece și înapoi. Dar gerul ne mîna spre casă, că doar știți ce haine aveam pe atunci, pe timp de război. Ei însă au numărat seara ferestrele la care era lumină și — gata — n-au mai lăsat pe nimeni să iasă din sat !...

Mai întîi au adunat toate vitele pe islaz. Și pe bărbații care erau mai voinici. L-am trimis și eu pe omul meu, deși nu voia să meargă, plîngea, toți plîngeam, da' îl îndemnam, că de ce să murim toți odată ? Iar copilașii mereu mă întrebau : „O să ne omoare, mămico ?“ Of, Doamne !... Am ieșit în curte, da' am fugit repede înapoi, că te omorau și rămîneau copilașii singuri. Intră un neamț, se uită, parcă ne-ar număra. Mi-a făcut semn să merg după el în grajd. Eu n-am vrut să mă duc. N-a zis nimic, a ieșit afară. Și imediat a venit în fugă altul și s-a repezit la mine. Cînd m-am trezit, toți copiii mei zăceau lîngă mine, morți, tavanul ardea deasupra mea, iar mie nu știu ce mi-a venit că am luat oalele și m-am apucat să le scot afară, scoteam oalele afară...

MARIA ALEKSANDROVNA LIHVAN *(satul Borki, raionul Maloritski, regiunea Brest) :*

— *Bărbații de la optîșpe la patruzeci de ani să iasă toți afară! De la optîșpe la patruzeci, auzi!... Așa că și-al meu, care ținea fetița în brațe, a lăsat-o jos, a sărutat-o și a ieșit. Iar neamțul a luat o prăjină — atît de mulți bărbați chemase, că erau puși pe trei rînduri: și din cei mai în vîrstă, și din cei mai tineri, și din cei foarte tineri — și a luat prăjina, o prăjină cu care se prind căpițele cînd le aducem de la cîmp, și uite așa, cu prăjina, i-a pus pe bărbați în rînduri și îndrepta rîndurile cu prăjina, ca să stea rîndurile cît mai drepte. I-a înșiruit, și noi plîngeam, plîngeam! Plîngeau și copiii. Nu mai era colțișor uscat în batistele noastre.*

Și-i mînă, îi mînă pînă pe drumul de piatră. Pe ei, pe bărbați îi mînă. Și nemții care-i mînau, scoteau din cînd în cînd o sticlă din buzunar și trăgeau un gît, dădeau pe gît, apoi se înfășurau în pelerine. Și îi mînau pe-ai noștri.

Iar polițistul nostru s-a urcat într-o mașină deschisă și a plecat mai încolo, apoi a coborît. Și a început să alerge pe la case, alerga din poartă-n poartă și aduna o mulțime de cazmale. Oamenii nici nu știau, credeau că poate vor să captureze partizani. Încă nu știam nimic... Iar cînd a adunat cazmalele, atunci ne-am zis: „Ca să ne ia zilele le-a adunat, ca să ne ia zilele". Și a plecat într-acolo, spre cimitir...

Și au mînat acolo o serie, apoi au venit și au luat altă serie... De trei sau patru ori, nu mai țin minte... I-au mînat acolo și i-au pus să sape gropi. Să sape gropi. Pentru noi toți... Și nu prea

departe... Apoi au început să-i omoare pe toţi ai noştri din Borki...

RAPORT (7)

Distrugerea satului Borki[1]*, de la 22.IX pînă la 23.IX.1942.*

„22.09.42. Compania a primit ordin să distrugă satul Borki, situat la 7 km de Mokranî.

La aceeaşi dată, în cursul nopţii, plutoanele companiei au primit instrucţiuni în legătură cu operaţiunea ce urma să aibă loc. Au fost făcute pregătirile corespunzătoare.

Numărul de camioane era suficient pentru ca la 22.09. să fie încărcate şi trimise la locul de adunare, la Mokranî, toate plutoanele, precum şi detaşamentul suplimentar al companiei a 9-a. Transportul a avut loc fără incidente.

Căruţele necesare operaţiunii au fost pregătite din timp, astfel că la ora stabilită au ajuns la punctul Borki. În timpul selecţiei căruţelor au fost remarcaţi cîţiva ţărani recalcitranţi, compania a cerut pedepsirea lor.

Operaţiunile s-au desfăşurat conform planului, totuşi au avut loc unele întîrzieri. Lucrul acesta s-a datorat următoarelor cauze : pe hartă, satul Borki este indicat ca un grup compact de case. În realitate, s-a constatat că satul are o întindere de vreo 6—7 km atît în lungime, cît şi în lăţime. Cînd s-a luminat de ziuă, am observat lucrul acesta şi am fost nevoit să lărgesc aria

---

* Regiunea Brest, raionul Maloritski.

de încercuire dinspre răsărit și am împresurat comuna ca într-un clește, mărind concomitent distanța dintre posturile de înaintare. În felul acesta am reușit să-i încercuiesc pe toți locuitorii comunei, fără excepție, și să-i aduc la locul de adunare. A avut un efect pozitiv și faptul că scopul adunării a fost ascuns populației pînă în ultimul moment. La locul de adunare domnea liniștea, numărul posturilor de control a fost redus la minimum și unitățile devenite astfel disponibile au fost introduse în acțiune. Echipa de gropari a primit lopeți abia la locul de execuție și datorită acestui fapt populația nu a avut cunoștință de cele ce se petrec. Puștile-mitraliere, instalate discret, au permis curmarea chiar din primul moment a panicii, ce începuse atunci cînd au răsunat primele împușcături de la locul de execuție, situat la 700 metri de sat. Doi dintre bărbați au încercat să fugă, dar după cîțiva pași au căzut la pămînt secerați de focul de mitralieră. Execuția a început la ora 9.00 și s-a terminat la ora 18.00. Ea s-a desfășurat fără nici un fel de incidente. Măsurile luate în prealabil s-au dovedit adecvate.

Confiscarea cerealelor și a inventarului gospodăresc s-a desfășurat conform planului, dacă nu luăm în considerare o anumită întîrziere. Numărul de căruțe s-a dovedit suficient, căci cantitatea de cereale nu era mare, iar locul unde am depozitat cerealele nu era departe.

Inventarul casnic și cel agricol a fost transportat odată cu cerealele și căruțele.

Prezint mai jos numărul celor executați : 705 persoane, din care bărbați — 203, femei 372, copii — 130.

Numărul animalelor adunate poate fi estimat numai aproximativ, deoarece la locul de adunare al animalelor nu s-a ținut o evidență numerică precisă : cai — 45, cornute mari — 250, viței — 65, porci și purcei — 450, oi — 300.

Din inventarul agricol au fost adunate : 70 căruțe, 200 pluguri și boroane, 5 semănători, 25 mașini de tocat paie și alte ustensile mărunte.

Toate cerealele confiscate, inventarul agricol, precum și vitele au fost predate administratorului fermei de stat Mokranî.

În acțiunea de la Borki au fost consumate : 786 cartușe de armă, 2 496 cartușe de automat.

Compania nu a avut pierderi în oameni. Un vagmistru suspect de icter a fost trimis la spitalul din Brest.

Müler"

Semnat : Lt. major, locțiitor al comandantului de companie [1]

...Sîntem îmbrînciți, împinși departe de fîntînă ; în spatele nostru, lîngă magazie, țăcăneau zgomotos mitralierele, dar nici măcar zgomotul lor nu reușea să acopere țipetele oamenilor.

Se petrecea cu mine ceva de neînțeles : făceam eforturi disperate și fără sens să ajung la mașina

---

[1] ȚGAOR SSSR (Țentralnîi Gosudarstvenîi Arhiv Oktiabrskoi Revoliuții SSSR), fond 7021, opis 148, unitate de păstrare 1, p. 225—227.

decapotabilă, adică acolo unde stătea nemișcat spatele bătrînește adus și capul ras și lucios al dușmanului meu, lîngă care se agita și se strîmba, întărîtîndu-se, maimuțica cu ochi albi și coada groasă ca de șobolan. Polițistul mă tot împingea înapoi, dar și el se comporta ca un somnambul. Aproape că ajunsesem la mașină, cînd ea s-a cutremurat deodată și a luat-o din loc. Ce voiam să fac și, de fapt, ce-aș fi putut face, nu-mi dau seama. Poate că nu doream decît să-l văd de aproape și să-i memorez figura, ca să mă răzbun. Și poate ca să văd ce acoperea cu fundul ei cu coadă groasă maimuța care se tot agita ba ascunzînd, ba îndemnîndu-te să vezi ce ascunde.

Un sentiment straniu suprapune în memorie faptului acestuia vizita pe care am făcut-o mai tîrziu în subsolul Luvrului : contemplînd relicvele funerare romanice, încercam să văd fețele bătrînelor călugărițe care purtau pe umeri corpul neînsuflețit al unui cavaler. (Căci, după cum am mai spus, am călătorit mult, am privit pe săturate, ca să-mi fac parcă o rezervă, presimțind că în curînd am să rămîn singur față în față cu întunericul.) Cavalerul era în poziție perfect orizontală, împietrit de-a lungul paloșului său lung cu mîner în formă de cruce și cu tălpile sprijinite pe un leu mic și supus, iar călugărițele cernite și încovoiate sub greutatea trupului cavalerului, într-o poziție foarte realistă, aveau fețele ascunse în pîlniile adînci ale glugilor. O irezistibilă curiozitate mă îndemna să arunc o privire sub

glugile negre, convins că ascundeau grimasa unui rîs mut de satisfacție !

Nu știam ce lua cu sine spinarea încovoiată a dușmanului meu, plecat cu supunere sub maimuța neastîmpărată, nu știu ce grimasă era întipărită pe fața lui. Oare aceeași curiozitate plină de cruzime ? Siguranța cuceritorului care crede că totul va rămîne pentru totdeauna așa : „ei“ — sub noi, „noi“ — deasupra lor ? Și ideea aceea șchioapă, narcotizantă, dar persistentă în istorie, că forța este drept, scop, justificare ?

Și bineînțeles grimasa de dispreț a canibalului față de lipsa de educație a victimei cu chipul schimonosit de o suferință neomenească !

Cred însă că pleca de lîngă magazia cuprinsă de flăcări și plină de vaiete fără a bănui că nu peste mult timp, chiar astăzi, totul avea să se schimbe brusc. Și soarele nu va apuca să apună pînă cînd dușmanului meu totul i se va părea altfel. Și chiar va fi altfel.

— ...Vă ascult, Florian Petrovici, și nu pot să nu mă mir cît de mult au calomniat oamenii animalele ! „Instincte animalice“ etcetera etcetera... Bine ar fi să fie măcar animalice ! Anul acesta am petrecut o lună întreagă în pădurile de la Belovejsk. Ce simplu, aș spune prin mijloace pur morale, își impun zimbrul sau chiar mistrețul autoritatea asupra semenilor lor. Căci foarte rar se întîmplă ca fiarele, chiar și cele mai sîngeroase, să-și ucidă semenii. În orice caz, lupta cu exemplarele din aceeași specie nu este distructivă la ele. Or, tocmai acest instinct de

conservare a speciei este cel mai animalic ! Ceea ce nu-i împiedică pe unii să susţină sus şi tare (şi Boki bate cu palma pielea lipicioasă a servietei sale) că natura ar fi de vină pentru că omul e agresiv şi crud cu semenul său. Dacă natura-mumă are vreo vină, nu poate fi decît aceea că l-a lăsat pe om să se depărteze prea mult de ea ! Da, asta-i : el a ieşit prea mult din sfera de atracţie a naturii, şi-a pierdut aproape cu totul instinctul fundamental, da, da, tocmai instinctul acela animalic, de conservare a speciei !

— Aşa e, colega ! Căci de aici încolo începe „a doua natură" : cultura. Întrebarea este însă cum e cultura asta. Cît e ea de umană, de omenoasă şi de omenească ! Fascismul este însă o calomnie atît la adresa naturii umane, cît şi a culturii omului. Cea mai sinistră calomnie din istoria omenirii !

— Dar istoria însăşi ? E tot calomnie ? Dar războaiele, inchiziţia, cruciadele, noaptea sfîntului Bartolomeu şi alte asemenea „nopţi", „rozele" rău mirositoare, nenumăraţii hani şi Tamerlani care au împodobit planeta noastră cu monumente clădite din milioane de cranii omeneşti ?!

— Şi totuşi fascismul este o calomnie la adresa omului. Nici chiar străbunul nostru preistoric, îmbrăcat în piei de animale, nici chiar el nu merită ofensa de a fi socotit strămoşul fascismului. Nu, nu ! Faceţi, vă rog, efortul de a vi-l imagina cît puteţi mai clar pe bietul nostru strămoş : lipsit de colţi şi de picioare iuţi, destul de slab în comparaţie cu celelalte animale, chel

pe tot corpul căci îl treceau mereu sudorile în efortul de a supravieţui ! Unica vietate muritoare atît de singură pe lume tocmai pentru că nimeni altul nu mai ştie că există moartea ! Dacă un individ din acelaşi trib murea la vînătoare răpus de o fiară, asta era ceva firesc. Dar dacă murea fără motiv, de exemplu din cauza unei boli ? Cum să nu te cuprindă groaza şi să nu încerci să-ţi explici lucrul acesta prin vrăjitoriile făcute de vecini ? Instinctul animalic al nemuririi intra în conflict cu experienţa umană, cu constatarea că moartea poate totuşi surveni. Să moară un nemuritor ? Cum se poate explica asta ? Numai prin vrăjitorie, fireşte ! Şi atunci, cînd moare aşa vreunul de-ai „noştri", caută „vrăjitorul" la vecini şi omoară-l ! Iar o asemenea acţiune nu poate fi considerată nici măcar răzbunare, ci o măsură profilactică — un fel de medicină şi ea a timpului. Nu, nu era crud strămoşul acela al nostru, ci mai curînd înduioşător prin neajutorarea lui puerilă în faţa universului brutal şi ininteligibil...

— Şi iată că încă de pe atunci conştiinţa umană şi instinctul de conservare a speciei s-au depărtat ca lamele foarfecelui una de alta. Conştiinţa a limitat acest instinct, l-a îngustat pînă la dimensiunea tribului : cei din alt trib nu mai sînt „noi", deci poţi să-i omori, poţi să-i mănînci ! Dar dacă eşti îndreptăţit să omori un „vrăjitor" dintr-un trib străin, atunci, dacă acela e de obicei departe de tine şi nu ţi-e totdeauna la îndemînă, de ce să nu-l cauţi chiar

în tribul tău, printre cei de același neam cu tine ? Așa rezolvi problema și mai repede, și mai comod. Și atunci : „căutați vrăjitorul“ ! Oare nu la această metodă simplistă, Florian Petrovici, au recurs escrocii din toate timpurile și de toate neamurile ? Și rețineți că această mașinațiune a funcționat fără greș. „Noi“ sîntem noi, arienii, „noi“ sîntem noi, albii, iar „noi“ sîntem cei mai, cei mai, „noi“, „noi“ și iar „noi“ !...

— Da, dar fără acest „noi“ nu ar exista nici contrarul, opusul lor. „Noi“ — adică revoluția. „Noi“ — adică oamenii muncii ! „Noi“ — adică omenirea ! Mă refer la acest „noi“ care nutrește și potențează capacitatea omului de a înțelege, de a simți suferințele altora ca pe ale sale proprii. Ba chiar și mai acut decît pe ale sale proprii. Ce să mai vorbim, după toate cîte au plutit pe fluviul istoriei, cursul inferior e poluat în proporție destul de mare și găsești aici resturi din toate relele. Și totuși izvorul rămîne totdeauna curat. Dar este absolut necesar ca un număr cît mai mare de oameni să-și dea seama în sfîrșit de pericolul de moarte pe care-l reprezintă nu numai poluarea mediului natural, ci și aceea a sufletelor omenești. Desigur, e mult mai comod să lași să se scurgă noroiul otrăvit în rîuri și în lacuri. E mai rapid și mai ieftin ! Și e de asemenea foarte comod ca în loc de cetățeni, în loc de oameni, să ai niște cruciați îndopați cu poșirca fanatismului, niște mașini de asalt, niște kamikadze, niște supermeni. Ce repede și simplu, ce ieftin rezolvi cu ajutorul lor problemele de

stat și cîte altele ! Cel puțin așa cred unii. Numai că, într-o bună zi, procedeul poate costa foarte scump întreaga omenire, întreaga planetă. Și va trebui înțeles și lucrul acesta, dacă omenirea nu vrea să piară. Cum zice poetul : „Atenție, umanitate ! Cuvîntul «ură» a fost conectat !"

— Asta-i bună, numai dacă nu vrea cu tot dinadinsul să piară ! Cine știe ce-i mai trece prin cap ! Teamă mi-e că omenirea dumneavoastră are ochii ca găina : nu vede decît bobul separat și cu condiția să fie și cît mai aproape. Și apoi, dumneavoastră contați prea mult pe răbdarea mea. Tocmai acum cînd bomba e la îndemînă ? Atenție, Florian Petrovici, să nu fie prea tîrziu !

...În jur, totul arde și duduie, ca un horn încins. Sîntem mînați pe ulița satului cuprins de flăcări, iar la rîndul nostru mînăm vitele. Probabil că în acest scop ne-a și fost cruțată viața, am fost lăsați să ieșim din magazie : trăiți, cel puțin deocamdată ! Sau poate că individul cu maimuța nu voia decît să vadă dacă și cum vor reuși oamenii să iasă prin urechea acului pe care le-o lăsase ?

Cum nu ne-a fost îngăduit să ne înarmăm cu bețe, mînăm vitele cu ce avem, adică cu palmele, cu pumnii, trăgîndu-le de coarne. Împingem animalele înnebunite prin coridorul de foc, iar pe noi ne împing, cu ciomagul și cu patul puștii, călăii. Unii poartă o uniformă ciudată, pe care n-o cunoșteam, verde-gălbuie, și chipie rotunde,

verzi, cu cozoroc foarte lung pe cap. Țipă la noi și la vite nu pe nemțește, deși într-o limbă tot de neînțeles.

O apuc și eu, așadar, pe blestematul acela de drum pietruit, căci spre el ne îndreptăm. În urma noastră se zbate mut și înspăimîntător, ca o vietate vîrîtă într-un sac larg și cenușiu de fum, satul mistuit de flăcări.

Priveam cu lăcomie la pădurea care se întindea în fața noastră — căci acolo avea să se întîmple a c e e a. E curios chiar că nemții și ăștia cu cozoroace lungi sînt atît de siguri de ei, de răi, de gălăgioși, de preocupați ca nu cumva să rămînă în urmă vreo vacă, să nu cadă din căruță vreo grapă, vreun plug, vreun sac cu grăunțe ; curios că asta-i preocupă și nu le dă prin minte că în pădure îi așteaptă moartea, se vor îneca în propriul lor sînge ! Și doar cît de limpede îmi imaginez ce se petrece în pădure : cum aleargă partizanii în direcția șoselei, cum instalează mitralierele și scrutează de după bușteni și copaci poiana din pădure în care își vor face apariția mașinile nemțești, coloana de căruțe, detașamentul de represalii. Dar nemții încă nu s-au urcat în mașini, fiecare grupă, fiecare unitate pășește în urma mașinii sale, în formație împrăștiată. Asta nu e bine. Dar asta înseamnă că vă e frică, știți că nu veți scăpa nepedepsiți, știți ! Mă tot uit în urmă, ca să văd unde e mașina decapotabilă cu dușmanul meu principal. Și îmi imaginez atît de clar ce se va întîmpla

imediat. Văd nespus de limpede chiar și ochii partizanilor. Și îi implor, le pretind să fie acolo, să-și facă apariția. După tot ce s-a întîmplat, nu au dreptul să nu fie, sînt datori să fie acolo! Îmi feresc ochii de privirea polițiștilor, ca nu cumva să ghicească ce știu eu, alerg cît pot după vaci, ridic de jos o tulpină de floarea-soarelui și mîn vacile spre șosea, țip din răsputeri, urlu la ele. În urma mea aleargă băiețașul pe care mîinile femeilor îl împinseseră afară prin ferăstruică și care scăpase cu viață. Îi spun: „Ține-te tot pe lîngă mine!", și el mă urmează supus, dar se uită mereu în urmă, la sacul de fum cenușiu care se mișcă deasupra satului ca viu. Cu noi e și fetița care înșfăcase copilul în brațe, refuzînd să-l dea nemților. Pe fața ei palidă și aspră curg șiroaie de lacrimi: parcă nu vede și n-aude nimic, ci numai plînge, tîrîndu-și picioarele în mijlocul cirezii de vite. Tot aici e și bătrîna cu care am venit eu de la magazie spre sat. Își duce la gură pe rînd mîinile negre și uscate, pentru a și le mușca, sau poate pentru a potoli tremurul buzelor zbîrcite.

Bărbații lăsați în viață (nu mai mulți de cinci sau șase cu toții) trădează în privire și mișcări o precipitare lipsită de sens și o desăvîrșită neînțelegere a tot ce se întîmplă: de ce se află aici, încotro merg, cum au ajuns aici.

Deodată călăii încep să dea semne de neliniște, răsună ordine în nemțește, cei de lîngă mașini dau fuga spre noi. Și mă întreb cu groază

dacă nu cumva au ghicit, au aflat ceea ce știam numai eu. În același timp, însă, mă și bucur să-i văd agitați și neliniștiți : aha, vă e frică, deci e adevărat că se va întîmpla ceva !

Acum, și nemții ne ajută pe noi și pe polițiști să adunăm vitele pe șosea. Nu cumva le e frică să nu fie minat și vor să verifice drumul cu picioarele vitelor ? Strecor priviri furișe în urmă ca să văd mașina decapotabilă.

În sfîrșit, ne-am regrupat din mers, așa cum au vrut nemții : în față cireada de vite, apoi noi cei ce le mînăm și după noi polițiștii și cei cu cozoroace lungi ; iar în urma tuturor, nemții pedeștri, apoi cei cu mașinile și, la sfîrșit, coloana de căruțe. Polițiștii cată mereu la nemți așa cum cată cîinele la stăpîn atunci cînd simte ursul pe aproape. Ah, cățeilor ! Îndată, îndată vă veți primi răsplata !... Pădurea e numai la doi pași. Îl văd acum din nou pe polițistul cel tînăr care ne mînase atît de furios către sat, pe mine și pe bătrînă. Și nu știu ce-mi vine deodată să mă răstesc la el :

— Ce tot rămîi în urmă ? Ține pasul !

Se uită la mine uimit, ba chiar speriat. De parcă ar fi răcnit la el un trunchi de copac sau un mort. Aici, lîngă pădure, am schimbat pe neobservate rolurile, cu toate că arma e deocamdată tot în mîinile lui. O armă parcă franțuzească, lungă ca o greblă, incomodă. Mai bun ar fi fost un automat. Polițistul ăsta n-are nimic

bun în afară de cizme : nu tari şi scurte ca la nemţi, ci militare, de-ale noastre...

Nemţii vin fuga din urmă, ne ajung. Poliţiştii prind iar curaj, se înviorează.

Dar eu îi şi văd şi chiar stau de vorbă cu aceia care-i aşteaptă în faţă — la vreo zece-douăzeci de minute...

Strîns din ambele părţi de pădure, drumul se îngustează, şanţuri laterale adînci sînt năpădite de ariniş. Speriate de mirosul de fum şi sînge, vitele se înghesuie unele într-altele, rag, adulmecă pămîntul, se împung cu coarnele. Nemţii trimişi în ajutorul poliţiştilor au aerul că vor să se ascundă de gloanţele partizanilor în mijlocul cirezii, în dosul vacilor. Şi acum, prinşi de torentul acesta care rage şi împunge, sînt zvîrliţi de colo-colo. De fapt, torentul ne-a înghiţit pe toţi, ca să ne izbească unul de altul şi să ne împrăştie iar. Caraghioasă neputinţă, care sfîrşeşte prin a te înveseli. Unuia dintre nemţi i se pare chiar faţa mea prea zîmbitoare, provocator de veselă.

— Bandit ? mă întreabă dînsul. Neamţul este atît de scund, încît nici casca-ceaun nu-i adaugă nimic la statură. Partizan ?

— *Schwein ?* îl ajută poliţistul. În confuzia creată de teamă şi de vînzoleala vitelor, nici nu-şi dau seama că au schimbat între ei şi limba, şi capetele cu ideile lor sărace.

— *Nix !* strig eu, dus de torent în altă direcţie. Eu *Schüler.* * Bandiţii — acolo. (Şi

* Şcolar (germ.) (*n.t.*).

le arăt în direcția arinisului din apropiere). Noi — *Bauer.* * Hei, vacă, dă-te mai încolo ! *Schüler, Bauerkolektiv !***...

Și vorbind așa, parcă îmi văd propria-mi față radioasă și răutăcioasă și, deși știu că întrec măsura, totuși nu mă pot stăpîni. De la distanță, din spatele capetelor aplecate ale vitelor, ochii noștri, ai mei și ai neamțului pipernicit, se întîlnesc și se încaieră. Îl văd cum încearcă să-și croiască drum pînă la mine, îl știu în stare să tragă în mine, dacă nu i-ar fi teamă să provoace panică ; cuminte ar fi să nu-l mai privesc, dar nu mai pot să mă stăpînesc. Oriunde mă împinge torentul de vite, mereu simt privirea piticului furios. Lovind cu automatul vitele peste coarne, caută să se apropie de mine, dar eu am grijă să mă depărtez pe marginea cercului care rage și împunge. Mă întreb ce să fac : s-o iau la fugă spre desișul pădurii ? Sau să aștept prima împușcătură, panica ? E curios ce sigur sînt că ne așteaptă ambuscada, de parcă aș vedea-o cu adevărat. Și nici nu-mi pasă că gloanțele nu vor face deosebire între prieten și dușman. Un singur lucru mă preocupă : vreau să și asist la c e e a c e va urma, să particip la c e e a c e se va petrece — numai așa se poate încheia această zi, altfel nu s-ar sfîrși pentru mine niciodată...

---

* Țăran (germ.) *(n.t.).*

** Școlar, țărani colectiviști (germ.). Construcția gramaticală este incorectă *(n.t.).*

Dar ce-i asta ? Se termină pădurea ? Am deodată senzația că-mi fuge pămîntul de sub picioare. Iar piticul cel furios cu casca-ceaun reușește în fine să se smulgă din mijlocul cirezii, iese în poiană și acum încearcă să răzbată spre partea unde mă aflu, mă caută cu privirea. Nu, pădurea nu s-a terminat, nu e decît o poiană mare, care într-o parte dă spre cîmp, dar în față e tot ea, pădurea.

Adică locul unde sîntem așteptați, de unde va veni atacul ! Piticul se îndeasă din nou între vite : nu e în apele lui la loc deschis, îl trec răcorile. Eu însă pot să ies acum la iveală, să merg pe margine, sigur că el n-are curajul să vină spre mine.

Înnebunită, sălbăticită de mirosul de fum și de sînge, cireada ajunge în poiană și se împrăștie prin ea, ca un vîrtej de apă curgătoare, ducînd cu ea umeri, capete, căști, chipie de nemți și de polițiști. Lovind și țipînd, eu, cu cei cîțiva bărbați din Perehodî și cu polițiștii înarmați cu bețe, mînăm cireada spre drum, din nou spre pădure. Se ivesc și mașinile, înaintează prin poiană, descopăr din nou mașina decapotobilă și chiar și maimuța, în plină agitație.

Știu, țin minte cum vezi de la pîndă o coloană ca asta (am stat și eu de două ori la pîndă), și am senzația că privesc poiana de-a lungul țevii unei arme, o prind în cătare, țintesc capul ras în jurul căruia se agită maimuța. (De cînd am

redescoperit mașina, întorc mereu capul după ea, uitînd chiar să mă feresc de piticul cel periculos.)

Mașinile și nemții sînt în poiană, iar cireada și polițiștii au ajuns foarte aproape de gura strîmtă a pădurii, unde ne așteaptă drumul. Îndată, îndată ! Îl chem lîngă mine pe puștiul din Perehodî și chiar îl țin de umăr, ca să-l pot împinge la timp spre pămînt... Mă opresc și las să treacă cireada pe lîngă mine : aștept mașina decapotabilă ca să fiu cît mai aproape de ea cînd va începe. Îndemn vitele cu tulpina de floarea-soarelui și aș fi gata să fac la fel și cu soldații și chiar cu mașinile. Mai repede, mai repede ! Îndată !... Îndată !...

— Cînd ți-oi spune, să te trîntești îndată la pămînt, șoptesc tremurînd de bucurie puștiului, care nu pricepe nimic, dar tremură și el. Unde-i fetița aceea ? S-o chemăm aici și pe ea.

Dar nu se întîmplă nimic. Mugind și împingîndu-se, cireada se afundă tot mai mult în pădure, tîrîndu-i cu ea pe polițiști și pe nemți, și nimic nu se întîmplă. Liniștea pădurii nu este sfîșiată de tunete, sub picioarele călăilor nu se cască nici o prăpastie.

Ba da, totuși s-a întîmplat ! S-a întîmplat lucrul cel mai groaznic. Nimeni nu dăduse fuga, nimeni nu alergase acolo cînd copiii cădeau din brațele mamelor în paiele aprinse sub peretele magaziei, iar mîinile acelea înnebunite de groază

implorau, chemau, strigau... Ah, cît mă dispreţuiam, cît mă uram pe mine însumi pentru că nu era nimeni aici, nu alergase nimeni încoace şi nu veneau măcar acum, ca să-i şteargă de pe faţa pămîntului pe aceşti, pe aceşti !... Şi nu-mi dau seama că lovesc cu băţul spinarea vitelor, care nu au nici o vină, le mîn spre drum, îmi strig mie însumi insulte, uitînd cu totul de piticul cel furios care probabil că mă pîndeşte din nou...

— Na, na, na-vă !

Asurzitor şi răzbunător încep să urle deodată mitralierele — dar nu din faţă, ci din spatele coloanei. Şfichiurile de foc ale gloanţelor împung în evantai larg poiana. Acolo unde se află maşinile, bubuie şi arde, iar deasupra pădurii (sau poate în mine ?) ecoul larg cît lumea întreagă ţipă, hohoteşte, plînge şi rîde în acelaşi timp, de fericire, de o fericire răutăcioasă, răzbunătoare. Na, na, na-vă ! Încasaţi-o ! Mă lovesc de coastele, de coarnele, de boturile vitelor, de călăii pe care animalele greoaie îi împiedică să se trîntească la pămînt şi să tragă. Îi văd pe poliţişti fugind în pădure. Dar unde or fi puştiul meu şi fetiţa cu faţa aspră şi plînsă din satul Perehodî ? Unde o fi maşina ?

Şi deodată o văd gonind direct spre mine, săltînd în panică pe muşuroaie şi hîrtoape. Fără să mă mai întreb ce vreau şi mai ales ce pot să fac, mă reped în întîmpinarea ei. Dar abia apuc să disting capul lucios al duşmanului meu

principal care se zgîlţîia ca la fantoşe, gata-gata să se desprindă, cu ochii holbaţi cît sticlele ochelarilor cu ramă de aur, şi groaza de pe mutra albă a maimuţei, căci maşina mai că s-a năpustit singură în explozie... Şi eu odată cu ea. Pădurea se frînge ca aripile unei păsări uriaşe deasupra drumului şi maşinilor în flăcări şi ia totul cu sine într-un fîlfîit asurzitor şi negru. Şi peste lumea întreagă se lasă o foarte simplă şi foarte senină mirare : „Moartea ? Oare aceasta să fie moartea ?"

...Revenirea în simţiri, lumina — le simt mai întîi în ochi ca pe o senzaţie dureros de acută. Zac cufundat într-o tăcere cu ţiuit monoton, în timp ce pe faţă îmi cad picături tari şi reci. Şi galbene. Aşa le văd eu, galbene. Ba nu, sînt mestecenii de deasupra mea ; liniştiţi, umezi, tomnateci. Şi nişte oameni lîngă mine. Ochii mi-i simt plini de durere şi de lacrimi... Sînt întins nu pe pămînt, ci pe ceva înalt. În faţă mai e ceva, alb. Păi e un cal. Sînt într-o căruţă. Şi lîngă mine sînt alţi oameni. Ochii mei îndureraţi reuşesc să desluşească faţa unui bărbat, o faţă lată care pluteşte într-o lumină irizată, şi lîngă ea, una de femeie, zîmbitoare. De cînd n-am mai văzut o faţă de om surîzătoare ! Şi ce curios e să auzi şi oameni care vorbesc liniştit...

— Şi totuşi tu m-ai trădat pe mine, Nataşa.

— Şi tu de ce crezi ?

— Ei, de-aş şti...

— Fiindcă nu prea aveți nevoie de mine, asta-i, Alioșa.

— Păi, eu...

— Ia stai !... Vai, băiete, ai să cazi din căruță !

Și chiar cad, și acum zac pe pămînt. Din căruță mă ridicasem nespus de ușor, ca pe aripi, dar picioarele nu avuseseră putere să mă țină. Parcă-mi erau de cîrpă. Și ceva nu era în regulă cu ochii.

— Of, ce-i cu tine ! Undeva, foarte aproape de mine, plutește un chip de femeie, ba apărînd, ba dispărînd într-o irizație de curcubeu. Cineva mă ajută să mă ridic. Nu, nu e nimic grav, picioarele încep să prindă putere, deși tremură încă foarte tare.

— Să-ți fac o spălătură. Alioșa, dă-mi trusa. Trusa ! Și ia mîinile de aici. N-ai grijă, nu fug nicăieri, Alioșa. Nu-i nimic, drăguțule, ochii ți-s întregi, ai fost nițel lovit, acoperit cu pămînt. Ești din satul ăsta ? Ai tăi au plecat, au fugit înapoi în sat. Cum de nu ne-au spus nimic, au uitat de tine ?

— Nu... da... I-ați omorît pe nemți ? Era unul cu ochelari, șeful, cu o maimuță...

— Pe unii i-am omorît, alții ne-au scăpat. Pe care nu i-am scăpat, i-am prins. Am luat o grămadă de prizonieri. Stai liniștit, nu te mișca ! Te doare ?

Mîinile femeii îmi ating ochii cu ceva care miroase a farmacie, ceva plăcut, răcoritor.

— Rabdă, că pînă la nuntă îți trece...

— Unde-s nemții ? Unul cu ochelari și maimuță !...

— Hei, încotro ? Răbdare ! Ia asta și tamponează-ți ochii.

Dar eu dau la o parte copacii care se izbesc de mine și alerg prin pădure, apoi printr-un luminiș plin cu căruțe încărcate cu partizani răniți, culcați sau șezînd în capul oaselor, cu arme și pături nemțești.

— Unde sînt ? Unde sînt cei vii ? îi întreb pe partizani, și am impresia că de fapt îmi continui fuga spre mașina decapotabilă, fugă întreruptă de explozie.

— Care ? Nemții ? Uite-i colo.

— Vrei să vezi maimuța ?

Iar îmi plutesc prin fața ochilor irizațiile curcubeului, iar mi-i inundă lacrimile. Mi-am pierdut pansamentul și acum rup frunze aspre, umede și răcoroase de alun ca să-mi potolesc durerea cu ele.

Uite-i ! Strînși grămadă, cu căștile pe cap, devenite acum, în situația lor, ridicole, stăteau jos, chiar pe potecă, iar în jurul lor, în picioare, partizanii, numeroși. L-am descoperit, mai întîi, pe piticul cel furios. Acum însă nu mai avea nimic amenințător. Cine ar putea spune că e rău, el, omul cel mai bun, cel mai potolit, cel mai pașnic de pe lume ! El, o mînă de om ! Care literalmente înoată într-o uniformă cu totul

nepotrivită pentru el. Și casca aceea ca o oală, i-a pus-o cine știe cine, ca să-și bată joc de el...

Cu smocul de frunze de alun strîns în pumn, mă reped la el, la ei, și le arunc în față, lor, piticului și celorlalți, ca pe niște pietre, propriile lor cuvinte :

— Rus ! *Schwein !* Bandiți ! *Zurück !* * *Los !* **... Ah, voi !...

Nimeni nu înțelege nimic. Chiar și partizanii mă privesc nedumeriți. Iar piticul, se înțelege, nu-și recunoaște propriile cuvinte prin care cu numai o oră în urmă exprima tot ce gîndea și tot ce făcea. De sub casca în formă de ceaun se uita la mine cu neprefăcută spaimă un cu totul alt om.

— Ei sînt ! Ei, ei ! strig din răsputeri, căci mi-e teamă că fețele acelea surprinse, ochii aceia îndurerați au și găsit crezămînt, compasiune. Ei, ei sînt ! strig iar și, cu mîinile murdare, încerc să-mi șterg de pe ochi curcubeul acela, durerea care mă stingherește mereu.

În sfîrșit, iată-l și pe e l. La el se uită toți. Ba nu, nu la el, ci la maimuța din spinarea lui. Un partizan tînăr — „șugubățul“ (căci în fiecare pluton există funcția aceasta, îndeplinită voluntar) —, împodobit cu fel de fel de arme și curele, se preface că vrea să ia maimuța și o apucă de coadă. Agitație, țipete — spaima

* Înapoi (germ.) (*n.t.*).
** De la *fahr los* : pornește, dă-i drumul (germ.) (*n.t.*).

de pe mutra maimuței este aproape omenească, de copil.

— Nu se lasă, otrava ! rîde satisfăcut partizanul. Zîmbesc și ceilalți. Iar pe dușmanul meu nu-l bagă în seamă nimeni, ca și cînd n-ar fi decît un suport pentru maimuță. Același cap ras, doar că acum e murdar și transpirat, aceleași urechi clăpăuge, aceeași tunică, numai ochelarii cu ramă de aur lipsesc. Și nici ochii nu mai sînt aceia, nici privirea, nici fața aceeași. Fața, privirea sînt acum ale unei alte ființe, a cu totul alteia. Își apleacă capul pentru ca maimuța să nu se poată ascunde de mîna glumețului și ca să vadă și el de jos dacă ține maimuța bine și dacă partizanul e mulțumit. Fără ochelari, ochii lui sînt orbi, neliniștiți și nevinovați, ca de nou-născut. Numai ochii și aerul maimuței exprimă groază. Fața chelului spune cu totul altceva : o supunere, o disciplină tîmpă, un servilism jalnic, dezgustător de umil. Și parcă-l auzi recomandîndu-se tuturor : „Ăsta sînt, uitați-vă, ăsta sînt, faceți cu mine ce vreți, aveți dreptul, decideți, dar să știți că bătrînul acela tăcut, supus și surîzător sînt eu, el — eu sînt, ăla — eu sînt !"

Maimuța și cu dînsul parcă și-au schimbat locurile și rolurile : acum nu mai e el și maimuța, ci maimuța și el. Pe el parcă ar sta scris : „O țin așa cum doriți ! Vede toată lumea ? Sau poate e mai bine așa ? Sau poate doriți s-o țin altfel ?"

— El e ! spun eu ; acum nu mai strig, vorbesc obișnuit, pentru că aveam impresia că strigătul meu nu era auzit de nimeni : El e șeful lor. El, acolo, la Perehodî...

Partizanii mă privesc într-un fel ciudat, distant și chiar surprinși. Parcă n-ar înțelege ce spun.

Abia mai tîrziu aveam să simt, să înțeleg că trebuie să te temi de propria-ți ură la fel ca de o durere pe care o porți împietrită în tine : o ascunzi, o strivești în tine, așteptînd cu teamă clipa cînd nu vei mai avea puterea s-o stăpînești.

Dar mai întîi m-am lovit, ca de un zid, de surzenia generală, de privirile neînțelegătoare cvasiindiferente.

Știam că acești călăi vor fi executați, tot așa cum o știau și partizanii și chiar călăii înșiși. Nu, nu asta mă nemulțumea. Mi-era teamă însă că li se va îngădui să moară așa cum arătau acum : binevoitori, surprinși și supuși, vrednici de compătimire, de parcă noi am fi fost vinovați, nu ei ! Ca și cum ar fi substituit pe alții în locul lor ! Ei bine, nu ! Trebuiau să plătească a c e i a, tocmai a c e i a și nu alții !...

Din unsprezece prizonieri, numai doi sau trei au cheaguri de sînge în păr sau pe față, ceilalți n-au nici măcar o zgîrietură. Patru nu poartă căști, ci chipie cu cozoroace foarte lungi. Deși stau la un loc cu nemții, cozoroacele lungi vor să sugereze prin atitudinea lor că sînt altceva și

că nu se cuvine să fie confundaţi cu ceilalţi. Deosebit de dezaprobator, ba chiar cu dispreţ, priveşte spre vecinii săi nemţi cel mai lung dintre cei cu cozoroace, unul cu gîtul frînt de un măr uriaş al lui Adam.

— Tînărul are dreptate, zice el deodată, căutîndu-mi privirea, ce spune el este adevărat. Acesta este comandantul german al întregii unităţi. El dădea ordine. El raporta la Berlin şi propunea cum e mai bine să se facă execuţiile, să se desfăşoare acţiunile militare...

Şi întoarce capul spre duşmanul meu. Ceilalţi trei vecini ai lui întorc şi ei capetele. Nemţii, neînţelegînd ce spune lunganul, îl privesc neliniştiţi, ghemuindu-se. Iar chelul chiar opreşte maimuţa din zbenguială, cramponîndu-se parcă de ea ca să se salveze.

Dar oare nu tot vocea aceea (tăioasă, subţire, cu accent străin) ordona lîngă magazie : „Pregătiţi actele, ausvaisurile, buletinele de identitate" ?

— Ei, dar tu „şprehăeşti" * ruseşte ! se miră „şugubăţul" care, uitînd de maimuţă, se întoarce spre lungan. Ei, cum e, v-am croit bine la moacă ? Păi, treabă e asta, umblaţi în dorul lelii şi nu vă uitaţi înpaoi ? Doar nu sînteţi la voi acasă.

— Da, da, foarte bine ! Mergeau nemţii ca la şpaţir, şi voi i-aţi aranjat bine !

— Dar tu cine-mi eşti ?

---

* De la verbul german *sprechen* : a vorbi *(n.t.)*.

— A, noi nu sîntem nemţi ! zice lunganul, care pare chiar jignit de confuzie.

Dar în clipa asta îl văd pe Kosaci. Cu chipiu militar pe cap şi cu vengherca lui verde, ţinînd automatul cu cotul, păşea prin luminiş, împreună cu ai noştri, cu detaşamentul nostru ! Sînt tot partizani ca oricare alţii, la fel ca ceilalţi din jurul meu. Pentru un străin, ar fi ca oricare alţii. Pentru mine, însă, nu sînt aceiaşi : ei înseamnă reîntoarcerea în lumea mea, fără de care nici eu nu exist. Şi am şi pornit în întîmpinarea lor : să-i văd pe toţi, să revin, să mă afund în lumea aceea unde totul fusese atît de trainic, de sigur !... Dar în fruntea detaşamentului, pe cărarea îngustă şi năpădită de iarbă deasă, mergea Kosaci. Şi cu toate că tocmai lui trebuia să-i spun ceva foarte important pentru el, pentru noi amîndoi, mi-am luat seama şi m-am oprit. Cum să dau năvală aşa, peste el, apărut de nu se ştie unde, să mă lovesc de privirea lui rece, ironică şi severă ?... De asta mi-era cel mai mult frică acum, după toate cîte mi se întîmplaseră. Totul tremura în mine, ca o coardă întinsă pînă la refuz. Şi mă întorc la locul meu, în mijlocul mulţimii.

Iar el se opreşte la vreo sută de paşi de noi ca să stea de vorbă cu un partizan mustăcios, tot cu aer de comandant. Se opreşte şi detaşamentul. De fapt, nu chiar toţi. Cîte doi, cîte trei îl ocolesc, îl învăluie pe Kosaci şi vin repede încoace. Se iveşte de undeva şi aleargă în întîmpinarea lor şi

fetița care venise cu mine din Perehodî și plîngea de cînd îi fusese smuls din mîini copilașul.

Vine în fugă și-l apucă de mînă, de braț pe un partizan voinic, înfășurat cu o pelerină țeapănă din foaie de cort, care mergea cu pași hotărîți. Abia acum îl recunosc : era Perehod. Ceea ce mă determină să-mi îndrept din nou atenția spre cei așezați pe jos la picioarele noastre, spre călăi.

— A, vecinii noștri ! exclamă partizanul care-și asumase voluntar și neobosit rolul de „șugubăț". Ei, ce-ați clocit pe drumul acela ? Că noi, pe șosea, uitați-vă ! O maimuță !

(Detașamentele de pedepsire obișnuiesc să plece pe alt drum decît acela pe care au venit. Probabil că de aceea cei de la pîndă se împărțiseră în două grupuri, iar ai noștri se postaseră pe drumul celălalt. Partizanul în uniformă militară și cu binoclu la piept, cu care se oprise ca să discute Kosaci, trebuie să fi fost comandantul detașamentului de partizani care era aici.)

Perehod, care pare uriaș din cauza pelerinei țepene și ude de pe el, se apropie repede de locul unde ne aflăm noi. Desprinde blînd de pe braț mîinile subțiri ale fetiței cu fața aspră și plînsă. Și în timp ce desface stîngaci, unul cîte unul, degetele firave dar încăpățînate ale fetiței, se apropie în fugă de locul unde erau nemții al doilea Perehod, nepotul primului. Perehod-junior are fața foarte palidă și fină și ochii amintesc prin

nu știu ce de ochii mari ai fetiței din satul Perehodî.

Toți se feresc din fața lor, de parcă ar fi înțeles imediat cine sînt.

Și din nou mi-a fost dat să văd cum o stare sufletească extremă îl paralizează pe om, ca un spasm, absorbindu-i în ea toată energia, toată voința. Perehod-junior se oprește la doi-trei pași de călăi : fruntea-i transpirată și obrajii palizi parcă împietriseră, privirea îi era fixă, partea de jos a feței însă tremura. Sunete nearticulate îi scapă din gît, și ai putea crede că rîde, dacă nu i-ai vedea fața.

Perehod-senior, care aduce cu Kosaci, fiind însă mai greoi, mai masiv, taie mulțimea ca înotătorul apa și-și face loc pînă în mijlocul grupului de prizonieri așezați pe jos și, dînd la o parte cu genunchii tot ce-i stătea în cale, se oprește deasupra capetelor nemților.

Cerul mohorît părea să se fi lăsat cu toată greutatea asupra pămîntului. Se face zăpușeală. Nu se aud decît gîfîieli, ca și cînd toți am fi demarat brusc ca să alergăm încotrova din răsputeri, fără să scoatem o vorbă.

— Ei ? întreabă cu voce joasă Perehod. Va să zică, voi sînteți ?

— Noi nu sîntem germani, precizează interpretul cel deșirat.

— Tocmai de tine aveam nevoie... Ia ridică-te în picioare ! Și voi toți ! Toată lumea, sus !

Era puțin probabil că știa ce gînduri avea cu ei. Ca omul care s-a fript și se perpelește căutînd

ceva rece și o poziție în care să nu mai simtă durerea atît de puternic, la fel se perpelea, se zbătea și zdrahonul acela.

Starea lui sufletească îi molipsește și pe ceilalți :

— Mînă-i în poiană ! Ce să mai pierdem vremea !...

— Să-i lichidăm ! Ia hai, sus !

— Stau ca niște prunci nevinovați !...

Atrași de strigăte, Kosaci și comandantul cel mustăcios se apropie îndată. Prizonierii îi identifică pe loc, interpretînd probabil strigătele și ghionturile ca pe un ordin de a manifesta respect față de comandanții din drumul cărora se fereau partizanii. Spaimei îi ia loc acum silința de a adopta o poziție de drepți cít mai respectuoasă. Numai jalnicul Führer se frămîntă pe loc, neștiind ce să facă : să dea jos de pe umeri maimuța care plăcuse partizanilor, nu îndrăznește, dar să ia poziție de drepți cu ea pe umăr, n-ar fi reglementar, ar putea să pară lipsă de respect. În timp ce ar dori atît de mult (i se citea clar pe față) să le demonstreze acestor comandanți respectul său militar. Cu atît mai mult cu cît sînt îmbrăcați în uniformă. La fel ca și el ! Nu se poate să nu observe, să nu țină seama că poartă și el o uniformă militară. Dar maimuța ? !... S-o dea jos, îi e teamă, căci e ca și cum ar ieși de sub un adăpost. Dar nici cu maimuța pe el nu poate rămîne, căci în acest caz mai poate fi vorba de regulament, de respect ? ! De asta se frămîntă

Führerul detașamentului de represalii, ba încercînd să ia poziția de drepți, ba gîrbovindu-se, ba încremenind concentrat în poziția cerută de disciplină, ba înclinîndu-și capul ras, descurajat și întrebător. Dar dacă și pe comandanții partizanilor îi va interesa maimuța și nu persoana lui ? !

Kosaci îi privește pe membrii detașamentului de represalii cu zîmbetul acela tăios și ironic atît de bine cunoscut mie ; dar cît de potrivit e zîmbetul acesta în situația de față ! Cît de bine înțeleg acum și admir zîmbetul acesta ! Așa ar fi trebuit să fac și eu în loc să mă zbat și să țip ! Să mă fi apropiat și să-i fi privit uite-așa, ca el !

Comandantul mustăcios stătea lîngă Kosaci și își admira cu vădită satisfacție captura — prizonierii. Dar Kosaci mă observă deodată și, spre surprinderea mea, mă recunoaște. (La drept vorbind, era și greu să nu mă recunoască : doar totul în mine striga că eram eu, că am ceva să-i spun, să-i istorisesc...)

— Tu ? ! Ei, ce-i cu tine ?

— Tovarășe comandant, încep eu încă înainte de a căuta să mă strecor spre Kosaci printre umerii partizanilor, știți, ei sînt acolo, pe „insulă“, acolo sînt și răniți, noi și cu Rubej am fost într-o operație de aprovizionare, dar el a fost omorît, la fel și Skorohod, și „administratorul insulei“ a fost omorît...

Evit cu grijă să pronunț numele Glașei, mă abțin, nu știu de ce.

— Dar cum ai ajuns aici ? Ai pățit ceva la ochi ? Du-te la Filippov.

Filippov, adică medicul detașamentului nostru.

Sînt convins, Kosaci știe că am fost împreună cu Glașa, dar și el se ferește să-i rostească numele, de față cu *alții*...

— Tovarășe comandant, nu doriți o amintire ? intervine „șugubățul", întinzînd mustăciosului un pachet de fotografii. Le-am găsit la ăștia. „Iubește-mă la fel cum te iubesc și eu !"

Din mîinile comandantului mustăcios și binevoitor, fotografiile se răspîndesc la toți cei din jur (numai Kosaci n-a vrut să le ia). Mie îmi pică una cazonă. Un individ înfășurat în pelerină neagră cu automatul în mîini și țeava îndreptată drept spre obiectiv, spre fața celui ce va privi fotografia. Mă uit la detașamentul de represalii ca să ghicesc cui aparține fotografia. Dar nu identific nici o figură, nici o privire asemănătoare. Fotografia surprindea clipa cînd încă nu încolțise gîndul și nici măcar aluzia la gîndul că s-ar putea întîmpla ca el însuși să nu înțeleagă și să nu-și amintească cum îi venise ideea să dorească altceva decît să trăiască, să trăiască și în nici un caz să se vadă cu un automat ațintit spre capul lui, gata să fie ucis el însuși !

— Ce facem cu ei ? întreabă un partizan bătrîn, probabil dintre cei puși să-i păzească pe prizonierii din detașamentul de represalii. Că acuși o să aibă pretenția să fie trecuți în porție. Așa, dacă te uiți la ei, par a fi oameni, dacă n-ai ști adevărul.

— Știu și ei ce merită, zice calm comandantul cel mustăcios. Știe cineva dintre ei rusește ?

— Uite, lunganul ăsta știe.

— Ei, ia spuneți. De ce v-ați predat ? V-ați închipuit cumva că după tot ce ați făcut o să vă mai rabde pămîntul ? Mustăciosul vorbește calm, hotărît, dar binevoitor, ca și înainte. Și-mi închipui că totul se rezolvă foarte simplu cu un comandant ca el. Partizanii, cînd i se adresează, sînt totdeauna zîmbitori, și zîmbetul lor e unul de plăcere.

— Noi nu sîntem nemți. Uitați, ăștia sînt nemții, repetă cu îndîrjire interpretul cel deșirat.

— Altceva nu poți spune în apărarea dumitale ?

— Ce ! Să-i omorîm ? ! exclamă protestatar Perehod-senior. Ăștia trebuie !... Ăștia trebuie !...

Protestul său aparent fără sens, dar atît de limpede pentru noi, față de eventualitatea că ar putea să dispară, *să se ascundă în moarte*, iar noi să rămînem în amintire cu satul Perehodî și cu tot ce săvîrșiseră ei, explica probabil de ce-i luasem cu noi, de ce i-am mînat vii. Erau pentru noi un fel de calmant, la fel ca răcoarea pe care o căutam eu cîndva, o apucam din mers, o puneam pe mîna mea roșie și tumefiată ca să-mi potolesc durerea...

...Nu trecuseră nici două ore de la întîmplările descrise mai sus, și eram urmăriți de mașini blindate și de linii de pușcași cu pistoale automate.

Pe deasupra pădurii treceau în zbor avioane. Noi ne retrăgeam spre mlaștini, spre Cotul Diavolului, ducîndu-i cu noi și pe prizonierii din detașamentul german de represalii.

După tirul artileriei, înverșunat dar imprecis, după avioanele care treceau în zbor razant deasupra pădurii, simțeam că nemții, în efortul lor de a strînge cercul blocadei în jurul nostru, erau foarte îngrijorați de prezența activă a partizanilor în spatele frontului lor. (Detașamentul lui Kosaci și acela al comandantului mustăcios reușiseră să scape din încercuire cu vreo cinci zile înainte de distrugerea satului Perehodî.)

În timp ce pîndarii noștri îi țineau în loc pe nemți, ambele detașamente se retrăgeau, luînd și răniții. Aceștia erau mulți, de fapt aproape toți se aleseseră recent, în timpul blocadei, cu vreo rană. N-avem oameni de ajuns, n-avem destule mîini ca să cărăm tărgile, deși destul de mulți, vreo trei sute, ne mai ținem bine pe picioare. I-am pus la treabă și pe prizonierii din detașamentul de represalii, i-am pus să care tărgi (improvizate din pături și prăjini). Cară tărgile cu multă grijă și nimic nu-i sperie mai rău decît dacă rănitul începe să geamă din cauza zdruncinăturilor.

Noaptea ne surprinde în apropierea mlaștinii. Urmăritorii se opriseră, rachetele germane săltau la vreo doi kilometri depărtare de noi. Din timp în timp, dușmanul arunca obuze în mlaștină, socotind că și ajunsesem acolo. Simțim sub picioare umezeală și frig, tărgile trebuie să le

ținem suspendate pe genunchi; oamenii se adună în grupuri mici, discută cu voce scăzută, fumează.

Îl caut stăruitor pe Kosaci. Trec de cîteva ori pe lîngă prizonierii care stau pe vine. Partizanii puși să-i păzească dau semne de nervozitate, sînt iritați : pe o beznă ca asta, cînd noi înșine sîntem încercuiți, „păziți“ de diviziile nemțești, e de la sine înțeles că prizonierii fac planuri de evadare.

În sfîrșit îl descopăr. Vorbea tare cu altcineva lîngă tulpina unui mesteacăn, ori plop de munte, fosforescent în întuneric. Aștept pînă ce rămîne singur și mă apropii de el. Kosaci, obosit, ședea pe un trunchi de copac și fuma. Rostesc brusc :

— Tovarășe comandant ! Apoi, precipitat : „Insulă“... răniții... Rubej... acolo putem ajunge prin mlaștina asta... Glașa...

— Care Glașa ? Ia stai ! Glașa ? ! Dar cum a ajuns acolo ? Deci tu ești de acolo, ai fost cu ea ?

— Cînd a început lupta, eu eram în poiană, căutam calul și am întîlnit-o pe Glașa, nu am mai reușit să ne întoarcem în tabără...

— Unde e acum ? Trăiește ?

— Da, am răspuns stingherit.

Ce-o mai fi și asta ? Ce s-o fi întîmplat ? De ce nu pot să vorbesc cu el despre Glașa ? Iar cu Glașa evitam, în ultimul timp, să vorbesc de el. Și iar îi spun că pe aici, prin mlaștini, s-ar putea ajunge la „insulă“, deși, ce e drept, e destul de departe...

— Numai vezi că ăştia vor să ne prindă mai abitir în încercuire, spune după o scurtă tăcere Kosaci.

Urmărim cu privirea rachetele care se înalţă acum foarte aproape. Obuzele cad mai mult în mlaştină. Un bubuit, repetat de ecou, apoi o explozie undeva în întuneric, pe care ecoul o confirmă din nou. Ochii îmi lăcrimează şi mă dor foarte tare, în jurul meu totul îşi pierde conturul, devine confuz în irizaţiile curcubeului care mă sîcîie mereu. Şi pe deasupra mai saltă şi rachetele astea multicolore : albastre, roşii, galbene ; lumina lor licăreşte, tremură şi se prelinge peste trupurile alb-cenuşii ale plopilor de munte, peste faţa bărboasă şi posomorîtă a lui Kosaci, peste mîinile mele... Mă simt ca şi pe jumătate adormit. Şi discuţia cu Kosaci, şi tăcuta noastră izolare, atît de ireală, de neverosimilă, de imposibilă. Mă apucă un frison, deşi am pe mine o tunică soldăţească şi chiar şi un pulover, tot nemţesc. (Înhăţate dintr-o căruţă, căci, deşi atacaţi de nemţi, luam ce puteam din căruţele capturate, fiindcă trebuia să părăsim convoiul.) Mă simt plutind din ce în ce mai departe de realitate, totuşi nu uit că trebuie să-i mai spun ceva despre „insulă".

Sînt stăpînit de impresia că nu i-am povestit cum trebuie, că nu i-am explicat destul de limpede şi că nu m-a înţeles.

— A fost teribil ? mă întreabă el pe neaşteptate. Lumina albastră de pe faţa lui ostenită şi

hirsută se preschimbă în albă, apoi în roșie, iar eu îi tot dau înainte cu „insula", fără să pricep că mă întreba de Perehodî.

— La Perehodî, precizează în fine dînsul.

— Femeile își aruncau pe fereastră copiii, iar jos, sub perete, ardeau paiele, acolo cădeau... Și mîinile din ferestruică, uite așa, mîinile... mamele, femeile întindeau mîinile...

Și, ca orbul, întind și eu mîinile cu degetele răsfirate pe care se prelinge lumina, în culori și intensități variabile. Kosaci se uită la mine cu luare-aminte, la degetele mele învăpăiate și pentru prima oară observ pe fața lui ceva neobișnuit : un aer de nesiguranță, interogativ.

— Nu trebuia să-i fi ascultat ! M-au rugat, m-au convins să nu-i atac pe nemți în sat, ca să nu-i dea foc. Și cei doi Perehod, unchiul și nepotul, au venit să mă roage. Ziceau că o să-i ardă de vii pe oameni dacă îi atacăm în sat ! Și uite ce a ieșit în realitate !

Vorbea de parcă ar fi căutat să se justifice în fața mea, tocmai el — Kosaci !

— Asta-i curată demență ! Nu altceva ! De ce să nu te omoare pur și simplu ? De ce să te ardă de viu, să te congeleze, să te omoare prin foame ? ! Scrîntitul ăla al lor le-o fi prescris ceremonialul ăsta ? Nici unui zeu nu i s-au adus vreodată jertfe ca cele ce se aduc acum idolilor pămînteni — unui mustăcios oarecare cu grad de caporal. Pe tine te-au ars în foc, iar pe mine, în patruzeci și unu, au încercat să mă omoare

prin îngheț. Pînă la ultima lacrimă, frățioare. Un pămînt tare ca piatra, cîmp deschis, îngrădit cu sîrmă ghimpată, iar în mijloc o cutie mare unde duduiau altădată flăcările și din care nu mai rămăseseră decît cărămizile. Probabil o fostă fabrică de cărămizi. Nu mai rămăseseră decît cuptoare surpate și gropi. Iar noi eram cîteva mii. Zăcea fiecare acolo unde-l înțepenise frigul. În gropi, în cuptoarele înghețate. Ne îngrămădeam unii într-alții cîte doi-trei. Dacă nu împarți culcușul cu cineva, nu te încălzești ! Cei ce s-au mai putut tîrî, s-au băgat grămadă, unul peste altul în cutia aceea de cărămidă, au umplut-o pînă-n vîrf. Cine era dedesubt, acela se încălzea, dar dacă se încălzea, se și sufoca. Și viii, și morții aveau bărbi de gheață, de la ultima răsuflare. Și ultima lacrimă tot de gheață era. Da, frățioare, pe om poți să-l congelezi adînc. Pînă la ultima lacrimă. Se poate. Dar atenție : cînd o să vă vină rîndul, să nu scheunați !...

Se ridicase în picioare ca să spună : „cînd o să vă vină rîndul, să nu scheunați !". S-a ridicat, apoi s-a uitat la mine surprins și, deodată, a zîmbit. Dar în loc să-l deschidă, zîmbetul parcă l-a închis în sine însuși. Kosaci parcă dispăruse îndărătul zîmbetului său ca după un paravan.

...Oare și acum mai stăruie pe fața lui zîmbetul acela permanent și parcă fără adresă ? Îl avea în glas cînd ne-a salutat. Ce n-aș da să-l pot vedea măcar o clipă ! Ca și pe Glașa. Să-l pot vedea măcar o dată pe Serioja. Pe Serioja al meu. Îl

știu cu ochi albaștri, l-am văzut de multe ori, în vis. Cu ochi albaștri și cu păr bălai. Dar de la Glașa am aflat că are fața smeadă și ochi căprui. Dacă l-aș vedea pe cel adevărat, dacă bineînțeles mi s-ar reda vederea, l-aș pierde pe cel cu ochii albaștri, pe cel bălai. Ceea ce înseamnă că și așa poți să pierzi !

Dar ei, Kosaci și Glașa, cum or fi arătînd ? În lumea lor, oamenii ceilalți se schimbă, îmbătrînesc. Pentru mine, însă, ei rămîn aceiași. (E poate singurul avantaj de a avea un soț ca mine.)

Și Boki al meu seamănă cumva cu Kosaci ! Abia acum îmi dau seama de asta. Nu l-am văzut niciodată pe Boris Boki, dar știu cum arată, parcă-i văd zîmbetul permanent, fără adresă, zîmbetul lui Kosaci. Îl simt în vocea, în cuvintele lui.

Va să zică, asta e explicația ! Va să zică de asta îmi aduc aminte în autobuzul ăsta de discuțiile cu Boki, mi le evoc mereu. Asta-i motivul, va să zică !...

După război, Glașa îl reîntîlnise pe Kosaci. În patruzeci și șase, după întoarcerea ei din Germania. El lucra la comitetul executiv raional, în același raion unde luptase ca partizan.

După alți cîțiva ani, în cincizeci și trei, Glașa îmi istorisise ultima lor întîlnire. Nu fusese în stare să-mi explice (și asta o frămînta, o surprindea, ba chiar o irita), de ce Kosaci cel nou, de după război, produsese o asemenea impresie asupra ei, și ce o silise să plece, o depărtase defi-

nitiv de el. Întocmai ca în „Viscolul“ lui Puşkin : „Acesta nu-i el ! Nu-i el !“ Şi doar alerga spre el, visa atît de mult ziua cînd se vor reîntîlni, se vor revedea, — numai la asta se gîndea în lagărul de concentrare din Ozarici, unde zăcuse pe zăpadă, bolnavă de tifos, şi în Germania, unde o duseseră apoi nemţii. Ca să-l revadă acum şi să-şi spună : „Nu-i el !“

Şi totuşi, din vorbele ei reieşea că era tot el, Kosaci cel de altă dată, numai împrejurările erau cu totul altele, şi ea vedea acum lucrurile cu totul altfel. Căci una e cînd e război, cînd totul e nesigur, cînd moartea şi violenţa te pîndesc la orice pas şi în mijlocul tuturor acestora îl întîlneşti pe el, un om plin de voinţă, sigur de sine în tot ce spune şi în tot ce face, autoritar şi puţin misterios, privind totul de undeva de sus, cu superioritate, ba chiar cu dispreţ. Capabil să privească cu tărie totul : şi răul, şi binele. Şi pe toţi, şi pe sine, căci nu uita nici cum arătase în trecut, nici cum arată în prezent. Nu uita cum a fost înainte de a fi partizan, cum era şi ca prizonier, apoi ca partizan şi chiar cum fusese înainte de război.

(Poate complic prea mult lucrurile, poate că l-am complicat prea mult pe Kosaci. Altfel cum aş fi ajuns să-l asemăn chiar şi cu Boki ? ! Dar atunci cum să nu-l vadă şi mai complicat Glaşa, care abia avea optsprezece ani pe atunci, şi pe deasupra mai era şi fetiţă îndrăgostită ! Pur şi simplu refuza să înţeleagă, iubea şi se chinuia — şi atît. Se refugia în poiană ca să plîngă. Făcea

tot ce putea ca să se consoleze, se lăsa pradă fanteziei, căci pradă fanteziei își inventase în poiană pînă și un copil !)

Iar apoi — asta-i cu totul altceva ! — s-au revăzut în patruzeci și șase.

Vremurile de atunci s-au reflectat în mod diferit în diferite locuri, deși foametea era prezentă pretutindeni, jumătate din țară era distrusă, decimată, pîrjolită, iar pe deasupra mai bîntuia și seceta. Cu totul altfel trebuie să fi părut toate acestea în zona unde acționaseră altădată partizanii, acolo unde fusese trimis Kosaci să muncească. În locul satelor nu mai existau decît cîțiva mesteceni și arțari răzleți, cîte o băncuță lîngă ceea ce mai rămăsese din casele mistuite de flăcări și năpădite de buruieni și ici-colo cîte un bordei. Nici mașini agricole, nici cai ; oamenii se înhămau la jug ca să are și să grăpeze.

Dar cu asta se obișnuiseră din timpul războiului.

Lucrul însă cu care nu se puteau obișnui, nu puteau, nu doreau, nu se așteptau că vor trebui să se obișnuiască, era acela că vor trebui să uite ce suferiseră, ce înduraseră în timpul războiului.

Abia mai tîrziu, după ce au început să-și amintească totul, au început să meargă la întîlniri, să înalțe monumente, să scrie, să distribuie decorații.

În patruzeci și șase, cînd se adunau impozite, rar cine se interesa din ce sat ești. Adică dacă așezarea sau casa respectivă mai există. Așa că,

vorba ceea : bărbatul făcea ce făcea cu nevasta, dar cumnatul era bogat...

Cum arăta Kosaci în împrejurările acelea, cînd nu i se mai pretindea curaj personal, nu i se mai cerea să înfrunte cu sînge rece moartea, dar continua să fie ironic și distant în relațiile cu ceilalți oameni, împovărați de grijile lor permanente și crunte ? Pot numai să presupun. Or, tocmai în acea localitate și la acel Kosaci venise Glașa.

— Fie că stătea în picioare sau la masă, că vorbea la telefon sau cu o femeie care-și vărsa necazul, că se răstea sau zîmbea, aveam mereu sentimentul că greșisem adresa, că nimerisem la altul. Totul era la fel ca altădată : și fața, și mîinile, și umerii voinici, chiar și tunica, doar că era mai uzată. Și, totuși, amîndoi ne simțeam stingheri. Uite, să presupunem că e noapte, omul vede totul într-un anume fel, dar se face ziuă, se luminează și... Nu, nu pot să-ți explic mai clar. Nu era el și basta ! Dar lucrul cel mai important și mai dureros este că nu știu, nu-mi amintesc cum era el, cel adevărat. Și nici în trecut nu-l găsesc. Nu văd decît un bărbat masiv și străin. E singurul lucru pe care mi-l amintesc. Și mai țin minte și sentimentele mele. Dar astea erau cu totul altceva. Era parcă în aer ceva ce-l înconjura, ce ne înconjura, ne unea. Aerul acela s-a împrăștiat, și n-a mai rămas nimic... Uite, tu vorbești mereu despre durerea altora. Ar fi foarte simplu dacă ar fi așa cum susții tu. Dacă acela care a suferit mult în viața lui ar putea să-l

înțeleagă mai bine și pe altul. Dar cîteodată se întîmplă invers, de-a dreptul invers ! Se simte omul de parcă ar fi înghețat totul în el. Uite, aici a avut dreptate Kosaci cînd ți-a spus lucrul acesta despre el, mă mir numai, ba chiar mă doare, că niciodată nu a discutat nimic serios cu mine și și-a deschis sufletul numai față de tine... Ei, vezi ? Încearcă acum să ne înțelegi și pe noi, femeile. Da, da, e ceva înghețat, ăsta-i adevărul ! O casă cu ușile și ferestrele scoase. Pe vremea războiului, și o astfel de casă era un noroc, ți se părea chiar cald în ea. Dar să-ți petreci viața întreagă într-o astfel de casă ? ! E de-a dreptul sinistru. De aceea am plecat. Nu m-a speriat nici măcar faptul că voi, bărbații, sînteți cu douăzeci de milioane mai puțini decît noi, iar noi sîntem cu douăzeci de milioane mai multe. Ar fi un neadevăr dacă aș spune că atunci m-am gîndit la tine anume. Mi-am amintit și am și plîns cînd mi-a ajuns la urechi că Fleora Gaișun murise într-un spital. Te-am văzut și în vis de cîteva ori, cum ne salvam, atunci am revăzut incendiile. Dar principalul rămînea tot el, în jurul lui gravitau toate gîndurile mele. Și deodată mi-am strîns lucrurile și am plecat. I-am spus că mama e bolnavă (ceea ce era adevărat, suferea de picioare). Cum o fi interpretat el faptul că mi-am adus deodată aminte de mama, nu știu. Și nici mama nu mi-a amintit vreodată de el... Nu știu. Și mi-e și teamă să știu totul... Mă simțeam atît de bătrînă, de obosită. Mă odihneam sufletește numai cînd îmi aminteam de poiana aceea, po-

iana noastră, numai cu aceste amintiri îmi potoleam suferința. Cîteodată îmi doream să-l întîlnesc, dar să fie singur, bătrîn și neinteresant. Ei, dar te plictisesc cu aiureli femeiești...

Dar de ce doream atît de mult să-i văd acum alături pe ei doi — pe Glașa și pe Kosaci ? Ce as fi vrut să verific ? Că femeile nu uită nimic ? Sau că, în general, nimic nu se uită ? În definitiv, nu-s lucruri pe care le știu și din propria mea experiență ? Simți și ceea ce s-a uscat, a murit de mult. Și începe să doară. Așa cum te dor la căldură degetele cîndva degerate. Și pe cît de puțin le simțeai existența în frig, pe atît de dureroase devin acum, cînd au început să se încălzească.

Iată cum m-a descoperit Glașa. În cincizeci și trei venise să dea examen de admitere la institut, la fără frecvență. Maică-sa murise, după o lungă și grea suferință. Și pe cine vede, deodată, lîngă decanat ? Pe Fleora, în carne și oase ! De n-ar fi crezut că murisem în spital, probabil că n-ar fi țipat așa, spre surprinderea tuturor celor ce se aflau pe coridor, și nu s-ar fi aruncat de gîtul tînărului profesor, care se făcuse la față roșu ca sfecla de bucurie. Și nici nu s-ar fi volatilizat ca prin farmec anii care se scurseseră din ziua cînd plecasem prin mlaștină și o lăsasem pe „insulă", deprimată și roasă de negre presimțiri. De cele petrecute mai tîrziu acolo am aflat de la ea, tot atunci, pe coridorul institutului.

Cinci zile după plecarea mea, detașamentele de pedepsire ajunseseră și la „insulă". Cînd compo-

nenții lor ieșiseră pe mal, uzi, puțind a hoit și furioși și începuseră să tragă în tot ce fugea sau se ascundea prin tufișuri, Stiopka-Scamatorul (singurul partizan în stare să se deplaseze, el, care umbla în cîrje) ripostase cît putuse cu focuri de armă, apoi se retrăsese degrabă și se așezase în mijlocul răniților, trăgînd spre el ranița cu trotil. Glașa, împreună cu trei copilași, rămăsese ursuză în mlaștină, după niște buturugi, și urmărise tot ce s-a petrecut. Îl văzuse venind în mare grabă, aruncînd cît colo cîrja și arma și trîntindu-se la pămînt. Văzuse cum răniții se tîrau spre dînsul, iar Stiopka îi așeza cu capetele spre el, spre ranița cu trotil. Glașei îi venea și ei să fugă într-acolo, căci din clipă în clipă aveau să apară dindărătul tufișurilor călăii ! Le și auzea vocile. Dar n-a mai avut putere să se ridice, atît de frică i se făcuse. Mai ales cînd se tîrau răniții spre el ca spre singura lor salvare și el le așeza cu grijă capetele spre ranița cu trotil. Și atunci privirea ei s-a întîlnit cu cea a lui Stiopka-Scamatorul. Și de atunci n-avea să mai uite niciodată nici privirea aceea, nici zîmbetul bizar care o însoțea (de aceea nici nu putea evoca momentul fără să o podidească lacrimile).

— Să mi se fi părut mie ?... Răniții se tîrau spre el, el ținea o grenadă pe ranița cu trotil și se uita la mine ca și cînd m-ar fi rugat să-l ajut, să nu-l părăsesc, să nu-mi ascund privirea, și-mi zîmbea ca să nu mă sperii... Era prea mult pentru mine. M-am ascuns și aproape imediat am auzit explozia !... Locul unde se adunaseră răniții l-am

revăzut cînd ne tîrau nemţii prin „insulă", mînîndu-ne împreună cu cei ce scăpaseră cu viaţă...

În ajunul căsătoriei noastre, am făcut o excursie în zona lacurilor din Braslavşcina. În timp ce întindeam cortul, ea s-a făcut nevăzută, dar deodată am auzit-o strigîndu-mă. Glasul îi era atît de schimbat, de nerecunoscut, încît am alergat spre ea speriat. Cînd colo, am văzut-o stînd liniştită, cu genunchii bronzaţi cuprinşi între braţe, şi privind în jos minunăţia lacului încremenit în lumina amurgului, cu salba lui de mesteceni aurii care se multiplicau în ape şi care parcă mai păstrau strălucirea zilei însorite, în timp ce brazii întunecaţi vesteau imperiul nopţii.

Frumuseţea naturii îmi produce totdeauna o senzaţie mai curînd chinuitoare decît plăcută. E ca şi cînd într-un vas cu gîtul foarte strîmt ai turna miere vîscoasă şi lipicioasă, iar şuviţa groasă pătrunde şi înăuntru, dar mai mult se scurge pe dinafară... (Acum însă torn în mine un firicel subţire, cu maximă economie, păzind fiecare picătură. Torn tot ce-am adunat în vasul acela, întunecos şi închis pentru totdeauna, căci numai el mi-a mai rămas şi altceva nu va mai fi. Torn, preling, strecor — din mine, înapoi în mine...)

Glaşa apreciase în felul ei tăcerea mea.

— Ia zi : dacă tu nu faci nimic, cel puţin nu mă încurca.

Şi mi-a adresat un surîs în acelaşi timp supus şi îmbietor. Căci, după război, îşi adăugase încă o calitate, aceea de a vorbi în locul meu, şi asta

întotdeauna ca o justificare pentru mine și ca un reproș pentru ea. („Ia zi : asta îmi mai lipsea — lacrimi femeiești..." „Ia zi : descurcă-te singură cu Kosaci al tău...")

Sau, bunăoară, dacă se apuca să-mi povestească iar ce se întîmplase cu ea după ce plecase din „insulă" — lagărul bolnavilor de tifos din apropierea frontului, în zona păduroasă de lîngă Ozarici, și băiețelul acela de cinci anișori care murise pe zăpadă.

— Eu încercam să-l încălzesc, iar el — auzi ? el ! — încerca să mă îmbărbăteze promițîndu-mi : „Cînd mă întorc acasă, am să fac trei sobe, una pentru mama, una pentru mine și una pentru tine !" Iar maică-sa zăcea împușcată lîngă gardul de sîrmă ghimpată : voise să adune vreascuri ca să facă foc... Ei, dar uite că iar am început... Ia zi : crezi că eu nu știu ce e războiul ?

Da, așa i se părea Glașei, că mă sîcîie cu amintirile ei, cu lacrimile ei, cu trecutul ei. Iar eu căutam s-o fac să înțeleagă că acesta era și trecutul meu, că acestea erau și amintirile mele, că toate erau ale noastre, adică și ale ei, și ale mele. Cu timpul, m-a crezut, iar crezîndu-mă — așa cum se întîmplă de obicei la femei — a mers mai departe : a început să i se pară că nu pe Kosaci îl iubise, ci pe mine, și că numai eu, cu afecțiunea mea stupidă pentru comandant și cu convingerea că ea n-ar fi putut să-l iubească decît pe el, decît pe unul ca el, într-un cuvînt

eu o împiedicasem să-și lămurească sentimentele. Și că, în general, puteam să semăn mai mult cu Kosaci ! Numai să nu fiu la fel de insensibil...

Și-mi obiecta cu atîta sinceritate și atît de convinsă că ea avea dreptate, iar eu eram vinovatul, încît nu mă mai puteam stăpîni și mă porneam pe un rîs cu hohote. Ceea ce pînă la urmă o indispunea și chiar o irita :

— Ei, ce-i, mă rog, de rîs aici ?! Parcă ai avea mintea lui Fleora din taceancă ! Din cauza ta m-am chinuit atît, și el, uite cîte parale face !

— Păi sigur, ți-ai dori unul cu sufletul meu și cu trupul lui Kosaci...

— Cu tine nu se poate vorbi serios !

Ce-o fi simțind ea, ce-o fi în sufletul ei acum cînd ne aflăm aici amîndoi, și eu, și el ? Primul moment de tensiune, cînd nici ea nu știa cum va reacționa la noua situație, trecuse. Acum are altă comportare, vorbește cu Serioja. Se poartă cu el ca de obicei, ca acasă. Îmi închipui că fața ei are mai curînd aceeași expresie naivă și calmă ca atunci, în timpul blocadei, cînd adormise cu capul sprijinit de tulpina copacului, spunînd parcă : descurcați-vă voi singuri cu războiul ăsta, cu moartea ! Eu m-am plictisit. Descurcați-vă singuri, d a c ă a ș a s î n t e ț i v o i... Dar cum sîntem noi, eu și Kosaci, văzuți cu ochii ei ? Căci nu o dată surprinsesem la ea o iritare față de noi amîndoi. Chiar așa :

nemţi şi în acelaşi timp le veneam în întîmpinare. Dar cu cît ne era mai limpede aceasta, cu atît mai încăpăţînat înaintam spre capătul celălalt al mlaştinii, unde probabil că se şi deplasau, se şi postau batalioanele şi detaşamentele la pîndă în aşteptarea noastră. Lipăitul, plescăitul noroiului, strigătele mînioase sau absurd de vesele, gîfîielile — totul pare ceva interminabil, fără început şi fără sfîrşit. Mîinile tale şi ale altcuiva se întîlnesc, se apucă, se agaţă unele de altele sau se resping reciproc, speriate — şi tot înainte, tot înainte ! Pe răniţi îi cărăm înghesuindu-ne lîngă tărgi şi pături cîte şase, cîte opt, agăţîndu-ne pînă la durere cu degetele, cu unghiile de pături, de foile de cort. Tărgile trebuie ţinute cît mai sus, dar deodată pămîntul dispare de sub picioare şi atunci oamenii se smucesc ba la dreapta, ba la stînga, numai ca să menţină targa în aceeaşi poziţie şi parcă s-ar agăţa, s-ar crampona de povara pe care o transportă. Cei mai aproape de ei le sar în ajutor şi se iscă o învălmăşeală care seamănă a luptă, a încăierare — cu gîfîieli, strigăte, înjurături.

În mijlocul acestui tumult, te frapează feţele şi ochii răniţilor, cu imobilitatea, ba chiar indiferenţa lor : nu-i de fapt decît o slăbiciune rău ascunsă, ruşinea şi ofensa de a fi avut neşansa să cadă răniţi. Ceea ce nu înseamnă totuşi că şi printre răniţi n-ar exista poftă de glume :

— Aşa, aşa, fraţilor, trageţi năvodul ! Ce mai ciorbă de peşte pe cinste o să iasă !

față de amîndoi. Într-adevăr, Kosaci pare să nu fi existat pentru ea, e chiar surprinsă că a existat, că putuse să existe, dar și ceea ce mă caracteriza pe mine, adică pe Fleora cel de altădată, o irita de multe ori.

— Poți să fii și Fleora, dar nu într-atît! Doar nu mai ai șaptesprezece ani. Oare cît ai să mai faci pe placul oricui ? Așa și-ar face de cap ceilalți toată viața !

Din care pricină am și început să cred că nu pe Kosaci trebuia să fiu gelos, ci pe un al treilea, care nu mai seamănă nici cu el, nici cu Fleora. Să fiu gelos pe sentimentele ei viitoare. În sufletul femeii sălășluiește totdeauna acest „sentiment viitor". Ca o unitate de măsură de mîine a omului, a omenescului. Ceea ce nu înseamnă neapărat că femeile sînt mai bune decît noi. Nu, pur și simplu natura le-a dat în păstrare acest sentiment. Și, ori încotro ne-ar împinge viața, ne măsurăm, ne verificăm sentimentele recurgînd totuși la felul de a vedea al femeii...

...Noaptea, detașamentele pornesc spre inima zonei mlăștinoase. Vîlvătaia pădurilor cuprinse de flăcări aruncă reflexe gălbui pe norii care aleargă în întîmpinarea noastră la o înălțime foarte mică, se așterne peste ape sub picioarele noastre, creînd senzația unui ritm mai alarmant. Dacă rămîi în urmă, te ajung ei, dacă o iei mai repede, dai tu peste ei ! Fugeam de

nemţi şi în acelaşi timp le veneam în întîmpinare. Dar cu cît ne era mai limpede aceasta, cu atît mai încăpăţînat înaintam spre capătul celălalt al mlaştinii, unde probabil că se şi deplasau, se şi postau batalioanele şi detaşamentele la pîndă în aşteptarea noastră. Lipăitul, plescăitul noroiului, strigătele mînioase sau absurd de vesele, gîfîielile — totul pare ceva interminabil, fără început şi fără sfîrşit. Mîinile tale şi ale altcuiva se întîlnesc, se apucă, se agaţă unele de altele sau se resping reciproc, speriate — şi tot înainte, tot înainte ! Pe răniţi îi cărăm înghesuindu-ne lîngă tărgi şi pături cîte şase, cîte opt, agăţîndu-ne pînă la durere cu degetele, cu unghiile de pături, de foile de cort. Tărgile trebuie ţinute cît mai sus, dar deodată pămîntul dispare de sub picioare şi atunci oamenii se smucesc ba la dreapta, ba la stînga, numai ca să menţină targa în aceeaşi poziţie şi parcă s-ar agăţa, s-ar crampona de povara pe care o transportă. Cei mai aproape de ei le sar în ajutor şi se iscă o învălmăşeală care seamănă a luptă, a încăierare — cu gîfîieli, strigăte, înjurături.

În mijlocul acestui tumult, te frapează feţele şi ochii răniţilor, cu imobilitatea, ba chiar indiferenţa lor : nu-i de fapt decît o slăbiciune rău ascunsă, ruşinea şi ofensa de a fi avut neşansa să cadă răniţi. Ceea ce nu înseamnă totuşi că şi printre răniţi n-ar exista poftă de glume :

— Aşa, aşa, fraţilor, trageţi năvodul ! Ce mai ciorbă de peşte pe cinste o să iasă !

Abia ieşit din schimb la căratul tărgilor, dau peste Kostea-ştabul care, deşi mă priveşte drept în faţă, nu mă recunoaşte şi-mi ordonă :

— Dă o mînă de ajutor celor de la pază. Îi mai tîrîm şi pe friţii ăştia după noi ! Naiba ştie de ce...

Într-adevăr, îi mînăm mereu înaintea noastră şi ne cam dăm seama de ce, dar în acelaşi timp ne indignăm rînd pe rînd : „Naiba ştie de ce !"... Îi descopăr acolo unde vocile răsunau mai tare, mai tăios. Aici erau şi cei doi Perehod, unchiul şi nepotul. Cei mai tăcuţi din oamenii de pază. Sinistru spectacol să-i vezi pe prizonieri cum se străduiesc să scape din mlaştină, agăţîndu-se de arbuştii pipernicţi, de muşuroaie, de partizani, chiar şi de cei doi Perehod sau unii de alţii, ca şi cînd n-ar înţelege că au şi devenit de fapt cadavre. Probabil însă că nimeni n-o poate crede atîta timp cît e viu. De aceea ţi se pare bizară, absurdă o astfel de comportare, cînd o urmăreşti din afară.

Nu l-am recunoscut imediat pe chel, pe duşmanul meu, într-atît îi muiase mlaştina pe călăi. Şi apoi, fără ochelari, părea orb. (Nici maimuţa nu mai era cu el.) De cîteva ori ne-am nimerit alături. Dar, curios, parcă nu mă simţeam în apele mele. Nu, nu ţineam deloc să mă recunoască el pe mine acum, cînd eram faţă în faţă, singuri şi nu în mijlocul mulţimii de partizani, unde făceam tot ce puteam ca să

mă vadă, să recunoască în mine un supraviețuitor din satul pe care-l exterminase și-l pîrjolise. Nu degeaba am protestat cu atîta înverșunare, am urît chiar de la început supunerea aceea tîmpă, servilismul acela jalnic. Fiindcă parcă se așteptau, parcă știau dinainte că voi sfîrși prin a mă simți stingherit de conștiința puterii discreționare pe care o am asupra altuia. Stînjeneală care la ei, după cît țin eu minte, nu exista.

Mă țin de dușmanul meu principal ca și cînd aș fi legat de el, l-aș urmări dintr-un loc de pîndă, dar evit să-i întîlnesc privirea de la distanță prea mică.

Deodată, suprafața înșelătoare pe care călcase se clatină amenințător în întunericul roșiatic. Și cu un țipăt nebărbătesc se prăbuși în mlaștină, fluturînd mîinile. Reușește totuși să scoată mai întîi degetele, rășchirate, apucătoare, apoi și capul, care rămîne ca retezat la suprafața tremurătoare acoperită cu mușchi rigid — un cap fără față, fără ochi, plin de tină și ierburi putrede, crescute parcă odată cu el.

— Hei, ajută-l pe ăla, nu-l vezi ? îmi strigă cineva.

Încerc să mă țin de un buștean aproape scufundat și-i întind țeava puștii, cu care ating degetele în agitație. Se reped atît de brusc spre arma mea, încît eram cît pe ce s-o trag

înapoi. Dar ele se și cramponează de ea cu toată greutatea, gata să mă tragă și pe mine de pe bușteanul ce se legăna. Să fi fost un băț, nu armă, i-aș fi dat drumul. Așa însă o țineam zdravăn, și acum parcă ne băteam pentru armă, încercînd să ne-o smulgem unul altuia. Reușesc în sfîrșit să trag spre mine capul plin de ierburi și tină, apoi brațele și umerii convulsionați ; individul se agață de buștean și de mine cu lăcomie, cu groază, orbește. Încerc să-l împing înapoi, să-l descleștez de mine, urlînd furios :

— Ei, ce ? Vrei să stai mereu așa, agățat de mine ? Dă-te încolo, năpîrcă !

Nămolul s-a scurs de pe capul ras și disting ochii, aproape de ai mei, înnebuniți de groază. Ochii aceia par să mă recunoască.

Și atunci smulg arma, mînui închizătorul, dar în aceeași clipă îmi pierd echilibrul și mă apuc de umărul lui. Mă apuc, îl apuc și, privindu-l de sus în ochii galbeni din cauza amurgului îndepărtat, îi strig :

— Tu, fascistule ! Te holbezi la mine ? Ieși, năpîrcă ! A, vrei să trăiești, să trăiești, nu-i așa ? !

Îi strig sentința și totuși nu pot să răzbesc dincolo de ochii îngroziți și tîmpi ai bătrînului cu capul murdar de noroi. N-am decît acești ochi în fața mea. Dar devreme ce ne aflăm atît de aproape unul de celălalt și nu peste mult îl voi ucide, vreau să-l văd pe acela care stătea lîngă mașină, care se afla în mașină...

Iar el, înțelegînd probabil că-l paște moartea, țipă, se smucește într-o parte și din nou se scufundă pînă la brîu. Mă reped după el, mă arunc peste el. Îl împing, îl mîn, ștergîndu-mi ochii înlăcrimați, și el știe că sînt eu, că exist, că sînt mereu pe urmele lui. Se uită, miop, în urmă, căutîndu-mă. Acum știe cine îi e stăpîn, stăpîn pe viața și pe moartea lui, ceea ce are un efect neașteptat asupra lui : își înzecește eforturile, parcă special pentru mine, ca să-și pună viața la adăpost de pericolele mlaștinii...

Ajungem în sfîrșit pe pajiștile inundate de apă din afara mlaștinilor. Cerne o ploaie matinală măruntă peste fețele noastre înfierbîntate, peste grumajii aburoși, peste mîini.

Încercăm să scurgem din cizme apa galbenă, fără a ni le scoate. De la distanță, ceea ce facem seamănă cu o gimnastică de înviorare de-a dreptul bizară : o gloată de oameni istoviți, adunați în mijlocul unei pajiști mustind de apă, se agață unul de altul ca să-și întindă, înapoi sau înainte, cîte un picior, păsărește. Cine n-are cizme, ci opinci din piele neargăsită, sau, și mai bine, din nuiele de răchită, își laudă, osteniți, încălțămintea care nu oprește nimic, din care totul se scurge : ești în același timp și încălțat, și desculț ! „Poftiți să facem schimb, dar nu vă înghesuiți !“ Nu, nu se înghesuie nimeni, și gluma nu are ecou.

Aproape trei sute de oameni, uzi pînă la piele, istoviți și cu tărgi, s-au adunat pe pajiște, în apa nu prea adîncă. Se uită unii la alții

ca la imaginea lor din oglindă, își spală noroiul de pe haine, de pe fețe, își clătesc în apă chipiele, bonetele. Încearcă să curețe obrajii răniților, dacă aceștia nu reușesc s-o facă singuri.

Și prizonierii se spală în tăcere, cu mișcări nehotărîte.

La suprafața apei se înalță tufe de răchită ca niște baloane verzi sau ca niște căpițe de fîn care parcă te cheamă și te îndeamnă să te așezi. Și în timp ce în față se întîrzie cu plecarea, mulți încearcă să se odihnească, să se așeze pe jos, ceea ce nu e posibil ; nu-ți rămîne decît să te culci pe burtă sau pe spate, ca să te destinzi complet. Cineva chiar rîde, un rîs obosit, fără pic de veselie.

Îi adunasem pe prizonieri lîngă o tufă mare de răchită, de care s-au grăbit să-și rezeme spatele, făcînd-o să se legene și să trosnească. Încet, încet, încep să se distingă acum fețele, altfel decît noaptea, în licărul dimineții, ceea ce e cu totul altceva. După o noapte istovitoare, lumina dimineții scoate la iveală pe chipul oricăruia oboseala, dar și ușurarea că ce a fost mai greu s-a sfîrșit, a trecut. Prizonierii încep și ei să se spele cu mai mult curaj, cu mai multă grijă — de-ar fi avut cu ce, s-ar fi spălat și pe dinți ; iau apă în căușul mîinii, o dată, încă o dată și parcă o fac cu un motiv ascuns. Se pregătesc să mai trăiască o zi și au aerul că ne sondează cu prudență pe noi, cei ce stăm în fața

lor cu armele în mînă, sau că încearcă să ne convingă...

Și dușmanul meu se spală cu grijă pe cap, care devine din nou neted, deși acum e bălțat ca un ou de paște prost vopsit : ochii lui miopi caută mereu pe cineva și mie mi se pare că pe mine mă caută. Parcă ar nădăjdui ceva. În mijlocul urii generale, dar impersonale, simțise și una personală, care, chiar dacă era tot ură, avea în spatele ei un om concret. În loc să se teamă și mai mult de mine, dimpotrivă, mă căuta ! Avea, totuși, printre cei de aici, un cunoscut ! Mă străduiesc să nu permit privirilor lui cu iscodiri neputincioase să se agațe de făptura mea, de fața mea, le fac să alunece pe lîngă mine, mă prefac că nu le cunosc. Atîta ar mai lipsi, să-mi fie jenă să stau, aspru și necruțător, în fața lui, în fața călăului murdar și mironosit ! Nu mai căuta, n-ai să găsești nimic, degeaba !...

Dintre cei ce se țin deoparte fiindcă „nu sînt nemți" iese în evidență tălmaciul cel deșirat. Îți atrage atenția nu numai prin statura lui, ci și prin aerul lui de permanentă și absurdă șiretenie. Își pierduse șapca cu cozoroc lung care-l deosebea de nemți și asta îl îngrijora foarte tare ; la un moment dat chiar a luat șapca unui compatriot, sub pretext că vrea să se încălzească nițel la cap, dar acela pricepuse intenția și i-o luase înapoi. Încearcă mereu să lege vorba cu noi :

— Uf, ce-am obosit ! Ce mlaștini sînt aici !

Dar și-a luat seama și s-a uitat în jur, speriat : nu cumva se întrecuse cu gluma ? Apoi a opinat că „ploaia n-are nici un rost acum, la vremea secerișului".

— În schimb, ne mai spală...

Cu cîtă viclenie îl accentuase pe „ne" !

— Mă, ține-ți gura ! se răstește cineva la el, și tălmaciul, speriat, se face mic, totuși le traduce și alor lui, ca pe un ordin valabil pentru toți. Prizonierii se foiesc puțin, apoi contenesc și rămîn nemișcați.

Se apropie de noi alți partizani. Ceva îi trăgea încoace. Cu automatul sub braț, vine și Kosaci în vengherca lui devenită brună din cauza noroiului și cu blana linsă din pricina apei. Surîde posomorît vecinului, comandantului mustăcios :

— Mult mai ai de gînd să tîrăști captura asta după tine ?

— Tu ai oameni din satul Perehodî, uite, ia-i tu și decideți.

Kosaci se uită la călăi aparent calm, parcă de la distanță, dar tălmaciul nu rezistă să nu-i amintească :

— Noi nu sîntem nemți !

Și arată spre șepcile cu cozoroc lung și spre capul lui descoperit.

— Serios ? îngînă Kosaci. Dar cu ei ce să facem ? Cu stăpînii tăi ?

— Ei merită să fie executați, răspunde tălmaciul clar și răspicat.

Dar și-a luat seama și s-a uitat în jur, speriat : nu cumva se întrecuse cu gluma ? Apoi a opinat că „ploaia n-are nici un rost acum, la vremea secerișului".

— În schimb, ne mai spală...

Cu cîtă viclenie îl accentuase pe „ne" !

— Mă, ține-ți gura ! se răstește cineva la el, și tălmaciul, speriat, se face mic, totuși le traduce și alor lui, ca pe un ordin valabil pentru toți. Prizonierii se foiesc puțin, apoi contenesc și rămîn nemișcați.

Se apropie de noi alți partizani. Ceva îi trăgea încoace. Cu automatul sub braț, vine și Kosaci în vengherca lui devenită brună din cauza noroiului și cu blana linsă din pricina apei. Surîde posomorît vecinului, comandantului mustăcios :

— Mult mai ai de gînd să tîrăști captura asta după tine ?

— Tu ai oameni din satul Perehodî, uite, ia-i tu și decideți.

Kosaci se uită la călăi aparent calm, parcă de la distanță, dar tălmaciul nu rezistă să nu-i amintească :

— Noi nu sîntem nemți !

Și arată spre șepcile cu cozoroc lung și spre capul lui descoperit.

— Serios ? îngînă Kosaci. Dar cu ei ce să facem ? Cu stăpînii tăi ?

— Ei merită să fie executați, răspunde tălmaciul clar și răspicat.

maimuța de pe umărul asasinului-șef ! I-o băgaseră pe gît lui Stoletov, s-o care el... Parcă dinadins ! Tocmai Cronicarului. O raniță care se smucește și respiră de parcă ar fi vie, și Stoletov, care și el se smucește și se lasă de pe un picior pe altul...

— Haide, tăiați, dacă v-ați angajat măcelari ! strigă careva.

Patru „ne-germani", ascultînd parcă vrăjiți instrucțiunile rostite cu jumătate de voce de șeful lor, tălmaciul, apucă puștile de țeavă și se desprind de ceilalți călăi, care se ghemuiesc și se îndeasă în tufa de răchită, de-o fac să se miște, să se clatine, să gîfîie. Și cei cu puștile-ciomege se leagănă încetișor pîndind, lăsîndu-se de pe un picior pe altul și cîntărind în mînă greutatea paturilor de pușcă devenite măciuci. Își aleg poziția, vorbind între ei pe limba lor, repede și pe șoptite. Cu un strigăt ascuțit, tălmaciul se repede deodată la dușmanul meu. Patul puștii se înalță deasupra capului ras și lovitura trosnește sec, acoperită însă imediat de chițăitul iepuresc al piticului, asupra căruia se repeziseră doi deodată !...

O rafală de automat scapără tot în clipa asta ! Neașteptată, incisivă, trage o linie peste toate, ca o ușurare, ca o izbăvire.

Doi dintre călăii cu puști și cîțiva nemți, apucîndu-se stîngaci unul de altul și de tufă, se lasă încet-încet în apă. Ropotul rafalei s-a stins, s-a destrămat și ecoul, dar ei tot se agață

unul de celălalt și se lasă mereu în jos. De pe fața tălmaciului, verde, de nerecunoscut, pierise aerul de șiretenie. Rămîne un timp sprijinit în armă, apoi, deodată, împunge cu capul pămîntul, noroiul.

— Mii de draci ! țipă Perehod. El descărcase rafala de automat. La dracu' cu voi toți !

Dar un alt țipăt disperat îi răspunde din dosul tufelor :

— Sta-a-ați ! Mă, voi de-acolo, ce fa-a-a-ceți ?

Ne năpustim spre spatele tufelor, de unde venea țipătul. Uite-l pe Perehod-nepotul în genunchi, căutînd parcă nu știu ce în apă, în noroi, și aplecîndu-și tot mai jos și mai jos fața, capul. Partizanul care țipase se uită furios la noi și întinde mîinile către cel lovit, pentru a ni-l arăta, ori a-l sprijini și a-l ridica. Pe noroiul negru plutește și se lățește vertiginos o pată roșie cu reflexe vinete.

Mîna cu care Perehod-nepotul își apasă puloverul pe abdomen se colorează înspăimîntător de carminul sîngelui.

Perehod-unchiul privește înmărmurit. Deodată, face un pas către călăi și înșfacă doi — pe-un neamț și un „ne-german", care se prăbușesc sub greutatea labelor lui de urs. El însă îi ridică pe picioarele lor moi și-i lovește pe unul de celălalt, o dată și încă o dată, tot mai slab dar cu tot mai aprigă înverșunare, și urlă :

— Blestemaților ! Blestemaților ! Blestemaților !

...Pe urmă am alergat mai departe, în întîmpinarea rachetelor nemțești, abia vizibile în lumina palidă a dimineții. Încă mai speram să ne strecurăm în inima codrilor imenși, scăpați deocamdată de blocadă. Goana sutelor de oameni spre o ieșire care putea să se închidă dintr-un moment în altul, dacă nu cumva se și închisese, era în același timp o fugă de acel ceva (dar și spre acel ceva) ce se petrecuse lîngă tufele de răchită și care mai plutea în aer. Ai fi zis că dacă te oprești, iar va începe. Dar încotro să mergi, încotro să fugi, dacă în față te așteaptă aceiași călăi ca cei patru pe care i-am lăsat în viață și-i mînăm înaintea noastră ?... „Rama" se și ivise deasupra noastră, ba ridicîndu-se, ba coborînd, iar tufișurile rare și mărunte nu ne pot ascunde. Va să zică iar sîntem în raza privirii care ne urmărește de sus. Și parcă simțim cum înaintea noastră se deplasează spre locul unde ne ducem, ca niște umbre, batalioanele nemțești, se mută pîndarii, în așteptarea noastră.

Sub picioare nu mai simțim apă, apoi nici noroiul vechi și negru ca păcura. Călcăm în sfîrșit pe turbă, pe o turbă uimitor de uscată. Parcă nici n-ar fi plouat pe aici, ci doar ar fi stropit puțin de dragul soarelui șăgalnic și al mirosului dulceag al turbei. Puterile nu ne ajută să ne apărăm de tăunii care ne înțeapă fără milă. Dispar în schimb norii de țînțari, caracteristică a zonelor păduroase : toamna îi potolise, deși încă nu se lăsase frigul. Cînd te întinzi pe pămînt, destins, relaxat, simți cu tot trupul cît

de moale, de ușor e pămîntul acesta făcut tot numai din ierburi și arome. Tufișuri de porumbar ca niște mușuroaie înalte și uscate se profilează intunecoase și apetisante prin poamele lor tîrzii — cu bobul mare și vînăt. Dar oamenii sînt atît de obosiți, încît doar se uită la poame, umezindu-și cu limba buzele uscate și schimbînd cîte o vorbă între ei, fără nici un chef. („Te doare capul de boabele astea dacă mănînci multe", „Ia dă-mi și mie!", „Las' că mă grăbesc!") Pînă la urmă însă, tot se instalează lîngă tufele apetisante, de parcă s-ar așeza la masă, ori se tîrăsc pe burtă, iar cîte unul vine chiar de-a rostogolul — ca o buturugă — și-i e atît de bine, încît nu-i vine să se mai scoale! Și îndată sînt culese și împărțite tufele cele mai roditoare, răsar din ranițe pesmeții nemțești, se aduce vorba despre apă.

— N-ai vrea cumva și ceai?

— Trebuia să te îndopi pe săturate cînd aveai de toate, nu să caști gura!

Sînt hrăniți cu poame și răniții care nu sînt în stare să se alimenteze singuri. Răniții sînt mulți, foarte mulți. Unii zac fără cunoștință, alții aiurează, strigă, iar cei cu ochii deschiși privesc cerul înnorat pe care bîzîie sîcîitor „rama". Răniții știu unde, spre ce lupte îi ducem noi pe ei, cei neajutorați, care depind în întregime de mîinile, de picioarele, de curajul sau slăbiciunea celorlalți...

Printre ei se află și Șardîko, comisarul nostru. Cînd detașamentul nostru reușise să se smulgă

din încercuire, fusese secerat de o rafală de mitralieră. Trăiește totuși, deși e fără cunoștință. I-am văzut de cîteva ori apropiindu-se de targa lui pe Kosaci și pe Kostea-știabul, însoțiți de sprintenul și rotofeiul Filippov. Cu aer vinovat, medicul detașamentului pronunță denumiri de medicamente și injecții neapărat necesare și de care nu dispune.

Perehod este probabil singurul care nu se așază jos să se odihnească. Uriaș în pelerina lui rigidă, stă lîngă targa pe care respiră greu nepotul, cu paloarea morții pe față. Perehod se uită la rănit cu un aer absent, parcă mirat. Fața lui ascunde ceva, ceva ce te pune pe gînduri : omul ăsta ar putea dintr-o clipă într-alta să comită ceva imprevizibil și îngrozitor... La picioarele lui, plecată spre Perehod-junior, stă fetița, cu gura plină de poame, mînjită și pe obrajii murdari de lacrimi. Fetița din satul Perehodî, care acum plînge din nou.

La călăii rămași în viață se observă o schimbare. Stau în grup compact, cu privirile în pămînt. Poziția, privirea lor cătînd ofensată spre pămînt, exprimă numai reproș. Nici disciplina, nici supunerea lor nu a găsit apreciere la partizani, se convinseseră de asta. Totuși vor rămîne aceiași, indiferent de împrejurări. Ca un reproș la adresa noastră. Se poate să nu fi gîndit așa. Dar așa păreau a spune poziția, expresia lor. Și acum nu se mai fereau unii de alții, germanii, doi, și „ne-germanii", tot doi. Poate pentru că rămăseseră puțini. Curios, totuși, că cele petre-

cute lîngă tufiş nu-i separaseră, ci parcă, dimpotrivă, îi uniseră din nou...

După ce împărţim oamenii pe detaşamente, pe plutoane, separîndu-i de cei ocupaţi cu răniţii (pe care îi lăsăm în urmă), ne deplasăm peste mlaştina uscată, gata să ne desfăşurăm în formaţie de luptă. Şanţurile vechi, năpădite de rogoz cărămiziu, dunele negre-ruginii de turbă mărunţită şi învîrtoşată, punctate ici-colo de verdele ierbii, se întind la nesfîrşit. De aici se aprovizionau oamenii, înainte de război, cu turbă. Pămîntul este elastic sub picioare, ai senzaţia că mergi pe un pod suspendat. Sub noi, în adîncime, sînt nu centimetri, ci metri întregi de turbă ! Un partizan tînăr (nu a fost prin Perehodî, nici ochii nu-l dor, nu-i lăcrimează ca ai mei !) sare deodată în sus ca muşcat de streche şi cade în genunchi pe pămînt.

— Parcă-i saltea, fraţi bieloruşi !

E privit cu mirare de unii, sau dezaprobator de alţii — uite că-i arde de joacă !

Aud pe alţii discutînd :

— Aici, un pic de foc, şi să vezi cum arde mocnit o jumătate de an...

— Acolo arde, uitaţi-vă !

Deasupra moviliţelor de turbă din depărtare atîrnă un fum albăstrui şi diafan, care se dizolvă încet în cerul cenuşiu şi umed.

Deodată vedem oameni. Mai întîi cîţiva copii alergînd printre dunele de turbă. Mai aproape, în faţa noastră, răsare dindărătul unei grămezi

de turbă negre-verzui o femeie desculță, face cîțiva pași, dar zărindu-ne, o tulește înapoi și se ascunde. Se fac nevăzuți și copiii.

Fusesem urmăriți ? Dar iată că se ivesc alte femei și alți copii. Și apar din ce în ce mai mulți. Fețe bărboase de bărbați, numai cîteva. Abia acum deslușim în niște movile de turbă bătătorite și acoperite de iarbă găuri negre — intrările. Un sat întreg pare să se fi ascuns în vizuinile acelea.

— Măi flăcăi, ce ne-ați speriat, ce spaimă ne-ați tras ! încep să vorbească cîteva femei deodată, ieșindu-ne în întîmpinare. Ieri au trecut nemții sau vlasoviștii ăia ai lor, dar nu pe-aici, ci pe la marginea pădurii. Nu ne-au descoperit. Și acum ziceam că, gata, vin peste noi !

— Erau mulți ? întreabă comandantul cel mustăcios.

— Mulți ! Cam de vreo trei ori cît sînteți voi.

Partizanii se uită prin vizuinile nu prea adînci din motivele de turbă : în întuneric sînt împrăștiate pe jos plăpumi și așternuturi. Ceaune și găleți zac la intrări.

— Cum de nu cad peste voi ?

— Peste noapte ne acoperim cu totul ! Îți cade și-n gură, și-n urechi. În schimb, ne apără de ploaie.

— Vă e foame, flăcăi ?

— Dar ce-aveți de mîncare, tușicilor ?

— Păi, ce s-avem ! Știți și voi. Cartofi copți. Și măcriș acrișor. El ne ține loc de sare.

— Ei, las' că de data asta vă tratăm noi. Am luat și noi cu împrumut de la nemți, zice coman-

dantul cel mustăcios. Hei, unde o fi intendentul nostru ?

Dar nici cartofii copţi nu-s de lepădat. Mai ales că aici poţi să-i coci foarte repede. Şi să pui oricîţi în jarul din groapa asta de turbă, încinsă ca un cuptor. Groapa e ca o surpătură albicioasă, căptuşită cu cenuşă fumegoasă, o pată lungă de vreo cinci paşi. Cuprinşi de curiozitate, încercăm să măsurăm adîncimea turbei aprinse, împungînd-o cu beţe, cu prăjini. Fumul e înecăcios, caustic, mai ales pentru ochii mei Dar şi eu sînt tentat să arunc o privire : pare un foc obişnuit, cu jar, dar ceva ameninţător, ceva prevestitor de rău se ascunde în focul acesta care mistuie parcă şi pămîntul.

— De ce-aţi făcut foc atît de aproape ? N-o să-l mai puteţi stinge, le spunem noi gazdelor. Focul poate să ajungă şi sub voi, luaţi seama.

— Dumnezeu ştie cine l-a aprins ! Stă, stă aşa şi deodată se aprinde, ne răspund cu convingere femeile. Ca praful de puşcă uscat ! Aici nici nu găseşti apă pe aproape, aducem tocmai de la mlaştină. Şi mai trag şi cu rachetele, cu minele, ce să mai zici ! Totul arde.

— Iar acolo, spre pădure, unde arde încă din primăvară, nu poţi să te apropii deloc, interveni un bătrîn care o făcea pe fochistul la groapa cu jar. Ieri, copiii au văzut un porc mistreţ, au fugit după el, l-au mînat spre foc. Ei însă n-au putut să se apropie. Că pămîntul e subţire acolo. Au fost mereu ploi şi de aia arde înăuntru mocnit, iar deasupra s-a format o crustă. De calci

pe ea, te-ai dus! A intrat mistrețul acolo și n-au rămas decît scîntei în urma lui. Poate are un metru adîncime, dacă nu chiar trei! Friptura-i gata făcută, dar pas de-o scoate de acolo!

— Măi, cumetrelor, te pomenești că focul a și ajuns sub noi, s-o fi tîrît pînă aici? Mai știi, poate te trezești într-o dimineață gata prăjit! glumesc femeile. Există o limită a nefericirii omenești, dincolo de care lacrimile se usucă și omul nu mai are putere nici măcar să se vaite...

Trebuie să ajungem tocmai acolo unde se întinde deasupra orizontului, frînt de movilele de turbă, fumul albăstrui rău prevestitor. Trebuie să ocolim pe undeva fumul acesta albăstrui, acest incendiu al pămîntului.

Comandantul mustăcios rămîne împreună cu detașamentul său și cu răniții săi, refuzînd să meargă mai departe, să părăsească mlaștinile. Kosaci discutase îndelung cu el, punînd ceva la cale sau poate contrazicîndu-se. L-am auzit spunîndu-i lui Kostea-ștabul, cînd pornisem la drum:

— Mi-ajunge că l-am ascultat atunci, lîngă Perehodî!

Nici acum nu e ușor de spus cine a avut dreptate: mustăciosul sau comandantul nostru. Dar, cum se întîmplă întotdeauna în asemenea situații îngrijorătoare și neclare, orice ezitare, cît de mică, acolo sus se amplifică imediat aici jos, în mijlocul mulțimii, transformîndu-se într-o neliniște comună de mari proporții. Lucrul cel mai

important era că aveam cu noi aproape douăzeci de răniți !

Lupta a început pe neașteptate, de aceea ni s-a părut cu atît mai sinistră...

Străbătusem vreo patru kilometri, dar tot nu reușisem să ocolim fîșia de turbă în flăcări, care se întindea la orizont. De cîteva ori ne-am apropiat de ea, Kosaci s-a dus și el să vadă ce e acolo. Cei trimiși în recunoaștere se întorceau surescitați și dezorientați.

— Măi, fraților, ăsta-i un vulcan care mocnește !

— Pămîntul e cald pe o distanță de o jumătate de kilometru !

În sfîrșit, departe, la orizont, zărim pădurea. Din cauza perdelei de fum nu puteam distinge dacă e chiar codrul sau numai un petec de pădure, totuși e pădure, nu mai sînt „dunele" astea verzi-cărămizii de care ni s-a făcut lehamite și nici brăduții piperniciți care parcă fug în toate direcțiile. Oamenii tușesc și se îneacă fiindcă toți au gîtul iritat, își freacă ochii. Pentru ochii mei iritați, fumul turbei este o adevărată pacoste. În jurul meu, totul plutește într-un curcubeu colorat și fierbinte. Îmi vine greață. Dar înaintea noastră se află pădurea, adevărată, vie și în curînd vom scăpa de perna aceasta nesuferită, neagră, murdară, afînată și fumegîndă și vom călca pe un pămînt adevărat. E ca și cînd te-ai întoarce pe pămînt venind din altă lume.

Răniții sînt în coada coloanei. Prizonierii merg cu noi, cu grupa combatantă, protejați mai departe chiar de ura covîrșitoare pe care le-o purtăm.

Cercetașii noștri se și apropiaseră de pădure, cînd încep să bubuie deodată minele, din față, dintr-o parte, din spate...

Ne trîntim la pămînt, așteptînd să treacă primele minute, cele mai nedefinite momente ale luptei, ale unei lupte neașteptate. Pămîntul se cutremură moale, ca viu, iar gropile negre ale exploziilor încep imediat să ardă mocnit, să fumege.

Curios că nu trag cu automatele, nici cu mitralierele, ci numai minele ne caută mereu. Unde s-or fi aflînd cei ce ne-au descoperit ?

Deocamdată nu se dă nici un ordin, ceea ce îi enervează pe oameni. Numai de n-ar porni din proprie inițiativă, de n-ar lua-o la fugă ! Ah, uite că unul a și sărit în picioare, aleargă.

Uite și pe alți doi-trei. Nimic mai rău decît asta ! Aleargă spre dreapta, spre grămezile de turbă, care de la sol, cînd stai culcat, ți se par spinări de monștri antediluvieni postați la pîndă, niște monștri calzi. Aerul tremură deasupra lor, curge șuvițe...

Răsună acum și împușcături, rafale de automat. Unul din fugari cade, ceilalți trei o iau și mai repede la picior, aplecîndu-se și alergînd în zigzag. Bine, dar ăștia sînt prizonierii ! O șterg ! Călăii !

La început am avut impresia că explozia unei mine îl acoperise pe primul fugar. O coloană de scîntei se înălțase în locul unde se afla. Și imediat după el dispăruse, ca înghițit de pămînt, încă unul, cel ce alerga ultimul. Abia acum înțeleg adevărul : se scufundaseră în turba aprinsă ! În pămîntul încins și împănat cu jar !

Cel ce se afla la mijloc, între ceilalți doi, încremenește, apoi începe să se învîrtească în loc și-l auzim cum strigă, urlă de groază.

— Compania întîi rămîne aici ! Compania întîi ! strigă Kostea-ștabul, trecînd în fugă prin fața noastră. Și imediat glasul puternic al lui Kosaci răzbește printre bubuiturile exploziilor :

— Compania a doua ! Compania a doua, după mine !

Și o ia la fugă în direcția tufișurilor, agitînd automatul.

Acesta e momentul cînd totul — și ceea ce a fost, și ceea ce este, și ceea ce va fi — te privește țintă în ochi și te întreabă : „Ești gata ?" Acesta e momentul pe care nu trebuie să-l scapi, sau, dacă nu... ori tu, ori el !

Sar și eu în picioare și o iau la fugă după Kosaci, după Perehod și după alții care aleargă în fața mea. Oamenii se ridică de sub țărîna exploziilor și se năpustesc spre inamicul invizibil. Pămîntul moale și elastic participă ca o vietate la atacul nostru, pur și simplu ajutîndu-ne să ne aplecăm înainte. Ne rostogolim la vale, ocolind tufele de răchită. La stînga avem orizontul frînt

de colinele de turbă și învăluit în fumul albăstrui, la dreapta răchitișul verde și des, compact ca un perete. În față, dincolo de marginea răchitișului, trebuie să fie dușmanii pe care încă nu-i vedem și care ne țin sub ploaia de mine. Pe fețele multora dintre cei ce aleargă lîngă mine, aprinse sau pămîntii de oboseală, stă scrisă curiozitate amestecată cu neliniște. Alergăm în loc să stăm întinși la pămînt, să așteptăm pînă ce nemții se vor arăta, se vor descoperi ; nu încercăm nici măcar să ne lămurim unde se află și cîți sînt, de unde trag asupra noastră. În loc să facem așa, alergăm către un loc unde poate că ne așteaptă o ambuscadă, o cursă. Dar pentru că facem totuși așa și nu altfel, deși ne mirăm singuri de ceea ce sîntem în stare să facem, pentru că ne-a cuprins un fel de turbare care ne mînă neabătut înainte, mereu înainte, și fețele noastre, și respirația grea, și mișcarea fără zgomot a picioarelor, și umerii și grumajii încordați, și coatele depărtate — totul începe să respire o încredere în sine tot mai puternică, certitudinea că vom năvăli peste dușmani și le vom zdrobi pe loc rezistența, tocmai pentru că nu se așteptau să riscăm atît de mult năpustindu-ne orbește asupra lor.

Masiv și greoi aleargă înaintea tuturor Perehod-unchiul. Spatele lui diform și cenușiu, în pelerina împietrită, gîtul încordat, gîfîiala lui exprimă un singur lucru : dorința de a ajunge odată la locul luptei, de a scăpa de sine însuși, de furia și neputința în fața propriei sale dureri împietrite.

Ocolim răchitișul, care ni se pare fără sfîrșit, dar tot nu dăm de cei la care vrem să ajungem.

Și totuși zărim deodată două țevi de aruncătoare de mine aplecate în direcția noastră, bine pitite printre tufișuri. O rafală de automat pîrîie. Asta-i Kosaci. Ochii mei împăienjeniți de durere deslușesc totuși ceva mișcînd în față. Trag, fără să mai ochesc. Împușcăturile izbesc, sfîșie aerul, în spate, în stînga. Numai Perehod aleargă fără să ridice automatul, fără să tragă.

Deodată, tufișurile se înalță ca un perete și-i putem vedea în sfîrșit. Sînt cinci sau șase și au luat-o la fugă. Cu atîta precipitare și stîngăcie încearcă să se facă nevăzuți pe după capătul răchitișului, altminteri încă destul de departe, iar unul, mai scurt de picioare și cu turul pantalonilor soldățești căzut în vine, a rămas de tot în urmă, încît totul în jur capătă o notă de veselie feroce.

Și partea cea mai stupidă a scenei este că din cauza fumului înecăcios și a fugii tușim și noi, și ei. Alergăm, curg împușcături trase din fugă, din clipă în clipă vor cădea noi victime, dar nici ei, nici noi nu putem să ne ferim de un lucru atît de banal cum e tusea, o tuse sîcîitoare și stînjenitoare.

Nu știu de ce nu se reped spre tufișuri, ci fug mereu dinaintea noastră ; probabil că văd numai marginea răchitișului, care îi ferește de noi și de împușcăturile noastre. Și cu cît e mai aproape marginea aceea, cu atît mai dese, mai grăbite răsună împușcăturile. Iată că grupul celor urmăriți începe să se destrame ! Cade cînd

unul, cînd altul, la dreapta, înapoi, la stînga. Doi reușesc totuși să se ascundă în răchitiș. Iar ultimul, grăsanul neîndemînatic dar sîrguincios, mai apucă să se uite și înapoi : zăresc ochii, gura crispată a celui ce-și vede sfîrșitul aproape...

Kosaci slobozește în el o rafală de automat și întoarce și el capul spre noi, interzicîndu-ne cu asprime să ne oprim lîngă cei căzuți. Perehod aleargă fără să-i bage în seamă pe morți. Aceia de care are el nevoie sînt în față, lui îi trebuie cei vii, oameni vii...

Și iată-i din nou pe cei doi scăpați cu viață. Mai întîi îi auzim, căci tusea lor zgomotoasă răspunde ca un ecou slab la tusea noastră slobozită de zeci de gîtleje. Din nou se mișcă răchitișul și iată-i din nou în fața noastră, descoperiți, sortiți pieirii, uitîndu-se mereu înapoi.

Unul aruncă arma și vrea să se vîre, să se îndese în tufiș. Celălalt aleargă mereu în fața noastră, deși e limpede că și el simte, înțelege că sînt ultimii lui pași.

Perehod îl culcă la pămînt cu o rafală scurtă, trasă parcă în silă, și își continuă goana, fără ca măcar să arunce o privire spre cel căzut. Nu, nu era mort, ci numai rănit. Ca scăpat dintre șenilele unui tanc care a trecut peste el, rănitul începe să miște, apoi, fără să ridice fața din țărînă, se tîrăște în întîmpinara noastră. Mîinile, degetele lui pline de sînge, pe care parcă le studiază cu atenție, seamănă zguduitor de mult cu labele de gîscă... Se mai tîrăște ce se mai tîrăște, apoi rămîne nemișcat la vreo trei

pași de mine, ca și cînd s-ar fi convins și el în sfîrșit că... e mort !

Alergăm în urma lui Perehod, a lui Kosaci, scăldați în sudoare și fără a reuși nicicum să scăpăm de tusea asta neroadă, alergăm de parcă am ști cu precizie că nu aceștia contau, că lucrul cel mai important abia urmează.

— Ăștia erau vlasoviști, canaliile ! strigă cineva stabilind cu întîrziere identitatea celor uciși. Arunc o privire înapoi și-l văd pe un partizan oprindu-se o clipă ca să răstoarne cadavrul grăsanului și să-i smulgă de la centură o grenadă cu coadă lungă. Într-adevăr, n-aveau puști nemțești. Și uniformele lor parcă sînt ceva mai gălbui.

Mai ocolim o dată răchitișul, lăsînd în stînga noastră o cărare bătătorită de alții, nu de noi, ce șerpuia spre întinderile de turbă care fumegau și ardeau în depărtare.

Și deodată vedem ieșind din dosul răchitișului în întîmpinarea noastră alți oameni, îmbrăcați în uniforme verzui de data asta. Nemțești ! Cu căști pe cap și cu automate în mînă ! În aceeași clipă apare din desișul de răchită, ca împins de un resort, vlasovistul care se pitise acolo cu cîteva clipe înainte și acum o lua la fugă în întîmpinarea nemților iviți în fața noastră. Și el, și noi fugim de parcă am coborî o pantă și am avea sub picioare stînci ascuțite. E ca într-un vis rău, cînd îți dai seama că trebuie să te oprești pînă nu e prea tîrziu, dar nu mai ai putere s-o faci, nu poți, ba chiar ți-e frică s-o

faci, pentru că atîta timp cît alergi, totul își urmează cursul, dar dacă încerci să te oprești, ai să fii tîrît mai departe fără voia ta, ai să te rostogolești peste pietrele ascuţite, stropindu-le cu sîngele tău...

Pîrîie o rafală de automat, de-a noastră, sau poate nu ; se repetă încă o dată și încă o dată. Nemții ieșiți de după tufe sînt vreo zece la număr, nu mai mulți, pe cînd noi sîntem descoperiți cu toţii, toată suta, sau poate chiar toţi cei o sută cincizeci. Există însă ceva de neînvins în noi, cei ce năvălim asupra lor (și de care ne dăm seama noi înșine, de parcă ne-am vedea în oglindă), pentru că nemții, în loc să se ascundă și să ne împuște, se zăpăcesc, nu mai ştiu ce să facă și, răsucindu-se deodată în loc cu grabă, o rup la fugă, oferindu-ne spatele drept ţintă.

Arunc fără voie o privire în urmă, *spre noi,* spre forța aceea care-i impresionase atît de tare încît îi pusese pe fugă pe nemţi. Şi simţeam și bucurie, și teamă. Trebuie să-i urmărim, să-i urmărim ! Sînt clipe care trec repede... ca clipele (o știi și tu prea bine, ești perfect conștient de aceasta) și va sosi momentul cînd vor lua sfîrșit și urmărirea aceasta pe pămîntul elastic al turbăriei, și sentimentul acesta. Vom continua să fugim, iar fuga noastră va fi ca o rostogolire la vale peste stînci ascuţite care îţi agaţă și îţi sfîșie trupul !...

Perehod fuge mereu înaintea tuturor. Pe ceilalţi doar îi simt, alături, în urma mea, pe el

însă îl văd. Ochii mei, scăldați în lacrimi, se cramponează dureros de el, se țin scai de el ca și cînd el ar fi lucrul cel mai important de pe lumea asta, ultimul sprijin care *mi-a mai rămas* pe lume. Îi imit fără să vreau mișcările (poate în realitate, poate numai în gînd, poate în adîncul mușchilor mei), contopindu-mă tot mai mult cu omul acela greoi și uriaș, ferecat într-o pelerină diformă de culoarea pietrei.

Încet-încet (parcă stînd pe gînduri !) îl văd ridicînd automatul cu ambele mîini, ca pe ditamai barosul, deasupra căștii unui neamț mai mărunt care alerga chiar în fața lui. Se ridică încet coatele, brațele, fără grabă... Dar un glonț slobozit de altcineva îl smulge pe neamț de sub automatul în fine ridicat, zvîrlindu-l într-o parte. Perehod, fără să strice măcar o privire în direcția aceea, îl ajunge pe neamțul următor. Și ai impresia că nici tu — ori el, ori tu, nu-i tot una ? — nu ai puterea să te oprești și că, atîta timp cît mai ești în viață, cît încă nu ai căzut și tu, ai să alergi uite așa, mereu, în jurul pădurii, atîta timp cît mai ai pe cineva înaintea ta.

Nemții, pe care îi ajungem și-i împușcăm din fugă, încearcă mereu, atîția cîți au mai rămas, să ocolească răchitișul, să se ascundă după el, iar noi tot nu știm ce e acolo, în fața noastră, dacă nu ne și așteaptă cu mitralierele gata pregătite...

Ochii mei plutesc mereu în curcubeul acela fierbinte — albastru, portocaliu, roșu... Totul mi se pare șters, fără contururi, și mă țin, mă

agăţ cu privirea de silueta întunecată a lui Perehod ca de realitatea însăşi.

Nu mai ştiu de cît timp durează fuga, cît timp a durat comprimarea resortului sub atacul nostru neaşteptat. Dar îmi amintesc uşurarea sălbatică şi absurdă (ca a celui ce încearcă să se oprească pe marginea prăpastiei, dar nu reuşeşte şi se rostogoleşte în ea) care m-a cuprins — nu, mai bine zis care m-a izbit ca un curent rece — cînd am ajuns la loc deschis şi am văzut deodată în faţa noastră un lanţ nemişcat de soldaţi germani aşteptîndu-ne cu armele pregătite, ascunşi îndărătul muşuroaielor de turbă. Căşti, căşti şi iar căşti...

Dar Perehod nu se opreşte, nu se aruncă la pămînt, ceea ce mă face şi pe mine să rămîn în picioare, deşi simt cum deodată totul devine în mine greu ca un bolovan.

— La pămînt, la pămînt ! strigă Kosaci. Totuşi rămîne şi el în picioare, căci şi pe el îl împiedică Perehod să se lase jos. Iar Perehod iuţeşte pasul şi mai mult, desprinzîndu-se de noi, de partizanii care se trîntesc la pămînt unul după altul. Nu se aud nici împuşcături, nici voci, şi nu rămîne decît o tăcere mută, care se depărtează, se prăvale într-o de nimeni ştiută (şi totuşi vecină !) prăpastie.

Şi totuşi, pînă la urmă, mă trîntesc la pămînt, şi simt deodată ceva lat cum trece pe deasupra noastră ca un tren înşfăcînd aerul de pe noi, vrînd *să mă smulgă şi pe mine* şi silindu-mă să mă lipesc şi mai tare de sol. Şi trenul aleargă,

aleargă interminabil, aproape de pămînt, lat, chiar deasupra capului, deasupra umerilor, gata-gata să mă agațe, să mă tîrască, să mă fărîme. Mitralierele și automatele pur și simplu au înnebunit ! Cînd ridic în fine capul din turba cu miros de ars și privesc prin curcubeul din fața ochilor, Perehod era tot acolo, deși trecuse parcă o veșnicie. Acum însă nu mai alerga, ci stătea pe loc și se întorcea încet, încet cu fața spre noi, ca și cînd l-ar fi răsucit mitraliera care trăgea direct în el (mi se pare chiar că i-am văzut flacăra, ba chiar și mîinile neamțului care trăgea). Perehod se întoarce cu totul spre noi și ne arată o față neverosimil de calmă, concentrată. Mai e în picioare, dar chiar pe deasupra lui trec nori ușori și el începe să cadă, iar căderea lui seamănă cu prăbușirea unui copac tăiat al cărui vîrf se cutremură în timp ce partea de jos a tulpinei încă nu se mișcă...

Din clipa în care s-a prăbușit și a ieșit din cîmpul meu vizual, parcă tocmai din acea clipă s-a schimbat totul.

Mușuroaiele moi de turbă se înfoaie în fața ochilor mei, fumegă, împrăștie stropi, dar în loc să mă ascundă, indică drumul spre capul meu. În tot bubuitul și urletul acesta, trasul cu armele pare un joc absurd. Și-ți vine și ție să tragi cît mai repede ca să simți măcar o clipă că poți și tu să domini totul cu zgomotul produs de tine.

Kosaci e teafăr, îl văd în fața mea : trage și el o rafală și se uită în urmă, ne caută. Mie mi se pare că pe mine mă caută, poruncitor, ne-

răbdător. Și ridic capul, deși e atît de greu să-l desprind de pămînt, de inconștientul mușuroi. Buzele lui rostesc ceva, strigă furios ceva ce nu pot înțelege din cauza bubuitului, a tunetelor morții. În sfîrșit, într-o fărîmă de tăcere, aud :

— Prin ocolire..., ștabului...

Și face un semn circular cu mîna, cuprinzînd pădurea de răchită.

Nimic mai insuportabil și în același timp totuși îmbucurător decît să te retragi din fața focului inamic nu fugind, nu, nu atunci cînd te silește inamicul, ci cînd trebuie să execuți o misiune, un ordin. Gloanțele care șuieră pe lîngă tine te fac să te simți comprimat pînă la limită, deși nu în tot trupul tău care, dimpotrivă, devine trădător de mare, mătăhălos, vizibil de oriunde. Fiecare partizan pe lîngă care te tîrăști înapoi este o barieră depășită și lăsată acum în seama vieții și a morții cuiva, a vieții și a morții altcuiva, nu însă și a vieții și morții tale. Și ochi întrebători te privesc în față sau din urmă alarmați („...Ce e ? Ne retragem ? Situația e chiar atît de rea ?"), sau mînioși, sau aspri și disprețuitori („Tu o ștergi și mă lași pe mine aici să duc greul ?...") N-ai timp să explici și totuși trebuie să arăți cum poți mai bine că nu fugi, că nu ești un laș, că ai o misiune, că te tîrăști înapoi pentru că așa ți s-a ordonat.

Locul salvator — capătul păduricii de răchită — e încă departe. Iar ochii, ochii altora se agață mereu de mine, mă întreabă, cer și de aceea îmi dau silința să arăt cît mai bine dispus

și dezinvolt, ca să le fie clar din capul locului cu cine au de-a face și de ce mă tîrăsc înapoi. Căci acela care fuge de luptă nu poate arăta în nici un caz *așa* ! Cum nu văd prea bine, pentru orice eventualitate zîmbesc tuturor. Cred că și morților. De cîteva ori am fost smucit, cîinește, de mînecă, de cot. Îmi opream respirația, așteptîndu-mi dintr-o clipă într-alta sfîrșitul. Și în mine creștea din ce în ce dorința, tot mai greu de biruit, de a sări în picioare și de a o lua la fugă spre marginea păduricii, îndărătul ei. Într-acolo se tîrau sau erau transportați răniții. Ochii lor, imobili ca ai copiilor, par mirați, ca și cînd n-ar înțelege cum e posibil să te trezești așa, deodată, aruncat în lături, departe de tot ceea ce cu numai o clipă în urmă era pentru tine totul.

Dincolo de păduricea de răchită sînt mulți răniți, aici se vorbește, răsună gemete și chiar și lupta se aude altfel : nu ca un tunet continuu, amenințător, nu ca un urlet, de aici poți distinge împușcăturile, rafalele de mitralieră sau de automat. Ele ba se împletesc, se încleștează, ba se rostogolesc unele după altele și deodată amuțesc pentru o vreme. O bătălie ca asta durează, durează pînă se termină muniția. Numai de ne-ar ajunge nouă cartușele. Partizanii care se tîrăsc singuri sau sînt cărați, ca și morții care au încremenit în nemișcare și pe care nimeni nu-i cară deocamdată nicăieri, au pete roșii diforme pe fețe, pe mîini, pe straiele

zdrențuite. Mă tîrăsc mai departe, trec în fugă pe lîngă toți și toate, dar ce am văzut îmi rămîne întipărit pe retină și nu pot scăpa nicicum de imaginile acelea. Îmi spun întruna, poate nu cu voce tare, ci doar în gînd :

— Așa mi-a ordonat comandantul. Trebuie să ajung la compania întîi. Ordinul lui Kosaci...

Acum alerg fără să mă mai aplec, trec prin locul pe unde nu cu mult în urmă îi urmăream noi pe nemți. Iată-i și pe cei uciși. Nu le mai văd armele și nici ei nu mai zac în poziția în care au căzut. E ceva ce se observă imediat, se cunoaște dacă s-a atins cineva de un mort sau nu. Nu pot spune după ce se cunoaște, dar simt că se cunoaște de la o poștă. Un om ucis păstrează totdeauna în poziția sa ultima mișcare, ultima încercare de a scăpa. Și, iarăși, fiecare din cei uciși are totdeauna poziția lui proprie. În timp ce aceștia sînt toți la fel, cu fața în sus. Trec în goană pe deasupra ochilor ficși și o vreme alerg, parcă uitînd încotro și de ce alerg.

Ba nu, știu : alerg la șeful statului major, lupta încă nu s-a terminat, trebuie să-i surprindem prin ocolire, să-i lovim din spate, să-i scăpăm pe ai noștri...

În față mă așteaptă morții din unitățile lui Vlasov. Sînt mai departe de împușcături, de luptă, pentru că moartea i-a surprins mai devreme. Trupurile și poziția lor denotă o rigiditate cadaverică mai mare, par mai grele... Cît e de cînd s-au petrecut cele de aici ? Uite, aici alergam noi, iar ei fugeau în fața noastră,

încercau să scape de furia noastră, de moarte, iar Perehod îi urmărea, alerga în întîmpinarea propriei sale morți. Lupta tot se mai aude, continuă, și cine știe ce se va întîmpla cu mine peste un sfert de oră sau peste o jumătate, dar am și ajuns să-mi amintesc de ea ca de ceva ce s-a întîmplat departe și de demult.

Ajung în fine și-i descopăr pe ai noștri : cei mai mulți culcați pe pămînt, încordați, gata de luptă, numai cîțiva stau în picioare și așteaptă fumînd. La fel ca în fotografiile de grup. Nicăieri tărgi sau răniți, probabil că au fost duși în altă parte, ascunși prin tufișuri, dar n-am acum timp să încerc să înțeleg totul. Dau fuga la Kostea-ștabul, care stă pe raniță și fumează, și-i strig ordinul lui Kosaci :

— Să atacăm prin spatele pădurii de răchită !... Ocolire în fugă !... Altfel îi dau peste cap pe ai noștri ! Ordinul comandantului !...

Kostea se uită la mine ca și mai înainte, fără să se ridice de pe raniță, dar în ochii, în privirea lui se produce brusc o schimbare, apare ceva rigid. În sfîrșit, își strecoară țigara sub talpa cizmei, o strivește cu sete și abia după asta se ridică în picioare :

— Toți cei ce nu sînt ocupați cu răniții, la mine ! După mine, pas alergător !

Acum, păduricea de răchită ne vine în stînga. Alergăm, ocolind-o din nou, și auzim mai limpede zgomotul luptei de partea cealaltă a păduricii. Cu această ocazie constatăm că tot lăstărișul acela, păduricea, nu e chiar atît de mare

și că are o formă circulară. Numai ici-colo tufișuri izolate se desprind de ea și pleacă, aleargă și ele pe cîmpul de turbă, spre grămezile brune sau negre. Dăm peste șanțul plin de buruieni pe lîngă care trecusem adineaori. E un șanț vechi, îngustat de lăstărișul care l-a năpădit, un șanț de drenaj, demult uscat, care se îndreaptă și el spre aceleași dune de turbă.

— Întoarce-te ! îl oprește Kostea-ștabul pe unul dintre partizani. Întoarce-te la cei rămași și spune-le să-i aducă pe răniți încoace, în șanțul ăsta. Înțeles ? Să-i aducă și să-i ascundă aici. Adu-i aici.

Partizanul o ia la fugă înapoi, iar noi la fel, în jurul păduricii, spre locul unde se dă lupta. Dar începe să ni se pară că lupta se deplasează mereu spre stînga, adică se depărtează de noi. Din fugă, încerc să-i explic lui Kostea-ștabul cum îi urmărisem pe vlasoviști și pe nemți, cum dădusem peste celălalt lanț de nemți cu mitraliere, cum primisem de la Kosaci ordinul de atac prin ocolire, ca să-i lovim din spate... El ascultă cu încordare atît ce-i spun, cît și zgomotul luptei, care într-adevăr se îndepărtează de noi, tot pe cercul pe care-l urmăm și noi. Oare să fi fost silit Kosaci să se retragă ?

La dreapta, dincolo de perdeaua de fum albăstrui și otrăvitor a turbei, deslușim în depărtare niște copaci rotunjori (probabil o livadă) și cîteva acoperișuri. Uite și un drum care duce într-acolo. Oare pe aici să fi venit nemții ? Iată și urme, sînt și de cai. Curînd o să-i vedem,

o să ne vadă şi ei pe noi ! Cîmpul de turbă arde mocnit, fumul siniliu devorează depărtările ; acoperişurile şi copacii îşi pierd conturul, plutesc. Vîntul bate din direcţia incendiului şi din nou ne îneacă tusea, ne stinghereşte goana.

Dăm peste ei chiar lîngă caii înşeuaţi şi încărcaţi cu poveri şi ne aruncăm pe dată asupra lor. Rafalele de automat se împletesc, focurile de puşcă răsună sec. Uniformele verde-gri sar degrabă în picioare, ripostînd rafalelor noastre. Caii răniţi sau poate ucişi se lasă încet spre pămînt : întîi în genunchi, apoi se întind cu totul. Dar mai întîi stau o clipă, ca şi cînd ar aştepta nu ştiu ce, apoi un tremur îi străbate deodată de la crupă pînă la gît şi abia după aceea se lasă pe picioarele din faţă sau pe cele din spate.

Îi mînăm pe nemţi în direcţia bătăliei principale, pe urmele ei. Adversarii ripostează cu înverşunare şi sîntem mereu nevoiţi să ne lipim de pămînt, apoi să ne ridicăm, să ne tîrîm, să tragem rafale.

Acum, răchitişul este literalmente încercuit de împuşcături. Şi lupta care se dă în jurul cercului, ea însăşi circulară, se roteşte încet. Nemţii îl presează pe Kosaci, iar noi îi presăm pe nemţi. Kostea-ştabul repede înapoi alt curier : cei lăsaţi în urmă, răniţii adăpostiţi în şanţ să fie imediat puşi în mişcare, să fie conduşi, transportaţi pe urmele noastre, în cerc.

(Cele ce se petreceau şi cum arătau ele, se văd bine acum, de la distanţă, de aici, din auto-

buz, din m e m o r i e — ca un tablou intitulat : luptă în cerc ! Atunci însă nu exista decît sentimentul neprevăzutului, al bizarului celor ce se petreceau și chiar al imposibilului. De fapt, nici nu am fi crezut vreodată că așa ceva este posibil, dacă nu ni s-ar fi întîmplat chiar nouă.)

Ia uite aici ! Am impresia că recunosc locul unde ne-a întîmpinat lanțul de nemți cu mitraliere. Pămîntul, turba, totul arde, peste tot sînt împrăștiate tuburi goale de cartușe, pretutindeni se văd pete ruginii de sînge închegat, feșe albe cu pete roșii, zdrențe de îmbrăcăminte. Dar nicăieri nici un cadavru. Kosaci își luase răniții lui. Și nemții pe-ai lor. Ba nu, uite ici-colo cîte un mort ; dar sînt trupurile vlasoviștilor, care zac acolo unde au căzut. Nu însă și așa cum au căzut, nu-i greu de observat că s-a umblat la ele, fiindcă nici unul nu mai are centiron, nici cartușiere, iar unuia îi lipsesc și cizmele.

Ar trebui să ne oprim și să așteptăm răniții (pe cei ce se aflau în șanț), dar tot atît de necesar e și să alergăm mai departe, ca să ajungem din urmă grosul unității germane, pe cei care îl presează pe Kosaci. Numai că nu avem nici timp să așteptăm, nici putere să alergăm. Și cînd o luăm la fugă, abia ne tîrîm picioarele, sufocați de fumul caustic și de tuse. Soarele e ca o gaură roșie și rotundă într-un cer mișcător din cauza fumului și a norilor.

Centrul bătăliei se rotește în jurul pădurii, fără să se destrame : nimeni — nici noi, nici nemții — nu se hotărăște să facă un salt într-o

parte, în direcția unde arde turba, sau s-o ia pe drum, căci s-ar expune astfel focului mitralierelor. Rafalele automatelor răsună tot mai rar, numai acolo unde se luptă Kosaci cu nemții. O luptă care nici nu mai seamănă cu o luptă, ci cu un mîrîit rău prevestitor. Asta se petrece de partea cealaltă a păduricii circulare. Oare cine pe cine o fi urmărind acum, cine este urmăritorul și cine urmăritul, cine-i în față și cine-i în spate ?

Iar soarele rotund și mare se deplasează pe cerul plin de fum ca o țeavă de tun înfierbîntată îndreptată asupra noastră...

Iată din nou șanțul acela unde ne ascunsesem răniții. Kostea-știabul ne ordonă să ne oprim și să așteptăm. Pentru orice eventualitate, ne adăpostim. Îi așteptăm pe ai noștri, dar cine știe cine se va ivi în realitate ? Fumul și greața ne dau amețeli, ochii ne sînt iritați și, ca și cînd n-ar fi destul, mai și tușim de ne curg lacrimile. Numai cei cu ochii mai rezistenți sînt primii care-i zăresc pe-ai noștri, comentează, ba chiar au puterea să facă și haz. Se vede treaba că e nostim, cînd ești la adăpost, să te uiți la alții, pe care-i cunoști atît de bine, cum merg cu mii de precauții, „în vîrful picioarelor“ parcă, și cătînd în toate părțile. Eu însă nu-mi văd decît lacrimile — curcubeul acela fierbinte și plin de durere. Abia după un timp încep și pentru mine să se miște și să se contureze niște pete întunecate. Acum văd și eu patrulele cum merg în față, iar în urma lor cîte trei-patru partizani

ducînd tărgile. Avem mulți răniți. Băieții care-i transportă, istoviți, sleiți de puteri, pămîntii la față și uzi leoarcă de sudoare, lasă tărgile jos și ne iau la ocăreală :

— Fugiți întruna, afurisiților ! De cine fugiți ? De noi ?

Răniții zac și ei istoviți și muți, trag cu urechea neliniștiți la zgomotul împușcăturilor. Curios, dar numai cei ce și-au pierdut cunoștința vorbesc, vorbesc întruna. Aiurează, cer apă. Setea ne chinuie groaznic pe toți. Iar șoaptele lor uscate de fierbințeală ne sporesc și mai tare chinul...

Cîțiva răniți au privirea neverosimil de calmă, concentrată. Sînt cei ce trag să moară. Vor muri, indiferent de cum se va termina această luptă neverosimilă. Cînd moartea se apropie definitiv de om, el rămîne singur. Indiferent cine și cît ar sta lîngă el. Mi-a fost dat să văd odată cum murea, într-o pădure, un bătrîn partizan. Erau lîngă el cei doi fii ai lui, și ei partizani, și bătrîna lui nevastă. Și noi ceilalți, cei ce eram pe acolo, ne-am apropiat de căruța în care zăcea muribundul. Alb tot de mulțimea pansamentelor, omul, care nu mai simțea nimic din durerile rănilor, ne fixa cu o privire aparent lucidă, dar în așa fel de parcă noi nu am fi existat acolo, ci numai el și încă ceva, ceva ce pentru noi ceilalți rămînea invizibil. Ținîndu-se cu mîinile de căruță, bătrîna se legăna încetișor deasupra bărbatului și ori de

cîte ori privirea muribundului se depărta și mai mult de noi, începea să bocească tărăgănat :

— Tihoane, Tihoane ! Uite-mă cum plîng ! Și copiii plîng, Tihoane ! Și tovarășii tăi de luptă sînt aici ! Ne auzi, Tihoane, cum plîngem ? Ne auzi, Tihoane ?...

Cu cîtă naivitate, dar și înțelegere se străduia femeia să destrame acea groaznică singurătate care e singurătatea morții, a ultimelor clipe ale omului. Așa îmi explicase și mie cineva, odată, că ultima lacrimă a mortului, totdeauna nelipsită (și Kosaci îmi vorbise de ea, de ultima lacrimă, de lacrima aceea înghețată), este lacrima singurătății, a groaznicei singurătăți a omului care se întîlnește singur-singurel cu moartea.

Ne așteptam dintr-o clipă într-alta să-l vedem pe Kosaci apărînd cu ai lui. Dacă, bineînțeles, totul ar decurge așa cum ne imaginam noi, dacă într-adevăr ei se deplasau în cerc și se aflau imediat în urma noastră. Kostea-ștabul decisese să așteptăm, iar noi, cu armele pregătite pentru orice eventualitate, pîndeam curioși să vedem cine se va ivi primul.

Aveam cu noi și patru morți, îi așezasem separat, dar tot pe tărgi. Schimbînd locurile, ajung acum eu lîngă tărgi, e rîndul meu la cărat. Am grijă totuși să mă aranjez în așa fel încît să nu duc un partizan mort, ci unul rănit. Nu prea m-aș simți în apele mele să mă învîrt în cercul ăsta chior și pe deasupra cu un mort în mîini ! Căci omul viu e mult mai ușor, nu-l

trage atît de tare pămîntul, ăsta-i lucru verificat...

— Uită-te la ei cum merg ! Se vede cît de colo că-s ai lui Kosaci !

— Uite-l şi pe Kosaci ! Dar e rănit ! Vezi ? Are umărul bandajat.

— Nu e Kosaci ăla. Ba parcă...

— S-au oprit, ne-au observat. Ar trebui să ne arătăm, altfel se năpustesc asupra noastră. Tovarăşe şef al statului major !

— Aha, ţi-e frică de-ai lui Kosaci !

— Crede-i şi pe ei !

Cîţiva de-ai noştri se ridică în picioare, ies din şanţ şi încep să facă semne cu mîinile, ridicînd şi coborînd armele. Trei soldaţi din patrula din faţă, după o scurtă ezitare, răspund şi ei cu armele la parolă, apoi pornesc din nou către noi, de data asta vizibil bucuroşi. Iar dindărătul răchitişului începe să apară tot şirul lui Kosaci : cei din faţă cu armele, cu automatele în mînă, cei ce vin în urmă grămadă (cîte patru-şase) ne oferă o imagine deja bine cunoscută — sînt cei ce cară morţii şi răniţii, incomodaţi şi istoviţi de povara lor. Îi numărăm pe cei ce merg, unii în gînd, alţii cu voce tare. Da, într-adevăr, cel cu umărul drept bandajat este Kosaci. E fără venghercă, numai cu bluza pe el, şi nu mai are nici chipiul familiar nouă pe cap. Automatul şi-l ţine sub cotul braţului stîng.

Kostea-ştabul pleacă în întîmpinare, apoi se opreşte şi-l aşteaptă.

Şi iată-ne acum mergînd toţi laolaltă. Tot laolaltă sînt acum şi morţii, şi răniţii.

— Aici e terenul mai neted, tovarăşe comandant, aici au făcut cărare, îl aud pe Kostea-ştabul spunîndu-i lui Kosaci.

Iar comandantul, cu un rîs scurt, răspunde :

— Uite cum începi să te bucuri şi de urmele celorlalţi !

Apoi îi ordonă :

— Trage cîteva focuri, şefule, dă-le un semn. Nu-i auzi cum ne întreabă ? (Nemţii aflaţi de partea cealaltă a păduricii trăgeau din cînd în cînd.) Că noi ne-am consumat încărcătoarele. Şi comunică-le să împartă cu noi cartuşele.

— Cartuşele ?... face Kostea-ştabul zîmbind cu îndoială. Cartuşele, zici ?...

— Nu-i nimic, ordonă-le.

Kostea îndreaptă automatul în direcţia tufişurilor şi trage o rafală, apoi încă una. Nemţii răspund pe dată, cu o suită întreagă de rafale. Le-o fi părînd bine că mai existăm ? Sau poate că sîntem destul de departe ?

Şi din nou zărim, ca un semn pe cerc, cadavrele cailor ucişi. Doi cai rătăceau însă liniştiţi tocmai hăt, lîngă colinele de turbă. Scuturau capetele şi se mutau dintr-un loc într-altul, vizibil chinuiţi de fum.

— Or să cadă în foc, îi căinează partizanul mai vîrstnic, rănit la picior, pe care-l căram noi pe pătură ; îşi întindea din răsputeri gîtul ca să poată vedea din incomodul său hamac.

— Stai nițel, că acuși dau fuga să-i aduc, răspunde în doi peri Vedmed, celălalt care ținea încleștată cu degetele albe de efort pătura cu greaua ei povară. Sudoarea îi irita ochii, îi aburea lentilele ochelarilor. Lui Vedmed, care este scund, îi vine și mai greu, pentru că este nevoit să tragă, să ridice mereu în sus colțul păturii.

— Aș lua-o eu la fugă pe drumul ăsta pe care au venit nemții. Cît timp se mai poate umbla așa ? se plînge Vedmed.

Pe rănitul nostru îl cărăm de fapt patru inși. Colțul păturii trebuie ținut cu ambele mîini, dar nici arma n-o poți duce în bandulieră, căci trebuie s-o ai la îndemînă. Și ea te împiedică îngrozitor la mers, te lovește peste genunchi.

Fiecăruia i se pare că vecinul nu ține targa cum trebuie, că nu merge cum trebuie. Și că spune altceva decît ce trebuie.

— Dar tu ai aflat cumva cine te așteaptă pe drumul ăsta ? !

— Dacă o luăm încolo, o să aflăm.

— Mai bine ține targa ca lumea ! Dacă e vorba să ne retragem, atunci o să ne retragem spre mlaștină. Spre aia pe unde am venit. Mustăciosul a fost isteț, stă acum și coace cartofi. Iar noi ne învîrtim roată ca o gloabă chioară.

— Uite-l cum stă și nici nu-i pasă, observă cu invidie, totuși flegmatic, un flăcăiaș blond.

— Mai bine ține pasul ! îl apostrofează grăsunul Puhov, nervos din cauza oboselii, unul

care ne pune pe toţi la punct. Ce te-ndeşi în tufiş ? El ar vrea, continuă dînsul arătînd din nou către Vedmed, s-o ia pe drumul ăla. Ca să-l croiască ăia cu mitraliera. Nemţii abia aşteaptă să ne desprindem de păduricea asta blestemată. Nu mai tîrî, saltă mai sus... De te strîng cu uşa la loc deschis, încotro fugi ? În gropile cu foc ? Ai ?

— Păcat de cai, or să cadă în foc, zice rănitul, care nu ne aude : l-a asurzit o mină. Capul cu gît uscăţiv al partizanului bărbos se întinde în sus păsăreşte din „hamacul" adînc.

— Iertaţi-mă, băieţi, sînt cam greu, îşi cere el scuze.

— Nu-i nimic, tătucule, răspunde flegmatic blondul. Uite, pe Perehod abia îl duc şase inşi ! Şi de ce-l mai duc dacă-i mort ?

Vedmed se minunează deodată :

— Tii, că ai dreptate ! Ce război mai e şi ăsta, de ţi-e frică şi pentru morţi ! Darmite să laşi un rănit pe mîna inamicului...

Noi plecăm mereu din faţa nemţilor cu toţii, ducîndu-ne şi răniţii, şi morţii, şi pare ceva de înţeles de ce facem aşa, şi pentru noi, şi pentru ei, altfel nu văd de ce nu s-ar opri şi nu ne-ar ataca (doar au destule cartuşe pentru asta, nu ştiu de ce, dar ei au totdeauna cartuşe). Ne aşteptăm din clipă în clipă să dăm peste o ambuscadă. Ne retragem din faţa lor, mergem pe urmele lor, ascultînd cu încordare împuşcăturile ameninţătoare (sau poate de avertizare ?).

Totuşi sentimentul acela de la început cînd ne-am aruncat asupra lor, cînd i-am urmărit, i-am dat peste cap, iar ei au luat-o la fugă, continuă probabil să acţioneze. Cred că nici nemţii nu ştiu cu certitudine dacă ne urmăresc ei pe noi sau fug din faţa noastră. Poate că şi ei fug şi se tem de o ambuscadă de-a noastră. Şi poate că şi ei se întreabă cum să se desprindă din cercul acesta blestemat, de pe orbita aceasta fără sfîrşit, să scape fără să se expună împuşcăturilor noastre şi fără să se prăbuşească în gropile pline cu foc.

Perehozii amîndoi — nepotul rănit şi unchiul mort — se află în coada coloanei. În faţă e dus comisarul Şardîko, zice-se că a şi murit. Din timp în timp schimbăm locurile, cînd cu cei ce merg în faţa detaşamentului, cînd cu cei ce-l acoperă din spate. Sau cari un mort, sau te aştepţi să se tragă în tine de undeva din ascunziş, pentru că eşti în faţă. Dar sîntem atît de obosiţi, încît fiecare ar prefera să meargă în fruntea coloanei. Sudoarea caustică şi amară din pricina fumului curge şiroaie şi-ţi inundă tot trupul, îţi curge pe buze, aşa că ţi-o bei de pe faţă. În clipa asta îl car pe Perehod-unchiul, împreună cu alţi trei, drept targă servind pelerina lui din foaie de cort. Mă dor unghiile, atît de greu e, atît de tare îl trage pămîntul pe mort. Şi-mi vine să mă las jos şi să nu mă mai mişc, să mă scufund în oboseală cu totul, fără rezervă, să încremenesc într-o dulce amorţeală. Ochii îmi plutesc în acelaşi curcubeu multicolor,

totul în jurul meu e colorat, dar din ce în ce mai des apare ca un fel de umbră o dungă neagră. Deodată iese la suprafață totul, tot ce se adunase în zilele acestea, și se contopește într-un sentiment de resemnare, de totală epuizare fizică, dincolo de care domnește o indiferență absolută — chiar și față de moarte.

Nemții tot mai trag, în partea cealaltă a pădurii, iar noi, acum, tăcem. Tăcerea noastră îi neliniștește, îi sperie și de aceea intețesc împușcăturile. Cît timp o fi trecut de cînd explodase prima mină și noi ne-am aruncat asupra vlasoviștilor ? Iată-i cum zac pe spate. Cu ochii spre cer. Pentru ei s-a scurs o întreagă veșnicie. Chiar și o clipă de moarte, tot veșnicie înseamnă, la fel ca un milion de ani. Iar deasupra noastră se mișcă soarele viu, care a parcurs cea mai mare parte din semicercul său, în timp ce noi tot mai învîrtim pietrele noastre de moară. De cîte ori s-au mai învîrtit și pînă la noi... Și o să mai ocolim de nu știu cîte ori păduricea pînă ce soarele se va rostogoli dincolo de colinele fumegînde. Și după aceea ? Cine știe ce se va întîmpla după aceea, dar nu visez decît un singur lucru : de s-ar prăvăli cît mai repede soarele de pe cerul ăsta afumat și fierbinte și de-ar înceta să ne mai ardă, să ne topească. Mă aplec puțin ca să-mi pot șterge ochii cu cotul și văd de aproape fața lui Perehod. Și mă mir, fără să vreau, că nu-i deloc asudată. Ce-o mai fi și asta, încotro îmi lunecă atenția ?... Tocmai cînd nimic de pe lumea asta nu pare a

te mai interesa, atunci observi, fără să vrei, cele mai neînsemnate amănunte.

Există în umbletul acesta straniu pe urmele tale și ale altora ceva ce te vrăjește. Am și făcut cărare prin turbă, noi și cu nemții. De cîte ori om fi dat ocol ? Și oare cît mai avem de mers ? Dar, de fapt, nici nu mai mergem. Picioarele ne stau întinse într-o dulce amorțeală, ele vibrează ca o elice de avion, iar dacă închizi ochii, ai cu adevărat impresia că te ridică de la pămînt, că trupul în care te doare și vibrează fiecare mușchi ți se leagănă deasupra pămîntului. Un legănat care-ți sporește senzația de greață, grăbindu-te să deschizi ochii. Și descoperim că stăm culcați la pămînt în șanțul acela de drenaj, fiindcă am fost lăsați aici. Kostea-ștabul îi propusese lui Kosaci să ascundă aici cîțiva oameni, care să vadă cum merg nemții, cîți sînt la număr, de ce armament dispun și la ce ne putem aștepta de la ei. Kostea rămăsese și el cu noi. De aceea ne aflăm în șanțul ăsta patru inși. Îi mai vedem încă pe-ai lui Kosaci cum pleacă. Ce multe tărgi ducem, prea multe. Oamenii abia își tîrăsc picioarele, se clatină de oboseală, de zăpușeală, din pricina fumului înăbușitor. Chinuitoare e tusea pentru cei vii. Te chinuie și cînd stai întins liniștit la pămînt, dar mai puțin, totuși nici pe noi nu ne scutește, mai ales pe voluminosul Puhov. Ceea ce-l face pe Kostea-ștabul să-l întrebe din cînd în cînd :

— Ei, încă nu te-ai plictisit ?...

Omul încearcă să-și acopere tusea cu mîna, cu șapca, se lipește cu fața de pămînt, se uită la noi cu ochi vinovați, înroșiți și lăcrimoși, și încearcă să se scuze :

— Dacă aș avea apă...

— Acuși te servesc nemții, îi răspunde Kostea. Mai bine tîrăște-te, unchiule, prin șanț mai încolo, cît mai departe.

Dar tocmai atunci începe să tușească și Zuionok și îndată după el chiar „șeful statului-major".

— Totuși du-te mai încolo, articulează în fine Kostea, sînt destui tușitori aici și fără tine.

Grăsunul partizan pleacă tîrîș, înecîndu-se mereu cu tusea, acompaniat de semnele noastre că tot se aude, du-te mai încolo, mai încolo !

Așa cum stau, culcat, pot cel puțin să-mi șterg ochii. Cînd nu puteam, fiindcă aveam mîinile ocupate, mi se părea că trebuie să mi-i frec bine de tot, ca să dau la o parte lacrimile care mă usturau și să mă simt mai bine. Batistă, bineînțeles, nu am, iar restul este atît de murdar de noroi și funingine, încît n-am ce duce la ochi. Îmi scot din pantaloni cămașa — singurul lucru mai curat pe care-l posed — și cu poalele ei galbene și sărate îmi șterg ochii. Soarele parcă se topește în fumul mobil, și este inflamat și are reflexe vineții amenințătoare. Mă arde, mă fierbe, iar înăuntrul meu simt un tremur. Un tremur care se împrăștie și în văzduhul incandescent și plin de fum, spinările movilelor-monștri din turbă tremură și ele mărunt, fără încetare...

Dar uite-i pe nemţii din faţă, patrulele ! Un sentiment aparte pune stăpînire pe tine cînd stai la pîndă şi vezi inamicul ivindu-se în faţa ta. Căci nu v-aţi văzut niciodată unul pe altul, poate că nici n-aţi ştiut unul de existenţa celuilalt, şi, totuşi, undeva lucrurile s-au încurcat tocmai într-un anume fel şi nu într-altul, astfel că acum nu există pe lume oameni mai legaţi unul de celălalt ca voi. O singură viaţă pentru amîndoi, o singură moarte pentru amîndoi — împărţiţi-o !

Noi nu sîntem o ambuscadă, ne-am vîrît singuri într-o capcană. Aici ne vor rămîne oasele, aici, în şanţul acesta, vom fi ucişi dacă nemţilor le vine cumva ideea să-l cerceteze, sau dacă ne va da de gol tusea care începe deodată să clocotească în mine, în Zuionok, în Kostea-ştabul. Rînd pe rînd, feţele noastre exprimă spaima şi vinovăţia. Ne aruncăm cu gura, cu toată faţa, pe braţ, în pămînt, şi nu tuşim, ci bufnim înfundat, gemem.

Şi nemţii se apropie, în uniforme gri-verzi sau cu pelerine de camuflaj şi toţi cu căştile pe cap. Răzleţi sau în grupuri. Şi toţi se uită numai spre răchitiş, păşind cu prudenţă, ferindu-se de tufişuri. De acolo se aşteptau să ne vadă apărînd ? Ei, va să zică asta era ! Credeau că ne alungaseră în răchitiş (fiindcă nu mai răspundeam de mult la împuşcăturile lor), că ne postasem în pădurícea aceea. Umblau mereu, aşteptînd momentul cînd vom ieşi la loc deschis. Uite pe unul că se opreşte şi trage o rafală spre adîncul păduricii. Şi imediat un al

doilea neamț, apoi un al treilea trag cîte un foc de armă. Trag în tufișuri. În direcția noastră nici nu se uită. Sînt mulți, mai bine de o sută. Au apărut de după răchitiș și mereu apar alții, mergînd în direcția șanțului nostru. Cei din mijlocul coloanei nu se uită spre tufișuri, nici nu trag, căci transportă rănitii și morții. Îi transportă la fel ca și noi, pe pelerine și pături. Cîte patru, cîte șase inși la o povară, poticnindu-se, încurcîndu-se unul într-altul. Povara îi împinge dintr-o parte în alta. Voci se aud, tot istovite. Sînt din ce în ce mai aproape de noi, le auzim acum și tusea, salvatoare pentru noi, fiindcă e zgomotoasă. Pe a noastră o închidem cu înverșunare în noi înșine — unii cu palmele, alții cu mîneca. Uite-i și pe ultimii nemți apărînd din dosul tufișurilor : merg în grupuri compacte și nu se uită spre tufișuri, ci înapoi, așteptîndu-se să le apărem din spate ; înfățișarea lor arată că nu ei ne urmăresc pe noi, ci noi pe ei. Cei din față cred că ne-au alungat în interiorul răchitișului, că ne urmăresc ei pe noi, iar ăstora li se pare că partizanii îi urmăresc pe ei. Întorc mereu fața înapoi, trag cîteva rafale, apoi aleargă să-i ajungă din urmă pe ai lor, scoțînd din mers din carîmbul cizmelor, sau din tașcă alte încărcătoare.

La început, ne așteptam să fim descoperiți. Dar iată-i aproape de tot : la vreo cincizeci de metri. Tușesc, vorbesc, trag. Șanțul nostru se împlîntă drept în pădurice și nemții sînt nevoiți să-l traverseze, coborînd în el. Acum sînt atît

de aproape, încît ai impresia că vin direct peste noi : acuși-acuși o să te calce unul pe cap. Și totul se depărtează, de parcă nu tu ești acela care stai culcat aici, sau chiar dacă ești tu, nu mai ești cel de acum, pentru că ceea ce trăiești tu acum s-a petrecut altădată și aparține trecutului, iar tu doar îți amintești zguduitor de real toate acelea...

Au trecut nemții cu răniții și cu morții lor, s-au dus pe urmele partizanilor, iar noi am rămas să-i vedem apărînd iar pe ai noștri, pe Kosaci. Și-i și vedem apărînd, tot parcă dintr-o parte, dar deși îi vedem acum cu alți ochi, deși apariția lor ne umple de sentimentul acela de bucurie al revenirii în propria ta fire, tot ni se pare preț de o clipă că și asta nu este decît amintirea a ceva ce s-a petrecut cu tine demult, tare demult... Se tîrăște înapoi la noi și Puhov. Tot mai tușește, dar acum fără să se ferească, parcă salutîndu-ne, salutînd viața, salutînd trecerea primejdiei cu o tuse slobodă, nereținută. Kostèa-ștabul ciocănește cu pumnul spatele voluminos al lui Puhov, dar începe și el să tușească și izbucnește în rîs.

Ieșim în întîmpinarea grupului nostru, semnalizăm cu armele și ne apropiem de el. Intrăm în coloană și ne contopim cu ea, cu mișcarea ei. Le povestim — și acum găsim puterea să ne și amuzăm — cît de aproape erau nemții, cum ne uitam noi la ei și cum arătau soldații Wehrmachtului.

Și tot așa, dintr-una într-alta, iar ne trezim umblînd roată în jurul păduricii, cărîndu-ne

răniţii şi morţii, ajungîndu-i din urmă pe inamici şi fugind din faţa lor, de nu-ţi vine să crezi că a putut exista vreodată şi altceva în afară de mersul acesta fără sfîrşit, în bătaia acestui soare uriaş şi nemilos şi că s-ar mai putea schimba ceva. Devii din ce în ce mai indiferent, mai depărtat faţă de tine însuţi. Ai impresia că noi, cei teferi, sîntem tot mai puţini la număr şi tot mai mulţi aceia pe care-i transportăm — morţii şi răniţii. Nici nu mai e cine să ne schimbe, chiar şase inşi abia mai au putere să care poverile neînsufleţite sau neputincioase.

Soarele şi-a parcurs aproape în întregime semicercul şi curînd ne va lăsa iar singuri. Arşiţa a scăzut, dar oboseala devine şi mai mare, deşi părea să fi atins de mult limita maximă. Fumul de turbă devine din ce în ce mai gros şi mai înţepător, iar tusea ne chinuie acum pe toţi, nu-i iartă nici pe răniţi. Doar morţii stau liniştiţi în păturile-hamac cu care îi cărăm.

Pe măsură ce soarele cărămiziu şi înconjurat de un inel de fum vioriu coboară dincolo de marginea tot mai întunecată a pămîntului, dincolo de colinele de turbă, iar cerul se înalţă din ce în ce, pînă la stelele cele mai firave, din pămîntul negru începe să răzbească, să se distingă, să pîlpîie şi să tremure o lumină proprie, numai a lui, perfidă şi ameninţătoare. Şi ea, lumina aceasta bolnavă care se iscă de jos, din măruntaiele aprinse ale pămîntului, se împleteşte cu nuanţele albăstrii de fum de

turbă. Incendiul e atotstăpînitor, ne împresoară într-un cerc de foc din ce în ce mai larg, cuprinde și pădurea în jurul căreia ne învîrtim, îi cuprinde și pe nemții pe care nu-i vedem, dar pe care-i auzim trăgînd din cînd în cînd focuri de armă. Am și pierdut urma cărărilor pe care am venit încoace toți, și noi, și nemții, și care ne-ar îngădui să ne smulgem din cercul acesta infernal, îndreptîndu-ne fie înapoi, fie înainte. Focul e pretutindeni și mereu, mereu înaintează. Își aruncă reflexele lucioase pe tufele de răchită, pe fețele noastre, pe ale morților. La fiecare ocol dat păduricii, morții pe care nici noi, nici nemții nu i-am ridicat — vlasoviștii — ni se par că arată altfel, de fiecare dată ne pîndesc parcă din altă poziție. Cadavrele risipite se văd albind cînd mai aproape unul de altul, cînd mai departe, ca și cînd s-ar fi tîrît în lături pînă ce noi și nemții am făcut înconjurul (începem să avem halucinații). Pînă la urmă, îți dai seama că sînt în același loc. Dar înregistrezi faptul cu o curiozitate lipsită de interes, întîmplătoare, curiozitatea omului istovit dincolo de orice limită. Ne oprim tot mai des : așezăm pe pămînt răniții și ne prăbușim și noi lîngă ei, ca doborîți de moarte. Ei, rănițiii, sînt aceia care ne trezesc apoi cu glasul, cu mîna, cînd se dă din nou ordin de plecare. Acolo, în față, cineva — Kosaci sau Kostea-ștabul — ordonă ceva, dar ordinul ne parvine prin răniți, căci ei sînt acum singurii mai odihniți, mai puțin istoviți, ei ne trezesc, ne îndeamnă. Și iar îi ridicăm de jos și începem să-i cărăm, pe ei, pe morți, opintindu-ne din

greu, secătuiţi de vlagă. Ce-o fi făcînd acum duşmanul ? Probabil că ceea ce facem şi noi, la fel de vlăguiţi : fug de noi şi în acelaşi timp ne urmăresc. Şi noi, şi ei sîntem prea istoviţi ca să ne mai oprim şi să începem iar a ne lupta.

Există undeva un drum pe care am venit noi, un altul pe care au venit inamicii noştri. Am putea încerca, luînd-o pe unul din ele, să ne smulgem din cercul acesta de foc care se strînge din ce în ce. Am rămîne însă descoperiţi în faţa mitralierelor inamicului, care s-ar folosi imediat de avantajul urmăritorului. Focul subteran se înteţeşte mereu sub bolta întunecată a cerului, ne închide atît de ermetic încît nu-ţi vine să crezi că au mai rămas neatinse drumurile sau măcar cărările. Unde or mai fi ? Şi totuşi trebuie să existe, doar nu putea într-o singură zi să ardă turba peste tot. Trebuie numai găsit drumul acela, dar mai întîi sîntem obligaţi să ne punem la adăpost de urmăritori.

Deocamdată ne oprim din nou şi ciulim urechile cu încordare, ca să-i depistăm pe nemţi după împuşcături. Dar poţi şi să te trînteşti la pămînt şi să stai nemişcat... Şi din nou ne trezesc răniţii, strigînd :

— Deşteptarea, flăcăi, deşteptarea ! Treziţi-l pe cel de-acolo !...

Va să zică iar sus, iar la drum... Totuşi mai poţi rămîne în starea de dulce uitare încă o clipă, cîtă vreme încă nu s-au ridicat toţi ceilalţi. Dar ţi-ai găsit ! Eşti înghioldit, strigat... Hai, mă, trebuie...

Şi, uite aşa, iată-ne iar în locul unde am omorît caii. Aici răzbeşte şi drumul pe care au

venit nemții. Ei, dar asta înseamnă că o să plecăm pe drumul acesta, trebuie să răzbim în direcția aceea. Va să zică o să plecăm, totuși...

Pe dată ne părăsește starea de somnolență, ba parcă am uitat chiar și de oboseală.

— Plecați cu răniții, compania a doua pleacă cu răniții, bîiguie de pe targă un partizan tînăr, cu fruntea cuprinsă toată într-un bandaj îmbibat de sînge și fața plină de sclipirile negre ale sîngelui închegat.

— Compania întîi pornește prima, compania întîi iese în întîmpinarea nemților, repetă rănitul ordinul după ce ascultase cu încordare, și ne privește cu asprime de pe targa lui, ca și cînd noi am dormi de-a binelea sau n-am fi în stare să auzim ordinul. Ei bine, voi merge cu compania întîi în întîmpinarea nemților, iar între timp ai noștri îi vor transporta pe răniți cît mai departe. Și, astfel, totul se va termina odată : vom porni înapoi, ca să le tăiem nemților calea, și atunci tot ce s-a petrecut zilele acestea, tot ce s-a acumulat în rotirile astea fără cap și coadă, va plesni dintr-o dată, se va descărca. Poate prin moarte, totuși se va descărca. Ochii îmi înoată mereu în lacrimi, dar acum parcă m-am obișnuit, m-am obișnuit ca tot ce văd să se dizolve în dureri și irizații policrome...

Celor ce vor merge în întîmpinarea nemților li se distribuie cartușele adunate de la ceilalți. Am o armă nemțească, deci îmi trebuie cartușe nemțești... Și acum, gata, s-a hotărît, s-a dat plecarea. Cu atît mai bine ! Mai aruncăm

privirea în urmă, spre ai noştri, cîtă vreme îi mai putem distinge. Cu degetele înfipte incomod, furibund şi de istov în foile de cort, dacă nu pur şi simplu în braţele sau picioarele răniţilor şi morţilor, ei se înşiruie într-o procesiune stăpînită de grabă şi îngrijorare, către zarea fumegîndă. Nu, nu vom mai avea posibilitatea să ne întoarcem la drumul acesta, o ştim prea bine, şi o mîhnire adîncă ne copleşeşte la gîndul acesta. Şi atunci, ca să scăpăm de ea, ca să o dăm uitării, iuţim mereu pasul. Sclipeşte pestriţ frunzişul răchitişului, reflexele focului sinistru al pămîntului împurpurează feţele oamenilor, umbrele muşuroaielor, hopurilor şi tufişurilor par nişte gropi negre... Începem să alergăm, am mai găsit putere să alergăm, probabil din rezerva intangibilă, ultima noastră rezervă pe care o păstrasem pînă atunci fără să ne dăm seama. Acum nu mai are nici un rost să o păstrăm. Vom parcurge mai puţin de jumătate din cerc şi-i vom găsi, îi vom întîlni pe aceia de care fugeam, pe aceia pe care-i urmăream. Kostea-ştabul e şi el cu noi, şi ori de cîte ori întoarce din fugă capul ca să se uite înapoi, mi se pare că faţa, ochii lui exprimă o voioşie cu totul anormală.

Dar cum nu văd bine, probabil că multe mi se par.

Iar simţim că nu mai avem putere să alergăm, aerul nu ne mai ajunge, aşa că o luăm la pas, la un pas mai grăbit, ce-i drept. Lanţul nostru de trăgători devine piezіş, aripa care e mai depărtată de pădure rămîne în urmă. Sîntem împinşi ca un şuvoi de apă spre pădure,

unde și hopurile sînt mai puține, și cercul e mai mic.

Avem la dreapta peretele de răchită, luminat neuniform, iar la stînga orizontul frînt de colinele de turbă și devorat de focul roșu, galben, albastru și chiar negru. Da, da, există chiar și o lumină neagră, pe care o consumă, o topește incandescența.

Trecem iar de șanț, mai mergem un timp și vedem făpturi întinse pe pămînt. Ambuscada vlasoviștilor morți. Cadavrele seamănă cu pete albe solul. Și-n imobilitatea și netulburarea lor e ceva răutăcios, răzbunător...

Kostea-ștabul se uită mereu la noi, socotind probabil cît timp vor mai putea rezista cei treizeci-patruzeci de oameni. Sîntem acum destul de departe de ai noștri, nu-i mai putem vedea, iar nemții tot nu se arată. Și nu le mai auzim nici împușcăturile.

Dar dacă și ei s-au gîndit, ca și noi, să se întoarcă și să ne vină în întîmpinare ? Și din această cauză iar se depărtează de noi și vor da curînd peste răniții noștri ? O asemenea perspectivă îl îngrijorează vizibil pe Kostea. Nemții parcă intraseră în pămînt. Și nici nu mai trag vreun foc, în timp ce pînă mai adineaori le auzeam mereu împușcăturile.

— Uite-i ! Uite-i colo ! strigă careva cu bucurie și ușurare. La vreun kilometru depărtare de pădurice, dacă nu mai bine, mișcă ceva viu, slab luminat de zarea fumegîndă. Da, ei sînt ! Pleacă pe drumul pe care venisem noi încoace.

Acolo o să-i întîmpine comandantul cel mustăcios cu detașamentul său.

Iar în partea opusă ne așteaptă alți nemți : cercul exterior al blocadei.

Încheiem totuși ultimul nostru cerc, spre a ne convinge că nemții plecaseră într-adevăr cu toții.

Nu ne rămîne acum decît să-i ajungem din urmă pe ai noștri.

...Și totuși, de ce cînd mă gîndesc la Kosaci îl văd pe Boris Boki și, invers, Boris mi-l amintește pe Kosaci ? Căci nu prea îl pătrund pe Kosaci, ca să-i pot compara. Iar pe Boki nu l-am văzut niciodată, nu-i cunosc decît vocea certăreață. Boki este alcătuit în întregime din cărți și biblioteci, din emisiuni radiofonice și gazete, pe cînd la Kosaci totul provine numai din război. Ce înseamnă a c e a s t a, nu cred că aș fi în stare să definesc exact. O idee tristă, amară și cîteodată vindicativă despre umanitate, despre om ? Întemeiată, la unul, pe esența propriei sale vieți, iar la celălalt pe experiența altora, dar acceptată drept propria sa experiență. Uneori (la Kosaci), a c e a s t a se transformă într-o gîndire împietrită (la fel ca și zîmbetul lui), împlîntată în acțiune, absorbită de acțiune : la alții însă, ca la Boki de exemplu, meditația chinuitoare permanentă înseamnă chiar acțiune. Boki mi-l amintește pe acela care nu crede în vindecarea maladiei tocmai din dorința prea mistuitoare și chinuitoare ca maladia să se vindece odată și odată. Nerăbdarea, necazul și amărăciunea îi cuprind din zbor, ca un spasm,

gîndirea. (Un spasm identic, dar care trece sau a și trecut în înverșunare, simțisem și la Kosaci. Mai ales după episodul celor doi Perehod, atunci, în zona mlaștinii.) Uneori mi se pare că Boki este Kosaci, dar un Kosaci devenit deodată locvace...

...Și s-ar putea spune că astăzi nu mai există o percepere calmă a faptelor. Dacă e calmă, înseamnă că nu s-a înțeles importanța pericolului. O astfel de înțelegere reprezint eu în fața lui Boki, echilibrată, dar se vede că el nu mă crede, nu vede în asta decît o modalitate polemică, o provocare, dacă nu cumva chiar gestul reflex al unui orb obișnuit să evite mișcările bruște. Pe cînd el, permanentul meu oponent, e făcut numai și numai din asemenea mișcări ! Cîteodată intuiește atît de precis aporiile mele, suferința mea, încît l-aș putea considera oglinda „eului“ meu, fără de care nu poate exista viziune „stereoscopică“, tridimensională asupra evenimentelor, asupra universului, asupra ta însuți...

— Poftim, Florian Petrovici, uitați-vă numai un pic ce solemnitate au pus la cale — și încă una patriotică, dacă-mi dați voie ! — pînă chiar și din procesul intentat ucigașilor de la Song Mi ! Mii de scrisori primește locotenentul Colley, cel ce a luat asupra lui povara națională de a ucide. Și el cochetează, o face pe modestul : „Dacă majoritatea îmi va ordona (mai ieri se zicea : „Dacă îmi ordonă Führerul !“) să extermin o țară întreagă, ei bine, o voi extermina !. Totdeauna voi pune voința Americii mai presus de propria mea conștiință !“

Observaţi diferenţa : Claude Eatherly, cel ce a participat la nimicirea Hiroşimei, ceruse el însuşi să fie judecat şi trimis la închisoare : pînă la urmă, „eroul naţional“ a fost dosit la casa de nebuni. Şi atunci era totuşi un război împotriva fascismului ! Pe cînd individul ăsta de acum doar se miră : „Crimă ? Ridicol ! Doar voi m-aţi trimis, eu nu mi-am făcut decît datoria ! Şi atunci, ce naiba vreţi de la mine ?“ Nu-l faceţi pe Colley să rîdă. Celor ce joacă astăzi rolul lui Eatherly li se pare ridicol procesul de conştiinţă. Ba şi oricare alt proces. Deşi, spre deosebire de Claude Eatherly, vor şti precis ce încărcătură se află în pîntecele avionului lor, sau în gura rachetei... Aşa stau lucrurile, Florian Petrovici, iar dumneavoastră mai încercaţi să mă convingeţi ! Tot mai contaţi pe răbdarea mea ? Dar au şi fost montate toate indicatoarele ! Alege-ţi, omule, drumul pe care-l doreşti ! Şi oare sînt puţine aceste indicatoare ? ! Buchenwald, Hatîn, Hiroşima... Şi o mai fi pe undeva şi ultimul. Ultimul ! Dacă ajungi la el, drum de întoarcere nu mai există ! În vremurile de demult, natura avea grijă de om. Acum, tu însuţi trebuie să ai grijă de tine, omule. Natura nu mai e în stare să se descurce cu bombele tale şi cu fascismul. Tu singur va trebui să te descurci, *homo sapiens !*

Şi totuşi, dragul meu Boki, şi totuşi ! Nu e totul atît de simplu ! Cîndva, un anume Hegel a lansat ideea amară cum că istoria ne învaţă că ea nu a reuşit să înveţe pe nimeni nimic. Aparent, şi contemporanul nostru ar avea

motive să ajungă la disperare : iar Adolfi, iar Hatîn !... Iar creduli, iar prostănaci în stare să uite totul, iar neprevăzători, iar indivizi dominați de cruzime — adică tot atîtea vreascuri uscate numai bune pentru un nou incendiu. Iar se pun în circulație niște biete idei narcotice și narcotizante în loc de idei adevărate !

Acul indicator se deplasase, dar a început să oscileze și acum iar tremură lîngă aceleași diviziuni...

Oare să nu fi tras omenirea nici o învățătură ? Dar cine știe, dragul meu Boki, unde ar fi acum omenirea, cu bombele ei, dacă n-ar fi existat experiența amară a anilor treizeci-patruzeci !

Și de n-ar fi fost la dispoziția omenirii acele cincisprezece minute...

Cînd Tribunalului de la Nürnberg, ziariștilor, soldaților de gardă și întregului public (bineînțeles și inculpaților) li s-a prezentat un documentar cinematografic înfățișînd bestialitățile săvîrșite de naziști în Europa (în Bielorusia, în împrejurimile Moscovei, în Ucraina, în Polonia, în Iugoslavia), cînd li s-a arătat ce au însemnat Oswieczim și Hatîn (toponime care încă nu deveniseră simbol) și cînd după prezentare s-a aprins din nou lumina în sală, asistența, toată, s-a întors spre principalii ucigași și a rămas cu privirea fixată asupra lor : cinci, zece, cincisprezece minute... Îi privea în tăcere pe cei ce săvîrșiseră toate acestea.

Nu de cincisprezece minute, ci de peste un sfert de veac stăruie această privire fixă. Da, e drept că, ici-colo, fascismul s-a și ridicat de

pe banca acuzaţilor şi îşi dezmorţeşte mădularele înţepenite, şi-a schimbat aerul de uimire şi supunere într-un rînjet impertinent. E adevărat că a şi început să mîrîie cu voce groasă de bavarez : „Astăzi, Germania este destul de puternică. Avem dreptul să cerem ca trecutul să fie uitat !"

Da, noii führeri sînt nervoşi, oriunde ar apărea ei.

Dar privirea aceea fixată asupra lor continuă să existe...

Song Mi... Şi imediat apare, ca în raza unui reflector : Lidice, Oradour, Hatîn !...

Băieţii care băteau cu centiroanele pe cei ce citeau anumite cărţi... Îţi readuc în memorie : rugurile de cărţi din pieţele Berlinului, ale Münchenului !...

Strauss, Adolf von Tadden, Goldwater, Almirante... Şi pe loc îţi aminteşti de mustaţa-muscă...

Despre ei, despre noii führeri, toţi ştiu totul.

Şi ei despre ei înşişi ştiu totul... Cu toate că ar dori atît de mult să se uite totul ! Să se uite de vremea cînd erau prinşi, iar omenirea îi cerceta cu atenţie la Nürnberg, la Minsk, la Kiev, la Varşovia, la Belgrad, iar victimele de pe ecranele de cinema îi priveau fix... S-au evaporat, de parcă nici n-ar fi existat, acei zece ani de cruntă dominaţie asupra vieţii şi morţii a milioane de oameni... Şi-or mai fi amintind ei de timpul cînd se mai numeau Göring şi Koch şi cînd îşi schimonoseau gura într-un rînjet linguşitor în faţa ostaşului care-i escorta, în

fața învingătorului ? Ce jalnic, cît de schimbați arătau foștii duci în fața țevii automatului din mîna partizanilor ! („Sînt convins că nu-mi vor face nici un rău.“) Cum scheunau, cum nu voiau ei, acești Kaltenbrunneri, să li se pună ștreangul de gît, cît de feminin leșinau ei, acești Rosenbergi, deși moartea altora, moartea a milioane și milioane de oameni, planificată de ei, nu le provoca decît o plictiseală profesională. Și cum lor, celor ce purtau atunci numele de Hitleri, li se strîmba gura și le tremurau mîinile cînd pipăiau fiola cu otravă.

Oricît de impertinenți ar deveni astăzi, protejați de forțele noii conduceri, ei țin minte că atunci stăpîneau jumătate de omenire, iar apoi, treziți din vis, s-au văzut față în față cu martorii-judecători pe care crezuseră că-i exterminaseră de mult...

Cum spune oare bardul american Pitt Seager ?... „Ultimul tren spre Nürnberg ! Ultimul tren spre Nürnberg ! Ocupați-vă locurile ! L-ați văzut pe locotenentul Colley ? L-ați văzut pe căpitanul Medina ? L-ați văzut pe generalul Coster ? L-ați văzut pe Westmoreland ? Pleacă trenul spre Nürnberg !“

Da, într-adevăr, indicatoarele au fost puse la locul cuvenit, sînt în fața tuturor, în fața memoriei tuturor !...

Nici o minciună nu poate dura o veșnicie. Nimeni nu-i poate înșela pe toți la infinit. Lucrul acesta este astăzi tot atît de adevărat ca și în vremurile de demult. Dar nu mai este tot atît de consolator ca altădată. Înșelăciunea

este prea periculoasă, de prea scurtă durată. Pentru că există B o m b a, pentru care și un timp scurt este suficient. Oprește reacția în lanț cît mai e în puterile tale. Oprește-o la timp, *homo sapiens*, și nu uita să rupi firul care te leagă de bombă !...

Cînd eram internat la spitalul militar, un rănit din același salon cu mine, un genist cu ochii arși, povestea cum a fost salvat odată din apă, cînd era să se înece, și cum s-a scos apa din el pe malul lacului. Mi-a spus că tot timpul auzea vocile salvatorilor lui, iar la un moment dat a început chiar să înțeleagă ce vorbeau. Și deodată aude limpede :

— Destul ! De ce să-l mai chinuim ! Ne zbatem de patruzeci de minute, și nici un semn de viață ! Nu mai e nici o speranță !

Și lui îi venea să strige că e viu, sau să geamă, sau măcar să-și miște buzele, dar nu izbutea. Și își amintea cu ce groază aștepta ca și ceilalți să fie de acord cu concluzia : „Nu mai e nici o speranță !"

Nu, nu trebuie să te dai bătut nici atunci cînd orice încercare pare zadarnică, cînd lupta pare definitiv pierdută — iată care a fost întotdeauna crezul, calitatea adevăraților conducători de oști. Dar pe vremuri era în joc numai destinul puterii unei singure persoane sau, să zicem, a unui singur stat. Pe cînd astăzi este vorba de soarta, de viitorul, de însăși existența omului pe planetă. E un a fi sau a nu fi în sensul cel mai direct și mai puțin filosofic. S-a pus prea mult pe o singură carte, pentru ca

omul — oricare ar fi situația ! — să aibă dreptul de a spune : „Destul ! Nu mai e nici o speranță !“

... — Virăm spre Hatîn, anunță cineva în autobuz. Într-adevăr, simțim o legănare, o înclinare și, deodată, aud zgomotul mașinii cum se apropie, prin reflectare : pătrunsesem în pădure.

— Unu... doi... trei, deslușește Serioja, cu voce tare, niște cifre. Probabil cele însemnate pe bornele kilometrice.

Și iar ieșim la loc deschis (pentru că s-a depărtat zgomotul). Înainte de a opri, executăm un viraj scurt.

— Am ajuns, tătîcule !

Ziua este foarte însorită și caldă. A devenit la mine un obicei ca ori de cîte ori ies din casă sau din mașină să caut mai întîi mîngîierea razelor soarelui cu fața, cu pielea feței, cu genele. Un fel de orientare generală în Cosmos, cum s-ar spune.

Vocile din jur, multe, se aud acum mai potolite. Chiar și cele ale vizitatorilor străini. Le poți auzi acum și pe străzile orașului nostru de provincie, nu numai ale Capitalei. De cînd am orbit, mai ales în ultimii ani, numărul lor crește din ce în ce.

Pași tîrșiți pe ciment, fîșîit de roți și zgomotul motoarelor mașinilor care sosesc. De sub picioare însă parvine un zgomot metalic, ascuțit :

o fi bastonul meu. Probabil că aici răsună neobișnuit și neplăcut de zgomotos. L-am ridicat și l-am luat sub braț. Aștept să mă găsească mîna Glașei. Dar sunetul metalic stăruie mai departe în spațiu, ca un ecou, răzbate spre noi de undeva de departe, biruind zgomotul vocilor și al pașilor. Să fie oare clopotele din Hatîn ? Se zice că pe hornurile fostelor case au fost atîrnate clopote...

Ne deplasăm către zvonul acela, încă slab și parcă fărîmițat. Nu încetinim pașii decît în dreptul unor voci care rostesc niște cifre :

... — Două milioane două sute treizeci de mii... În Bielorusia a pierit unul din patru locuitori...

— Atenție, tăticule, sînt niște trepte aici, mă previne Serioja.

Glașa mă strînge de cot și-mi spune : a i c i ! Alți trei pași, și din nou : a i c i ! Simt sub picioare o cărare dură și cu asperități.

— Ce-s astea ? Lespezi de mormînt ? întreabă în șoaptă Serioja.

— Nu, e pur și simplu o cărare.

Mîna Glașei, care îmi comunică și îmi arată cum să merg, cum să pun piciorul, este astăzi altfel ca de obicei, altfel decît acasă sau pe stradă. E — cum să spun ? — ca atunci, în pădurea plină de împușcături mute (pentru mine, care asurzisem), iar ea, cramponîndu-se de brațul meu, îmi arăta dacă împușcăturile veneau de aproape sau de departe...

Zvonul nu mai e zvon. E mai clar, mai aproape. Apare vibrînd și dispare ca o durere înăbușită, pentru ca apoi, deodată, să se multiplice. Se îndoiește, se întreiește, fărîmițat ca sunetele de țambal, apoi se întrerupe ca și cînd l-ar acoperi cineva, l-ar înfunda cu mîna. Dar iar și iar revine pe lume sunetul acela multiplicat, fărîmițat, și începi să-l aștepți și odată cu el apare depărtarea, care se duce, se tot duce, se lărgește mereu. Și simți cum și în tine se amplifică ceva. Iar sunetul, iarăși și iarăși caută, cheamă ecoul.

Trei pași — și iar o treaptă. Pardoseala trebuie că e neagră. Altfel nu i s-ar fi părut lui Serioja lespede de mormînt. Trei pași — și ajungem mai jos, mai jos cu o treaptă.

— Mămico, nici aici n-a scăpat nimeni cu viață ? Nimeni ?...

— Mai încet, Serioja, ascultă ce spune tanti.

O voce tînără, de fată, dă explicații cum a fost, ce s-a petrecut aici cu mai bine de un sfert de veac în urmă : cum năvăliseră detașamentele de pedepsire, cum îi mînaseră pe toți în magazia aceea și-i dăduseră foc, iar cei ce reușeau să iasă dinăuntru nimereau sub gloanțele mitralierelor...

Vocea fetei, tînără ca un adevăr pe care nu-l poți exprima, nu-l poți comunica, dar care este cu atît mai mult un adevăr, vocea aceea era însoțită mereu de același dangăt de clopote, care se pierdea în depărtare și parcă număra hornurile lipsite de viață din locurile unde se ridicau altădată case.

„Copilul consumă mai multă pîine decît un adult“ — ideea aceasta se înfipsese ca un ghimpe sub ţeasta maniacului dintr-un capăt al Europei, şi după cîţiva ani, veniseră aici, la capătul celălalt al continentului, ca să-i omoare pe copii... Deoarece „consumă, mănîncă mai multă...“.

Bătrînul cioplit în piatră, care ţine în braţe un copil ucis, are palmele, degetele străpunse de gloanţe. Nu ştiu dacă cei ce pot vedea văd lucrul acesta. Eu unul am văzut nu o dată, după război, că aproape toţi cei ce nimeriseră sub gloanţe cu copii în braţe şi din întîmplare scăpaseră cu viaţă aveau mîna schilodită. Mîna cu care fereau, apăsau spre pămînt capul copilului. Căci cine cădea lîngă un om ucis, cine apuca să cadă viu cu copilul viu în braţe, împroşcat de groază, de sîngele celor ucişi, nu mai mişca, nu-şi mai schimba poziţia, orice s-ar fi întîmplat în clipele acelea !... Dar copilul, copilul voia să se ridice. Acuşi va începe să plîngă, să ţipe ! Şi atunci îl ţinea, îl apăsa spre pămînt mîna tatălui sau a mamei, rugîndu-l, implorîndu-l să tacă, să nu-şi cheme singur moartea... Moartea însă se apropia, se uita la ei, îi ţintea cu arma. Şi o descărca în căpşorul copilului — şi în mîna care încerca să apere, să ascundă căpşorul rotund şi cald ca pămîntul vara...

Dangătul se frînge mereu în două, în trei, cuprinde depărtările, şi numără, numără... Mă aflu în mijlocul satului inexistent şi aud voci care citesc pe tăbliţele invizibile pentru mine

numele celor care au murit arşi de vii, denumirile satelor nimicite. Denumiri de oraşe şi, cu glas mai stins, numere de mii şi mii, ale oamenilor, ale celor omorîţi prin tortură în lagărele de concentrare : optzeci de mii... o sută optzeci de mii... două sute cincizeci...

Soarele îmi gîdilă pleoapele, încearcă să-mi deschidă ochii deschişi. Cîndva îmi plăcea să mă uit la soare cu ochii închişi, prin roşeaţa pleoapelor încinse. Să mă aşez undeva, sau să stau, uite ca acum, sau să merg încet în întîmpinarea soarelui şi să-l privesc în faţă, colorat cu sîngele meu viu şi cald parcă datorită căldurii sîngelui meu.

Acum pleoapele mele sînt negre şi numai scîntei de durere fulgeră cerul meu negru şi totdeauna fierbinte...

Dangătul clopotelor din Hatîn, care numără hornurile caselor de altădată, răsună acum din spate. Va să zică plecăm. Iar el rămîne. Dar din nou ne ajunge din urmă, se fărîmiţează, ne întreabă dangătul : „Aţi-în-ţe-les ?... Aţi-în-ţe-les ?... În-ţe-les ?... 'nţe-les ?..."

Trei paşi — o treaptă. Trei paşi — şi ne mai depărtăm cu o treaptă. Las jos bastonul, care zăngăne neobişnuit de sonor lovindu-se de lespezi. Trebuie timp pentru ca sunetul lui să redevină obişnuit. Să devină doar zgomotul produs de un baston metalic lovit de pavaj. Acum merg încotrova, atît şi nimic mai mult...

Dar oare există acum pe lume ceva despre care să se poată spune : atît şi nimic mai mult ?

Dangătele din spatele nostru se aud din ce în ce mai slab, iar bastonul meu, paşii noştri, vocile celor ce merg — din ce în ce mai zgomotos, mai obişnuit.

— Ei, pornim mai departe ? întreabă vocea juvenilă a şoferului nostru.

1966, 1968—1971

Lector : NICOLAE ILIESCU
Tehnoredactor : NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar : 24.01.1983. Coli tipar 11,5.

Comanda nr. 20 349
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX